

İNŞAAT SEKTÖRÜNDE EMEK SÜRECİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ

Ramazan TEMEL

**Temmuz 2022
DENİZİ**

İNŞAAT SEKTÖRÜNDE EMEK SÜRECİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Ramazan TEMEL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hakan TOPATEŞ

Temmuz 2022
DENİZLİ

Bu tezin yazımında, hazırlanmasında ve yürütülmesinde ilgili alan-yazın araştırmalarının yapılmasında ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin, belgelerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak tez sonunda kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ediyorum.

Ramazan TEMEL

ÖN SÖZ

Tez çalışmasının ortaya çıkması ve tamamlanması için kilit önem taşıyan, kıymetli zamanlarını ayırarak katılım gösteren tüm işçilere yürekten teşekkür ederim. Tez çalışmasının kavramsal boyutunu, sektördeki emek ilişkileri kısmını ve bulguların işleyişi konusunda her zaman desteğini esirgemeyen, entelektüel donanımıyla sürekli olarak önümde ışık olan, tezde emeği geçen, her koşulda ulaşabildiğim ve yardımını hissettiğim başta saygı değer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hakan TOPATEŞ'e çok teşekkür ederim.

Tezin tüm aşamasında özellikle metodoloji kısmında motive eden, destek veren ve üzerimdeki emeklerini unutamayacağım Prof. Dr. Kâmil ORHAN'a, kavramsal ve kuramsal açıdan desteğini esirgemeyen tezin can alıcı dokunuşlarını yapan Prof. Dr. Hasan Ejder TEMİZ'e, konu seçimi, yorum ve önerileri ile tezin ilerlemesine katkı anabilim dalı başkanı ve iyi ki yolum kesişmiş dediğim Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ'e, tüm özverisi ve samimi katkıları ile jüri üyeliği yapan Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK'e ayrıca her koşulda tecrübelerine, metodoloji bilgisine ve yorumlarına başvurduğum Dr. Öğr. Üyesi Aslıcan KALFA TOPATEŞ' e çok teşekkür ederim.

Manevi desteği ile yanımda olan biricik anneme, hayatta olmayan ama benim için desteği ve sevgisi sonsuz olan babama, doktora tez aşamasında genç yaşta kaybettiğim emekçi abim Doğan'a müteşekkirim. Bilgisi, sevgisi, içtenliği ve tezin sonuçlanmasındaki düşünceleriyle yoğun emek veren eşim ve aynı zamanda meslektaşım Hülya YEŞİLYURT TEMEL'e ve en güzel zamanlarında yanımda olamadığım, oyunlarına yeterince zaman ayıramadığım kızım Defne'ye sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İNŞAAT SEKTÖRÜNDE EMEK SÜRECİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ

TEMEL, Ramazan

Doktora Tezi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Hakan TOPATEŞ

Temmuz 2022, VIII+205 sayfa

İşgücündeki değişim ve dönüşüm sürecini insanlığın tarihsel gelişimiyle ele almak mümkündür. Küreselleşmenin hız kazanması, teknolojik gelişmeler ve Neo-liberal politikalar gibi etmenler içinde olduğumuz düzenden farklı yeni bir dünya düzeni yaratmıştır. Başat olarak üretim biçimlerinin yeni form kazanması, emek ve emeğin sektörlerdeki yapısını ve koşullarını olumlu ve olumsuz etkilemiştir. Emek yoğun sektörlerden biri olan inşaat sektörü diğer sektörlerle ilişkileri, istihdam ve işgücü yaratma açısından lokomotif bir sektör görünümü çizmektedir. Refah düzeyinin yüksek olmaması ve kurumsallığın tam anlamıyla işlerlik kazanmaması birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Çalışanlar açısından bakıldığında; göçmen emeği, ücretsiz aile çalışanı ve çocuk emeği oldukça yoğun görülmektedir. Çalışma koşulları açısından değerlendirildiğinde ise, uzun çalışma süreleri, kurlsız ve sürekli olmayan işler, işsizliğin kronikleşmesi, güvencesizlik, düşük ücretler, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki yetersizlikler buna bağlı olarak iş kazalarının oldukça fazla olması ve sendikal örgütlenmenin hemen hemen hiç olmaması sektörde sıklıkla karşılaşılan uygulamalardır. Bu koşullardan hareketle çalışmanın konusu inşaat sektöründe emek süreci olarak belirlenmiştir. Manisa ilinde nitel bir araştırma analizi yapılmıştır. Mevcut durumda Manisa’da ikamet eden ve inşaat sektöründe aktif olarak çalışan kırk beş birey ile yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) gerçekleştirilmiştir. Araştırma neticesinde bahsi geçen koşulları destekleyen bulgular elde edilmiştir. Bunun yanı sıra emek süreçlerinin, çalışanların yoksulluklarını derinleştirdiği, işgücü piyasalarında tabakalı yapının gitgide katmanlı bir yapıya büründüğü ve ayrımcılık, sosyal dışlanma gibi toplumsal bozukluklar sektör içindeki sorunları artırdığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Emek Süreci, Çalışma, İşsizlik, Sosyal Güvencesiz ve İnşaat Sektörü.

ABSTRACT**LABOR PROCESS IN THE CONSTRUCTION SECTOR: THE CASE OF
MANISA**

TEMEL, Ramazan

Doctoral Thesis

Department of Labour Economics and Industrial Relations

Labour Economics and Industrial Relations Programme

Adviser of Thesis: Assist Prof. Dr. Hakan TOPATEŞ

July 2022, VIII+205 pages

It is possible to deal with the change and transformation process in the workforce with the historical development of humanity. Factors such as the acceleration of globalization, technological developments and neo-liberal policies have created a new world order different from the one we are in. Primarily, the new form of production has affected the structure and conditions of labor and labor in sectors, both positively and negatively. The construction sector, which is one of the labor-intensive sectors, draws the appearance of a locomotive sector in terms of relations with other sectors, employment and workforce creation. The fact that the level of welfare is not high and the institutionalism has not been fully functional has brought some negative aspects. From the point of view of the employees; migrant labor, unpaid family workers and child labor are seen to be quite intense. When evaluated in terms of working conditions, long working hours, irregular and non-continuous work, chronic unemployment, insecurity, low wages, inadequacy in occupational health and safety practices, accordingly the high number of occupational accidents and the absence of union organization are frequently encountered practices in the sector. Based on these conditions, the subject of the study was determined as the labor process in the construction sector. A qualitative research analysis was conducted in Manisa province. A semi-structured interview (interview) was conducted with 45 participants, currently residing in Manisa and working actively in the construction sector. As a result of the research, findings supporting the mentioned conditions were obtained. In addition, it has been observed that labor processes deepen the poverty of the workers, the stratified structure in the labor market becomes more and more stratified, and social disorders such as discrimination and social exclusion increase the problems in the sector.

Keywords: Case of Manisa, Labor Process, Employment, Unemployment, Social Security and Construction Sector.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EMEĞİN TANIMI, KÖKENİ VE DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1 İş	5
1.1.2 Çalışma	6
1.1.3 Emek.....	10
1.2. Emegın Tarihsel Kökeni ve Dönüşümü	12
1.2.1 Pre-endüstriyel Topluluklarda Emek.....	12
1.2.2 Tarım Topluluklarında Emek	15
1.2.3 Sanayi Topluluklarında Emek	17
1.2.4. Küreselleşme Olgusu ve Küreselleşmenin Emek Üzerine Etkileri	21
1.2.4.1 Taylorist /Fordist Üretim Sistemi ve Teknikleri	25
1.2.4.2 Post-fordist Üretim Sistemi ve Teknikleri.....	30
1.2.5 Sanayi Sonrası Toplumlarında Emek	31
1.2.5.1 Yeni Liberal Politikalardaki Dönüşümün Yansımaları	32
1.2.5.1.1 Yeni Liberal Politikalar	34
1.2.5.1.2 Özelleştirme.....	37
1.2.5.1.3 Esneklik	39
1.2.5.1.4 Güvencesizleşmenin Ekonomi-politiği: Kuralsızlaşma ve Yeniden Yapılanma.....	41
1.2.5.1.5 Sendikasılaşma Süreci	42
1.2.5.2 Sanayi Sonrası Toplumlarında Emek Süreci ve Yeni Emek Türleri	47

İKİNCİ BÖLÜM İNŞAAT SEKTÖRÜ VE İNŞAAT SEKTÖRÜNDE EMEĞİN GÖRÜNÜMÜ

2.1 Lokomotif Bir Sektör Olarak İnşaat Sektörü	56
2.1.1 Dünyada İnşaat Sektörü Göstergeleri.....	58
2.1.2 Türkiye’de İnşaat Sektörü Göstergeleri	63
2.2 Türkiye’de İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Görünümü	71
2.3 Emek Ekseninde İnşaat Sektörünün Yapısal Sorunları.....	89
2.3.1 Taşeronluk/Fason Üretim	91
2.3.3 Enformel İstihdam	97
2.3.4 Sendikasıız Emek İlişkileri.....	100
2.3.5 İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Boyutu	105
2.3.5.1 İşçi Sağlığı.....	106
2.3.5.2 İş Güvenliği	107
2.3.5.3 İş Kazaları.....	108
2.3.5.4 Meslek Hastalıkları.....	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1 Manisa İlinin Demografik, Ekonomik ve Sosyolojik Yapısı	117
3.2 Araştırmanın Amaçları ve Hedefleri	118
3.3 Araştırmanın Yöntemi, Tasarımı ve Veri Toplama Süreci	119
3.4 Araştırmanın Kısıtlılıkları	122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR

4.1 Katılımcıların Sosyal ve Demografik Özellikleri	124
4.2 İnşaat sektöründe Emek Serüveni: Çalışma Pratikleri ve Bireysel Kaygılar	127
4.2.1 İşe Başlama Serüvenleri	127
4.2.2 İşçilerin Çalışma Deneyimlerinin Farklılaşan Görünümleri	130
4.2.3 Sektörde Çalışma ile İlgili Beklentiler/Kaygılar	131
4.3 İnşaat Emek Sürecinde Gündelik Yaşamı Deneyimleme Biçimleri	134
4.3.1 İnşaat Emek Sürecinin Yapısı/Temel Özellikleri	134
4.3.2 Çalışma Süreleri ve İzinler	137
4.3.3 Açlık Sınırının Altındaki Ücretler	141
4.3.4 İşçilere Reva Görülenler: Gelir Yetersizliği, Yoksulluk ve Sosyal Yardımlar	143
4.4 Emegın Güvenceli/Güvencesiz ve Kurallı/Kuralsız Yapısı	151
4.4.1 Sosyal Güvence ve Kayıtdışı İstihdam Boyutu	151
4.4.2 İşçi Sağlığı, İş Güvenliği, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Boyutu	156
4.4.3 Emekçinin Çıkmaz Sokağı: İşsizlik	162
4.4.4 Covid-19'un Emekçiye Yansımaları: Pandeminin Öncüleri İşçiler	165
4.5 Sosyal Sınıf ve Sendikal Bilinç	167
4.5.1 İşçilerde Sınıf Bilinci: “İyi İşçi, Kime/Neye Göre İyi?”	168
4.5.2 Sendikal ve Diğer Enformel Dayanışma Ağları	170
4.6. İşçilerin Diğer İşçiler ve İşverenler Arasında Dayanışma Pratikleri	175
4.6.1 “Bütün İşçiler Kardeştir”	175
4.6.2 Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma	177
4.6.3 Suriyeli ve Afgan Göçmenlerin Geri Dönüş Söylemleri	180
4.7 Görüşmecilerin Kullanılan Metaforlar Üzerinden Söylem Analizi	182
SONUÇ	186
KAYNAKLAR	191
EKLER	201
Ek-1. Görüşme Formu	202
Ek-2. Katılımcıların Sosyo-demografik Bulguları	205
ÖZGEÇMİŞ	206

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yıllara Göre Dünya Ekonomik Büyüme Göstergeleri	59
Tablo 2. Bazı Gelişmekte Olan Ülkelere (GOÜ) Göre İnşaat Sektöründe Büyüme Göstergeleri (%)	60
Tablo 3. Dünya İnşaat Harcamaları Bölgesel Verileri (%)	60
Tablo 4. Dünya İnşaat Malzemesi Pazar Ölçeği ve Dünya İnşaat Malzemeleri İhracatı	61
Tablo 5. Dünya İnşaat Malzemesi İhracatçısı Ülkeleri (2020-2019-2018).....	61
Tablo 6. Dünya İnşaat Malzemesi İthalatçısı Ülkeleri (2020-2019-2018).....	62
Tablo 7. Dünya 250 Büyük Müteahhitlik Firma Sıralamaları (2017-2019).....	63
Tablo 8. Yıllık ve Dönemlik GSYH ve İnşaat Büyüme Göstergeleri	64
Tablo 9. Türkiye GSYH (Milyar dolar)	65
Tablo 10. Türkiye GSYH Kişi Başına Düşen Gelir (TL-dolar)	65
Tablo 11. Bölgesel GSYH İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Cari Fiyatlarla) Değerler	67
Tablo 12. Yapı Ruhsatı, Yapı Kullanma İzin Belgesi ve Değişim Oranları	68
Tablo 13. Yıllara Göre Konut Satış İstatistikleri.....	68
Tablo 14. Yıllara Göre İnşaat Maliyet İstatistikleri.....	69
Tablo 15. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış/Arındırılmamış Sektör Güven Endeksleri, Aralık-2020	70
Tablo 16. Türkiye Geneli İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2018-2019)	71
Tablo 17. Yıllara Göre (2014-2019) İnşaat Sektörü Ana Faaliyet Kodları (NACE Rev.2)	72
Tablo 18. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Cinsiyet Durumları	72
Tablo 19. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Yaş Dağılımları.....	73
Tablo 20. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Doğum Yerleri.....	74
Tablo 21. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Medeni Durumları	75
Tablo 22. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Hane Halkı Büyüklüğü	76
Tablo 23. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Okur-Yazar Durumları	77
Tablo 24. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Eğitim Düzeyi.....	78
Tablo 25. İnşaat Sektöründe İşletme Ölçeği	79
Tablo 26. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumları	80
Tablo 27. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin İşteki Durumları.....	80
Tablo 28. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin İş Bulma Yöntemleri	81
Tablo 29. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Çalışma Şekli.....	82
Tablo 30. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri	83
Tablo 31. İnşaat Sektöründe İşlerin Süreklilik ve Geçici Durumları	84
Tablo 32. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Neden Geçici İşte Çalıştıkları	85
Tablo 33. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Haftalık Çalışma Süreleri	86
Tablo 34. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık/Kayıt Dışılık Durumları .	87
Tablo 35. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Aylık Gelir Durumları	88
Tablo 36. Yıllara Göre Net/Brüt Asgari Ücretler	89
Tablo 37. Türkiye'deki işsizliğin; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve medeni durum göstergeleri	95
Tablo 38. Türkiye'deki Sendikalı İşçi Göstergeleri	101
Tablo 39. Türkiye İşçi Konfederasyonlarına Göre Üye Sayıları.....	102
Tablo 40. İnşaat Sektöründeki Toplam ve Sendikalı İşçi Verileri	103
Tablo 41. Türkiye İnşaat Sektörü İşçi Sendikaları ve Üye Sayıları	104
Tablo 42. Türkiye Geneli ve Manisa İli İş Kazaları Göstergeleri	109
Tablo 43. İnşaat Sektöründeki Toplam İş Kazaları ve Ölümlü İş Kazaları.....	110
Tablo 44. İş Kazası Geçirenlerin Ekonomik Sınıflamaya Göre Oranları (%).....	111
Tablo 45. Türkiye'nin İSG ile İlgili Kabul Ettiği ILO Sözleşmeleri	113

Tablo 46. Meslek Hastalığına Tutulan Sigortalı Sayıları ve Manisa İli İstatistikleri ...	113
Tablo 47. İşgücü ve İstihdam Göstergeleri (2020)	117
Tablo 48. Manisa İli Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon)	117
Tablo 49. Manisa Yapı Kullanım İzin Belgesi, Alınan Daire ve Konut Sayıları	118
Tablo 50. Katılımcılara Ait Yaş Bulguları	126
Tablo 51. Katılımcılara Ait Hane Halkı Yapıları	126
Tablo 52. Emekçilerin Çalışmaya Yüklediği Anlamlar (Metaforlar)	183

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKT	Aktaran
DB	Dünya Bankası
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
GGM	Göç Genel Müdürlüğü
GYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
HHİA	Hanehalkı İşgücü Araştırması
ILO	International Labour Organization
İSG	İş Sağlığı ve Güvenliği
MVS	Mikro Veri Seti
İKMH	İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TR	Türkiye
TR3	Türkiye ege bölgesi
TR33	Türkiye İstatistiki Bölge Birimi (Manisa-Kütahya-Afyonkarahisar-Uşak)
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SUY	Sosyal Uyum Yardımları
SY	Sosyal Yardım
SH	Sosyal Hizmet
Vb.	Ve Benzeri
Vd.	Ve Diğerleri
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Çalışma düşüncesinin kuramsal alt yapısı kapitalizmin ortaya çıkışı ile ortaya çıkmıştır. Örneğin kapitalizm öncesinde çalışma kavramı, tüketilen maddeleri üretmek ya da yaşamak için zorunlu olan ve günlük yenilenmesi gereken ihtiyaçları üretenler ile bunları gerçekleştirenlerin yaptıkları işi belirtmek için kullanılmıştır. Çalışmanın ve üretimin amacı, bir fazlasını yaratarak başkalarının da ihtiyacını karşılama temeline dayandığı zaman bu toplumlardaki ekonomik üretim yapısı çözülmeye başlamıştır. Dolayısıyla katmanlı sınıf yapısının ortaya çıkışı da kapitalist üretim ilişkileriyle yakından ilişkilidir. İşgücünün gelişimi insanlık tarihinin gelişimiyle eşzamanlıdır. Bu eksenle bakıldığında bireysel yaklaşımdan toplumsal yaklaşıma geçiş, tarihsel açıdan üretimin ve çalışmanın önemli aşamalarından birini oluşturmuştur. Değişime açık bireylerin biyolojik gelişimi, birey-çalışma ve toplumsallaşma arasındaki bu döngünün temel şartlarını hazırlamıştır. Çalışma ve üretim biçimlerinin niteliksel değişim ve dönüşümü, farklı topluluklar arasında farklı toplumsal ilişkileri geliştirmiştir. Bu ilişkiler neticesinde insanlar arasında planlı, sistematik ve düzenli çalışmalar başlamıştır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2018: 6). Çalışma, insani bir değer olarak doğada mevcut durumda bulunan maddeleri ele geçirme süreci ve çabası olarak ifade edilmemektedir. Çalışma söz konusu bu maddelerin faydalarını arttırmak üzere doğal durumdaki maddeleri değiştiren ve dönüştüren bir etkinliktir (Braverman, 2008: 71).

İnsan, doğanın kurallarına ve kanunlarına ayak uydurmak zorunda kalan bir tür canlıdır. Aynı zamanda kendi oluşturduğu kültürün biçim kazandırdığı sosyal bir varlıktır. Kültürel çevrenin oluşumundaki etkinliğin sonucunda çalışma, insan yaşamında çok büyük önem arz etmektedir (Applebaum, 1995). İnsanlar yaşamak için ihtiyaçlarını karşılaması dolayısıyla tüketmesi gerekir. Bunu da ancak emek vererek gerçekleştirirler. Emek sarf ederek ürettiği malların devamı, kişi iradesi dışında oluşur. İnsan ihtiyaçları sürekli artar ve değişiklik gösterir. Bu malların artması sürekli bir üretimi beraberinde getirir. Malların üretimi emek, gücüne, üretim araç ve gereçlerine ihtiyaç duymaktadır. İnsan bunu tek başına yapamaz dolayısıyla bir üretim, tüketim ve toplu emek ilişkisi doğar. İlkel ve kominal topluluklar olan avcı ve toplayıcı dönemde, taş ve kemiklerle yapılan araçlarla besinler elde edilir ve eşit bir şekilde bölüşüm gerçekleşirdi. Bu topluluklarda özel mülkiyet anlayışı yok ve bu nedenle bir sınıf ve sömürü görülmemiştir. Artan ve dönüşen araçlar, üretkenliği arttırmış ve sonuç olarak aile tipi üretimi başlatmıştır. Daha sonra bu araçlar ve emeğin dönüşümü ile tarımsal ürün üretimi ve

hayvan yetiştirilmesi başlamıştır. Madenlerin ortaya çıkışı ile araç ve gereçlerin sayısı artmış ve üretim çeşitliliği de hız kazanmıştır (Kerov, 2011: 22-23).

Sanayi öncesi bu topluluklarda avcılık ve hayvancılık gibi uğraş alanları sosyolojik yapının başat dayanaklarını oluşturmaktadır. Tarım döneminin en belirgin özelliği ise geçimini sağlayacak temel gelire sahip olmaları ile kırsal merkezli bir yerleşimde yaşam sürmeleri olmuştur. Teknolojik gelişmeler, dönem farkı yapmadan tüm toplumları dönüştüren, geliştiren ve yönlendiren anahtar niteliğinde olmuştur. Toplumların sosyal yapıya göre bölünmesi, gelişen teknolojiyle doğru orantılı kabul edilmektedir. Yerleşik yaşama geçilerek tarımsal üretimin yapılmaya başlamasıyla üretim çeşitliliği büyük ölçekte artmış ve işgücünün hiyerarşik sınıflara ayrılması gerçekleşmiştir. Bu ekseninde bakıldığında tarım toplumlarının en belirgin özelliği, emekle toprağı eşdeğerde görerek toprağı öncelik vermeleri ve toprağı yaşam aracı olarak kullanmalarıdır. Tarım alanlarının hayati önem taşıdığı bu toplumlar, yaşanan dönemin teknolojik gelişimine uygun olarak avcı/toplayıcı, kır/kent yaşamına uygun olarak da tarım toplulukları olarak adlandırılmıştır. Bu ayrımın en can alıcı noktası ise tarım devrimidir (Anderson ve Taylor, 2008: 132). Emek kavramını önemli kılan olayların başında tarım döneminde meydana gelen köklü değişimleri de tetikleyen zirai devrimdir. Bu dönemin emek açısından en belirgin yönü, avcı ve toplayıcı yaşam kültüründen yerleşik yaşama geçiştir. Yerleşik yaşamda birey, emeği tanımlama ile eş değer kılmış ve doğal yaşantının ilk belirtileri saymıştır (Law, 2000: 323).

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönemde meydana gelen teknolojik, ekonomik ve toplumsal yapıdaki gelişmeler yeni bir sosyal düzeni beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla, üretim sistemleri ve gereçleri de farklılık göstermiştir. Sanayileşmenin etkisiyle toplumda önemli değişimler meydana gelmiş; ev ve çalışma alanı birbirinden ayrılmıştır. Kendi toprağını veya feodalin toprağını işleyen köylüler bu feodal düzenin çöküşüyle kentlere akın etmiştir. O zamana kadar zanaat ve lonca tipi çalışanlar sanayi toplumunda vasıfsız veya yarı vasıflı işçi olarak fabrikalarda çalışma imkânı bulmuştur. Kitlesele ve seri üretim, dev fabrikalarda gerçekleşmiş ve çalışma süreleri ve ücretler tarım dönemine kıyasla çok daha sistematik bir duruma geçmiştir. Sermaye ve işçi sınıfı yeni sistemin gereklerini birlikte yerine getirmiş ancak emeğini arz edenler ağır çalışma koşulları karşısında güvencesiz ve eşitsiz kalmıştır. Dayanışma yerini rekabete bırakmış ve bu rekabet ortamı sermaye sınıfı lehine işlemiştir. Sanayi toplumunda tarımdaki gelenekçi üretim yapısından akılcı, hızlı ve stoklamanın olduğu tek tip olan standart üretim yapısına geçilmiştir. Kırsaldan kentlere çalışmak için

gelen bir göç akını başlamıştır. Kentlerde büyük ölçeklerde yeni işsizler ordusu ortaya çıkmış bu nedenle çalışma koşulları daha da elverişsiz hale gelmiştir. İşçi sınıfı, önceleri kendi aralarında düzensizliğe karşı direnç göstermiş daha sonra yasal mevzuatlarla sendikalar emekçilerin hak ve çıkarlarını savunmaya başlamıştır.

Sanayi sonrası toplumlarda emek; teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve üretim tekniklerinin gelişimiyle birlikte kuralsız, esnek, sendikasız ve enformel bir hal almıştır. Emek süreci, sektörler içinde farklılıklar gösterse de çalışma koşullarının elverişsizliği açısından benzerlikler göstermektedir. Araştırma konusu olarak seçilen inşaat sektörü emeğin koşullarını incelemeyi amaç edinmiştir. İnşaat sektörü, tarım, sanayi, hizmet ve diğer alt sektörlerle ilişkili bir lokomotif görevi görmektedir. Bunun yanında tehlikeli, güvencesiz, kuralsız, enformel, göçmen emeğinin yoğun olduğu işler ve çalışanların emeğinin sömürüldüğü ve iş kazaların yoğun olarak yaşandığı bir sektör olarak da görülmektedir. Bu tez inşaat sektöründe emek sürecini Manisa ili örneğinde inceleyecektir. Tezin temel amacı, sektör içindeki çalışma koşullarını literatür, TÜİK verileri ile incelemek ve alan araştırmasından elde edilen bulgularla karşılaştırmak, sonuç ve değerlendirmelerde bulunmak olacaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde emeğin tanımı, kökeni ve dönüşümü başlığında, iş, çalışma ve emek kavramları açıklanmıştır. Daha sonra emeğin tarihsel kökeni ve dönüşümü ele alınmış bu başlık içinde avcı/toplayıcı topluluklarda emek, tarım toplumunda emek, sanayi toplumunda emek ve sanayi sonrası toplumlarda emek ilişkilerine değinilecektir. Sanayi toplumunda emek başlığı içinde küreselleşme olgusu tartışılacak ve küreselleşmenin de etkisiyle Taylorist/Fordist ve Postfordist üretim biçimleri incelenecektir. Sanayi sonrası toplumlarda emek ilişkileri yeni liberal politikalar ve politikaların emeğe yansımaları ve yeni emek türlerine değinilmektedir.

İnşaat sektöründe emeğin görünümü ikinci bölümde ele alınmaktadır. Lokomotif bir sektör olarak inşaat sektörü, dünyada inşaat sektörü göstergeleri, Türkiye’de inşaat sektörü göstergeleri, TÜİK mikro veri setlerine (HHİA) göre inşaat sektörünün istihdam edilenleri ekseninde Türkiye geneli, Ege Bölgesi ve Manisa İlinin içinde yer aldığı bölge birimindeki görünümü analiz edilmektedir. Daha sonra, emek ekseninde inşaat sektörünün yapısal sorunlarına değinilmekte ve Covid-19 Küresel Sağlık Krizinin sektör ve emek üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

Üçüncü bölüm, araştırmasının alanına ve metodolojisine dayanmaktadır. Bu kapsamda, Manisa İlinin demografik, sosyal ve ekonomik yapısı, araştırmanın amaçları, hedefleri, yöntemi, tasarımı, veri toplama süreci ve kısıtlılıklarına değinilmektedir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde katılımcı bulguları ve kuramsal dayanakları, sonuç ve öneriler kısmı yer almaktadır. Araştırma bulguları; katılımcıların sosyal ve demografik özellikleri, inşaat emek serüveni, deneyimleme biçimleri ve kaygılar, emek ve yaşam koşulları, emeğin güvence(siz)li ve kural(lı)sız yapısı, sosyal sınıf ve sendikal bilinç, emekçilerin işveren ve diğer çalışanlarla ilişkileri ve araştırmaya katılan bireylerin çalışmaya yüklediği anlamlar (metaforlar) olarak kategorize edilerek incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEĞİN TANIMI, KÖKENİ VE DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Kavramsal Çerçeve

İş, çalışma ve emek olguları insanlık tarihi kadar eski, uzun yıllardan beri günlük yaşamımızın birer parçası olmuş kavramlardır. Bu nedenle emek koşullarının nasıl bir görünüm sergilediği, ne anlama geldikleri, algılanma ve şekillenme biçimleri açısından çok önemli konulardır. Tez ile ilgili bu kısımda; iş, çalışma ve emek kavramlarının kısa tanımları yapılacaktır. Söz konusu bu sözcüklerin yazılışı farklılık gösterse de amaç olarak benzer ifadeleri çağrıştırmaktadır. Alan yazın dizininde birbiri yerlerine çokça kullanılan bu kavramlar bu tez içinde de ‘emek’ kavramı ile kullanılacaktır. İş, çalışma ve emek eylemlerini yapanlar; işçi, çalışan veya emekçi olarak adlandırılmaktadır. Buradan hareketle kavramsal çerçeve başlığı altında; iş, çalışma ve emek kavramlarının tanımları yapılacaktır.

1.1.1 İş

İş kavramı, insanın hayatını idame ettirmesine yönelik zihni ve bedeni her çaba olarak tanımlanmaktadır. İşin bazı özellikler ise şöyle sıralanabilir: İş bir faaliyettir ve işin toplumsal bir boyutu vardır. Ayrıca iş yapılma esnasında bir zahmet olarak görülebileceği gibi, sevinç ve mutluluk hissiyatı da vermektedir. İş, kurallar çerçevesinde ve planlı çabalarla belirli bir amaca hizmet etmektedir. Mal ve hizmet üretimi sağlayan iş, bu yönü ile içinde bulunduğu çerçeveyi değiştirmektedir. İş, aynı zamanda bireysel ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesini sağlamaktır. İş aynı zamanda işi yapanda da değişiklikler meydana getirmektedir (Tınar, 1996: 3).

İş yaşamının bireyi ekonomik özgürlüğü ile buluşturma, sosyal bir varlık kılma, toplumsal gücünü ve yaratıcılığını geliştirme, kendisine öz saygısını arttırma gibi etkileri söz konusudur. İşin ekonomik boyutuyla birlikte; toplumsal ve bireysel kazançları da bulunmaktadır. İş kavramı değerler açısından işlevsel ve kültürel açıdan incelenebilmektedir. Bir işin kendi değeri (iç değer) vardır. İş görenin, işi yaparken aldığı tatmin ve başarı duygusu işin işlevsel değerini ifade etmektedir. Diğer yandan işin bir de dış değeri vardır. İşin kültürel değeri ise, toplumsal değerle bağdaşmaktadır. İşin toplumsal kültür değeri, işin işlevselliği ve anlamı ile açıklanmaktadır. Değer kavramının, hem bireysel tutum ve bilişsel süreçleri etkilediği hem de iş ve uğraşları yansıttığı kabul edilmektedir (Silah, 2000: 12).

Özet olarak iş, sadece bir ‘eylem’ olarak algılanacağı gibi eylemin sonucunda da ortaya çıkan bir ‘eser’ ve gerçekleştirilmesi zorunlu bir ‘vazife’ olarak da üç farklı boyutta

ele alınabilmektedir. İş, yaşamın en merkezi alanlarından biri olarak toplumsal anlamda büyük önem taşımaktadır. İş, bir yandan çalışan insanın yaşam tarzını, toplum içinde sosyal yerini belirlerken, diğer yandan geçim imkânı sağlamakla, çalışan insan ve ona doğrudan veya dolaylı olarak bağımlı olanların varlıklarını sürdürmeleri, gelişimleri için en önemli ortamı oluşturmaktadır. İş sonucunda beliren ekonomik gelişim ve sanayileşme her evrede iş kavramına verilen anlamı da değiştirmektedir. Ayrıca her kültürde iş kavramı değişiklik göstermektedir (Tınar, 1996: 3). İşin herhangi bir tarihsel araştırmasında karşılaşılabilecek en büyük sorun, sanayi öncesi iş ve çalışma ile ilgili delilin kıtlığı ve buna kıyasla, günümüz çalışma için var olan büyük bilgi miktarıdır (Grint, 1998: 59).

1.1.2 Çalışma

Çalışma kavramı insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Geçmişten bu yana kavrama yüklenen anlamlar analiz edildiğinde; bugün ki çalışma kavramının nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlamaya ve karşılaştırma yapmaya fırsat verecektir. Çalışma olgusu tarihsel süreçte çağlara göre değişim göstermektedir. Ataman, bugünkü anlamda çalışmayı ücretli çalışma olarak nitelendirmiş ve endüstrileşme ile ortaya çıktığını belirtmiştir. Çalışma eyleminin niteliği ve kapsamı çeşitli olduğunu söylemektedir. Bireyin çalışmasındaki esas amaç yaşamını idame ettirecek bir gelir elde etmektir. Ancak çalışma aynı zamanda toplumsal ve sosyal bir statü örneği sergilemektedir. Çalışma, kişinin kendisine toplumda bir yer edinmesi ve ait olma duygusunun yaratılmasıdır (Ataman, 2006: 3-4). Gorz, çalışmayı modernliğin bir icadı ve bir sözleşme olarak ifade eder. Ayrıca çalışmanın; satış, ekonomik ve sosyal bir mübadele sistemi içinde gerçekleştiğini söylemektedir (1988: 223). Çalışma evreleri, ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik gibi birçok değişimden etkilenirken, kimi zaman da bu evreleri dönüştüren bir rol üstlenmektedir. Ekonomik dönüşümler bağlamında emekçi/işçi/çalışan kesim, söz konusu dönüşüm sırasında en fazla yükü yüklenen, sermayedarlar karşısında zayıf olan bir konumda yer almaktadır.

İnsan hakları evrensel bildirgesi 23. Maddesi çalışma hakkını dört temel kategoride ele almıştır: Birincisi; bütün bireyin çalışma, yapacağı işi özgürce seçme, adil ve elverişli şartlarda çalışma ve işsizlik sorunsalına karşı korunma hakkı vardır. İkincisi; her bireyin hiçbir ayırım gözetilmeyerek eşit işe eşit ücret hakkı vardır. Üçüncüsü; bireylerin kendi ve aile yaşamını idame ettirmek için insan onuruna yaraşır, her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş adil ve elverişli bir ücret elde etmeye hakkı

vardır. Ve sonuncusu; bireylerin kendi çıkarını korumak için sendikal hakları vardır (Universal Declaration of Human Rights, 1948: 3).

Çalışma kavramının etimolojisine bakıldığında çok değişik anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak olumsuz çağrışımlar içeren yönleri ağır basmaktadır. Kökenine inilecek olursak Eski Yunan'da çalışma anlamında düşünülebilecek “emek” sözcüğü “lanet” anlamına gelmektedir. Yunancada çalışma anlamında kullanılan “ponos” sözcüğü; ağır, sıkıntı verici görev hissi anlamında olup Latince elem, keder, acı anlamına gelen “poena” kelimesi ile aynı kökene sahiptir. Roma, Fransızca, İspanyolca, Portekizce ve Yunanlıların çalışma için kullandığı “labour” sözcüğü de fiil/eylem durumunda olarak saban sürmek, yorgunluk, zahmet, gayret, acı ve ıstırap anlamlarına sahiptir. Batı dillerinde çalışma anlamına gelen “travail”; işkence aleti “tripalium” kelimesinden türetilmiştir. İbranice de toprağı sürmek, işlemek anlamında kullanılmaktadır. Türkçemizde çalışma, eziyet, zahmet anlamına gelen “emgek” kelimesinden oluşturulmuştur. Çalışma, sürekli olarak sonuçsuz ve umutsuz mahkûmun alabileceği en büyük ceza olarak tanımlanıyor (Wrenn, 1964: 25; Bozkurt, 2005: 50; Arend, 2003:167; Uçar, 2010 ve Reeves, 2003: 27’ den Aktaran Keser ve Kümbül Güler, 2016: 61-62). Aslında emeğin tarih boyunca gelişimi incelendiğinde, emek kelimesinin bireyin bedenen ortaya koyduğu bir eylem olduğu görülmektedir. Oysaki günümüzde çalışmak eylemi, bu noktada emekten biraz farklılık göstermekte, çalışmak sadece bedensel bir faaliyet olarak değerlendirilmeyip, zihinsel bir uğraşmayı da içine alarak geniş anlamda değerlendirilmektedir (Keser ve Kümbül Güler, 2016: 63).

Lordoğlu ve Özkaplan da benzer bir şekilde kavramı açıklamaktadırlar. Çalışmayla anlatılmak istenen olguların çeşitliliği ve bu olguların bazı zamanlar iç içe geçmiş olmasıdır. Daha da önemlisi emek, işgücüne benzer kavramlarla özdeş anlamları ifade etmesi kimi karışıklıklara yol açabilmektedir. Çalışma kavramı ile acı ve sıkıntı gibi anlamlar, boş zamanlar veya çalışma dışı zamanla da belirli bir mutluluğun anlaşıldığı düşünülebilmektedir. Çalışma sözcüğünün yabancı gramerlerde kullanıldığı şekli ve etimolojik yapısı incelendiğinde, kelimenin çağrıştırdığı anlama sıkıntı ve acının yüklendiği görülmektedir. Bireylerin sadece gelir nedeniyle bu acı ve sıkıntıya katlanmadıkları değişik nedenlerle de çalışmaları ve çalışmaya devam etmeleri söz konusudur. Çalışma olgusunu ekonomik yönü ile ele almak kelimeyi sınırlandırmaktadır. Çalışma bireyin saygınlık, kimlik ve ait olma duygularının etkili olduğu bir kavram ve süreçlerin bütünü olarak değerlendirmek mümkün görülmektedir. Çalışmanın farklı amaçları bulunmakla birlikte; nelerin çalışma sayılıp sayılmayacağı konusunda kavramın

tanımını yapmak bir hayli güçtür. Çalışma bir ilişkiler bütünü olarak değerlendirilebilir. Aksi takdirde çalışmanın eylemsizlik veya atalet olduğu gibi bir ikilem ile karşılaşmaktadır. Çalışmanın olduğu birçok yerde çalıştıran ve çalışan ilişkileri ve bunların aralarındaki çalışmalar ve uzlaşmalar bulunmaktadır. Çalışma süresi ve ücreti de ayrı bir çerçeve olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hukuki boyutu ve çalışmanın yasalar karşısında ifade ettiği toplumsal yönü de önem taşımaktadır (2018: 4-5).

Çalışma daha geniş bir etkinliktir. İş ise karşılığında bir bedel aldığımız uğraşın adıdır. Çalışma ise karşılığını maddi ya da ayni olarak almadığımız uğraşları da kapsamaktadır. Bu nedenle çalışma emek ve işten daha kapsamlı ve geniş bir anlama sahiptir. Çalışma çok yönlü bir kavramdır. Çalışma emek harcanan ve üretime katkı sağlayan bir süreçtir (Güldiken, 2015: 5). Çalışma, genellikle bireyin işiyle meşgul olduğu zamanı ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Ancak derinlemesine incelendiğinde, çalışma yaşamının insanın yaşantısında etkisi büyük ve iş dışı yaşamının şekillenmesinde ise etkin ve bütüncül bir güce sahip olduğu görülmektedir (Tınar, 1996: 3). Çalışma, bütün zamanlarda bireylerin yaşamlarında yer etmiş önemli bir faaliyettir. Çalışma olgusunun var olmaya başladığı günden bu yana, çalışma eylemini yapan bireyi, ekonomik, fiziksel, psikolojik ve toplumsal açılardan etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Değişen ve birçok evrim geçiren çalışma yaşamı, çalışan bireyi de değişime zorlamaktadır. Bu bağlamda bireyin çalışmaya ilişkin bilişsel, duygusal ve davranışsal açılardan deneyimledikleri, çalışma psikolojisi gibi birçok bilim dalına girmektedir (Keser ve Kümbül Güler, 2016: 61).

Çalışma kavramına “iyi/kötü” gibi değerler yüklemek subjektifliktir ama objektif olan çalışmanın zorlu bir eylem olması ve bu bakımdan da tazmini gerekliliğidir. Çalışmanın zorunlu bir eylem olması olumsuz, ama birey için yaşamın merkezinde yer edinmesi açısından da olumludur denilebilir. Çalışma eyleminde birey kendini yeniden üretmek için çalışırken (özel alan) aynı zamanda başkalarına da çalışmış olur (kamusal alan) ve bu çalışmanın ürün ve hizmet üretimi sonucunda bir getirisi vardır. İnsan üretim faktörü içinde emeğini ortaya koyarak yer alır, başka bir ifadeyle “araçtır” ama “nihai amaç” insanın ihtiyaçlarını karşılayabileceği üretimi gerçekleştirmektir. Çalışma, yaratıcılığı ve üretimi göz önünde bulunduran bir hümanist faaliyettir. Çalışmayla ilintili olarak iki kategori ortaya çıkar; ilki, çalışmanın parasal değeri olan faaliyetidir. Birey, yaşamını idame ettirmek için mal ve hizmet alımı için çalışmaktadır. İkincisi, çalışma bir değişim ve koordinasyon nesnesidir. Toplumdaki insanların birbirine bağımlılığı hiyerarşik bir organizasyon yaratmaktadır (Ataman, 2006: 3-4).

Bauman, çalışma etiğini, iki açık önerme ve dolaylı iki varsayımdan oluşan bir emirle ifade etmektedir. İlk önerme, bireyin yaşamından tatmin olması için başkalarının değerli bulduğu bir şeyi yapması gerektiğidir; yani hayatta her şeyin karşılığı vardır. Her zaman quidpro quo, "misliyle mukabele"; bir şeyler almak için bir şeyler vermeniz gerekmektedir. İkinci önerme ise, bireyin elindekiyle yetinmesi ve daha fazlası yerine daha azını istemesinin yanlış ve etik açıdan da oldukça zararlı olmasıdır. Bireyin mutlu olmak veya güç toplamak gibi sebeplerle daha fazla çalışması gerektiği düşüncesinin değersiz olduğunu belirterek; çalışmanın başlı başına oldukça kıymetli bir faaliyet olduğunu vurgulamaktadır (Bauman, 1999: 13).

Çalışma, modernizmin daha doğru ifade ile endüstri kapitalizminin bir icadıdır. Meta üretiminin marjinal kaldığı ve zorunlu gereksinimlerin evdeki kendi kendine üretimin ve köy ekonomisi tarafından karşılandığı müddetçe Marx' ın ifadesiyle "hakiki çalışma" geçerli olmazdı. Çalışma kavramı, üretiliyor, yapılıyor, hazırlanıyor, ortaya çıkarılıyor, çabalıyor, iş yapılıyor, aile içinde sonsuz uğraşlarla uğraşılıyor gibi değişik faaliyetler, görevlerin bağımsız bölüşümüne göre; erkek, kadın, çocuk ve yaşlı her kesimden bireylerce üstleniliyordu. Çalışma kavramı yaratıcı veya üretken edimi değil zorluk, hoşnutsuzluk, yorgunluk ve halsizlik olan faaliyeti belirtiyordu. Günümüz anlamında çalışma kavramı, meta üretimi ve tüketimi, kendi kendine üretim üzerinde hâkim olduğu ölçüde ortaya çıkmaktadır. Çalışma karşılığında ücret verilen bir faaliyet olduğu için değil; kamusal alanda yer aldığı için, ölçülebilir, değiştirilebilir ve kendi aralarında mübadele edilebilir bir hizmet olarak ortaya çıktığı için bu adı almıştır. Ayrıca çalışma; aile, özel kişiler ve belirli bir zümre için değil imtiyazsız, sınırsız ve genel olarak ortaya çıktığı için bu adı almıştır (Gorz, 1993: 76-77).

Çalışma kavramı özetle, kişilerin ailesel bağımlılıklarından kurtulup, kendi kazançlarını edindikleri bir dönemi ifade eder. Bu dönemde sorumluluk duygusu artmakta, zaman planlaması öne çıkmakta, birey öz yaşamı üzerinde daha fazla inisiyatif kullanmaya başlamaktadır (Zencirkıran, 2018: 95). Bireylerin çalışıp çalışmamaya, ne kadar süre ile nasıl çalışacaklarına karar vermeleri sadece bireyler açısından değil ekonomik politikaları için de önemli bir konudur (Biçerli, 2018: 13). Çalışma kavramı, toplumların algılarına göre de değişebilmektedir. Bazı toplumlar çalışmalarını ile önem atfederken, bazıları için çalışmak işten kaçınmakla eş değer görülmektedir. Bu durum, çalışmaya yöneltilen tutum ve davranışlarla ilintilidir. Bu farklılığın altında yatan en önemli etken kültürel farklılıklardır. Özellikle aile gibi toplumsal kurumların, çalışmaya

bakışı etkilediği ve gelecek nesillere, var olan anlayışı ilettikleri görülmektedir (Özdemir, 2009: 306).

1.1.3 Emek

Çalışma ile emek kavramları birbirine benzer ele alınmaktadır. Bu yönüyle emeği paradoksal ele alan ve inceleyen Hodson ve Sullivan, emeğin son derece eleştirilesi olduğunu savunarak kurtuluş yönlerine vurgu yapmışlardır. Emek kavramı her ne kadar refah ve hayatın anlamı olarak ifade edilse de bazı durumlarda yoksulluk ve yabancılaşmayla eş değer bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla iş bölümü, teknoloji, küreselleşme gibi sosyal olgular emeğin gelişim sürecine etkilerinin olduğu bir gerçekliktir (Hodson ve Sullivan, 2012: 2-6). Emek, şekil olmayana şekil verme ve süreksiz olana zaman içinde bir varlık kazandırma anlamına gelmektedir (Bauman, 2017: 80). Demek ki emeğin üretici niteliği, birey ve toplum arasındaki ilişkilerde tarihsel bir anlama sahiptir. Bütünü oluşturan parçalarda bütünün tarihselliği, yapısallığı dışında değerlendirilemez. Parçaların her biri çözümlenirken bütünün/yapının özelliklerinin, özce ekonomi-politik bağlamın gözden kaçırılmaması gerekmektedir ve toplumdaki otorite ilişkilerinin çözümlenmesini gerektirmektedir (Topateş, 2018: 14).

Emek, bedeni bir etkinliktir ve sonuçları hemen tüketilmektedir. Emek olgusuna yaşamımızı sürdürmek ve yaşamda kalmak için başvururuz. Emek zihinsel güce veya kol gücüne, beden gücüne dayalı harcanabilmektedir. Dikkat edilecek olursa emek kavramından söz ederken harcama demektediriz. Çünkü emek, var olan bedensel enerjinin kullanımına karşılık gelmektedir. Emek, toprak ve para; deneysel meta tanımına göre meta değillerdir (Güldiken, 2015: 5). Emek sadece yaşamsal bir insan faaliyetine verilen addır. Satılmak üzere değil tamamıyla değişik nedenlerle ortaya konulmakta ve yaşamın diğer alanlarından ayrılmaz bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır (Polanyi, 2017: 20). Kapital düzen, bireyi insan onuruna yakışır şekilde yaşayabilmesi için özgür emeğini bir sözleşme ilişkisi çerçevesinde zorunlu olarak satmaya zorlamaktadır. Oysa sisteminin merkezinde emek değeri yer almalıdır (Buğra, 2010: 10). Adam Smith emeği ‘değer’ kavramıyla eş değerde ele almaktadır. Smith’e göre emek, “bütün şeylere ödenen ilk fiyat, gerçek satın alma parasıdır.” Bu sebeple servetin büyük bir çoğunluğu altın ve gümüş madenleriyle değil; emek ile satın alınmaktadır. Smith’in *“Ulusların Zenginliği”* adlı eserinde herhangi bir malın değerli olması için mutlaka ona emek harcanması gerektiği ifade edilir. Bu önermeden hareketle “emek, tüm metaların değişim değerinin reel ölçütü” olarak açıklanmaktadır.” Metaların değerini her koşulda belirlemeye imkân sağlayan bir

ölçü aracı olarak emek, değer oluşumunun hem evrensel hem de tek ölçütü niteliğindedir (Ardıç ve Aydın, 2011: 12).

Bireyin doğayı, çevre koşullarını, yaşam olanaklarını değiştiren ve dönüştüren hep emeği olmuştur. Günümüzde bir yandan çalışma hakkının uluslararası düzeyde kabul edilen haklardan biri olduğu bilinmekte, öte yandan iş bulup çalışmanın giderek zor bulunan bir meta haline geldiği görülmektedir. İnsan emeğinin endüstriyel üretimde temel kullanılma biçimi ücretli emek olunca, oluşan “ücretliler toplumu” da kendi değerler sistemini yaratmaktadır. Bu değerler içinde, hem emeğin ihtiyaçlarını karşılayacak bir hak ve meşruiyet arayışı yer almakta hem de sermayenin ihtiyaçlarına yönelik verimlilik ve disiplin gibi akılcı ve işlevsel yaklaşımlar önem kazanmaktadır (Koray, 2005: 194).

İnsan, ihtiyaç duyulan birçok şeyi üreten canlıdır. Üretim sürecinde işlenerek ortaya çıkarılan tüm nesnelere emeğin çıktılarınıdır. (Brosius, 2010: 56-61). Tüm canlılar varlığını sürdürebilmek için çevreleriyle etkileşim halindedir ve çevrenin sağladığı maddi öğeleri ihtiyaçlarına göre evrimleştirir. “Bitkiler nasıl ki nem, mineral ve güneş ışığını emerek varlığını sürdürme gayesi içindeyse; hayvanlar da ya bitkisel yaşam ya da diğer hayvanlar ile beslenerek hayatını sürdürür” (Braverman, 2008: 6). İnsanlar ise ihtiyaçlarını gidermek için diğer canlılarla doğayı etkileşim halindedir. Toplumsal olarak üretim yapabilme, gelişmiş bir düşünce kabiliyetine sahip olmaktan geçmektedir. (Braverman, 2008: 71-73). Benzer bir şekilde insanın varsıllığı için gerekli olan tüm ihtiyaçlar ancak doğal çevrenin sağladığı imkanlarla karşılanabilir (Marx, 2013: 80). Tüketimin hem fiziksel yönü hem de tarihsel bir yönü bulunmaktadır (Mandel, 2012: 595). İnsanlar temel gereksinimlerini emeğini sarf ederek karşılarlar (Mandel, 2008: 24). İhtiyaçlar sebebiyle ortaya çıkan tüketim, bütün canlılar için ortak faaliyettir. Ancak üretimin insan ile doğa arasında kurulan bir ilişki olarak tanımlanması ve toplumsal varoluşun sürekliliği için gerekli olan maddi nesnelere sağlanması üretimi diğer tüm etkinliklerden temel düzeyde farklı kılmaktadır (Savran ve Tonak, 2007: 25). Maddi öğelerin üretimi olmadan tüketimi de gerçekleşemez, üretim tüketimin bir aracı konumundadır. Yani üretim tüketimin aracıdır (Marx, 1999: 29). Üretim sadece maddi öğeleri ortaya çıkaran değil eğitim ve sağlık gibi hizmetleri de oluşturan bir etkinliğin bütünüdür (Fine ve Saad-Filho, 2012: 32).

Emek, bir yönü ile bir üretim faktörü olarak ekonomide yerini alırken, bir yandan da üretilen mal ve hizmetlerin tüketicisi konumunda yer almaktadır. Tüketim toplumu, bireyler tarafından refah göstergesi olarak algılanmaktadır. Uzun çalışma süreleri ve düşük ücretlerle ekonomik sistem içinde alın teri döken emekçi, elde ettiği gelirden daha

fazlasını tüketime harcamaktadır. Ekonomik, sosyal ve teknolojik nedenlerden kaynaklı emeğin etkilendiği bilinmektedir. Emeği etkileyen bu faktörler içindeki rekabet durumu, tarihin her döneminde emekçiyi ve çalışma koşullarını etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

1.2. Emeğin Tarihsel Kökeni ve Dönüşümü

Tarihsel anlamda bütün üretim sistemlerine kılavuzluk eden bir zaman kavramı kuşkusuz olmuştur (Standing, 2017: 195). Çalışma veya emek olgusunun tarihsel zemindeki değişimine bazı sosyolojik olaylar damga vurmuştur. Emek kavramının bilimsel anlamda ele alınmaya başlaması göçebelikten yerleşik hayata geçişle yani zirai devrim süreciyle olmuştur. Tarım dönemi olarak da adlandırılan bu süreç, çalışma ve ev yaşamının bütünleşik bir yapıda olması ile dikkat çekmektedir. Emeğin dönüşümüne vasıta olan diğer bir tarihi olgu Rönesans, Reform, Fransız İhtilali ve arka planı oluşturulan Sanayi Devrimi olmuştur. Sanayi Devrimi tam olarak sosyal yapıyı değiştirmiştir. Buharlı makinelerin kullanımı fabrikayı meydana getirmiş, bu da kırsaldan kentlere kitlesel işgücü göçlerine neden olmuştur. Böylece kentleşmenin temelleri de atılmıştır. Emeğin dönüşümünde katkısı olan diğer seri üretimin hız kazandığı Sanayi Devrimi'dir. Emeğin kurumsal anlamda ortaya çıkışı da bu döneme denk gelmektedir. İşçi ve işverenler ise bu sürecin en önemli unsurlarını oluşturmuştur. Son olarak endüstri devrimi sonrası emeğe şekil veren en önemli tarihsel olgu bilimin ve yenilikçi yaşamın önem kazandığı bilgi devrimidir (Yüksel, 2014: 258).

İnsanlığın doğa ile kurduğu ilişki, ilişkinin zamanla bağımlılığının azalması ve doğaya hâkim olma yönünde evrilmesiyle değişmiştir. Bu da tarım faaliyetinin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Böylece tarımla emeğin biçimi, emeğe yüklenen anlam ve emeğin algılanış biçimi insanlık tarihinde önemli bir kırılma noktasını beraberinde getirmiştir. Bu değişimi daha iyi anlayabilmek için, tarım öncesi dönemde çalışma olgusuna bakmak faydalı olacaktır (Köten, 2012: 10). Dolayısıyla emek olgusu, zaman içinde değişim, gelişim ve dönüşüm çerçevesinde; bireysel, toplumsal ve evrensel açıdan farklı evrimler yaşamıştır. Tez ilgili bu başlık altında; pre-endüstriyel topluluklarda, tarım toplumlarında, endüstri ve endüstri sonrası toplumlarında emeğin kökenleri ele alınacaktır.

1.2.1 Pre-endüstriyel Topluluklarda Emek

Pre-endüstri öncesi toplumlarda avcılık, atıcılık ve hayvancılık gibi temel uğraş alanları sosyolojik yapının en temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Anderson ve Taylor, 2008: 132). Pre-endüstri topluluklarında herhangi bir döneme ait nüfusun çalışma

yaşantıları hakkında genel olarak çok az bilgi bulunmaktadır. Ancak bu dönemle ilgili yapılacak şey, bir dizi tanımlayıcı sonuçlar çizmektense bir fikir ve parçalar iskeleti oluşturmaktır. Burada amaç sosyal kökenlerini ve çeşitli söylevlerle yayılma biçimlerinin yanı sıra deneyimin çeşitliliğini de göstermek olduğundan böyle bir taslak yeterli olacaktır. Çağdaş göçebe toplumların, kendi milli tarihsel değişkenlerimizden çok az farklı olduğu düşünüldüğünde ilkel topluluklar ile ilgili verilen çalışma şekillerinin doğru olduğu kabul edilir. Göçebe toplumlar normal olarak, sosyal bir yapılanma içindeki 09.00-17.00 gibi zaman aralığında çalışma ile engellenmemişlerdir. Bunun yanında zamanı, çalışma ve dinlenme gibi dilimlere de ayırmamışlardır. Çalışma ve çalışma olmayan aktiviteler tanımlamada kullanılan terimler birbiri içine girmiş değildir. Bu toplumların en temel konularından biri, zaman içindeki duraksamalar ve süreklilikleri olmuştur (Grint, 1998: 59).

Ekonomik olarak bir toplumun ayakta kalabilmesi, üretim mekanizmalarının işleyişi ile yakından ilişkilidir. Teknolojik bakımdan az gelişmişlik, pazarın bulunmayışı ve artık değer oluşmaması sadece “*geçimlik bir ekonomik*” yapıyı temsil etmektedir. İkel ekonomik yapıların “*artık değer*” üretmedikleri için sadece yaşamlarını sürdürececek ölçülerde “*günübirlik*” yaşamları birçok bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Toplum kurmanın ilk ve esas koşulu, bireyin yarattığı artık emeğinin başka bireylerin yaşaması için zorunlu hale getirmesidir. Bu bağlamda ilkel topluluklar, insanın biyolojik gelişimi için çok önem arz etmektedir. Dolayısıyla ilkel topluluklar emek kullanımı için bir başlangıçtır denilebilir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2018: 7-8).

Wrigley’e göre (2013) başlangıçta insanlar, yaşam sürdükleri çevrenin tabii ürünleri için diğer hayvanlarla mücadeleye girmiş ve bunu yaparken de temelde kas güçlerine bağlı hareket etmişleridir. İnsan emeğindeki ilk büyük değişim, ateşin icadı ve kontrolü yöntemlerinin keşfidir. Ateşin kontrolü ile enerjiye ulaşılmış, zorlu soğuk mevsimlerde sıcaklık sağlayarak, insan yerleşiminin coğrafi alanında yayılması meydana gelmiştir. Ateş kullanımı pratikte metal cevherlerinin eritilmesini de mümkün hale getirmiştir. Kalay, bakır ve demir madenlerden aletler yeni el işçiliğinin gelişimine ve emeğin daha da iyileştirilmesine izin vermiştir. Bunun yanında, metal silahlar insanla diğer avcılar canlılar arasındaki güç dengesini değiştirmiştir. İnsan tarafından bitki örtüsünün kasıtlı ve kontrollü olarak yakılması da insan için yerel bitki örtüsünü değiştirmeyi olanaklı kılan bir fayda olmuştur.

Toplayıcılık bir ekonomik geçim aracı olarak insanlık tarihinin büyük bölümünde kullanılmıştır. Diğer ekonomik etkenlere göre daha uzun ömürlü olduğu ifade

edilmektedir. Her ne kadar günümüzde çalışma kavramından çıkardığımız anlam anlaşılmasa da toprağı kazmak veya hayvanları avlamak için kullanılan küçük aletler ilk teknolojik ürünler niteliğindedir. Yerleşik hayat öncesinde topluluklar yaşamlarını idame ettirecek besinler neredeyse oraya yönelmişlerdir. Böylece mevsimsel olarak aileler hayvan ve bitki çeşitliliğine göre mekânsal ve zamansal olarak örgütlenerek bir araya gelmişlerdir. Böylece gerekli ürünleri doğadan elde ederek, paylaşarak ve takas ederek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Avcılık ve toplayıcılığın diğer ekonomik geçim biçimlerinden eşitlik, mülkiyetsizlik, sınıfsızlık gibi yönleriyle ayrıldığı düşünülse de bu yaşam biçimi hem tarım hem de endüstri toplumları için ekonomik tutumların temellerini atan bir gerçekliktir (Köten, 2012: 11- 15).

Pre-endüstriyel, endüstriyel ve post-endüstriyel toplumlar insanlık tarihi için üç büyük toplumsal dönüşüm evreleridir. Bu süreçte geleneksellikten endüstriye oradan da endüstri sonrası denilen bilgi ağırlıklı yaşama yol alınır. Pre-endüstriyel toplumlar kendi içinde iki topluluk ve bir toplum tipini barındırmaktadır. Bunlar; avcı-toplayıcı topluluklar, bahçıvan-göçebe topluluklar ve insanlığın en önemli devrimlerinden biri olarak görülen tarım toplumlarıdır. İlk insan toplulukların temel yaşam kaynağı avcılık ve toplayıcılıktır. Hayvanları avlayarak, deniz canlılarını tüketerek, yabancı bitkiler yiyerek yaşamını sürdürmekteydiler. Zamanla bu topluluklardaki insan yeteneğinin dönüşümü ve gelişimiyle birlikte yeni topluluklar ortaya çıkmıştır: bahçıvan ve göçebe topluluklar. Göçebe topluluklarda temel yaşam, evcil hayvanlara dayanmaktaydı. Avcı ve toplayıcı topluluklara benzer bir yaşam sürmekte ve kullandıkları metotlar basit araç-gereçlere dayanmaktaydı. Teknoloji az da olsa avcı-toplayıcılara göre gelişmiş ama sınırlı durumdaydı. Göçebe topluluklar, isminde de anlaşılacağı üzere sürekli göç halindeydi. Konakladıkları yerlerde kaynaklar tükendiğinde/tüketildiğinde veya iklim elverişsiz hale geldiğinde başka yerlere göçler yaşanmaktaydı. Bahçıvan topluluklar ise önceki topluluklara nispeten yaşam daha yerleşikti. Verimli topraklarda yaşarlar ve kısıtlı da olsa zirai ürünler yetiştirirlerdi. Toprağın işlenmesi ve kullanılan teknoloji basit ve ilkel yöntemlerdi. Su yoksa üretim yok dolayısıyla yaşam yok bu sebeple bahçıvan topluluklar daha çok su kaynaklarına yakın yerlerde yaşam sürdürdüğü bilinmektedir. Küçük ve basit zirai aletlerle toprak kazılır ve tüketilecekleri ürünler yetiştirilirdi. Dolayısıyla bu topluluklar zamanla gelişim göstermiş ve tarım toplumlarına dönüşmüşlerdir.

Avcı, toplayıcı, bahçıvan ve göçebe toplumlarından sonra dünyanın sosyal, ekonomik, hukuksal, kültürel ve toplumsal yapısını kökten değiştiren devrimler gerçekleşmiştir. Dünya tarihindeki tarım devrimi ve Sanayi Devrimi bunlara en büyük

örneklerdir. Bununla birlikte insanlık tarihine yön veren bu değişimleri devrim kavramı ile açıklamak da yetersiz kalabilir. Çünkü “Devrim” sözcüğü ani ve radikal değişimler çağrıştırmaktadır. Tarihsel süreçte yeni teknolojiler ve dünyayı yeni algılama biçimleri ekonomik sistemlerde ve sosyal yapılardaki büyük dönüşümler devrimleri de beraberinde getirmiştir. Tarihin bir başvuru çerçevesi olarak kullanıldığı kabul edildiğinde bu değişimlerin aniden gelişmesi uzun bir zamana gerek duyabilmektedir. Yaşam tarzında ilk büyük değişim yerleşik yaşamla tarımsal faaliyet ile meydana gelmiştir. Bunu mümkün kılan etkenlerden biri hayvanların ehlileştirilmesidir. Tarım devrimi üretim, ulaşım ve iletişim amacıyla hayvan emeği ile insan emeğini birleştirmiştir. Gıda üretimi zamanla artarak nüfus artışını ve geniş insan yerleşkelerini mümkün hale getirmiştir. Bu durum kentleşmeyi ve şehirlerin yükselişini sağlamıştır. Tarım devriminin 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Sanayi Devrimi izlemiştir. Bu süreç zamanla bilişsel gücün insan üretimini arttırdığı düşünce ve deneyimine taşınmıştır (Schwab, 2018: 15).

1.2.2 Tarım Toplularında Emek

Emek kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlayan ve köklü dönüşümü beraberinde getiren zirai (tarım) devrimdir. Tarım toplumunun en belirgin özelliği avcılık ve toplayıcılıkla geçinen göçebe insanların yerleşik yaşama geçmeleri olmuştur. Yerleşik yaşamla insan, emeğini tarımla eşdeğer kılmış ve doğal yaşamın dengesiyle doğal bir yaşamın ilk adımlarını atmıştır (Law, 2000: 323). Tarım toplumlarında emek, daha belirgin şekilde mevsim koşullarına göre ayarlanırdı. Tarım toplumlarında sanayi toplumlarındaki zamana dayalı çalışma olan 8-10 saatlik çalışma günü fikri saçma görülürdü ve zirai üretime elverişsiz havalarda tarla sürmek, hasat yapmak anlamsız görülüyordu (Standing, 2017: 197-198).

Tarım toplumları temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ekonomik gelire sahip kırsal bir yaşantı süren toplumlardır. İnsanlık tarihi boyunca teknoloji, toplumsal süreci şekillendiren ve belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Topluların değişim halindeki sosyal yapıları bir bakıma gelişen teknolojiyle eş zamanlı değerlendirilmektedir. Yerleşik hayatla tarımın faaliyete geçmesi üretimi düzenli, sistemli ve büyük ölçekli bir durum haline getirmiştir. Böylece işgücü de çeşitli hiyerarşik sınıflandırmalara ayrılmaya başlamıştır. Bu bakımdan tarım toplumlarının emeği toprakla eşdeğer ve toprağı da bir geçim aracı olarak görmeleri belirgin özellikleridir. Bu toplumlarda tarımsal üretim oldukça önemli bir paya sahiptir. Tarım toplumu ve tarım öncesi topluluklar, o dönem teknolojisinin gelişimine uygun olarak her ne kadar farklı biçimlerde kategorileştirilse de bu ayırmda belirleyici tarım devrimi olmuştur (Anderson ve Taylor, 2008: 132).

Tarım toplumun zaman açısından ele alacak olursak; milattan önce sekiz bin yıllarında genel kabul görmektedir. Neolitik tarım devriminde yerleşik tarımın gelişmesiyle birlikte, verimli toprakların geniş alanları doğal bitki örtüsünden arındırılmıştır. Bu alanlar yalnızca insan tüketimi için ürün yetiştirmek ve çiftlik hayvanlarına yem vermek için kullanılmıştır. Tüketilebilir bitkiler için diğer hayvanlarla ve et sağlayabilecek otlayan hayvanlar için yerel avcılarla rekabet etmek yerine, geniş toprak alanlarının tüm ürünü yalnızca insan erişimine ayrılmıştır. Bundan sonra yıllarca toprak, sermayenin en temel ögesi olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte, büyük kalıcı yerleşim yerleri mümkün hale gelmiştir. Kent toplumları gelişmiş, siyasi, askeri ve dini seçkinler ortaya çıkararak karmaşık idari yapılar yaratılmıştır. Toprak sahipleri siyasi gücü oluştururken, kas gücü ile çalışarak harcanan emek temel üretim faktörü olmuştur. Bu dönemde birey ve toplum için büyük önemi olan yazının gelişimi gibi paralel kültürel değişimler de yaşanmıştır (Wrigley, 2013). Bunun yanı sıra tekerlek ve pulluk bu gelişmelerin öncüsü niteliğindedir. Ayrıca kent örneklerinin oluşumuna paralel olarak yol, cadde ve sokak anlayışının ortaya çıkması ulaşım olanağı sağlamıştır. Böylece çok organize ve sistemsel olmasa da taşımacılığın ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Bu ulaşım ağı aynı zamanda yağmacılık gibi güvenlik problemlerinin doğmasına neden olmuştur. Yine bu dönem içinde ilk resmi para uygulaması yürürlüğe girmiştir. Feodal devletlerin, imparatorlukların ve insanın bir mal olarak görüldüğü kölelik anlayışının temelleri atılmıştır. Katı, hiyerarşik ve sınıf temelinde beliren anlayış ulus devlet bakışıyla değil fetihlere odaklı olduğu görülmüştür (Law, 2000: 323).

Ekonomik, emek ve yönetim açısından kısaca tarım toplumları, toprağın merkezi öneme sahip olduğu, toprağın üretimi, gücü, zenginliği ve statüyü belirlediği toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toprak ne kadar büyük ve verimliyse, zenginlik ve toplumsal statü de o derece yüksektir. Tarım toplumlarında katı bir tabakalaşma vardı ve hareketlilik çok sınırlıydı. Bu bağlamda genellikle toprağın kullanım sahipliğine dayalı toplumsal statü, çok uzun sürer ve nesilden nesile geçerdi. Bu toplumlarda bireyler, toplumsal bir tabaka içinde doğar, büyür ve ölürlerdi; sonra gelen nesilleri de benzer kaderi yaşarlardı. Tabakalar arası geçiş çok zor, hatta imkânsız görülmekteydi. Dolayısıyla bireylerin bu yaşamı bazı düşünce ve değerler sistemini de topluma dayatırdı. Bunların bazıları: gelenekçilik, kadercilik, yakın çevredekiler dışarıdakilere güvenmeme ve tabii tevekküldür. Tarım toplumlarında yöneten ve yönetilen ayırımı hâkimdi. İşledikleri topraklar yönetilene ait değildi. Geniş kitleler, imparatorluğa ait toprağı işler kazançlılarının önemli bir kısmını vergi olarak feodal güçlere verirlerdi. Bu durumda

bireyleri yoksul ve güçsüz kılardı (Zencirkıran ve Baştürk, 2019: 3-5). Yönetim monarşiye dayalı ve İmparatorluk temel egemen yapıdır. Devletin başı soya dayalı belirlenirdi. Devleti yöneten hâkim güç, kendisine ait olan toprakları feodal güçler aracılığıyla yönetirdi. Halk elde ettiği ürünlerden devlete de verirdi. Toprağın aileyi beslediği düşüncesi; toprağa bağlılık, aidiyet hissi ve bütünleşmeyi öne çıkarırdı. Toprağa canlı bir organizma gibi davranılırdı. Geniş aile tipi hâkim ve Çalışma ailecek yapılırdı. Endüstrileşme sürecine kadar imparator ve kilise, her alanda gücü paylaşırlardı. Çalışma fiziki kuvvet gerektirir ve düzenli bir çalışma ilişkisinden söz edilemezdi. Üretim ilişkisi temelinde öne çıkan iki boyut hâkimdi: tarımsal üretim ve zanaat. Kırsal nüfus az tanınırlık fazlaydı. Böylece biz duygusu ve dayanışma önemli bir yer alırdı (Zencirkıran ve Baştürk, 2019: 5-7).

1.2.3 Sanayi Toplumlarında Emek

Emek, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan ve işçinin işi için sarf ettiği zamanın maddi ve manevi anlamdaki karşılığı olarak tanımlanmıştır. Tarım devrimiyle doğal bir hal kazanan emek, kitlesele üretim yaygınlığı ile bilinen Sanayi Devrimi yapay bir değere dönüşmüştür. Sanayi devrimi öncesinde bireyler emeği kendi nesnesi olarak tanımlarken, sanayileşme sonrası emeğin mülkiyeti işverene kayarak emeğin merkezinde değişim yaşanmıştır (Yüksel, 2014: 258, 266).

Sanayi toplumlarının yapısına değinmeden önce Sanayi Devrimi'ndeki devrim sözcüğünü açıklamak gerekecektir. Sanayi toplumu deyince Sanayi Devrimi ve sonrasında değişen ve dönüşen yeni bir dünya düzeni gelmektedir. Bu bağlamda devrim kavramı ile Man, şu tespiti yapmaktadır: Sanayi Devrimi kavramı, bazı belirsizlikler ve dolayısıyla da yanlış anlaşılma potansiyelleri içermektedir. Öncelikle sözü edilen Sanayi Devrimi'ndeki 'devrim' sözcüğü ile ifade edilmesi, onun ani, hızlı, sonuçları hemen ortaya çıkan bir durummuş izlenimi vermektedir. Hâlbuki sözü edilen bu iktisadi gelişme, bu anlamda tarihin bir noktasında gerçekleşmiş olmadığı gibi sonuçlarının tam olarak ortaya çıkması ve gerçekleştirdiği dönüşümlerin yaşanması da uzun bir zaman almıştır. O halde buradan hareketle bu devrimin tam olarak falanca yıl gerçekleştiğine yönelik ifadede bulunmak gerçekçi ve doğru olmayacaktır. Ancak yine de sözü edilen bu devrimin veya bunun açtığı dönemin 18.yy. ortaları olduğunu belirtmek mümkündür. Ve yine geniş anlamda ele alınacak olursa Sanayi Devrimi olarak ifade edilen gelişmenin, dramatik değişimleri ve dönüşümleri çok kısa bir sürede meydana getirmesi anlamında 'devrim' kelimesi ile nitelendirilmesi doğru kabul edilmektedir. Zariç' in görüşü de devrim kavramına benzer bir katkı sağlamaktadır. Yapısal ve politik açıdan derin ulusal

ve uluslararası ölçekte etkiye sahip olaylara “devrim” denilmektedir. Devrimler, oldukça geniş çaplı ve uluslararası boyutlu olabilmektedirler. Hem dünya hem de Türkiye siyasetinde devrimler oldukça önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla bir ülkenin sosyal ve siyasi yapısının anlaşılabilmesi o ülkede yaşanan devrimleri analiz etmek doğru olacaktır (Man, 2019: 54-55; Zariç, 2012: 2).

Yeni yaşam ve üretim biçiminin meydana gelmesinde etkili olan faktörleri üç ana başlıkta toplamak mümkündür: Birincisi dini ve milli hareketler, ikincisi ilmi ve felsefi hareketler ve üçüncüsü iktisadi ve sanayi faktörleridir. Endüstriyel kalkınma veya iktisadi gelişme için birer araç olarak değerlendirilen iktisadi faktörleri başlıklar altında toplamak mümkündür. Bunlar, nüfus hareketleri, tarım, ticaret ve taşıma alanındaki gelişmeler, teknoloji, pamuk ve demir sanayii, işgücü yapısındaki gelişmeler, sermaye ve sermaye kaynakları, bankacılık ve finans piyasaları, sömürgecilik ve silah sanayisidir. Bunların her biri sanayi toplumunda hızlı bir gelişme göstermiş ve kalkınma, büyüme ve milleti egemen kılma şeklindeki sosyal maşeri arzuların gerçekleşmesi için hazır birer iktisadi girdi olarak sanayileşme üzerinde etkili olmuşlardır (Duran, 2002: 151). Hobsbawm’a göre endüstri devriminin ortaya çıkışı üç etkene dayanmaktadır: iç pazar, dış pazar ve devlet. İç pazar denilen etken, genellikle karayolu taşımacılığının gelişimini sağlayarak endüstri ekonomisine dayalı geniş bir olanak sağlamıştır. Dış pazar etkeni, ihracatın gelişiminin etkisiyle endüstriyel üretimde sürükleyici bir zincir olmuştur. Bunların yanı sıra devlet ise endüstrileşme yönünde sağladığı sübvansiyonlara ek olarak sömürgeleştirmeye ve savaşa devam ederek endüstri devriminin sürekliliğini sabit tutmuştur (Hobsbawm, 2005: 35).

Endüstri veya sanayi sözcük anlamları, bir şeyler yapmayı ve üretmeyi ifade etmektedir. İnsanların doğuştanlık gereği, sahip oldukları özelliklerden birisi de ihtiyaçlarını gidermek için, alet kullanmaları ve iş yapmaları olmuştur. Konuşma, düşünme, birliktelik, sevme/sevilme, eğitim ve benzeri birçok duygu-düşünce insanın doğuştanlığı gereği bulunmakta ve sonradan yaratılmış değildirler, yani insanlığın temel özellikleridir. Bunlar gibi iş yapma, üretme ve alet kullanma da insanın temel özellikleri olarak gösterilmektedir. Antropologlar alet kullanan insana ‘*Homo faber*’; düşünen insana ise ‘*Homo sapiens*’ adlarını vermişlerdir. Dolayısıyla yapma ve üretme faaliyeti, insanın temel fonksiyonlarını oluşturmaktadır. Nasıl ki insan sosyal ve medeni bir varlık olarak tanımlanıyorsa bunun yanında çalışan, alet kullanan endüstriyel bir varlık olarak da tanımlanmaktadır. İnsanlığın yalnızca çalışma ve endüstriyel özelliklerinin esas alınarak değerlendirilmeye tabi tutulması, endüstri devrimi sonrası başlamıştır. İnsanlık

tarihinde üretim, tüketim ve bölüşüm konuları, hiçbir zaman endüstri toplumlarında olduğu gibi, yoğun olarak tartışılan ideolojik bir değer haline gelmemiştir. Daha önceki dönemlerde çalışmak, üretmek ve ticaret yapmak, insanların fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yapmaları zorunlu bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir (Duran, 2002: 14-15).

18. yüzyılda James Watt'ın buhar makinesini icadı ile sosyo-ekonomik ve sosyo-politik anlamda köklü değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin öncüsü olarak kabul edilen Sanayi Devrimi, endüstriyel toplum ve yeni yaşam standartlarının belirleyicisi niteliğini taşımaktadır. Endüstrileşme süreci ve buharın teknolojideki kullanımı ticaretin uluslararası boyut kazanmasına ve modern üretim çağına geçişine zemin hazırlamıştır (Rose, 2008: 6). 19. yüzyıl İngiltere'sinde Sanayi Devrimi ile, kitlesel üretim ve emek sınıfı barındıran devasa fabrikalar ortaya çıkmıştır. Bu süreçle kırsal alandan kentlere doğru meydana gelen yoğun işçi göçüne paralel olarak kır yaşamı ve el tezgâhlarında yapılan üretim fabrikalar karşısında etkisiz kalmıştır (Housel, 2008: 4). Tarım toplumlarındaki çalışma ilişkilerini ve üretim yapısını değiştiren unsur endüstrileşme olmuştur. Endüstri toplumlarında fabrika, merkezi üretim birimleri haline gelene kadar bazı aşamalardan geçmiştir: ev veya aile sistemi, lonca sistemi, eve iş verme sistemi ve fabrikalar sistemidir (Huberman, 2014: 132).

Sanayi toplumları, sosyal ilişkilerin, sermaye, üretim, tüketim ve bölüşüm ilkelerine göre belirlendiği toplumlardır. Sanayi toplumlarında sosyal statü, sosyal rol, sosyal vazife ve gelecekle ilgili beklentiler, üretim veya sermaye ilişkilerine göre şekillenmiştir. Üretim ilişkilerine göre bir toplumsal yapı oluşmuştur. Bu sosyal yapıda, sosyal sınıflar, meslek kuruluşları, bürokratik kurumlar, sendikalar, sosyal bilimler ve ideolojik sosyal hareketler tartışma zeminlerine; sermaye, üretim, tüketim ve bölüşüm konularını yerleştirmişlerdir. Zaten bu sosyal kategoriler, üretim ve endüstri şartlarının ürünüdürler. Aile, din, ahlak, siyaset, eğitim ve diğer sosyal kurumlar; sermaye, üretim, tüketim ve paylaşım ölçülerine bağlı olarak, yeni ve daha ölçekli rollerinden farklı bir vazife yüklenmişlerdir (Duran, 2002: 13).

Sanayi Devrimi'ne tarihsel olarak bakıldığında çeşitli kaynaklar devrimin İngiltere'de ortaya çıktığında hemfikirdir. Ancak Sanayi Devrimi'ni sadece İngiltere mihverinde açıklamak yetersiz olacaktır. Çünkü o dönemde birçok Avrupa ülkeleri geniş pazarın birer parçalarını oluşturmaktaydı. Bu parçalar da Sanayi Devrimi'nin oluşumunu tetiklemiştir. Sanayi Devrimi'nin ilk örnekleri dokuma daha sonra demir-çelik endüstrisinde görülmüştür. Sanayi Devrimi belirli bir coğrafyada ve belirli bir gelişmişlik

düzeinden itibaren zaman içerisinde çevre ülkelere ve ekonomilerine doğru yayılmaya başlamıştır. Farklı ekonomik ve toplumsal sonuçların en belirginini işgücünde meydana gelmiştir. Sermaye birikimi, teknolojik ilerleme ve doğal kaynaklar da sanayi toplumların gelişimi için önem taşımıştır. Ancak emeğin yoğun ve uzun çalışma süreleri sonucunda mal ve hizmet artışı çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Günlük çalışma saatleri ve üretim açısından fabrika ve atölyeler ev ile karşılaştırıldığında fark daha da belirginleşmiştir. İşgücü, vardiyalar şeklinde çalıştırılmış ve emeklerini belirli bir süre karşılığında sermaye sahibine kiraya vermişlerdir. Bu şekilde yoksun ve yoksul kesimler “işçi sınıfı” olarak adlandırılmıştır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2018: 21-23).

Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile zamanın sıkı bir şekilde disiplin altına alınması kaçınılmaz olmuştur. Böylelikle zamana, takvime ve saate dayalı ulusal düzlemde bir sanayi toplumu ortaya çıkmıştır. Çalışma, başlama, yapılma ve bitiş zaman evrelerine ayrılmıştır. İktisat, istatistik, sosyal politika ve benzer birçok bilim, sanayi toplumun ve zeminin ve onun gerektirdiği düşünce biçimine göre şekillenmiştir. Neyin iş olarak tanımlandığı neyin tanımlanmadığı konusunda her dönemin kendine özgü birtakım özellikleri olmuştur. Mesela Antik Yunan’da işi köleler ve vatandaş olmayanlar insani olmayan koşullar altında yapardı. Çalışma ve boş zaman ayrımı bu dönemde faydalı bir ayrım olarak görülürdü. Daha sonra Merkantilistler ve Adam Smith neyin üretken emeğe dâhil olduğu neyin dâhil olmadığı konusunda iyi bir izlenim ortaya koymamıştır. Yani çalışma ne yapıldığından çok kim için yapıldığıyla ilişkilendirilmiştir. 20 yüzyıl boyunca değişim değeri olmaksızın verilen işler göz ardı edilmiştir. İşyeri ve ev arasındaki ayrım sanayi çağında ortaya çıkmıştır. Günümüz işgücü piyasası düzenlemelerinin, iş hukukunun ve sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmeye başladığı sanayi toplumunun normları, sabit işyerleriydi. Ancak bu model sanayi sonrası toplumlarda küreselleşme ile dönüşüme uğramıştır. Günümüzde sanayi toplumu yapısı çatırdamıştır (Standing, 2017: 195-198).

Sanayi Devrimi ile kadın ve çocukların zorla çalıştırılması yeni fabrika düzenini oluşturmuştur. İşçi ve işveren arasında üretim ve bölüşüm ilişkilerinin sonucu işçi sınıfı sefaletle sürüklenmiştir. Böylece sermaye güç kazanırken; emek de sermaye tarafından sömürülmüştür. Yeni ekonomik düzen beraberinde uzun çalışma sürelerini, kötü çalışma koşullarını, işsizlik tehlikesini, çalışma yaşının düşüşünü ve düşük ücretleri getirmiştir. Ayrıca düşen ücretler, diğer aile üyelerini zorunlu olarak emek piyasalarına dâhil etmiştir. Bu dönemde tarımda görülen üretim düzeni ve tekniği değişmiş; yerine yeni üretim düzeninde görülen, seri ve standart üretim, aşırı uzmanlaşma, iş bölümü önem

kazanmıştır. Sanayi Devrimi'yle yeni sosyal sınıflar da ortaya çıkmıştır. Bunlar, varlıklı taraftaki sermaye sınıfı ile yoksul tarafta yer alan işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı üretim sürecinde sadece emeği ile var olmuştur. Bu dönemde günlük çalışma süreleri 19-20 saatlere çıkmıştır. Neredeyse günün tamamını çalışarak geçiren emek sınıfı, iş karşılığında aldığı ücretlerle kendilerini ve ailelerini geçindiremediği yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Düşük ücretler, aile gelirlerinin azlığı, hanede tek işçinin aile geçimini sağlayamaması, işverenlerin erkek işçilere oranla düşük ücretlerle çalıştırılan kadın ve çocuk emeğinin kullanmak istemesi iş piyasalarında kadın ve çocuk emeğini ön plana çıkarmıştır. Çocukların çalışma yaşı daha da aşağılara gerilemiştir. Örneğin Sanayi Devrimi'nin ilk dönemlerinde altı yaşında çocukların günlük on beş saat çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu dönemde İşveren sınıfı, her geçen gün adaletsiz bir şekilde varsıllaşırken, emekçilerin ücret gelirleri sürekli düşmüş, kötü çalışma koşulları ve her an açlık ve yoksulluk anlamına gelen işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır (Tokol ve Alper, 2019; Tuna ve Yalçıntaş, 1994:167; Huberman, 2014: 202; Hobsbawm, 2005: 86).

1.2.4. Küreselleşme Olgusu ve Küreselleşmenin Emek Üzerine Etkileri

Küreselleşme, ekonomi, hukuk ve sosyoloji gibi birçok sosyal bilim alanlarında köklü dönüşümler yaratan ve tüm bu alanlardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen bir olgudur. Uluslararasılaşma ve küreselleşme süreçleri birbirine karıştırılmaması gerekir. Ekonomik faaliyetlerin uluslararası boyut kazanması, ekonomik faaliyetler ile tüm faaliyetlerin de işlevsel olarak bütünleşmesi küreselleşme olarak tanımlanmaktadır (Dicken, 2014: 360). Küreselleşme “kontrolü zor olan”, belirsizliği içinde barındıran ve oldukça bağımsız bir yapı içindedir. İdari bir büro, yönetim kurulu, denetim kontrolü gibi mekanizmalar yer almaktadır. Evrensellik ise, küresel ölçekte düzen inşa etme çabasının ürünüdür. Küreselleşme yeni dünya düzensizliğine işaret eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme, piyasaların hayatın bütün alanlarında totaliter şekliyle hegemonya kurmak olarak açıklanmaktadır (Bauman, 2017:75-83).

Petros ve Veltmeyer (2006: 10-11).), küreselleşmeyi, ekonomi piyasaları içinde sermaye, teknoloji ve bilgi akışı seyyaliyetinin hız kazanan ve dünyanın küresel bir pazara dönüşen bir durum ile betimlemiştir. Ticaret ve sermaye serbestliği, bilgi akışı, ekonomik büyüme ve refah düzeyi artışı için büyük öneme sahiptir. Bu süreç kalkınmanın kaçınılmaz bir yönünü ifade ederken bunu da “buyruk yaklaşımı” olarak tanımlamaktadır. Giddens (2000: 18-119) küreselleşmenin, dünyayı küresel bir köyden ziyade küresel bir yağmaya döndürdüğünü söyler. Bu yağma aşamasının merkezinde ise emek ve emeğin kontrolü yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerin merkezlerinde bulunan çok uluslu şirketlerin

(ÇUŞ), gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapması, bu ülkelerdeki işgücü talebini hassaslaştırmakta, emeği esnek ve enformel zemine çekebilmektedir. Bauman, (2017: 71) ise küreselleşmeyi, zaman ve mekân sınırlandırmasını topyekûn ortadan kaldıran yerçekiminin alt ettiği ve sermayenin tüm gücüyle serbestlik kazandığı bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Küreselleşmenin birden çok tanımı yapılabilmektedir. En kısa ve öz tanımı ile küreselleşme; kapitalizmin sistem kültürünün dünyaya egemen olması halidir. Eski sosyalist ülkeler, sosyalist sistemi muhafaza ettiğini iddia ederek ekonomik sistemlerini değişiklik yaparak piyasa ekonomisi düzenine geçmişlerdir. Böylece küreselleşme ile pek çok şey değişmiştir. Sermaye hareketleri küresel sistemde serbestlik kazandı ve kazancın yüksek olduğu yere sermaye akışı kolaylaşmıştır. Gelişmekte olan ekonomiler için sermaye hareketliği başlangıçta faydalı görünse de diğer taraftan sistemin sorunlarını her tarafa taşımanın risklerini doğurmuştur. Küreselleşme öncesinde ülkede ortaya çıkan bir ekonomik sorunlar, sadece o bölgeyi etkilerken şimdi dünya ülkelerinin ekonomik sistemlerini tehdit etmektedir (Eğilmez, 2018: 72).

Küreselleşme, kapitalist sistemin hem bir basamağı hem de sistem içindeki krizlerin ortaya çıkan bir ürünüdür. Küreselleşme; birçok faaliyet alanında yenilikleri beraberinde getirmektedir. Sermaye hareketliliği yönü ile ifade edilen “küreselleşme” kavramı net olarak açıklanamamıştır. Ayrıca ekonomik değişken haricinde birçok değişkene bağlı olarak küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımların bulunmaktadır. Bu sebeple oldukça kompleks ve belirsiz bir kavram olduğu söylenebilmektedir (Kıdak, 2019: 8).

Küreselleşmenin uluslararası kurumlara göre tanımlarını vermek gerekirse; Dünya Bankası'na (WB) göre küreselleşme, insanlığın kaçınılmaz, olarak yaşayacağı bir aşamadır. Dünya genelinde ekonomilerin ve toplumların bütünleşme süreci olarak ifade edilmektedir. Ancak bu bütünleşme ekonomilerin yanı sıra kültürel birleşmeyi de kapsamaktadır. Uluslararası Para Fonu'na (IMF) göre küreselleşme, kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanması için en uygun yoldur. Ülkelerin kendi bireylerine daha yüksek hayat standardı sağlamak ve istikralı bir ekonomik büyüme hedefi için tercih ettikleri bir yöntemdir. OECD, küreselleşmeyi çok yönlü bir bütünleşme ve ülkelerin karşılıklı bağımlılıklarının arttığı bir süreç olarak tanımlar. Birleşmiş Milletler (BM) küreselleşmeyi tanımlarken, küreselleşme, başka gelişmelerin yanında yeni sosyal, kültürel ve siyasi hareketlerin de doğuşu anlamına gelmektedir (Akt. Alper, 2018: 16). ILO'ya göre küreselleşme, yeni teknolojilerin ve düşünce akımlarının akışkan bir

yaygınlık kazanması, mal ve hizmet değişimi, sermaye ve finans hareketlerindeki hızlı artış, diyalogun uluslararası boyut kazanması ve emeğin dolaşımı olarak nitelendirilmektedir (ILO, 2015). Sivil toplum örgütlerine göre küreselleşme, çevre hareketi demokratikleşme ve insanileştirme gibi pozitif sosyal amaçları sağlayacak kaldıraç görevi gören bir süreçtir. Küreselleşme özellikle Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi ulus dışı kuruluşlar tarafından olumlu bir gelişme olarak görülürken emeğin tarafı olan ve emek ile ilgili politikalar üreten ILO açısından olumsuz yaklaşılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Alper, 2018: 16).

Küreselleşmenin hem birleştirici hem de bölücü nitelik taşıması önemli ölçüde çelişkiyi barındırmaktadır. Sermayenin küresel boyut kazanmasının yanı sıra yerelleşme ile sabit mekân anlayışı devam etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, merkez ile çevre ülkeler, sermayedar ile işçiler ve çekirdek ile çevre işgücü gibi farklı taraflar açısından aynı manayı taşımamaktadır (Bauman, 2017: 8-9). Sermayenin akışkanlığı ile güçsüz devletlerin artması bir çelişkidir. Siyasi bağımsızlığını kazanmış ancak giderek yoksullaşan ulus devletlerin kurulması için sarf edilen çaba küreselleşmeye aykırı olarak düşünülmemektedir (Bauman, 2017: 84-85). Sermayenin hız kesmeyen hareketliliği emeğinse sınırlı düzeyde dolaşım özgürlüğü, küreselleşmenin içinde barındırdığı çelişkiyi devam ettirdiğini göstermektedir (Kıdak, 2019: 18). Küreselleşme, zaman ve mekân sınırlandırmasını topyekûn ortadan kaldırarak yerçekiminin alt edildiği ve sermayenin tüm gücüyle serbestlik kazandığı bir süreçtir (Bauman, 2017: 71). Neoliberalizm, 1970'li yıllarda başlayan ekonomideki krizin göstergesidir. Bireysel özgürlükler ve sorumluluklar; özelleştirme, serbest piyasa ekonomisi gibi retoriğin arka planında sermayenin emek üzerinde kurduğu hegemonyayı sert politikalarla yeniden üretme biçimidir (Harvey, 2014: 19). Devletin ekonomiye müdahalesini kısıtlayan neo-liberalleşme; sermayenin sınırlarını ortadan kaldırarak ulus-devletlerin sermaye üzerindeki kontrolünü elinden almıştır. Böylece ulus-devletlerin ekonomi üzerindeki politik güçleri ortadan kaldırılmıştır (Bauman, 2017: 72).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı makroekonomik ulusal politikalar, küresel düzeyde ücret ve diğer çalışma koşullarının düzenlenmesine ve emek maliyetlerinin de küresel ölçekte düşürülmesine neden olmaktadır. Böylece merkez ülkelerdeki sermaye, ucuz emeğin fazla olduğu ülkelere doğru eğilim göstermektedir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler sermaye yatırımlarını cezbetmek için ucuz emek konusunda ciddi bir rekabete girmektedir (Chossudovsky, 1999: 89-94). Küreselleşme sürecinin aktörlerinden Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) başta

olmak üzere uluslararası finans kuruluşları ise bu sürecin birer parçası olarak görülmektedir. Merkez ve çevre ülkelerde yedek işgücü ordusu yaratılması, emek maliyetlerini düşürme, merkez ülkelerin sermayesinin uluslararası hareketliliğini sağlama ve böylece merkez kapitalist ülkelerin sermaye birikimini hızlandırma amacıyla birtakım politikaları uyguladıkları ifade edilmektedir (Chossudovsky, 1999: 89-92). Dolayısıyla neo-liberalizm, IMF ve WB gibi uluslararası mali güçler aracılığıyla alternatifi olmayan tek yol olarak dayatılan ve ulus- devletlere yaşam alanı bırakmayan bir durumu ortaya çıkarmıştır (Işıklı, 2003: 44).

Küreselleşme özetle dört aşamada gelişti denilebilir. Birinci aşama olarak küreselleşme savaşlarda gelişti. Eskiden bölgesel olan savaşlar dünya savaşlarıyla birlikte küresel boyut kazandı. İkinci aşama, ülke ekonomileri küreselleşti. Sermaye hareketlerinin serbestlik kazanması kapitalizmi küresel bir düzeye taşımıştır. Üçüncü aşama olarak, kapitalizmin küresel bir boyut kazanması kültürel alanda da küreselleşmenin etkisini göstermiştir. Kapitalizmin çıkış noktası Batı'nın modası, yaşam tarzı, yeme-içme kültürü ve müzikleri bütün dünyada görünür hale gelmiştir. Son aşama ise krizler küreselleşti. Sermaye hareketlerinin serbest ve hızlı oluşu finansal zaafların, sorunların kolayca taşınmasına ve bulaşmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler; eskinin yerel ve bölgesel krizlerini küresel düzeye taşımıştır (Eğilmez, 2018: 73).

Neoliberalizm, özel mülkiyet hakkının güçlendirilmesi, piyasaların serbest bırakılması ve sermaye ve ticarete uluslararası serbest dolaşımın insanın yaşam standartlarını artırmada en iyi yöntem olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bireylerin yetenek ve özgürlüklerinin sınırlandırılmaması gerektiği aksine bu yönde teşvik edilmesini iddia eden bir anlayış olarak tanımlanmıştır (Harvey, 2015: 10). Küreselleşme, bir yandan mutluluğun temel bağımsız değişkeni olarak ifade edilirken diğer yandan mutsuzluğun kaynağı küreselleşme denilmektedir (Bauman, 2017: 7-8). Burjuvazi, proleter gücü engellemek için üretim sürecini merkez bölgelerden örgütlen(e)meyen işçi sınıfının olduğu ülkelere doğru kaydirmiştir. Böylece işgücü piyasaları birbirine olabildiğince esnek hale gelmiştir. Ortaya çıkan küresel işgücü piyasası, rekabet ortamı yaratarak ulusların üretim için en düşük fiyatları teklif ettikleri açık bir pazar haline gelmiştir. Bu yönüyle esnek iş organizasyonu çokuluslu işletmelerde karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağı haline gelmiştir (Erdut, 2004: 14).

Küreselleşme, sosyal, ekonomik, kültürel, hukuki ve siyasi açıdan birçok boyuta sahip bir süreçtir. Ülkeler dünya pazarlarına ekonomik açıdan uyumlu hale getirilerken aynı zamanda gelişmekte olan ülkelere emek-yoğun üretimin kaymasına neden

olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeleri, çekici kılan özelliklerden birkaçı ise şöyledir: emek-yoğun üretimin olduğu sektörlerde iş sağlığı ve güvenliği (İSG) ile ilgili önlemlerin alınmaması, ücretlerin düşük düzeyde ve örgütlenmenin oldukça zayıf olması, ücret maliyetlerinin yüksek olması, çalışma koşullarının ise gerektiğinde emek aleyhine düzenlenebilir olmasına imkân vermesidir (Şahin, 2013: 40-44). Emek ve sermaye sınıf mücadelesinde, emek liderlik rolünü oynamaktadır. Ancak sınıf mücadelesinde, üretim mekânlarının küreselleşmesi, küresel ucuz işgücünden yararlanmak, hizmetler sektörüne eğilim, esnek üretim biçimlerinin benimsenmesi gibi kapitalistlerin izlediği çeşitli stratejiler bulunmaktadır (Akçoraoğlu, 2019: 534).

1.2.4.1 Taylorist /Fordist Üretim Sistemi ve Teknikleri

Taylor'un (1898) Bilimsel Yönetim İlkeleri, yirminci yüzyılın başlarında Amerika'nın ekonomik büyümesindeki köklü değişime yanıt verdi ve gelişmiş fikirleri özetleyerek büyük sanayi sistemlerinin yönetimiyle ilgili bilimsel bir bakış açısı aradı. Kitap, endüstriyel süreçler ve yönetimin ampirik anlayışını, örgütlerdeki insan ve teknolojinin bütünleştirici algısına dayanan yeni bir yönetim paradigmasıyla ikame etti. Üretim sürecinin ve yönetiminin analitik çerçevesini sundu; yeni bilimsel ilkeleri uygulamak için algoritmalar geliştirdi ve bu ilkelerin uygulanmasının toplumsal sonuçlarını vurguladı. (Grachev & Rakitsky, 2013)

Taylorizm' den önce, üretilen miktarların artması ve düşük üretim maliyetleri çelişkili hedeflerdi. Daha fazla üretim yapabilmek için verimli olmayan arazilerden, çıkarılması zor olan madenlerden, kötü konumlandırılmış fabrikalardan yararlanmak, fazladan personel yetiştirmek ve uzaktan işçi getirmek gerekiyordu. Maliyetli üretim faktörleri, genel üretim maliyetlerini artırdı ve dolayısıyla getirileri düşürdü. Bu dönemin imalatçıları ve zanaatkarları için, üretim kapasiteleri üzerindeki kısıtlamalar yoluyla rekabeti sınırlayabilecek şirketler örgütlenmeden kar elde etmek imkânsız görünüyordu. Taylor tarafından önerilen yöntemler, düşük maliyet ve artan miktar hedeflerini aynı anda karşıladı böylece endüstriyel çıktılar yükseldi. Taylorizm daha yüksek ücretler önermektedir. Dolayısıyla Ford'un ücret politikası da Taylorizm ücret politikasına dayanmaktadır. Ford, işçilerinin arabalarını satın almaya gücünün yetmesini istiyordu. Taylor, atölyelerin yeniden düzenlenmesiyle elde edilen sonuçlardan işçilerin yararlanması gerektiğine inandığından, işçilere yüksek ücretler verdi. İşçiler, yeni düzenlediği atölyelere gitmeyi reddettiklerinde, onlara farklı ücret oranları teklif edilir ve böylece onlara eski atölyelerde eski ücretle çalışma ya da yeniden düzenlenen atölyede daha yüksek bir ücretle çalışma arasında seçim yapma imkânı sağladı. Bu sosyal deney,

daha yüksek ücret önerdiği yeniden düzenlenmiş atölyelere işçileri çekmek için gerekli ücret seviyelerini belirlemesine de izin verdi (Peaucelle, 2000:247-252).

F. Taylor tarafından zamanının diğer örgüt mühendisleri (F. Gilbreth and L. Gilbreth) ile formüle edilen “rasyonel ekonomik adama” odaklanma, iş organizasyonu ve teşviklere normatif yaklaşım, maksimum iş bölümü ve iş ve hareketin rasyonalizasyonu gibi temel ilkeler, sanayi çağının teknokratik, mekanik yönetiminin temel sütunları olarak ortaya çıktı. Genel olarak, Bilimsel Yönetim İlkeleri zamanının acil ihtiyaçlarına hizmet etti. Bunlar; gelişen teknolojiler ile eski örgütsel araçlar arasındaki boşluğu kapatmak; üretkenliği radikal bir şekilde artırmak ve kritik yönetici kitlesine etkili bir çalışma ve yönetim bilimi sağlamaktı. Kitabın yayınlandığı tarihte ABD, Almanya ve Rusya İmparatorluğu, bilimsel yönetimin başlatılması için verimli topraklar olarak hizmet etti. Ekonomik olarak geride kalan diğer ülkeler, tarihsel olarak Taylorizm’e daha sonra başvurdular. (Grachev & Rakitsky, 2013)

Taylor, 1890'larda sistematik yönetimin en hırslı ve en güçlü savunucusu oldu. Bir danışman olarak, yöneticilerin işlemlerini yönlendirmek için işletim kayıtlarını kullanmalarına izin veren muhasebe sistemlerini, yöneticilerin atölyede neler olup bittiğini daha kesin bir şekilde bilmelerini sağlayan üretim kontrol sistemlerini, işçileri siparişleri ve talimatları izlemeye teşvik eden parça oranı sistemlerini tanıttı. 1895'te bir meslektaşısı olan Sanford E. Thompson'ı, yayınlanacak ve işverenlere satılacak çeşitli meslekler için standartları hesaplamak amacıyla zaman araştırmasına devam etmesi için işe aldı. Taylor, 1898 ve 1901 yılları arasında Bethlehem Demir Şirketi'nin danışmanı olarak tüm sistemlerini tanıttı ve araştırmasını şiddetle sürdürdü. Tartışmalar ve şirketin yöneticileriyle artan çatışmalarla noktalanmış bu deneyim, onun yaratıcı kariyerinin son taşıydı. İki gelişme özel önem taşıyordu. Taylor'un, metal kesme aletlerinin performansını artıran "yüksek hız çeliği" keşfi, bir mucit olarak ününü garanti etti. Buna ek olarak, şirketin faaliyetlerinin birçok alanında sistematik yöntemler uygulama çabası, onu yönetsel yenilikçiliğe bütünleşmiş bir bakış açısı ve yöneticinin rolü hakkında daha geniş bir anlayış geliştirmeye zorladı. 1901'de Taylor, sistematik yönetimden bilimsel yönetimi şekillendirdi. Sistematik ve bilimsel yönetimin ortak kökleri vardı, aynı türden insanları çekiyordu ve aynı iş hedeflerine sahipti. Yine de geçmişte bakıldığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Sistematik yönetim, yaygın ve faydacıydı, daha büyük bir bütünü oluşturmayan veya günlük endüstriyel operasyonların ötesinde fark edilebilir sonuçları olan bir dizi izole önlemdi. Bilimsel yönetim, önemli ayrıntılar ve daha geniş bir görünüm ekledi. Taylor, 1901'de Bethlehem'den ayrıldığında, zamanını ve servetini

her ikisinin de tanıtımına ayırmaya karar verdi. "Mağaza Yönetimi" (1903) adlı çalışmasına ilişkin ilk raporu, zaman etüdü gibi iyileştirmeler ve eklemelerle desteklenen bütünleşmiş bir sistematik yönetim yöntemleri kompleksini tasvir etti. (Nelson, 1992)

Bir mühendis ve yönetici olan F.W. Taylor, işyerinde insan davranışını gözlemleyerek ve insan becerilerini çalıştırmak ve kullanmak için belirli bir kurallar dizisi formüle ederek verimliliği en üst düzeye çıkarma sürecini başlatan ilk kişilerden biri olmuştur. Taylor, 'endüstriyel verimliliği' artırmak için bilimi yönetimin için koymuş ve yöntemlerini 'insan faktörüne' uygulamıştır. (Price, 1916: 36-40) göre, işçilere çalışmalarının uygun şekilde tanınması gerektiğini ancak böyle 'endüstrinin demokratikleştirilebileceğini' savunmuştur. Endüstrinin demokratikleşme sürecini birçok nedene bağlamak mümkündür. Bunlar: işçinin aidiyet duygusunun gelişmesi, işçiye adil bir çalışma sunma ve kardan pay verilmesi, işçinin çalışma koşullarının sağlık, hijyen açısından elverişli olması, işçinin işsizlik, hastalık ve malullük gibi sigorta sistemlerini içermesidir. Modern yönetim, Taylor'un bilimsel yönetim ilkelerinde davranış bilimlerinin ihmal edildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle davranış bilimlerini var olan bilimsel yönetime ekleyerek modern yönetimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Taylor'un eski, katı ve geçici olarak getirdiği sistem, endüstriyel psikoloji ve davranış biliminin yavaş yavaş dahil olmasıyla paradigma kaymasına neden olmuştur (Uddin ve Hossain, 2015: 579-582).

Tarım toplumunun sanayi toplumuna evrilme serüveni kırsallıktan kentliliğe doğru göç dalgaların yer aldığı ve artan fabrikalarla birlikte işçi sınıfının ortaya çıktığı tarih olmuştur. Emegın toprak üretimine dayalı olduğu bir süreçten sanayi ağırlıklı bir üretime geçmesi kolay olmamıştır. Emegın zamansal, mevsimsel ve doğal ortamdan koptuğu ve insanların makinenin bir bileşeni olarak görüldüğü otonom koşullar sanayi toplumunda meydana gelmiştir. Bu otonom koşullarını analiz eden, düzenleyen ve pratiğe döken Amerikalı Mühendis Taylor olmuştur. Emek gücünün kullanımına ilişkin dinamik, hızlı ve seri bir bakış getiren Taylor dünya ülkelerini Taylorizm adlı düşünce sistemi ile etkisi altına almıştır. Taylorist ilkelere özetle bakıldığında; üretimde sıradanlığın terk edilmesi, iş süreçlerin bilimsel temellere ve planlamalara dayandırılması, çalışan bireylerin kendi kendini eğitmesi yerine yönetim ve makine tarafından yönetilmesi, işçilerin verimlilik ve performansların en yükseğe çıkartılması, çalışma ile ilgili talimat ve gözetlemenin yapılması, iş paylaşımının ağırlıklı olarak yönetim ve işçi olarak eşit bir şekilde paylaşılmasıdır. Dolayısıyla yönetim bilimsel temelleri ortaya koyacak çalışanlar ise bunu fiiliyatta yerine getirecektir (İnan, 2018: 208-209).

Kapitalizm tarihsel düzlemde iki önemli kırılma noktası geçirmiştir: Birincisi, bireysel zanaatkarlığa dayalı olan üretimden yığın-seri üretime geçiş olan fordizm; ikincisi de kitlesel üretim serüveninden talep bazlı üretime geçiş olan post-fordist evreleri olmuştur (Amin, 1994: 14). Fordizm, yığın üretime dayalı, iş bölümlerinin ve iş tanımlarının esnek olmadığı ve standart üretim üzerinden işgücü verimliliğinin ve karlılığının belirlendiği sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda mal üretimindeki nitelik basit ancak ürünün değişime uygun olmadığı anlamına gelmektedir. Mal üretimi aynı bandın üzerindeki işçilerin rutin işleri ile gerçekleşmektedir (Eryadın, 1999:15). Fordist üretimde işlerin çoğunluğu fiziksel güç gerektiren işlerdir. Bu sebeple daha çok vasıfsız beden gücü üretim sisteminde yer almaktadır. İstihdam içindeki iş akışları ve işin yapısı bütün işçiler için aynı anlamı taşımaktadır (Dunk, 2002: 885).

Fordizm, güçlü kapitalist ülkelerin, II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lerdeki Petrol Krizi'ne kadar etkili olan ve bu dönem içinde üretimin genel özelliklerini tanımlayan bir üretim tekniğidir (Steinmetz, 1994: 189). Esasında fordizm, üretimin örgütlenme biçiminden yola çıkarak tanımlanırken; emeğin örgütlenme biçimine vurgu yapmaktadır. Fordizm'deki çalışma ilişkileri 20.yüzyılın başında ortaya çıkan Taylorizm düşünce istemine dayanmaktadır. Frederick Winslow Taylor 1911 yılında yayınlanan (The Principles of Scientific Management) kitabında iş tasarımının ve uygulamasının birbirinden ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte yönetimin işin uygulanması için gerekli tüm ekipmanları hazırlaması, geliştirmesi ve kontrolün ele alınması gerektiğini söylemiştir. İşçilerin iş yerindeki bütün eylemleri, işin hızlı ve daha iyi yürümesi için yönetim kontrolünde olan eylemler bütünüdür (Thompson, 2003: 9-10). Dolayısıyla fordizm, taylorist normların aktarıldığı montaj hattına dayalı emek örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım kapalı kitlesel üretime dayanmaktadır. Yani özel amaçlı makineler, niteliksiz işgücü, işi en küçük parçalara kadar ayırma olarak ifade edilebilir (Taymaz, 1993: 28). Murray de Fordizm'i ölçek ve standart ürüne bağlılık ve maliyet düşürmeye yatkın bir rekabet stratejisinin ürünü olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Fordizm, otoriter ilişkiler, merkezi plan ve detaylı iş betimleri etrafında inşa edilmiş katı bir üretim biçimine dayanmaktadır (Murray, 1995: 49).

1980'lere yaklaşıldığında Fordizm kendine özgü kitle ve standart üretime dayalı sistemi tüketici taleplerini karşılayamamış ve piyasa şartlarına uyum sağlamamıştır. Değişen yeni paradigmlar ve yeni ekonomik politikalar, yeni bir üretim sistemine gereksinim duymuş ve böylelikle Fordizm yerini post-Fordizme bırakmıştır. Fordizm üretim tekniklerinde yer alan; uzun çalışma sürelerini, işçiye sağlanan kapsamlı sosyal

haklarını, rutin çalışma düzenini ve işin sadece bir mekânda yoğunlaşma durumunu esneklik uygulamalarına bırakmıştır (Ercan'dan aktaran Şahin, 2013: 15). Yeni liberal ve iktisadi politikalar, yapısal uyum programları ve yerelleşme bir yandan Fordist bulunan öğelerin esnetilmesini sağlamış diğer yandan da yeni birikim rejiminin, küresel ölçekte etkili olmasını sağlayarak, piyasaların bütünleşmesini olanaklı hale getirmiştir. Küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve sosyal boyutları da bu süreç için gerekli temel yapıyı oluşturmuştur. Bu bağlamda Fordizm, Post-Fordizm ve küreselleşme arasındaki işgücü piyasalarını doğrudan etkileyen güçlü ilişkilerden söz edilebilir. Küreselleşme, uluslararası sermayenin genişlemesi için gerekli ham madde, işgücü ve pazar imkanlarını sağlamış ve zamanla emeği esnek zeminlere oturtmuştur. Bu durum işgücü ve istihdam açısından değerlendirildiğinde hem maliyet azaltılmış hem de emek direnişinin kırılmasına neden olmuştur (Şahin, 2013: 16).

Taylor, kitle üretimin henüz gerçekleşmediği zamanda orta sınıfı temsil eden bir sözcüydü. Bu nedenle Taylor için birey üretimi gerçekleştirir ve bunu yaparken de aklını minimal kullanan bir araç konumundadır. 20. Yüzyıl sanayisinde çalışan işçi sınıfının oynadığı ikinci rolü ekonomide Keynes, üretim bandında ise Henry Ford yer almaktadır. Bu rol işçi sınıfı için önem arz etmektedir. Çünkü hem üretimi hem de yaşaması için tüketimiyle çift şapkalı bir özellik taşımaktadır. Bu çift şapka bakışını henüz 19. yüzyılda Marx öngörmüştür. Taylor'un iş sürecine Marx çok farklı yönlerden bakmıştır. Marx'a göre bu düzende işçi öznel kimlikten çıkıp daha çok robot haline girmiş ve bu nedenle işçi emeği sömürülmekte ve işçi işe yabancılaşmaktadır. Daha sonralarda bu benzer bakış açısını Taylor da savunmuştur. Tek fark ise Taylor bireyi robot olarak görürken, Marx bu duruma daha eleştirel bir yönle bakmıştır. Henry Ford, 20. Yüzyılın başlarında ABD'de otomobil sektöründe büyük bir atılım gerçekleştiren ve kapitalizmi kitle tüketim aşamasına getiren önemli bir girişimcidir. 1908 yılında çıkarttığı T model otomobil ilkel arazi şartlarına bile uyum sağlamış bir modeldir. Fabrikadaki işçi ücretlerini arttırmış, işçilerin otomobil almasını sağlamıştır. Ford, bu yolla otomobil satışını da %60 gibi rekor düzeylere getirerek dünya çapında bir dönüm noktası olan 'Fordizm Akımını' ekonomik sisteme koymuştur. Ford'un örnek oluşturduğu şirket içinde, eş zamanlama, dakiklik ve uzmanlaşma bulunmaktadır. Fordist üretim temel olarak üç ilkede özetlenebilir: Birincisi ürünün standartlaştırılması; yani her işi makineler yapar ve kalıplar şeklinde yapılır, elle yapılan hiçbir iş yok ve bireysel ustalık gerektirmez. İkincisi, üretimin gerçekleşmesi (montaj hattı) için özel donanım gerektiren araç ve malzeme kullanımı; bu süreçte bir işçi gün boyu aynı işi yapıyor bütün gün içinde zadece vidalama işi yapmak gibi. Üçüncüsü

ise; işçiler yüksek ücret almalı bu ücretler sayesinde alım gücünü sahip olurlar. Fordizm terimi, ilk olarak İtalyan Markist Gramsci tarafından Hapishane Defterleri' adlı yazılarında Amerikan ve Fordizm başlığında görülmüştür. Taylorizm ve Fordizm de birbirinden farklı bir durum sergilemektedir. Taylor üretim sürecine tek şapka (üretim) ile bakarken Fordizm (üretim ve tüketim) çift şapka ile bakmaktadır (İnan, 2018: 211-213).

1.2.4.2 Post-fordist Üretim Sistemi ve Teknikleri

İnsanlık var olduğu günden bu yana ortaya konan bilimsel ve teknik bilgiler toplumsal değişimin ve dönüşmenin en temel dinamiğini oluşturmuştur. Bilimin ve araştırmanın ürünü olan teknoloji, toplumsal hayatın bütün evrelerinde getirdiği yenilik ve pratiklerle değişimin ve evrensel dönüşümün dürtüsü olmuştur (Sezal, 2017: 557).

Gelişmiş ülkelerin uzun bir süredir ekonomik, sosyal ve politik yapılarını etkileyen sanayi toplumu, tüketim tercihlerinin değişmesiyle krize girmiş, bilgi yoğun teknolojinin ve iletişim araçlarının üretimde yaygın olarak kullanıldığı, işgücünde esnekliğin sağlandığı Post-fordist denilen döneme geçiş yaşanmıştır (Saklı, 2013). Günümüzde gelişmiş ekonomilerde sanayi hem üretim hem de istihdam açısından eski düzenini kaybetmeye başlamaktadır. Geleneksel üretim biçiminden çıkıp yerine post-endüstriyel çağın enformasyon-bilgi-hizmet işleri üretim ve işgücü ve istihdam açısından önem kazanmaya başlamaktadır (Bozkurt, 2014). Ekonomideki faktörlerin değişmesi ile emeğin yapısı değişmiş ve bu durum bireyin dönüşümünü de kaçınılmaz bırakmıştır. Kol gücüne dayanan somut emek yerini soyut olan emek türlerine devretmiştir. Fordizmden Post-fordizme geçişin politik sonucu olarak devlet politikaları da değişime uğratmış ve Neoliberal politikalarla devlet yeni bir şekil kazanmıştır (Bıçkı ve Sobacı, 2011).

Fordizmin bir sonraki evrilme durumu olarak Post-Fordizm karşımıza çıkmaktadır. Post-fordizmin genel varsayılan ve kabul gören özellikleri şöyledir: Ürün ebatı Fordizme göre daha küçük ve daha görseldir. Ürün çeşitliliğine önem verilir. Fordizmde maliyeti düşürme çabası, Post-fordizmde yazılım sanayilerinde ürün çeşitliliğindeki maliyeti azaltmak temel hedeftir. Aşırı uzmanlaşma ve yetkin iş olanaklarını sunmayı amaçlamaktadır. Müşteri endeksli ürünler yeni enformasyon teknolojilerle tam kapasitede üretilmelidir. Fordizmde toplumsal sınıflar yer almaktadır ancak Post-fordizmde bunun yerine tüketici grupları öne çıkmaktadır. Fordizmde mavi yakalılar çoğunlukta iken Post-fordist süreçte beyaz yakalı ve servis işçileri ön plandadır. Post-fordist emek sürecinde Fordizmin aksine kadın emeğine daha çok ağırlık verilmiştir (İnan, 2018: 213).

Taylorist-fordist üretim ve post-fordist üretim teknikleri ekonomi alt yapıda başta olmak üzere üst siyasal yapıda ve sosyal yapıda birçok değişikliğe neden olmuştur. Taylorist-fordist üretim, 1970'li yıllara kadar kar ve üretkenliğini sürdürmüş daha sonra krize girerek yerini post-fordist üretime bırakmıştır. Taylorist-fordist sistemdeki standartizasyona bağlı katı ve hiyerarşik oluşum, esneklik ve çok çeşitliliği temsil eden post-fordist yapıya bırakmıştır. Bu üretim sistemleri arasındaki geçiş kamu düzenini etkilemiş ve devletlerin işlevleri noktasında önemli esneklikler kazandırmıştır. Fordist döneminde talep yönlü ekonomi politikalar üreten devlet post-fordist dönemde arz yönlü politikalar üretmeye başlamıştır. Fordist dönemin tersine ekonominin arz yönünü sübvansе için inoovatif destekleyen üretimi arttırmak ve geliştirmek için esneklik dışı durumları aşabilen bir profil sergilemeye çalışmıştır. Devlet yeni sistemde, tam istihdamı sağlama düşüncesinden çıkarak ülke ekonomilerin en temel sorunu olan işsizliği piyasa şartlarına bırakmıştır. Post-fordist sistemin egemen olması ile kadrolu ve güvenceli istihdam yerini belirsiz, kuralsız kadrosuz, geçici, taşeron, geçici ve esnek sözleşmelere dayanan istihdama bırakmıştır (Sadioğlu ve Altay, 2020: 328).

Bu bilgilerden hareketle post-fordizm sürecinin daha anlaşılır olması sebebiyle sanayi sonrası toplumlarda emek başlığı altında yeni liberal politikalar, küreselleşme, özelleştirme ve esneklik gibi konularla birlikte daha geniş bir yelpazede tartışılacaktır.

1.2.5 Sanayi Sonrası Toplumlarda Emek

Tarihsel düzlemde insan hayatına yön veren olaylar incelendiğinde, ilk olarak sosyo-ekonomik faktörlerin ön planda olduğu görülmektedir. Emek dönüşümü, dünya dönüşümünü belirleyen temel unsur olarak görülmektedir. Tüm dönüşümler toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla tüm dönüşümler insanlığın düşünce, yaşama ve çalışma sistemlerini değiştirebilmektedir. İnsanlığın dönüm noktalarında (tarım toplumu, sanayi toplumu, bilgi toplumu), çalışma ve istihdam yapıları, toplum ile örgütsel yapı arasındaki ilişkiyi anlamada yardımcı olmaktadır (Yüksel, 2010). Dönüşüm eksenli yaklaşımların ortak özelliği, endüstri sonrası toplumu, sanayi toplumuna zıt özelliklerle nitelendirilmektedir. Sanayi toplumunun genel kabul görmüş niteliklerinin değişmesi sanayi sonrası toplum kuramlarını oluşturmuştur. Sanayi toplumunun bu yeni yapısı ne olduğuyula değil ne olmadığıyla daha çok ilgilenmiştir. Genellikle bu kıyaslamalar üretim ve tüketim ilişkileri, emek biçimi, ekonomik yapı, yaşam tarzı, zaman ve mekân algısı gibi alanlarda yapılmaktadır (Köten, 2012: 4).

Küreselleşme ve post-modernleşme kuramları sanayi sonrası kuramlarda biçimlenmesinde etkili olmuştur.

“Yeni toplumsal düzen: “Sanayi Sonrası Dönem” (Post-Endüstriyel Dönem) (Touraine, Bell), “Disorganize Kapitalizm” (Lash, Urry), “Postmodern Dönem” (Lyotard, Habermas, Harvey), “Üçüncü Dalga Toplumu” (Toffler), “Enformasyon Toplumu” (Castells), “Hizmet Sınıfı Toplumu” (Dahrendorf), “Bilgi Toplumu” (Masuda, Giddens), “Bilgi Ekonomisi” (Machlup), “Teknokratik Çağ” (Brzezinski), “İkinci Endüstriyel Dönem” (Piorre, Sabel) gibi yeni kavramlarla tanımlanmaktadır” (Belek, 2004: 31).

Literatürdeki bu değişimler; emek araçları, bölüşüm ve tüketim ilişkileri, endüstri ilişkileri, sınıfsal yapı, toplumsal formasyon, siyasi güç gibi birçok farklı sınıflandırmalardan kaynaklıdır (2004: 31).

Neoliberalizm, refahın özel mülkler, özgürlükler, serbest piyasa ve ticaret hareketliliği ile kurumsal bir çerçevede olabileceğini ifade etmektedir. Bu kurumsal çerçeve ise girişimci alanların maksimal edilerek geliştirilebileceğini ileri süren bir siyasi ekonomik uygulamalar teorisine dayandırılmaktadır (Harvey, 1989). İktisadi temellerin değiştiği böyle bir ekonomide post-kapitalist bir sisteme geçilmiştir. Küresel ekonomi merkez ve çevre ülkeleri ve bunların ekonomilerini yeni dünya düzenin ihtiyaçlarına göre dönüştürmelerini ve teknolojik yenilik odaklı bir ekonomi büyüme modeline zorunlu olarak sevk etmiştir. Teknolojik gelişmeler, merkez ve çevre ülkelerin üretim sistemlerini değiştirmelerine, rekabetçi yönlerini hızla artırmalarına olanak sağlayarak ekonomik kalkınma süreçlerine katkı sağlamıştır. Bu değişim ve hızlı dönüşüme uyum sağlayamayan ekonomilerin ise kalkınma süreçleri yavaşlamış hatta durma noktasına gelmiştir (Akçoraoğlu, 2019: 528).

1.2.5.1 Yeni Liberal Politikadaki Dönüşümün Yansımaları

Kapitalizm, üretim araçları mülkiyetinin özel kişilerde bulunduğu, pazara dayalı kaynak dağılımı ve hiyerarşik iş bölümü üzerine kurulu bir ekonomik sistemdir. Kapitalizm, mülke, güce ve ürüne yapılan katkıyı ödüllendirmektedir. Dolayısıyla; en büyük gelir ve servet eşitsizliğine neden olmaktadır. Günümüzde ise, kapitalizmin en yüksek aşaması küreselleşmedir. Kapitalizmin küresel boyut kazanmasında iki temel olgu önem kazanmaktadır. Birincisi, bilgi teknolojisindeki ve finansal araçlardaki hızlı gelişim ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi; ikincisi ise II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (WB) bu süreçteki değişen rolleridir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 381).

II. Dünya savaşı sonrası dönem tüm dünya ülkeleri için hem ekonomik açıdan hem sosyal açıdan altın çağ olarak nitelendirilmektedir. Altın çağda gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkeler üretim, istihdam, verimlilik ve refah düzeyinde önemli bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmede, uygulanan Keynesyen ekonominin ve sosyal refah devleti uygulamalarının büyük etkisi olmuştur. Keynesyen ekonomi, gelişmiş ülkeler için refah, gelişmekte olan ülkeler için ise kalkınma dönemi olmuştur.

Sosyal refah devleti, altın çağda, kapitalist üretim biçimini sağlayacak yeni bir üretim modeli olarak var olmuştur. Güçler dengesinin emekten yana olmadığı, yeni bir modelin gündeme geldiği koşullarda, piyasa ile kapitalist sistem özüne dönmüştür (Özveri, 2012: 168). Kapitalist sistemin bu dönemki çalışma koşulları için ‘modern kölelik’ kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Güzel ve Heper, 2017: 18). Kapitalizmin altın çağında; devlet hem anayasal hem de fiili olarak sosyaldir. Ancak yeni liberal yaklaşımda, devletin sosyal harcamaları savurganlıkla bağdaştırılmakta, müdahaleciliği ise otoriterlikle eşdeğer görülmektedir. Dolayısıyla, Neo-liberalizm bireysellik, piyasa ve gönüllülük faktörleri etrafında biçimlenmektedir (Durmaz, 2016: 152).

1970’lerde tekrarlayan bu ekonomik bunalım ise, liberalizmin geri dönüşüne zemin hazırlamıştır. Bu süreç, çok uluslu şirketlerin daha etkin olmak istediği bir düzeni doğurmuştur. Bu düzenden etkilenenler sadece yoksullar veya gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkeler değildir. Her ne kadar demokratik görünseler de refah seviyesi yüksek ülkeler de bu yönde değişim yaşamıştır (Işıklı, 2000: 28). Ekonomik bunalım ilk önce kendisini gelişmiş ülkelerdeki üretim oranlarındaki düşüş ile göstermiş; durgunluk, işsizlik ve sürekli fiyat artışıyla da devam etmiştir. Sermaye birikiminin yavaşlaması ile kar oranlarının düşmesi, sermayeye uluslararası bir boyut kazandırmıştır (Altıok, 2009: 84). Yeni teknolojik gelişmeler, merkez ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Sermaye böyle bir hal almışken, kendini gösteren en önemli sorun ise işsizliktir. Üretmeden, istihdam yaratmadan kazanan sermaye, etrafındaki işsizleşen ve yoksullaşan sayısını da hızla artırmıştır. Bu değişim, gelişmekte olan ülkelerde de borç krizine sebebiyet vermiştir. İlk başlarda gelişmiş ülkeler, krizden kurtulmanın yollarını aramış ve yeni dünya düzeni denilen bir yapıdan bahsetmişlerdir. 1980’li yıllar itibariyle de ekonomik kriz konusunda belirli ölçülerde başarı sağlanırken, sosyal krize dönüştürülerek çözümlenmeye çalışılmıştır (Sapançalı, 2001: 115). Yeni düzen öncesi etkin olan Fordizm sisteminin krize girmesiyle sermaye, Fordist birikim koşullarını yeniden oluşturma çabasını sona erdirmiştir. Bu bağlamda, esnek birikim, ulus düzeyinden uluslararası düzeye kayarak yeni bir devlet biçimi arayışına yönelmiştir.

1970’lerde gelen yeni liberalizm anlayışı bunalıma çözüm olamamış hatta bunalımın temelindeki uluslararası gelir adaletsizliğini daha da artırmıştır. Uluslararası

hal alan ve her türlü kamusal denetim dışında tutulan sermaye, vergi sorumluluğunun kalkmasıyla daha da artmıştır. Gelir dağılımı bakımından, en zengin yirmiyeye giren dilim ile en yoksul yüzde yirmilik dilime giren ülke arasındaki mesafe daha da artmıştır (Özerkmen, 2004: 138). Uluslararası düzeydeki gelir adaletsizliği, ulus devlet düzeyindekinden çok daha yüksek bir hale gelmiştir. Böylece dünyadaki varıl ve yoksul arasındaki uçurum, iş yeri, işletme, işkolu ve ulusal düzeyde işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi de belirleyici bir hal almıştır. Gelir dağılımı adaletsizliğinin yanı sıra devletin, getirisi yüksek olan sektörlerde vasıflı işçileri destekler nitelikte politikalar uygulamasına rağmen; üretimdeki esnekliği ve işçi sınıfının parçalanmasını engelleyememiştir.

Neo-liberal dönüşüm sürecinde oluşturulan sosyal politika rejimleri, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de aynı esaslara sahiptir. Bu rejimler, genel itibariyle sosyal devlet anlayışının karşısında yer alan, piyasayla daha çok iç içe geçmiş bir anlayışa karşılık gelmektedir (Durmaz, 2016: 144). Neo-liberalizm, sosyal politika tarafları arasında çelişkili bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Sınıflar arasındaki mücadele sonunda da yeni bir denge noktası oluşmuştur. Böylece, yeni aktörler ve roller ortaya çıkmıştır (Durmaz, 2016: 148). Neo-liberal dönemde, ücretler üzerinde baskının kurulmasından, gelir dağılımından sermaye kesiminin sürekli beslendiğinden, hızlı bir sermaye birikim sürecinin yaşanmasından ve bir sınıfsal zeminin varlığından bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla, yeni sosyal politika anlayışı böyle bir sınıfsal yapı üzerine inşa edilmiştir (Durmaz, 2016: 155).

1.2.5.1.1 Yeni Liberal Politikalar

Küreselleşen dünyayla kurulan bu yeni düzen; Körfez Savaşı sonrası 1991’de, ilk olarak Willy Brandt ve Olof Palme tarafından uluslararası yeni ekonomik düzen fikri ile dile getirilmiştir. Uluslararası ekonomik ilişkileri, sürekli zenginlerin yararına işleyen bir mekanizma olmaktan çıkarmayı, daha adil ve eşitlikçi bir yapıya kavuşturmayı hedeflemişlerdir (Işıklı, 2000: 27).

Yeni ekonomik düzen, kapitalizmin tüm dünyada egemen olduğu ve ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapıdaki dönüşümü ifade eden karmaşık bir olgudur. Bu olgunun; neo-liberalizm, küreselleşme ve esnekleştirme olmak üzere üç önemli unsurundan bahsetmek mümkündür. Literatürde, bu yeni düzen genellikle “küreselleşme” kavramı ekseninde ifade edilmektedir. Oysa bu yeni düzende üretim, fordist yapıyı terk ederek post-fordist biçimde yapılanmaktadır (Sapançalı, 2001: 116). Yani üretim endeksli bir değişim söz konusudur. Yeni düzenin ana ilkesi uluslararası pazara katılım zorunluluğu ve seçiciliktir. Bunun için refah devletinde pasif gelir desteği

söz konusu iken, çalışma (workfare) devletinde aktif işgücü piyasası esastır (Little, 1999; Dean, 1995).

2007 yılında başladığı söylenen küresel krizin, neredeyse bütün ülkeleri derinden etkilediği ve tüm dengeleri değiştirdiği söylenmektedir. Tam bu noktada küresel kapitalizmin, piyasanın özündeki kriz yaratıcı mekanizmayı bütün dünyaya yayabildiğini söylemek mümkündür (Öztürk ve Gövdere, 2010: 394). Bu küresel kriz, diğer krizlerden farklı bir etkiye sahiptir. Bugüne dek yaşanan ilk küresel kriz olduğu söylenmektedir. Bu krizin en önemli unsuru ise; küresel kapitalizmin, ulusallaşma karşısında yenik düşmemesidir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 378).

Pomfred (2010); 2008 krizini, daha önceki krizlerden özellikle 1929 Ekonomik Buhran'la kıyaslayarak dikkat çekmek istemiştir. 1929 Ekonomik Buhran ile 2008 Krizi ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ancak Ekonomik Buhran'ın yaşandığı dönem koşulları ile bugünün koşulları oldukça birbirinden farklıdır. Sebebi ise, günümüz ekonomisinin daha fazla finansal yenileşim ve kurumsal çeşitlilik içeren kompleks bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kompleks yapıya rağmen; merkez kapitalist ülkelerin para otoriteleri daha esnek ve hızlı hareket halindedir (Akbaş, 2017: 109).

Küreselleşmenin etkisi ile bir ülkede yaşanan ekonomik kriz, diğer ülkeleri de etkilemektedir. Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı Mortgage krizinin küresel bir boyut kazanması; ABD dışındaki ülkeleri etkilemesine iyi bir örnektir. 2008 yılında ortaya çıkan ve 2009'da da etkisini sürdüren küresel kriz, özellikle işgücü piyasaları olmak üzere her alanda etkili olmuştur (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 79).

ABD' de 2007 yılında emlak piyasalarında başlayan ve hızla para ve sermaye piyasalarına yayılan 2008 krizi, dünyada bazı büyük mali kuruluşların iflas etmesiyle derinlik kazanmıştır (Yılmaz, 2009: 1). Böylece finansal krizle ortaya çıkan güven kaybı, küresel ekonomide uzun zaman diliminde ciddi daralma eğilimine girmiştir. Küresel finans krizinin yarattığı güven kaybı, küresel ölçekte ekonomi hareketliliğinin hız kesmesine ve büyüme oranlarının büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010: 385). Ekonomik durgunluğun küresel ölçekte yaygınlık kazanması, küresel enflasyonun hızla gerilemesine neden olmuştur. Küresel talepteki yavaşlama, uluslararası satılacak mallar ve enerji fiyatlarındaki hızlı gerilemeler, küresel enflasyonda keskin düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2009: 3).

2008 krizi, subprime kredi krizi olarak ifade edilen 2007 yılında geri ödenmeme riski yüksek olan alt gelir grubuna yönelik verilen krediler ile başlamıştır (Akbaş, 2017: 107). Blinder (2013)' e göre; 1997-2006 yılları arasında emlak fiyatları %85 oranında

yüksek bir artış eğilimi göstermiştir. Ancak, 2006 sonrası bu yüksek artış eğilimi düşmesine rağmen; gayrimenkul varlık fiyatlarının artış hızı devam etmiştir. Amerikan Merkez Bankası'nın 2001'den sonra uyguladığı yeni para politikası ile ipoteğe dayalı varlık senetlerinin getirisi %6,5 oranında artmıştır. Ancak Merkez Bankası'nın varlık senetlerinin getiri oranı %4,5 seviyesinde kalmıştır. Yatırımcılar ise, ipoteğe dayalı varlık senetlerine yönelmişlerdir. Bu yığılma, varlık balonlarında tehlike arz eden limitlere ulaşmıştır. Var olan tehlikeye Wall Street'deki Lehman Brothers, Bear Stearns, Merrill Lynch, Morgan Stanley ve Goldman Sachs adlı yatırım bankaları yüksek riskli kaldıraç oranlarını da ekleyince finansal çöküş gerçekleşmiştir (Akbaş, 2017: 114). Özellikle 2008 yılındaki küresel kriz, önemli boyutlara ulaşarak, çözülmesi gereken güncel bir sorun halini almıştır.

Krizin şiddetinin yeni bir boyut kazanması ve küresel ölçekte olması, 2008 finansal krizini daha önce yaşanan krizlerden farklı kılmaktadır. Kriz, en az dört açıdan önceki krizlerden farklılığıyla ele alınabilmektedir. İlk olarak, karmaşık ve şeffaf olmayan finansal araçların yaygın bir kullanımı vardı. İkincisi, finansal piyasalar arasındaki bağlantı, ulusal ve uluslararası düzeyde, Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezliliği ile kısa sürede artmıştı. Üçüncüsü, finansal kurumların kaldıraç derecesi hızla yükseldi. Dördüncüsü, hane halkı sektörü merkezi bir rol oynamıştır. Bu yeni unsurlar, 2008' in sonbaharında küresel mali krizle sonuçlanmıştır. 2008 krizinde şeffaflığını kaybeden daha karışık finansal araç, geniş bir bölgeye uzanmıştır. Finansal açıdan, Amerika merkezli ulusal ve uluslararası bağıllık kısa sürede hızlı bir artışla kendini göstermiştir. Finansal kurumların da kaldıraç oranları bu süre zarfında aşırı derecede hızlanmıştır. Bu krizde, riskli ipotek kredilerinin limit değerlerinin aşılması, tüketici sektörünün merkez rol oynamasını sağlamıştır. Böylece küresel mali kriz, hemen hemen tüm gelişmiş ülkelerde resesyona neden olmuştur. Bu resesyonların çoğuna kredi krizi, konut fiyat baskısı ve açık mali krizler eşlik etmiştir. Ekonomik durgunluklara finansal krizler eşlik ettiğinde; tüketim ve yatırım için daha belirgin ve artan maliyetlerin olduğu görülmüştür (Claessens vd., 2010: 3).

Küresel ölçekte yaşanan bu gelişmeler; Türkiye'de demografik yapı, toplam nüfus içinde işgücü payı ve işsizlik oranları gibi alanlarda belirli bir ölçüde değişimler göstermesine neden olmuştur. Son dönemde konjonktürel faktörlere bağlı olarak işsizlik oranlarındaki artış olmuştur. Ekonomik durgunluk sebebiyle 2008 yılında istihdam artışı yavaşlamış; işgücüne katılım oranı artarken işsizlik oranı yükselmiştir. Türkiye'de işgücü piyasalarında esnek yapıyı yaygınlaştıran ve maliyetleri düşüren reformların yapılması

her yıl artan biçimde işgücü arzına istihdam olanaklarının açılmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2009: 9-10). Kapitalist sistemde ilk olarak küresel bir krizin görüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla, 1929'daki 'Ekonomik Buhran' da dâhil olmak üzere yaşanan diğer krizlere küresel açıdan bakmak doğru değildir. Çünkü 1929'da yaşanan ekonomik krizde; piyasa ekonomisini uygulamadığından sistem dışı kalan krizden çok fazla etkilenen yahut hiç etkilenmeyen birçok ülke sayılabilir. Yani dünya ülkeleri birbiri ile daha bu kadar içi içe geçmemiştir (Eğilmez'den aktaran, Öztürk ve Gövdere, 2010: 381).

Yeniden yapılanma sürecinde sermaye, Fordizmi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Özellikle teknolojik ilerleme alanında yaşanan gelişmeler, birikim stratejisinin esnekliğe yönelmesi, devletin yeniden yapılanması gibi unsurlar, yeni oluşan düzenin Post-Fordist dönem olarak tanımlanmıştır (Jessop, 1994).

1.2.5.1.2 Özelleştirme

1980 sonrası ekonominin, devletin hakem rolünden uzaklaştırılarak; serbest piyasa ilişkilerine, bireysel inisiyatife ve özel girişimciye verilmesi yönünde Neo-liberal politikalara bir yönelişi olmuştur. Bu da yeni ekonomi düzeninin temel dayanağını oluşturmuştur (Ener ve Demircan, 2006: 212). Yeni düzenin Neo-liberal politikaları göstermesi açısından ABD ilk olması açısından önemli bir ülkedir. Bu yeniden oluşumda, refah devletin krize yönelik merkezsizleştirme ve ulusçu yapıyı yok etme politikaları her açıdan hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Sayeed, 1995).

Neoliberal politikalar; ekonominin, piyasa güçlerinin eline bırakıldığı, devletin ekonomideki rolünün azaltıldığı ve özelleştirmelerin artış gösterdiği bir yapıyı ifade etmektedir (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 78). Neo-liberal politikalar 1980'lerde hızla uygulanmaya başlanmış; "bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler" düşüncesi yeniden güç kazanmıştır. Devletin rolü her alanda azaltılmaya başlanarak Fordizm sonrası döneme ilişkin Neo-liberal politikaların, yeni devletçi stratejisinin varlığından söz edilmiştir.

Hızla etkin olan Neo-liberal politikalar 1980'li yıllardan itibaren az gelişmiş ülkeleri de içerisine almıştır. Böylece Neo-liberal politikalar, kısa sürede tüm dünya ülkelerini etkisi altına almış ve küresel çapta büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Bu bağlamda, birçok dünya ülkesinde "istikrarsızlık" gizlenemeyecek ölçüye ulaşmıştır. Liberalizm temelinde kurulan bu yeni düzen, düzenden çok karmaşıklığa neden olmuştur.

Özellikle gelenekselci hammadde üretiminde uzmanlaşmış olan devlet firmalarının çoğunluğu güç kaybederken, yarı mamul veya mamul ürün ve hizmet sunan diğer kuruluşların birçoğu özelleştirme ile kapitalist pazar koşullarına terk edilmiştir.

Sektörel ve bölgesel düzeyde çalışan firmaların uluslararası pazar faaliyetleri sınırlandırılmış, müdahale etme güçleri zayıflatılmıştır (Boyer ve Dracher, 1998: 6-8).

Emek gücünün yeniden metalaştırılması, piyasaların düzensizleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi, özelleştirme, liberalleşme, kişisel/topluluk refah programlarının teşviki ise neo-liberal politikaların müdahale biçimleri olarak gösterilebilmektedir (Topak, 2012: 142).

Neo-liberal politikalar, esnek çalışma ve esnek ücretleri destekleyerek, devlet ve özel kesimin uyumlu bir hale gelmesini öngörmektedir. Böylece neo-liberal politikalar, devlet tekelinin sona erdirilmesine ve devletin ekonomiye müdahale etmemesini hedeflemiştir. Ancak devlet, bu yeniden yapılanma esnasında bazı sektörlerde tekelliliği benimserken, aynı zamanda devletin ekonomiye müdahalesini de ortadan kaldırmamıştır. Yeniden şekillenen ekonomide, devlet de aktif rol almıştır. Ancak ekonomide esneklik vardır; bu esneklik, aktif politikalar aracılığıyla devlet kontrolünde gerçekleşmektedir (Topak, 2012: 143).

Yeni liberal politikalar; özelleştirmelerin gündeme gelmesine, sendikaların etkilerinin zayıflatılmasına (Saklı, 2013: 127) ve özellikle 1980 sonrası dönemde çok uluslu şirketlerin işgücü maliyetlerini azaltmak amacıyla ucuz işgücü arayışına girmelerine neden olmuştur.

Özelleştirme, yeni liberal politikaların uygulanması için en temel araç olarak görülmüştür. Böylece özelleştirme ile serbest piyasa koşulları yaygınlaştırılarak, devletin ekonomideki yeri küçültülecek ve sermaye piyasaları güçlendirilecektir. Devlet tarafından yürütülen ekonomik ve toplumsal faaliyetler; sivil toplum örgütleri, yarı kamu-yarı özel örgütler tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu da sivil toplum örgütlerin, özel sektör ve enformel sektörün faaliyetinin giderek arttığı bir düzeni oluşturmuştur (Scmitter ve Grote, 1998). Yeni liberal politikaların etkisi ile dış borç krizi artan az gelişmiş ülkeler, kamu finansman açığını vergi aracı ile kapatmak yerine; kamu varlıklarını yabancı sermayeye satmışlardır. Böylece, özelleştirme kısa bir sürede yaygınlaşmış ve bu durumun oluşmasında, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların etkisi çok olmuştur (Sapançalı, 2001: 118). Özelleştirme ile sermayenin tabana yayılması ve adil gelir dağılımının sağlanması sosyal amaç olarak hedeflenmiştir. Ancak teoriden ileriye gidememiştir. Devletin ekonomik alanını daraltma düşüncesiyle ortaya çıkan özelleştirme, zaman içerisinde sosyal (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik) alanı da kapsar hale gelmiştir.

1.2.5.1.3 Esneklik

Esneklik kavramı, on beşinci asırda İngiltere’de kullanılmaya başlanmıştır. Esneklik, köken anlamını insanların rüzgârda eğilen ağaç dallarının eski durumlarına geri dönmek yönündeki gözleminden almaktadır. Ancak yirmi birinci asırda eğilip bükülebilir insan gücünün değişen şartlara uyum sağlaması ve bunlardan olumsuz etkilenmemesi esneklik sözcüğünün ilk anlamına karşılık gelmektedir. Günümüz toplumlar, daha esnek kurumlar ve akışlar oluşturarak sıradanlığın, aynılığın ve basitliğin olumsuzluklarını yok etmenin yollarını aramaktadır (Sennett, 2011: 47).

Pre-modern dönemlere bakıldığında esneklik, bir yere ait olmama girişimcilik ve erdemle anılırken, modern ve post-modern toplumlarda daha çok rekabet süreçleriyle anılmaktadır. Esneklik yeni tanımlamalarında; işten çıkarma, düşük ücretle çalıştırma, çalışma zamanının tüm zamana yayılması, sigortasız-güvencesiz çalışma gibi bir dizi sürece karşılık gelmektedir. Sermaye sınıfı için esneklik bir tür tedavi işlevi görürken emekçi için bir felakete dönüşmektedir. Esneklik, emek piyasasında, eşitsizliklerin artmasına, sınıf yapısındaki değişmelere yol açmaktadır. Her işlevin kısa süreli olması, bireyselleşmeye yapılan vurgular ve teknolojik gelişimle ortaya çıkan ağlar, uzun vadeli düşünceyi, çalışmayı, bir yere bağlı kalmayı iskarta haline getirmektedir. Esnekliğin bu getirileri, değişim ve dönüşüm üretim süreçlerini ve dolayısıyla emek gücünü ve emek biçimlerini de dönüştürmektedir (Özkan Yıldırım, 2020: 95). İşgücü piyasalarındaki esneklik çalışanlara kayıtsızlık ve güvencesizlik aşılama aynı zamanda kişide karakter aşınmasına sebep olmaktadır (Sennett, 2005: 154). Post-fordizm, piyasadaki farklı talep değişkenliklerine yanıt veren esnek bir yapıya sahip olmakla katı olan fordizmden ayrılmaktadır (Sennett, 2005: 23). Esnek sistem takım çalışmasına elverişli, modern iş etiğine sahip, hareket kabiliyeti yüksek yetenekler ve değişen şartlara uyum sağlama taleplerini barındırmaktadır (Sennett, 2005: 104).

Neo-liberal ekonominin dönüştürdüğü ekonomik yapılarda, girişimcilik, müşteri eksenli, ağ kurma ve esneklik kabul gören olgular olarak dikkat çekmektedir (Castells, 1996). Esneklik, akışkan modern dünyaya uyum sağlamanın ilk ve tek koşulu haline gelmiş bulunmaktadır. Bu aynı zamanda değişimin güncelliğine hazır bulunmak anlamını da içermektedir (Bauman, 2011: 8). Günümüz toplumlarında, kapitalizm tarafından yönlendirilen bilgi alışverişinin artması, küresel topluluğumuz üzerinde çok büyük etkisi bulunmakta ve bu bilgi alışverişi hızlı ve büyük hacimlerde gerçekleşmektedir. Bell (1976: 48), bunun “bireyin dünyasında büyüme” yarattığını öne sürmektedir. Tarım Döneminde bir çiftçinin topraklarındaki çalışan aile üyeleri ve çiftliğin diğer çalışanları

ile etkileşime girmesi beklenmektedir. Endüstri Dönemde, çalışanların çoğunluğu sadece şirketlerinde, farklı araç-gereçlerle malzeme üretmek için diğer çalışanlarla etkileşime girmeleri gerekmektedir. Sanayi sonrası dönemde ise, insanlar coğrafi mekanlardan bağımsız olarak bilgi-teknoloji üretmeye yardım edebilecek herkesle etkileşime girmektedir. Mesela, bir gün içinde bir kişi yüz kişiden oluşan bir video konferansa ev sahipliği yapmaktadır. Evden çevrimiçi çok sayıda makale okunmakta ve bir toplantı için başka bir kıtaya seyahat edebilmektedir. Küreselleşme ve hızlı değişen teknoloji bireyin dünyasının genişlemesine katkıda bulunarak insanlar arasındaki diyalogu ve etkileşimi kolaylaştırmaktadır (Kniffin ve Pattesson, 2019).

Standing, emek piyasasındaki esnekliğin 1980'lerden sonra ortaya çıktığını ifade etmektedir. Esnekliğin boyutlarını ise; ücretlerde esneklik, istihdamda esneklik, işte esneklik vasıflarda esneklik olarak sıralamaktadır. Standing'e göre, ücret esnekliği, ücretlerin aşağı yönlü seyretmesi; istihdamda esneklik, işletmelerin istihdam oranlarını keyfiyete bağlı olarak onarması ve istihdam güvencesinin düşüklüğü demektir. İş esnekliği, çalışanların şirket içindeki mobilitesi ve transferi; vasıf düzeylerindeki esneklik ise çalışanların vasıflarının basit yöntemlerle ayarlanması anlamına gelmektedir (Standing, 2019: 19). Modernitenin geçirdiği değişim ve dönüşümü geniş bir açıdan gözleyen Toffler, sanayi sonrası toplumları üçüncü dalga olarak adlandırmaktadır. Sanayi sonrası toplumlarda işin esneklik kazanması sonucu emekçiler daha farklı ve yeni düzenlemelerle olumsuz iş koşullarına direnmeyi öğrenmeye zorlandığını ifade etmektedir (Toffler, 1996: 425).

Emek ekseninde cereyan eden esneklik, eşitsizlikleri arttırarak endüstri toplumunun temelindeki sınıf yapısını kökten değişmesine yol açmaktadır. Bu şekilde emek faaliyeti gerçekleştirenler "prekarya" kavramı ile ele alınmaktadır. Prekarya kavramı 'geçici ve mevsimlik' işçileri tarif etmek için ilk 1980'lerde Fransız sosyologlar tarafından kullanılmıştır (Standing, 2019: 24). Prekaryayı anlamanın koşulu, insanların güvencesiz emek biçimlerini nasıl icra ettiğine bakmaktan geçer. Bunun sebebi, güvencesiz bir varoluş içerisinde yaşayan, baskılarla karşı karşıya kalan emek sınıfının güvenliğe dair, belirli bir kimliğe dair gelişim duygusunun yokluğundan ileri gelir. Prekaryanın çokluğu meydana getirdiği günümüzde, emek icra edenlerin çalışmaya ve işe dair algıları dil düzeyinde bir bozulma geçirerek işin tanımını değiştirmiştir. Sözelimi ilerlemeyen ve geleceği görmeyen işlere görkemli adlar verilerek iş güvencesizliğinin üstü örtülmeye çalışılır. Eski mesleklere yeni isimler örneğin gazete dağıtan kişi, medya dağıtım görevlisi adını alır (Standing, 2019: 37).

1.2.5.1.4 Güvencesizleşmenin Ekonomi-politiği: Kuralsızlaşma ve Yeniden Yapılanma

Kapitalizmin esaslı özellikleri yeni kapitalizmde de yerini korumuştur. Ancak çağdaş kapitalizm, endüstriyel kapitalizmden farklı bazı yeni niteliklere beraberinde getirmiştir. Çağdaş kapitalizm bir bakıma yüksek kar arayışı, üretim araçlarının özel mülkiyeti, ekonomik eşitsizlikler gibi piyasa mekanizmasına dayalı sistem devamlı kılması açısından yeni değildir. Kapitalist piyasa mekanizması iktisadi kaynakların önemli bir kısmını israf etmektedir. Üretimle kar elde etme hedeflenirken toplumsal ihtiyaçlar göz ardı edilmektedir. Yeni kapitalizm ise yeni üretim kaynakları, örgütsel biçimleri ve küresel ekonomik yapının kökeninde bulunan bilgi ve iletişim teknolojilerini içerisinde bulundurması sebebiyle farklı bir biçime bürünmüştür. Dijitalleşme, üretim aşamasından hizmete ulaşana kadar küresel ekonomiyi kapsayıcı niteliktedir. Bu bağlamda bilgi teknolojisi 1980'lerden itibaren küreselleşmenin temelini oluşturmaktadır (Robinson, 2018: 78-80).

Dijitalleşme bir grup ortodoks iktisatçılar arasında kapitalizmin geleceğine yönelik büyük bir iyimserlik yaratmıştı. Bu yeni çağdaş kapitalizmin yüksek beceri gerektiren, yüksek ücretli işgücünü oluşturacağı ve toplumsal eşitsizliklere ve iktisadi durgunluğa finalize edeceği düşünülüyordu. Buna karşın, toplumsal eşitsizlikler ve iktisadi gelişmeler tam tersine bir eğilim göstermiştir. Dijital dönüşümün ve teknolojik gelişimin katkısıyla yeni kapitalizm 'aşırı birikim' sorununu daha da ağırlaştırmış ve kitlesel işsizliği yaygınlaştırarak güvencesiz/geçici ve kuralsız istihdamın büyümesine neden olmuştur (Akçoraoglu, 2019: 527-528). Çalışma olgusunun güvencesiz ve kuralsız olması, çalışanların emek süreçlerinin sömürüsüne zemin hazırlayarak bireyin duygusal emek harcamalarına ve sonuç olarak da karakter aşınmasına sebebiyet veren bir dizi süreç içerisinde girmesine sebep olmuştur (Akpolat, 2019: 29).

Post-modern dönemde çalışma yaşamında zaman ve mekân kavramlarının önemini yitirmesi sermayedarların karlarını hızlandırma yolunda önemli bir basamak olmuştur. Tüketim endeksli üretimin sürekliliğini sağlamak tam zamanlı çalışmayı gerekli kılmaktadır. Zaman ve mekân sınırının ortadan kalkması emekçinin belirsiz süreyle üretim araçlarının yer aldığı mekânda bulundurulma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır (Doğrul ve Tekeli, 2010: 14). Bahsi geçen çalışma koşulları güvenceli sözleşmelerin aşınmasına ve emekçilerin kendine, işine ve çevresine yabancılaşma sürecini hızlandırmasına neden olmuştur (Topateş ve Kıdak, 2018: 2349). Buna bağlı olarak güvencesiz ve kuralsız emek kavramının türevleri olan; yarı zamanlı, belirli süreli,

deneme süreli, sıfır süreli vb. sözleşmeler artmakta dolayısıyla emekçinin istihdamdaki sürekliliğini tehdit eden yeni durumlar ortaya çıkmaktadır. Bauman'a göre günümüzün sloganı olan 'esneklik' işgücü piyasalarına uyarlandığında bu slogan, iş kavramının artık önemini ve sürekliliğini yitirdiğine işaret etmektedir. Yeni çalışma biçimleri; herhangi bir iş güvencesi olmayan, örgütsel bağlılık veya iş yerinde yükselmenin olmadığı, belirli tarihli veya esnek sözleşmelerden, habersiz ve tazminatsız işten çıkarmalar işler olarak karşımıza çıkar (Bauman, 2019: 236). Yeni istihdam dönemlerinde belirsiz ve uzun iş sözleşmelerin yerini kısa ve periyodik olarak yenilenen sözleşmeler veya sözleşmesiz işler alır. Çalışanlar için, iş kaybı korkusu yaşayarak işe alım dönemi başlar. İş yaşamın güvencesiz, kuralsız ve esnek olması ağzına kadar dolu belirsizlikleri de beraberinde getirir (Bauman, 2019: 217).

Dünya ülkelerinde güvencesiz ve kısmi zamanlı çalışmalara baktığımızda; kısmi zamanlı çalışma merkez Avrupa ülkelerinden İngiltere, Almanya ve Belçika'da ortalama %20 civarlarında görülmektedir. İskandinav ülkelerinde %15 kalmaktadır. Kısmi zamanlı çalışmanın en yaygın olduğu OECD ülkesi %36,7 oranı ile Hollanda karşımıza çıkmaktadır. Hollanda'da kısmi zamanlı çalışmanın olumsuz koşullarına karşı; ücret, gelir ve istihdam güvencesi olan "güvenceli esneklik" modelinin etkisinin çok yüksek olduğu düşünülmektedir (Bovenberg, Wilthagen ve Bekker, 2008: 9).

Watson'a göre (2011), işgücü ve istihdam yapısındaki dönüşümler, toplumsal değişimlerin en temel göstergesidir. Çünkü insanlık tarihi boyunca bir şekilde iş yaşamına dâhil olmuştur. Bu kendi küçük mekanlarında yaşamlarını idame ettirmek için kendi tüketimini yetiştirmekten, bir ofiste, bir markette ya da bir fabrikada bir işverenin emrinde ücret karşılığı çalışmaya kadar geniş yelpazede tanımlanabilmektedir. Eğer emekçiler, ihtiyaçlarının algılanan güvensiz bir istihdam durumuyla tehdit altında olduğunu öngörür ve hissederse, yaşamlarının devamı, sosyo-ekonomik ve kişisel yönleri için de bir tehdit olarak algırlar (De Witte, 1999). Bauman'a göre, sürekli istihdamın olduğu işletmelerdeki güvenceli işler, çok kişi için anı olarak kalmıştır. Bir işe kabul edilmeyi ve o iş yerinde kalıcı olmayı gerekli kılan deneyim ve kabiliyet kalmamıştır (2019: 236).

1.2.5.1.5 Sendikasılaşma Süreci

Dünyanın pek çok dillerinde anlamlandırılan sendika (syndicat) sözcüğü, Latin dil kökeninde 'Syndic' kelimesinden türediği belirtilmiştir. İlk zamanlardaki Roma ve Yunan hukuk sistemlerinde site-şehir yönetiminde olan bireyler için "temsilcilik" anlamında kullanılmıştır. Daha sonra Fransız, İtalya ve İspanyol dil kökenlerinde bir grubun belirli bir konu hakkındaki çıkarlarını gözeten "temsilci" olarak anlamlandırılmıştır. 19. yüzyıl

başlarında ise grup yararını koruyan ‘dernek’ (association) anlamıyla daha dile getirilmiştir. Çalışma yaşamında işçilerin haklarını koruyan ve savunan sendika sözcüğü sanayi sonrası gelişmelerle birlikte menfaatleri koruyan örgütler olarak tanımlanmıştır. Sanayi Devrimi’yle batıda bazı ülkeler (Fransa, İtalya ve İspanya) dışında sendika yerine “emek birlikleri” ifadesi yer almıştır. İngiltere’de sendika sözcüğü, ‘*trade union*’ Almanya’da ise ‘*gewerkschaft*’ olarak kullanılmıştır. Fransa, İtalya, İspanya ve Türkiye gibi ülkelerde sendika sözcüğünün önüne işçi/işveren kelimeleri getirilmiştir. Söz gelimi Fransa’da ‘*syndicat aouvrier*’ (işçi sendikası) ve ‘*syndicat patronal*’ (işveren sendikası), İngiltere ve ABD’de ‘*trade union*’ (işçi sendikası) ‘*employer’s union*’ (işveren sendikası) Almanya’da ise ‘*gewerkschaft*’ ve ‘*arbeitgeberverein*’ (işçi/işveren sendikası) kavramları kullanılmıştır. Sendikalar, 20. yüzyılın ilk zamanlarından itibaren etki alanı giderek artmıştır. Sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasal ve sosyal nüfuzu da genişlemiştir. Bununla birlikte sendikalar ilk zamanda sadece işçi çıkar ve menfaatlerini kapsarken günümüzde ise zaman içinde tüm iş görenleri ve işverenleri de kapsar hale gelmiştir (Demir, 1999: 3; Mahiroğulları, 2013: 1-2)).

Sanayi Devrimi’nden sonra üretim hızlanmış ve buna bağlı olarak çalışma şartları da ağırlaşarak yeni bir boyut geçirmiştir. Çalışma sürelerinin uzaması ve bu süreleri karşılamayan düşük ücretler, emek sınıfında ciddi gelir kaybına ve dolayısıyla yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu sefalet içindeki yaşama tutunma çabaları emek sınıfında bir kolektif bilinç oluşturmuştur. Bu ortak bilinç emeğin hak ve menfaatlerini korumaya yönelik yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Sanayi sonrası gelişmelerin ardından sendikal örgütler de gelişme evresine girmiş ve sendika davranış modelleri tartışıla gelmiştir. Söz konusu bu sendikal davranışlar; basit üyelik modeli, monopolcü model, etkin pazarlık modeli ve formel sendika modellerle analiz edilmektedir. Emek örgütleri, ücret ve çalışma koşullarının iyileşmesi için pazarlık ederek sendikal faydayı maksimize etmeyi ve sürekliliklerini sağlamayı hedeflemektedir. Sendikaların bu ücret artış talepleri maliyet baskısı ortaya çıkaracağından sermaye tarafları için de bir direnç oluşturmaktadır. Bu dirence karşı emek örgütlerinde ise grev tehdit en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Ceylan Ataman, 2016: 178-180).

Sendikalar, emek sınıfının ortak sosyo- ekonomik ve siyasal hak ve çıkarlarını sermaye ve hâkim sınıf erkine dayalı devlet karşısında savunan en demokratik kitle mekanizmalarıdır. 19’uncu asırda emek safına daha da acımasız olan vahşi kapitalizm, sınıfsal mücadelenin mevcudiyetini doğurmuş ve sendikal hareketler işçi sınıfının bütünlüğünü ve evrenselliğini temsil eden örgütsel mücadelenin ürünü olarak belirlemiştir

(Işıklı, 2005: 26). Bir yaklaşıma göre, 1970'li yıllara gelindiğinde 19'uncu asır vahşi kapitalizm koşullarının Neo-liberal politikaları ile canlanması sürecinde, sendikal örgütlenmelerin demokrasi ve refah devletiyle birlikte hedef alındığı ileri sürülmektedir. Neo-liberal ilkelere paralel politika üreten kuramcılarının hak ve çıkarların koruyucu kitlesi olan sendikacılığı hedef alması doğal karşılanmaktadır. Kapitalist toplumlarda çaresizliğin çıkış yolu olarak görülen sendikalar, toplumsal fayda, dönüşüm ve okul vazifesi üstlenmektedir. Bu yönü ile sendikal yapılar, kapital grupların emek sömürüsüne engel teşkil etmekte ve ağır saldırı altında varlığını sürdürmektedir (Işıklı, 2005: 16-17). Neo-liberal dönüşüm çerçevesinde sendikaların üzerindeki baskıların artması, toplu pazarlıkta verilen imtiyazlar ve devletin emek-sermaye çelişkisindeki egemenliğinin azalması sendikaları güçsüz bırakmaktadır. Sendikaların olumlu/olumsuz politikalarını ve nicel/nitel yönlerini gözden geçirmesi, sendikal krizden çıkmak ve emeğin en güçlü tarafı olmayı sürdürmek için alternatif yol arayışlarına girmesi gerekmektedir (Koray, 2011: 303-304).

Sennett'e göre, Fordist üretim sistemine özgü olan çalışmanın ve emeğin anlamı günümüz üretim sisteminde değerini kaybetmiştir. Çalışma artık iyi ve kötünün ilerisinde yani dışında bir yere taşınmıştır. Bu durumda çalışanların örgütlenme gibi durumları da esneklik kavramı ile ortadan kalkmıştır. Yani emek sınıfı için parçalanmış bir yapı söz konusu; hatta bu durum parçalanmakla kalmayıp aynı zamanda parçalayan bir hal almıştır. Bu parçalayıcı esneklik birleştirmeyi imkânsız hale sokmuştur. Emek sınıfının gelecek ile ilgili güvenirliliğini rafa kaldırmıştır. Dolayısıyla böyle bir emek sürecinde bireylerin iş yaşamındaki anlamlı bir bütün oluşturma düşüncesi de engellenmiştir (Sennet, 2011: 129). Esneklik, işçinin emek sürecinde kuralsızlaştırmayı ve prekariteyi egemen kılmakta ve emeğin yabancılaşmasına ve emek becerisinin yitirilmesine neden olmaktadır. (Topateş ve Kıdak, emeğin vasıfsızlaştırılması ve yabancılaştırılması sendikal bilinçte düşmeye neden olmakta ve dolayısıyla da sendikalaşma oranlarını azalttığını söylemektedirler (Topateş ve Kıdak, 2018).

Sendikalar varlığını emek sınıfının üyeliği ile sürdürmektedir. Sendikal gücü belirleyen en önemli faktör şüphesiz (ceteris paripüs) üye sayısıdır. Sendikal üyelik ülkelerin ekonomik durumlarına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz etmektedir ancak tüm Dünya ülkelerinde genel kabul gören yargı 1980 sonrası dönüşümle birlikte sendikalaşma oranlarında düşüş yaşanmasıdır. Emeğin örgütlenme oranındaki bu azalma birçok nedenle açıklanabilmektedir. Bunlar; işgücündeki demografik yapının geçirdiği dönüşümler, kadınların işgücüne katılım oranlarının artması, istihdamın sektör bazında

sanayi negatifli bir yönden hizmet pozitifli bir yöne evrilmesi, özel- kamu kesimindeki dengenin kayması, sendikal örgütlenmeye uygun olmayan marjinal iş biçimleri, kitle üretimin tam zamanlı ve çeşitli mal üretimine (Fordist üretim tekniklerinden Post-fordist üretim tekniklerine) geçişi olarak sıralanmaktadır (Ceylan Ataman, 2016: 178-180).

Türkiye’de işçi sınıfının, kalıtsal proleter bir kimlik kazanmaması, kırsal bağların devam etmesinin yanında kentsel geçmişin çok yakın zamana dayanması, kentlerdeki toplum yapısının küçük burjuva yönlerini fazlasıyla içeren değişik ve karmaşık bir örgüde olması gibi nedenlere bağlanabilir. Söz gelimi, işçi bireylerin yaşamsal öyküleri ele alındığında, aile içindeki farklı bireylerin bazen de aynı bireylerin küçük üreticilik, ticari uğraşlar, enformel kazanımlar ve işçilik arasında geçişler yaşadığı görülecektir. Dolayısıyla bu süreç işçiliği, aynı mesleği ve hatta aynı iş yerinde işçiliği nesiller boyu aktaran 19. yüzyıl Avrupa proletaryasından oldukça farklı bir yapıya sahip olunmasına neden oluşturmuştur. Türkiye’deki işçi sınıfı kültüründeki zayıflık, farklı değişkenlerin aynı anda görülmesi ile özetlenebilir. Söz gelimi; köylülük, karmaşık kentlilik, üretim yapısındaki değişiklikler, kitle üretimi, yerleşik bir işçi sınıfına sahip olmamadır (Boratav, 1995: 107-108).

Sendikalar, sermaye ve Neo-liberal teori eksenli hareket eden devletlerin yoğun saldırıları altında üye kayıplarına devam etmekte uğradıkları bu saldırılar karşısında varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir. Sendikacılığın küresel düzlemde güç kaybetmesinin arkasında; Neo-liberal dönüşüm süreci doğrultusunda hükümetlerce uygulanan politikaların yanında işverenlerin sendikaya karşı olumsuz tavırları da etkili olmaktadır. İşverenler, işyerlerinde sendikasız çalıştırmayı hedeflemekte ve sendikaları bastırma metotları kullanmaktadır. Sendikasız olanlara avantajlar sağlamak, sendikalara olan ihtiyaç hissini ortadan kaldırmak ve sendikasızlığın yerini doldurmak gibi insan kaynakları politikalar “ikame etme yöntemi” ile açıklanmaktadır. İşveren veya işveren sendikalarının tehdit, baskı ve yıldırma gibi yaklaşımlarla işçileri sendikalardan zorunlu olarak yoksun bırakma stratejileri ise “bastırma yöntemi” olarak ifade edilmektedir. İşverenler sendikasızlaştırma yöntemlerini bazen kendileri uygulamaktadır. Bazen de özellikle ABD’de küresel ve kurumsal ölçekteki şirketler sendikasızlaştırma amacıyla uzman personel alımı yapmaktadır. Bunun için ilgili konularda danışmanlık şirketlerinin de kurulduğu söylenmektedir (Yıldırım ve Uçkan, 2010: 166-168).

Sendikalar, bütüncül yaklaşarak üyelerin hem yaşam koşullarını hem de istihdam durumlarını korumaya çalışmaktadır. Sendikaların tercihlerini gerçekleştirmesi aynı zaman dilimine denk gelmeyebilmektedir. Ücretlerin yükselmesi işverenler için yüksek

maliyet unsuru olduğu için istihdam bu dönemde azalma gösterir ve işgücü devri ortaya çıkar. İşveren açısından istihdamın artması için maliyetlerin düşürülmesi gerekir. Bu da ancak verimlilik artışı ile mümkün olabilir. Sendikalar, işçi çıkarımlarını azaltmak için teorik olarak üyelerinin verimliliğini yükseltmeye çalışır ve çok sayıda üyesinin kolay iş bulmasını arzularlar. Sendikaların işlevleri içinde ücret artışının yanında ücret farklarını azaltmak da yer alır. Sendikalılar içindeki ücret farkları sendikasızlara göre daha düşük bir düzey sergilemektedir. Sendikalar geleneksel olarak üyeleri için istedikleri tek tip ücret zamları bu farkın azalmasını sağlamaktadır. Sendikaların politik ve toplumsal açıdan da farklı görevleri vardır. Bunlar; ülkedeki ücretli çalışanların ve sosyal güvenceden yararlananların sayısının artması için mücadele ederler. Bu konudaki yasal düzenlemelerin çıkartılmasında politik açıdan sendikaların ciddi sorumlulukları bulunmaktadır. Sonuç olarak sendikal tercihler, üyelerin istihdam koşullarını ve ücretlerdeki farklı yapılarını dikkate alan makroekonomik temellere dayanmaktadır. Bu tercih ve hedefler sadece üyelere değil aynı zamanda kurumun işleyişine göre de belirlenmektedir (Lordoğu ve Özkaplan, 2018: 237-239).

Emekçilerin direniş ve hayatta kalma mücadelesini etkileyen en önemli unsur 'örgütsüzleşme süreci' olmuştur. Örgütsüz çalışma durumu, popülist dünyada egemen olmakta ve sınıfsal kültürün baskıyla karşılaşmasına, sınıf kimliklerinin kopmasına, emekçinin giderek yalnızlaşmasına ve sendikal hak arayışların zayıflamasına kadar birçok durumu meydana getirmektedir. Emek sınıfı özellikle 1980 sonrasında politik, ekonomik ve ideolojik birçok nedene bağlı olarak ciddi bir örgütsüzleşme dönemine girmiştir. Bu dönemin nedenleri işgücü açısından Post-fordist süreç olurken; kültürel açıdan bakıldığında sınıf kültürü ve sınıf bilincinin farklı araçların desteğiyle güç kaybettirmesi olmuştur. Esneklik başlığı altında mekânsal ve zamansal parçalanma, işçileri birbirinden ayırmış ve kolektif bilincin ortak hareketini sınırlandırmıştır. Bu durumla birlikte sendikalar ise politikalarını yenileme durumlarında sorunlar yaşamıştır. Bu bilgiler ışığında örgütsüzleşme süreci, sınıf kültürü, sınıf bilinci, devletin değişen yapısı ve sendikal hareketlerin gerilemesi gibi birçok faktör birlikte değerlendirilmelidir. İşçiler, ekonomik anlamda onları diğer sınıflardan ayıracak üretim ilişkilerine sahip olduklarını düşünmektedir. Ancak farklı görünen bu durum toplumsal yaşamın ve gündelik insan ilişkilerinin sadece bir boyutuna dayanmaktadır. İşçilerin değişen tüketim ve gündelik yaşam biçimi, onları üretim düzleminde aldıkları nesnel alanla ilişkili olarak kültürlerini oluşturmak için zemin oluştururlar. Küreselleşmeyle beraber popüler üretim

ve tüketim kültürün tüm dünyada etkili olması sınıf normlarının aşınmasına neden oluşturur (Şahin, 2013: 31-32).

1.2.5.2 Sanayi Sonrası Topumlarda Emek Süreci ve Yeni Emek Türleri

Bireyin kimliğinin temelinde emek vardır (Wayne, 2014: 18). Marx, emeği doğal ve zaruri bir zorunluluk olarak ele alarak insanın doğayla bir alışveriş halinde olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla emeği, insan yaşamının sürdürülmesine yarayan ve toplumların varoluşunun en önemli koşulu olarak tanımlamıştır (2011: 56).

Doğada bulunan kaynakları yararlı kılma ve bu kaynakları hayatın devamlılığı için kullanma insan ve doğa arasındaki ilişkiyi gerekli kılmıştır. Doğada bulunan kaynakların yararlı hale getirilmesi önce insanın zihinsel gücünü daha sonra bedensel gücünü harekete geçirmesi ile mümkündür. Önemli olan ise buradaki hareketliliğin bir amaç uğruna olmasıdır. Denetim ve yönetim altında olması ise tamamlayıcı bir unsurdur. Amaç için gerçekleştirilen eylem ortaya ‘kullanım değerini’ çıkarmaktadır. İnsan da bu süreçte kullanım değerlerinin yaratılması için emeğini harekete geçirmektedir. Bu döngü ise ‘emek süreci’ olarak ifade edilmektedir (Marx, 2011: 186).

Kapitalist üretim sisteminde iki önemli husustan bahsedilmektedir. Bunların ilki, üretimi yapacak ‘*emek gücü*’ dür. Yani satın alınan emek, kapitalistin denetiminde üretimi gerçekleştirmektedir. Diğeri ise, ürünün sahibi işçi değil kapitalistin kendisidir (Marx, 2011: 187).

Kapitalist düzende emek süreci, satın alınan emeğin işverenin denetimi altında üretimde bulunması şeklinde işlemektedir (Marx, 2016: 188). Emek sürecinin basitleştirilmesi üretim sürecinin parçalanmasını gerektirmektedir. Taylorist bakış açısıyla işin küçük parçalara ayrılma amacı işçiden maksimum seviyede verim elde edilmek istenmesidir. Dolayısıyla bilgi ve beceri emek sahibinin elinden alınarak kapitaliste teslim edilmiştir. Bu bağlamda işçiler üretim sürecinin tamamına hâkim olabileceği bilgi, vasıf ve kavrama düzeyinden yoksun bırakılmışlardır. Böylece emek süreci işçilerin kontrolünden çıkarılarak yönetim uygulamalarına dayandırılmıştır (Braverman, 2008). Yani emek sürecinde işçi yalnızca üretimi gerçekleştiren mekanik bir uygulayıcı haline gelmiştir (Braverman, 2008: 127-136).

Gorz, toplumda çalışma kavramının, iş arama ve işsizliğin ne anlam ifade ettiğinin değiştiğini dile getirmektedir. Gorz’a göre; kişi eldeki yeteneklerle yetinmeyip sürekli kendisini üretmesi, donatması gerekmektedir (Gorz, 2011: 22). Braverman da kapitalist sistemde, işçinin emek gücünün meta haline getirildiğini belirtmiştir. Böylece sermayenin

çıkarlarına hizmet edildiğini ve işçinin vasıfları yok edilerek sermayedarların çıkarları doğrultusunda işçi emeğinin basitleştirildiğini söylemiştir (2008: 102-103).

Sermaye sınıfı, emek süreci üzerinde otorite kurmaya yönelik stratejiler geliştirmişlerdir. Bunlar doğrudan denetim ve sorumlu otonomi denetim mekanizmalarıdır. Doğrudan denetim, işçi üzerinde sıkı bir denetim uygulayarak işçinin hareket alanını kısıtlamaktadır. Taylorist sistemdeki gibi işçiler makinenin bir parçası olarak kabul edilmekte ve işçilerin sorumlulukları sınırlandırılmaktadır. Friedman, denetim stratejilerinden sorumlu otonomiye ise doğrudan denetim yaklaşımının istenilmediği durumlara karşılık geliştirmiştir. Bu denetim mekanizmasında, işçilere kendi yeteneklerini ve ihtiyaçlarını yansıtan süreçlere katılımları sağlanarak sorumluluk ve statü verilmektedir. Böylece işçinin sadakati kazanılarak aidiyet duygusu aşılana çalışılmaktadır (Friedman, 1977: 43)

Emek tarihsel döngüde ilk başlarda alınıp satılan bir meta olarak değerlendirilmemektedir. Bu durumda işçilerin hareket etmediklerinde emeğin bir yere taşınmaması önemli rol oynamaktadır. Bu hal emek ve sermayenin yan yana olmasını sağlamıştır. Günümüz modern dünyasında ise tam tersidir. Özellikle mekânın işlevsizleşmesiyle veya esneklik kazanmasıyla sermaye sahipleri ve işgücü aynı mekânı paylaşmak zorunda kalmamıştır. Bauman ise bunun kesin olduğu yargısından kaçınarak bölgesel ayrışmalar gibi işgücü piyasalarındaki handikaplar nedeniyle aslında sermayenin hareket alanının daraltıldığını söylemiştir. Buna rağmen, sermayenin şimdiye kadar görülmemiş ölçüde mekân bağımlılığından ayrıldığını da ifade etmiştir. Bu yeni form, sermayenin mekân içinde hareket düzeyini, pek çok durumda, mekâna bağlı politik eyleyicileri kendi isteklerine boyun eğmeye bağımlı kılmıştır (Bauman, 2019: 220).

Toplumlarda ekonomik ve sosyal değişimler emek gücünün ve biçimlerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Üretim sürecinin en büyük özelliği durağan olmaması, daima genişleme ve büyüme endekslidir. Dolayısıyla değişim, toplumsal düzeni, düşünceyi ve kurumları değiştirmektedir. Üretim sırasında kurulan ilişkilerin tümü olarak ifade edilen üretim biçimi değişikçe toplumlar ve üretici güçler de dönüşmektedir. Aynı zamanda bu, Marxçı anlamda toplumların gelişim ve üretim süreçlerinin okunabilmesi demektir. Kapitalizm doğası gereği sürekli bir dönüşüm sürecinin içerisinde. Bu bağlamda kapital sistemde emek araçları çeşitli aşamalardan geçmiş, her dönem bir öncekinden farklı bir boyut kazanmış ve farklı mücadele yöntemlerini beraberinde getirmiştir (Yıldırım Özkan, 2020: 42).

Emek, temel yaşamsal faaliyetlerin karşılanması ve bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için temel yapı taşıdır. Emeğin sürdürülebilirliği aynı zamanda doğa ile olan bütüncül ilişkisine bağlıdır. Emek sürecinde kullanım değerinin ayrı bir önemi vardır. Çünkü kullanım değerinin iki önemli faktöründen biri emek diğeri ise maddedir (doğa). Yapılan işin doğa yasasıyla uyumlu olması gerekmektedir (Harvey, 2012: 42). Emek nesnelere, emek aracılığıyla nesneye dönüştürülen ürünlerdir. Mal ve hizmet kullanım değerinin üretimi, toplumsal ve doğal koşulların dönüştürülme sürecine bağlı unsurlardır. Yani insan ve doğa arasındaki süreç, emek sürecini doğurmaktadır (Harvey, 2012: 127).

Emek sürecinde emek araçlarının emek gücü ile bir araya gelerek, emek nesnelere dönüştürmeleri söz konusudur (Marx, 2011: 183). Dolayısıyla neyin emeğin nesnesi, aracı, ürünü olduğu emek sürecindeki özel işlevine bağlıdır (Marx, 2011: 186). Emeği, soyut ve somut emek olarak ele alan Marx, metalara kullanım değerini kazandıran emeği somut emek olarak ifade etmiştir. Soyut emeği ise metalara mübadele değerini kazandıran, maddeleşmiş emekle başka bir ürünü özdeş muamele ettiren emek türü olarak ele almıştır (Marx, 2011: 59). Marx her emek sürecinin, toplumsal sistemde bir sonuç ürettiğini ve emek gücünün emek nesnesi üzerinde yaptığı bir değişiklik ile ürün yarattığını belirtmiştir (2011: 184).

Metaların değer olarak ortaya çıkması emeğin kendisinden kaynaklanırken, kullanım değeri olmaları hayalden kaynaklanan ihtiyaçları karşılamalarından ileri gelir (Lovell, 2006: 509). Metalar satılmak amacıyla piyasaya sürülür ve başarılı olursa değer para formunu kazanmış olur. Piyasanın ne olduğu sorusu burada önem kazanır. Piyasayı, karmaşık mübadele alanında metaların sayısız eşdeğeri olarak ele aldığımızda evrensel eşdeğerde kristalleşecek bir meta olarak para-meta karşımıza çıkmış olur. Bunun doğabilmesi için elbette kullanım değerine yönelik arzunun, isteğin ödeme gücüyle desteklenmesi (efektif talep) gerekir. Emek, değerini parasal ücret olarak talep ettiğinden dolayı, para efektif talep olarak sermayenin dolaşım sürecine tekrar dâhil olur (Harvey, 2017: 30).

Emekçi kullanım değeri elde etmek için emek gücünün kullanımını belirli bir zaman dilimi için kapitaliste satar. Gelişkin bir meta mübadelesi sisteminin varlığı (fiziksel altyapı, üretim araçlarının kullanılması) sermayenin kullanımını için zorunludur. Marx, bu yüzden sermayenin para, metalar ve ücretli emeğin dolaşımının, sisteminin varlığı durumunda ve sistem dâhilinde oluşabileceğini belirtir (Harvey, 2017: 25). Kapitalist üretim biçiminde üretim araçlarına sahip olan sermaye, emek gücünü kendi çıkarı doğrultusunda ücretli emeğe dönüştürür. Bunun yanı sıra daha genel olarak

sermaye, mevcut süreci bulduğu haliyle devralarak kapitalist üretim tarzı için dönüştürür, biçimlendirir (Harvey, 2017: 132).

Sermayenin varlığı emeğin varlığıyla doğru orantılıdır. Ancak sermaye emekten ziyade zenginliği artıran bir unsurdur. Dolayısıyla sermayenin zenginliği emeğin de yoksulluğu ifade ettiğini söylemek mümkündür (Fuchs, 2015: 57). Kapitalizm öncesi emeğin zihin ve kol gücünün bütüncüllüğünden bahsedilirken kapitalizm ile bu hal farklı bir boyuta taşınmıştır. İşçinin kişiliği dahi değer üretimine dâhil etmeye çalışmıştır (Wright, 2018: 55). Yeni esnek üretim modelinde işçi birçok robot teknolojisinden anlamakla beraber fiziksel becerinin yanı sıra entelektüel beceriyi de hâkim olmayı gerektirmiştir (Amorim, 2018: 72). Yeni esnek model (Toyotizm) işgücünde küçülmeyi de beraberinde getirmiştir. Teknolojinin yaygın ve aktif kullanımı makinelerin hızına bağlı olarak işçileri de hızlandırmıştır. Şimdiye dek Fordist üretimde sadece tek tip üretim yapılıyorken, Toyotizm geniş yelpazeye sahip müşteri tercihlerini dikkate alan bir üretim seçeneğini uygulamaya geçmiştir (Dyer-Witford, 2019: 69).

Enformasyon tabanlı ekonomilerde maddi olmayan bir emek artışı ve değer kaybetmeyen bir sermaye birikiminden bahsetmek doğru olacaktır. Hatta sermayenin artı değer talebi için yeni öznelliklerinin yaratılması gerekliliğinin hedeflendiği ve denetlendiği belirtilmektedir (Hardt ve Negri, 2014: 236). Teknolojik gelişmeler maddi olmayan emeği ve emek pratiklerini süreç içerisinde dönüştürmüştür. Emek pratikleri, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gereklerine uygun şekilde dönüşüm geçirmiştir. Üretimin bilişim formuna bürünmesi ve maddi olmayan emeğin ortaya çıkışı emek sürecinde güçlü bir homojenleşme belirtisini göstermektedir (Hardt ve Negri, 2003: 304).

Emeğin bir başka boyutu, çehresi ise “duygusal (duygulanımsal) emek” tir (Hardt ve Negri, 2003: 305). Duygulanımsal emek, daha çok tatmin, heyecan gibi maddi değeri olmayan emek olarak nitelendirilmektedir. Mesela hukuki danışmanlık gibi kişiye özgü hizmetler bu tür emeği tanımlarken kullanılmaktadır (Hardt ve Negri: 2003: 305). Çalışanın zihninin kontrol altına alınmasıyla başlanılan yol, zamanla çalışanın tutumuna odaklanan ‘duygusal emeği’ gerekli görmüştür. Böylece işverenler, müşterilerin duyularına hitap eden belirli somutlaşmış kapasite ve niteliğe sahip çalışan talep etmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu yaklaşımla çalışanlar arası ‘olumlu zihinsel tutumu’ oluşturmak ve çalışanlar arasında doğru tutumu şekillendirmeye çalışmaktadır. İşverenler bu doğru kişiliği sağlamak için de hizmet sözleşmesini, müşterilerle etkileşimli çalışanları sıkı kurallar ve düzenlemelerle sistematik hale getirme yolunu seçmektedir. Örgüt kültürü

oluşturulurken çalışanların tutumu belirlenmeye çalışılırken duyguların her yerde olduğu kabulü ‘duygusal emeği’ gündeme getirmiştir (Warhust., Nickson, 2007).

Duygulanımsal emek, sosyal ilişkilerin inşası ve sürdürülebilirliği için önemli bir paya sahiptir. Aynı zamanda sermaye ilişkilerinin sürekliliği duygusal emeğin gerekliliğine bağlıdır. Bu hususta sosyal ilişkiler, duygusal emeğin önemli bir ayağını yürütmekte; çoğunlukla hızlı ve büyük bir sömürüye dayanak oluşturmaktadır (Coté ve Pybus, 2014: 253).

Emek, Kangal için de aynı yere tekabül eder (2018: 148). Sermaye tarafından artı değer amacıyla emek gücü kiralandığında, üretken olarak tanımlanır ki maddi olmayan ya da üretken olmayan kavramının Marx’ta zaten olduğunu, emek doğrudan gelirle değişildiğinde, yani artı değer üretmediğinde maddi olmayan emektir, demektir (Sayers, 2018: 153).

Kapitalizmin ve teknolojik gelişmelerin hayatın her alanında kendini göstermeye başlaması ile yeni emek sürecinin işleyişinde karmaşıklıkların baş göstermesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu süreç, Marx’ın fikirlerine dair yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Farklı emek biçimleri ile ortaya çıkarılan işler arasındaki ayrım bulanık bir hal almıştır. Bunun yanı sıra tüketim ve üretim arasındaki sınırlar erirken yeni alanlar, yeni sahalar yürürlüğe girmiştir. Günümüzde yaygınlaşan algı, üretimle ilişkisi üzerinden tanımlanan işçi sınıfı düşüncesinin modasının geçtiği yönündedir (Huws, 2018: 168).

Fuchs, Marx’ın bu anlatıları üzerinden emeği dijital dünyaya uyarlayarak interneti ekonomi-politiği bağlamında tartışmaya açmıştır. Tartışma “dijital emek” kavramıyla karakterize edilerek internet platformlarının sermaye birikim modeline ve değer yaratma şekillerine odaklanmaktadır. Öncelikle Fuchs, dijital çalışmadan bahsetmektedir.

“Dijital çalışma, doğayı ve doğadan edinilen kaynakları ve kültürü dijital medyanın üretildiği ve kullanıldığı bir şekilde düzenlemek için bedenin, kafanın veya makinelerin bir kısmının ya da tamamının bilişimini iş aletleri olarak kullanan bir özgül çalışma biçimidir (Fuchs, 2015: 501)”

Dijital emek kavramının geniş perspektifli olması tek bir tanıma indirgenmesini güç kılmaktadır. Yabancılaşmış dijital çalışma olarak ifade edilmekle birlikte dijital medya teknolojileri ve içerik üretimindeki bütün etkinlikleri kapsamaktadır. Fuchs, dijital emekle kolektif sömürüyü, endüstri tabanlı geniş bir yelpazeye sahip bir anlayışın açıklanması gerektiğini belirtmiştir (Fuchs, 2015: 25).

Dijital emeğin bilgi toplumunda, bilgi ekonomisinde değer üretimi için ele alınması gereken temel mesele olduğu yönünde ortak bir görüş de hakimdir (Crowell, 2017: 66).

Üretim sürecinde enformasyonun giderek önemli bir boyuta taşınmıştır. Teknolojinin emek gücünün yerine kullanılması ve bireyi daha çok tüketimde başrole taşıması, bireyin üretim sürecinin bir parçası olmaktan ziyade tüketim sürecinin bir parçası olduğunu göstermektedir. Emek sürecinin dijital bir görünüm kazanması esasen kas gücünün üretim sürecindeki *'hegemonik'* karakterini de geride bırakmıştır. Hala üretim sürecinin en önemli parçası olduğunu dile getiren tartışma konusu güncelliğini korumaktadır. Özellikle maden ve donanım sektöründeki kas gücünün enformasyon ve iletişim teknolojilerine önemli dayanak oluşturduğu belirtilmektedir. Her ne kadar dayanak noktası oluştursa da emeğin maddesiz olması dijital bir görünüm kazanmasına rağmen emek gücünden elde edilen artı değer oranının ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Emeğin bugünkü ölçülebilirliği belli, kesin normlara bağlanmamıştır. Bu bağlamda emeğin üretken bir hale gelmesi sadece sağlıklı bir fiziksel görünüme sahip olmasıyla değil enformasyon edinmeye yatkınlığı ve mevcut kültürel bağlarını kullanmalarıyla olanaklıdır. Bu da küresel etkiyle emeğin kendi için belirlenen sınırların dışına çıkarak kendini üretmesine, istihdam şansı bulmasına ve üretmeye devam etmesine yol açmıştır. İşletmeler de akışkan modernite koşullarında emek gücüne bu imkânı sağlayarak hayatın tümüne yayılmasına destek olmaktadır (Özkan Yıldırım, 2020: 83). Ancak kapital düzen bu dijital ağ içinde emeğin meta görünümünü ve işlerliğini daha da belirginleştirmiştir.

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için; emek sürecinin bir parçası olmalıdır. Emek sürecinde bir yanda nesnel diğer yanda ise öznel formlar rol oynamaktadır. Emek nesnesi ve emek araçları üretimin nesnel formunu, emek faaliyeti ise öznel formu simgelemektedir. Böylece nesnel ve öznel formlar üretici güçleri oluşturmaktadır (Aydoğanoglu, 2011: 22). Emek aracı doğada bulunan basit ve hazır maddeler değildir. Bireyin emek nesnesi olarak nitelendirdiği tüm etmenleri, ihtiyaç ve isteklerini karşılamak üzere kullanması halidir. Yani doğada var olan, makine, lokomotif gibi ürünler kendi kendine işlerlik kazanan taşıyıcılar yapmamaktadır (Marx, 1999: 166). Bunlar daha önceki emek süreçlerinin ortaya çıkardığı kapsamlı ürünlerdir. Dolayısıyla emek sürecine katkısı olan etmenler bazı niteliklere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bunlar; etmenlerin emek sürecindeki özel işlevi, sürece dâhil olunan yer ve kendi niteliğidir. Burada emek nesnelere ve araçları ile üretim araçları

kastedilmektedir. Üretim araçları, insan emeğinin analizinde aktif rol almaları sebebiyle özellikle değerlendirilmelidir (Marx, 2011: 186).

“Canlı emeğin bu şeylere el atması, onları ölüm uyularından uyandırması, yalnızca olası kullanım değerleri olmaktan çıkarıp, gerçek ve etkin kullanım değerleri haline sokması gerekir” (a.g.e, 2011: 186).

İnsan yaşamının sürekliliği ve gelişimi, ancak toplumsal kullanım nesnelere yani üretilen emek ürünleri ile doğru orantılıdır. Bu emek süreci insana daha yaratıcı ve akıllı davranma kabiliyeti kazandırmıştır (Wayne, 2014: 16-20). Birey ve doğa arasındaki ilişki süreci şekillendirmekte; birey doğayı dönüştürürken aslında kendi kapasitesini de geliştirmektedir (Sayer, 2012: 52). Yani insan emek vasıtasıyla sadece doğayı değil kendi doğasını da dönüştürmektedir (Demirer, Duran ve Torunoğlu, 2000: 173). Bu gelişim insanın yaratıcı olmasını sağlamaktadır. Böylece bireyin çalışmasına yön veren şey aslında içgüdü değil yaratıcılık ve düş gücüdür. Yaratıcılığı sayesinde insan hem doğal çevreyle uyumlu bir üretkenlik göstermekte hem de çevreyi kendi ihtiyaçlarına uyumlu kılmaktadır (Wayne, 2014: 17).

Bireyin çalışma eyleminin önemi diğer canlıların etkinlikleriyle kıyaslandığında farklılıktan gelmektedir (Marx, 2011: 111). İnsanın aksine diğer canlılar biyolojik yapıları gereği içgüdüsel hareket eden ve etkinlikleri işlevleri gereği bölünmez niteliktedir (Braverman, 2008: 75). Bu gerçekliğe Marx’ın bir örneği ile açıklamak yerinde olacaktır. Marx örümcek ile mimarını karşılaştırarak ve örümcek, üretici güçleri devreye sokamaz der. İnsanın da emek sürecinde, belirli bir amaç için kullanım değerleri üretemeyeceğini söylemektedir. Yani içgüdüsel olarak hareket etmektedir (Brosius, 2010: 163). Oysa birey aile, grup ve toplum içinde gerek sosyal olması gerekse de sınırsız çeşitlilikte birtakım işlevleri üstlenmesi sebebiyle bölüşmesi gerekmektedir. Bu da bireyi diğer canlılardan farklı kılan önemli yanıdır. Ayrıca bilinçli uygulanan emek toplumsal bir nitelikte taşımaktadır. Böylece doğanın sınırları içerisinde mahkûm kalmasını engellemektedir (Mandel, 2008: 23). Diğer bir ifadeyle çalışma, fizyolojik ihtiyaçları karşılamaktan ziyade belirli bir insan topluluğunun karşılıklı ilişkilere dayanarak yürüttüğü amaçlı bir etkinliktir (Mandel, 2008: 24). Çalışmanın insan ile doğa arasında kurulan iç içe, bilinçli, kontrol edilen ve yönlendirilen bir süreç olduğunu söylemek mümkündür (Marx, 2011: 181). Çalışma sürecinde insan, doğanın sunduğu maddi öğelerin biçimlerini değiştirmektedir (Marx, 2011: 56).

Birey, yaşamı boyunca istek ve ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanım değerleri üretmek amacıyla doğanın maddi unsurlarını sahiplenmek durumundadır. Emek süreci

olarak adlandırılan bu faaliyetler tüm toplum biçimlerinde insan yaşamının değişmez koşuludur (Marx, 2011: 187). Emek, belirli bir hedef uğrunda bilinçli bir şekilde hareket eden ve insanın kontrolünde olan bir süreçtir (Sohn-Rethel, 2011: 98).

“Emek sürecinin sonunda, bu sürecin başında zaten işçinin imgeleminde, yani düşünsel olarak var olan bir sonuç ortaya çıkar. İşçi, sadece, üzerinde çalıştığı doğal maddeye biçim değişikliği vermiş olmakla kalmaz; aynı zamanda, bu doğal şey üzerinde, kendi etkinliğini yürütme biçimini bir yasa olarak belirlediğini ve kendi iradesini tabi kılmak zorunda olduğunu bildiği amacını da gerçekleştirmiş olur” (Marx, 2011: 182).

Emek sürecinde üretici ve en etkin güç bireydir. Bu sürece ait birçok yetkinlik (yaratıcılık, sorumluluk vb.) bireyin şahsına aittir. Oysa birey tekil olmaktan ziyade toplumun bir parçası olması toplumsal üretime katkı sağladığını da göstermektedir (Brosius, 2010: 64). İnsan emeği ile üretilmiş nesnelere, emek sürecinde kullanılan üretim araçlarıdır. Bu nesnelere, emek nesnelere ile sadece bireysel olarak kendi nitelikleriyle değil aynı zamanda toplumsal olarak üretime katılan diğer insanlarla birlikte toplumsal üretici güçlerini de oluşturmaktadırlar (Aydoğanoglu, 2011: 22). Üretimin bir yanını üretici güçler diğer yanını ise üretim sürecindeki toplumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Üretim için gerekli parçalar birbirini tamamlamalı ve bütünü oluşturmalıdır. Yani üretim sürecinde kurulan toplumsal ilişkiler ve üretici güçler toplumsal üretim biçimini oluşturmaktadır (Aydoğanoglu, 2011: 12-13).

Toplumda bireylerin karşılıklı ilişki ve eylemleri üretim sürecine yön vermektedir. Aynı zamanda maddi üretim olanakları da diğer tamamlayıcı unsurdur. Bu sebeple toplum adına gerekli olan ürünlerin üretim-tüketim, dağıtım ve bölüşümünü üretici güçlerin gelişme seviyesi belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle insanlar arasındaki ilişkiler, gerçekleştiği toplumun zorunlu maddi temellerini oluşturmaktadır. Nasıl ki üretici güçler daha önceki emek süreçlerinin ürünü ise aynı bireylerin yürüttüğü bugünkü emek faaliyetleri de daha sonra gelecek olan kuşaklar için yeni koşullar yaratacaktır. Bu bağlamda “bilincinde olsunlar ya da olmasınlar, insanların toplumsal tarihi, bireysel gelişimlerinin tarihini simgelemektedir. Maddi ilişkiler, bütün ilişkilerin temelini oluşturmakta ve insanların somut ve bireysel etkinliklerini zorunlu olarak içinde gerçekleştirdikleri biçimin bir yansıması olarak göstermektedir (Marx, 2009: 154-159).

Emek süreci, insan istek ve ihtiyaçlarını karşılama ve mal ve hizmetler biçimindeki toplumsal kullanım değerlerini üretme üzere işlemektedir. Bu bağlamda teknoloji aracılığıyla doğanın maddi öğelerinin dönüştürülmesi emek sürecini

vermektedir. Ancak emeğin farklı toplumsal üretim biçimlerine tarihsel süreçte bakıldığında ne üretim sürecindeki öğelerin ne de bu sürecin ürünlerinin üzerindeki hâkimiyetin üretimde bulunan insanlarda olduğunu söylemek mümkündür. Hakimiyetten ziyade zorunlu bir etkinlik olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bir kölenin, ücretli veya aile işçisinin emeği, zorunlu emeğin farklı bir yansımasıdır (Fuchs, 2015: 48-50).

Üretim sürecinde doğayı dönüştürme kapasitesine sahip olan emek gücü, yani üretimin öznel koşulu nesnel koşulları tarafından kısıtlanmaktadır. Toplumsal üretim ilişkileri de emek gücünün aktif rolünü belirleyici bir unsurdur. Emek her yerde cins, yaş, soy ve sınıf gibi kategorilere ayrılmıştır (Saad-Filho, 2006: 75). Diğer bir ifadeyle iş bölümü, bütün toplumlarda üretici güçler ile üretim ilişkileri çerçevesinde belirlenmektedir. Emek gücünün gerçekleşme şekli, emekçiler değil de başkaları tarafından belirlenirse, bu sürecin niteliği de değişecektir. Bu gerçeklikte emekçinin emek sürecini nasıl gerçekleştireceği ve amacı belirleme ve kontrol etme olanağı elinden alınacaktır (Aydoğanoglu, 2011: 23).

Kapitalist sermayedar, ücretli emekçileri, üretim sürecinde kullanım değeri elde etmesi amacıyla çalıştırmaktadır. Ancak sermaye ile emek arasında kurulan ilişki eşitsizlik ve karşıtlık içermektedir. Çünkü bu ilişkide bir yanda emek sürecini kontrol edenler, diğer yanda ise onları emek güçleri aracılığıyla kullanan kapitalist bir araya gelmektedir. Bu çerçevede kurulan toplumsal üretim ilişkiler bireyler arası basit ilişki olmaktan çıkarak toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilere dönüşmektedir. Söz konusu bu sınıfsal ücretli emek ve sermaye ilişkisi, üretim ve emek süreci tarafından belirlenmektedir (Aydoğanoglu, 2011: 22-24).

İKİNCİ BÖLÜM

İNŞAAT SEKTÖRÜ VE İNŞAAT SEKTÖRÜNDE EMEĞİN GÖRÜNÜMÜ

İnşaat sektörü, tüm dünyada ekonomik büyümeye ve kalkınmaya destek veren sektörlerin başlarında yer almaktadır. İnşaat sektörü, kendisine girdi sağlayan birçok alt sektörün gelişimine de katkı sağlamaktadır. İnşaat sektörü, küreselleşme, siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar sonucundaki kararlar doğrultusunda yurt içinde ve yurt dışında işgücü piyasalarda ve ülkelerin yıllık ekonomik büyüme verilerinde etkin bir rol oynamaktadır. Küreselleşmenin negatifliği, uluslararası ticaret savaşları ülke ekonomilerini doğrudan etkilemektedir. Gelişen bu olumsuzluklar, işgücü ve istihdam yapısına olumsuz yansımakta ve dolayısıyla İstihdamın en önemli belirleyicilerinden olan emek zorluklarla karşılaşmaktadır. Tez konusunun ‘İnşaat Sektöründe Emek Süreci’ olarak belirlenmesinin temel gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlar; göçmen istihdamının ve ücretsiz aile işçisi emeğinin yaygın olarak görülmesi, kayıt dışı ekonomik faaliyetin yaygınlığı, emeğin sektör içindeki güvencesizliği, esnekliği ve kuralsızlığı, inşaatta meydana gelen iş kazaları ve bunun işçiye, işverene ve devlete maddi/manevi sonuçları, emekçinin en büyük sorunu olan işsizliğin çokça yaşanması, sendikal örgütlenmenin yetersizliği ve sektörün sahip olduğu diğer çalışma ortamının elverişsiz doğası olarak sıralanabilir.

Tezin bu bölümünde; lokomotif bir sektör olan inşaat sektörünün emek ilişkisi, kapsamlı bir şekilde ele alınacak; Dünyada inşaat sektörü göstergelerine, Türkiye’de inşaat sektörü göstergelerine (TÜİK Mikro Veri Setlerinden derlenen; TR-Türkiye, TR3-Ege ve TR33- Manisa, Kütahya, Afyon, Uşak) Türkiye’de inşaat sektöründe istihdam edilenlerin emek koşullarına, emek ekseninde inşaat sektörünün yapısal sorunlarına ve tüm dünyayı (ekonomi, sosyal, siyasal, kültürel, psikoloji, hukuk vb. açılardan) derinden etkileyen Covid-19 Küresel Sağlık Krizi konularına değinilecektir.

2.1 Lokomotif Bir Sektör Olarak İnşaat Sektörü

Sözlük anlamıyla inşaat, yapım işi ve yapımı süren bina olarak tanımlanmaktadır. İnşaat sözcüğü, köken itibariyle Arapça ’da ‘*inşaa*’ kelimesinden türetilmiştir. Sektörün teknik bileşenlerini; mühendislik, mimarlık, teknik müşavirlik ve müteahhitlik oluşturmaktadır. Ülkelerin temel gelişim eksenini inşaat sektörüdür. İnşaat sektörü, barajlar, sanayi ve diğer üretim alanlarında kullanılan enerji tesisleri, yollar, havaalanları, kentsel mekanlar, fabrikalar, özel ve kamu kurum binaları ve diğer tüm yaşamsal

mekanlar ve bu mekânsal olarak yaşama ve çalışma alanına dönüştüren yapılar inşaat ile ortaya çıkmaktadır (DPT, 2007).

İnşaat üretim süreci, insanlık tarihi ile eşzamanlı görülmektedir. İnsan ihtiyaçlarının sürekli artması ve değişim göstermesi inşaat sektöründe üretim biçiminin de farklılaşmasını neden olmuştur. Zamanla inşaat sektörü yalnızca yapıların üretimi ve onarımı olmaktan çıkarak; iklim ve çevreyle uyumlu, şeffaf ve sürdürülebilir nitelikte bir üretim anlayışına kaymıştır. Böylece inşa edilen yapılarla ekonomik ve sosyal çevre üzerinde itici ve belirleyici bir unsur olarak rol almaya başlamıştır (Tezcan, 2015: 5).

Avrupa Topluluğu Ekonomik Faaliyet Sınıflamasına (NACE Rev.2) göre; inşaat sektörü; bina inşaatı, ikamet amaçlı olan veya olmayan binaların inşaatı, bina dışı yapıların inşaatı, kara ve demir yollarının inşaatı, hizmet projelerinin inşaatı, bina dışı diğer yapılara ait projelerin inşaatı, özel inşaat faaliyetleri, yıkım ve şantiyenin hazırlanması, elektrik tesisatı, sıhhi tesisat ve diğer inşaat tesisatı faaliyetleri, yapının tamamlanması/bitirilmesi, diğer özel inşaat faaliyetleri, İnşaat Tipleri Sınıflamasına (İTS) göre sınıflandırılmaktadır. NACE Rev. 2 ise bina inşaatı, bina dışı yapıların inşaatı ve özel inşaat faaliyetleri olarak sınıflandırmaktadır. Bina İnşaatı grubunda; konutlar, ofisler, işyerleri, dükkânlar, özel/kamu kurumlarına ait binalar, çiftlik binaları vb. binalar yer almaktadır. Bina Dışı Yapıların İnşaatı grubunda; otoyollar, caddeler, köprüler, tüneller, demir yolları, havaalanları, limanlar, sanayi tesisleri, boru ve elektrik hatları, açık hava spor tesisleri gibi ağır inşaat faaliyetleri bulunmaktadır. Özel İnşaat Faaliyetleri grubuna ise; özel uzmanlık gerektiren inşaat faaliyetleri, inşaat ince işleri ve tamir-tadilat faaliyetleri, tesisat işleri, asansör ve yürüyen merdivenler, yollar, demiryolu ve diğer raylı yollar, sıvama, boyama, doğramacılık, dış cephe temizlemesi gibi inşaatın tamamlanmasına yardımcı olan faaliyetler girmektedir (Koç vd, 2017: 643). Türkiye’de inşaat sektörünün dönem ve yıl bazında gelişim takibi için farklı endeksler kullanılmaktadır. Bunlar; inşaat ciro, inşaat üretim, inşaat işgücü girdi ve inşaat malzemeleri sanayi bileşik endeksleridir.

Koç’a göre (2008) inşaat sektörü; yoğun işgücü kullanımı, sosyo-ekonomik refah düzeyine olan katkısı ve mal-hizmet üretimiyle doğrudan ilintili olması nedeniyle ekonomide önemli bir paya sahiptir. Ülke ekonomilerinde istihdam alanı yaratması açısından da oldukça önemlidir. Türkiye inşaat sektörü büyük ölçüde yerli sermayeden beslendiği için istihdam ve üretim yapısını olumlu etkilemektedir. Ulusal ve uluslararası kapsamda büyük potansiyele sahip olan inşaat sektörü, kendisine bağlı birden çok alt sektörü harekete geçirme özelliğine sahiptir.

Ekonomi, 1980'lerden sonra Neo-liberal politikalarla yeniden şekillenmiştir. Bu doğrultuda kamu harcamalarını yeniden yapılandırma, finansal ve ticari serbestlik ve özelleştirme gibi dönüşümler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra emek piyasasına esneklik kazandırılması, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve sosyal güvenlik sisteminde reforma gidilmesi yapılanlar arasındadır (Mütevellioglu ve Sönmez, 2009: 159-160). Erken veya geç kapitalistleşen ülkelerde, ekonomik büyüme ve daralma periyotlarında inşaat sektörünün verdiği reaksiyon dikkat çekmektedir. Ekonomik büyümenin pozitif olduğu periyotlarda inşaat sektörü, ekonomik büyümenin üzerinde bir sıçrama seyretmektedir. Durgunluk dönemlerinde bunun tam tersi yani küçülme görülmektedir (Özden ve Haçikoğlu, 2017: 2).

Küreselleşme, neo-liberal politikalar ve teknolojik ilerlemeler eksenindeki yeni düzene bağlı olarak, emek, sermaye, teknoloji ve bilgi yoğun sanayilerin üretimlerinde dönüşümler yaşanmaktadır. Bu değişimler ve dönüşümler, zorunlu olarak tüm sektörleri rekabetçi olmaya itmektedir. İnşaat sektörü, geniş istihdam alanı ve katma değer yaratması ile ülke ekonomisinde kalkınmanın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Sektör, küresel rekabet ortamında varlığını sürdürmek için yeni taktiklere ihtiyaç duymaktadır. Türkiye inşaat sektörünün, uluslararası alanda yer edinebilmesi etkin ve nitelikli beşerî sermaye ile ilişkilidir (Tezcan, 2015: 2).

Türkiye'de inşaat sektörü önem arz etmektedir. Nüfusun her geçen gün artması sonucunda cereyan eden barınma ve yaşam alanı bulma sorunu, konut, kurum ve diğer alt yapı inşaatların gelişmesini de beraberinde getirmektedir. Bireylerin bu ihtiyaçları doğrultusunda inşaatta sınırsız ihtiyaçların bir kısmını karşılamada kilit bir noktada yer almaktadır (İNTES raporu, 2016). Türkiye'de inşaat sektörü, bünyesinde barındırdığı alt sektörlerle beraber 30 yılı aşkındır önemli gelişmeler göstermiştir. İnşaat sektörü, 2001 krizi sonrası ekonomik istikrar sürecinde en çok gelişme gösteren ve büyüyen sektör olmuştur. Gelişen ve değişen yapısal faktörler sektör içinde kurumsallığı da hızlandırmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan mega projelerle markalaşma sürecine girmiş ve müteahhitlik faaliyetleri sonucu ülkeye döviz girdisi sağlayan bir sektör olmuştur (Dalkılıç ve Aşkın, 2017).

2.1.1 Dünyada İnşaat Sektörü Göstergeleri

Dünya ülkelerindeki şehirleşme hızı yavaşlamaktadır. Ancak kısa vadede küresel büyümeye yönelik endişeler, inşaat sektörü görünümü üzerindeki riskleri dünya genelinde artırmaktadır. Dünya ticaretindeki korumacı yönelimler finansal piyasaların ve ekonomik karar alıcıların güvenini zedelemiştir. Konut başat olmak üzere inşaat

sektörüne yönelik harcama kararlarının ertelenmesine sebep olmuştur. Belirsizlikler ve artan kısa vadeli riskler ise yatırımların ertelenme tetikleyicisi olmuştur. Dolayısıyla, küresel inşaat sektörü kırılğan bir görünüme sahipken; kısa vadede büyüme eğilimini korumaktadır. Hem gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde hem de orta ve uzun vadede inşaat sektörleri karşılaştırıldığında; birbirlerinden ayrışan bir performansa sahip oldukları görülmektedir (KPMG, 2019: 3). Birçok ülkede inşaat sektöründeki büyüme makroekonomik gelişmenin bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Dünya ülkeleri, ekonomik dengeyi sağlayacakları düşüncesiyle inşaat sektörüne aktarılan yatırımları destekleyici politikaları hayata geçirme yatınlığında olmuşlar. Bu hususta ulusal kalkınma hedeflerinde inşaat sektörüne önemli görevler düşmektedir (Balaban, 2011: 20).

Tablo 1. Yıllara Göre Dünya Ekonomik Büyüme Göstergeleri

	2020	2019	2018	2017
Dünya	-3.6	2.4	3.1	3.2
Gelişmiş ülkeler	-4.7	1.7	2.2	2.4
EURO bölgesi	-6.6	1.6	1.8	2.4
Birleşik Krallık	-9.9	1.6	1.4	1.8
Gelişen Ülkeler	-2.2	3.7	4.5	4.8
Asya Ülkeleri	-1.0	5.5	6.4	6.6
Sahra Afrika	-1.9	3.1	3.0	2.9
Latin Amerika	-7.0	0.1	1.0	1.2
ABD	-3.5	2.3	2.9	2.2
Çin	2.3	6.1	6.6	6.8
Kanada	-5.4	1.8	1.6	1.3
Hindistan	-8.0	4.2	7.1	7.2
Almanya	-4.9	0.6	1.5	2.5
Japonya	-8.2	0.7	0.8	1.9
Brezilya	-4.1	1.1	1.1	1.1
Meksika	-8.2	-0.1	2.0	2.1
Türkiye (Kaynak: TÜİK)	1.8	0.9	3.0	7.5

Kaynak: IMF World Economic Outlook, 2019-2020.

Tablo 1, dünya toplamının, bölgelerin ve gelişmiş bazı ülkelerin ekonomik büyüme göstergelerini vermektedir. Dünya geneli, küresel sağlık krizinin etkisiyle eksi bir büyüme göstermektedir. Tablodan hareketle 2020 yılı için artı büyüme sadece Çin ve Türkiye’de görülmektedir. Çin, 2020 yılında ekonomisi en fazla büyüyen ülke konumundadır. Bir önceki yıla göre ekonomik büyümesi en çok küçülen ülke ise Hindistan olmuştur. Hindistan’dan sonra en fazla küçülen ekonomi bölgesi Birleşik

Krallık olmuştur. TÜİK verilerinden de anlaşılacağı gibi Türkiye ekonomik büyümesi 2017 yılından sonra düşme göstermiş ancak 2020 yılında ekonomisi büyüyen ülkelerden biri olmuştur. Japonya, Meksika, Latin Amerika ve Euro bölgelerinde ekonomik büyüme 2020 yılında ciddi oranlarda küçülme yaşanmıştır.

Tablo 2. Bazı Gelişmekte Olan Ülkelere (GOÜ) Göre İnşaat Sektöründe Büyüme Göstergeleri (%)

Ülkeler	2018	2019	2020
ABD	2.8	0.0	-1.9
Çin	4.8	-1.2	-5.8
Japonya	-1.0	1.7	-6.2
Almanya	1.7	3.5	2.2
Kanada	2.0	-0.2	-7.0
İngiltere	0.0	1.8	-9.4
Fransa	0.9	2.6	-9.7
İtalya	1.2	1.8	-6.3
Rusya	3.8	2.0	-0.7
Hindistan	6.1	5.0	-3.1
Brezilya	5.8	-1.8	-5.8
Endonezya	6.1	5.8	2.1

Kaynak: İMSAD, 2018-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 2, gelişmekte olan yirmi ülkeden on ikisinin baz alındığı inşaat sektörü büyüme göstergelerini vermektedir. Tablodan hareketle 2018 ve 2019 yılı inşaat sektörü pozitif büyüme oranı en fazla Hindistan ve Endonezya’da görülmektedir. 2020 yılı baz alındığında ise Almanya ve Endonezya karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılında Almanya ve Endonezya inşaat sektöründe pozitif büyümeyi sürdüren iki ülke olmuştur. 2020 yılı inşaat sektöründe en fazla negatif büyüme ise İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya’da görülmektedir. Yıllar arası büyüme değişim oranları en fazla Brezilya’da gerçekleşmiştir.

Tablo 3. Dünya İnşaat Harcamaları Bölgesel Verileri (%)

Bölgeler	2020	2019	2018	2017
Asya Pasifik	46.8	46.3	46.0	44.5
Batı Avrupa	21.1	21.5	21.6	21.9
Kuzey Amerika	15.3	15.5	15.7	15.8
Latin Amerika	5.9	6.2	6.3	6.4
Doğu Avrupa	5.3	5.4	5.3	5.3
Orta Doğu Kuzey Afrika	5.6	5.1	5.1	5.1

Kaynak: TIMETRIC, Construction Intelligence Center, 2017-2020.

Tablo 3, belirli yıllarda dünya inşaat harcamalarını bölgesel verilerini göstermektedir. Dünya inşaat harcamaları en yüksek Asya Pasifik bölgesinde en düşük ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğin bölgeler içi yıllık değişim oranı çok düşüktür. Asya Pasifik inşaat harcamalarında her yıl düzenli bir şekilde artış görülmüştür. Latin Amerika, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa bölgelerinde inşaat harcamaları her yıl düşüş göstermiş ve Orta Doğu Kuzey Afrika bölgesinde ise stabil bir durum göstermiştir.

Tablo 4. Dünya İnşaat Malzemesi Pazar Ölçeği ve Dünya İnşaat Malzemeleri İhracatı

Yıllar	Dünya İnşaat Malzemeleri Pazar Büyüklüğü (trilyon dolar)	Dünya İnşaat Malzemeleri İhracatı (milyar dolar)
2017	5.88	868.8
2018	6.07	925.6
2019	6.27	913.7
2020	5.86	887.9

Kaynak: İMSAD, 2017-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 4, inşaat malzemelerindeki piyasa büyüklüğünü ve ihracat değerini vermektedir. Dünya inşaat malzemeleri pazar büyüklüğü 2020 yılında önceki yıllara düşüş göstermiştir. Pazar büyüklüğünün 2020 yılda bariz bir şekilde küçülmesi ve dünya inşaat malzemeleri ihracatında son iki yıl düşüş yaşanmasının en önemli nedeni Covid-19 Küresel Sağlık Krizi'nin dünya ekonomisine ve sektörler yapısına yansımaları olmuştur.

Tablo 5. Dünya İnşaat Malzemesi İhracatçısı Ülkeleri (2020-2019-2018)

2020 yılı ülke sıralaması ve ihracatı (milyon dolar)		2019 yılı ülke sıralaması ve ihracatı (milyon dolar)		2018 yılı ülke sıralaması ve ihracatı (milyon dolar)	
1.Çin	219.830	1.Çin	213.571	1.Çin	208.559
2.Almanya	92.228	2.Almanya	98.382	2.Almanya	104.780
3.ABD	50.801	3.ABD	59.106	3.ABD	62.242
4.İtalya	45.452	4.İtalya	48.940	4.İtalya	52.299
5.Japonya	25.433	5.Japonya	27.842	5.Japonya	29.243
6.Polonya	24.188	6.İspanya	25.134	6.İspanya	26.100
7.İspanya	23.044	7.Fransa	24.279	7.Fransa	25.143
8.Fransa	21.413	8.Polonya	22.370	8.G. Kore	23.044
9.Türkiye	21.158	9.Hollanda	22.114	9.Polonya	23.759
10.Hollanda	21.130	11.Türkiye	21.484	12.Türkiye	21.557

Kaynak: İMSAD, 2018 -2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 5'te on ülkeye ait inşaat sektöründeki malzeme ihracatçısı ülkelerin dünya sıralaması ve elde ettiği değer (milyon dolar) gösterilmektedir. Çin, dünya inşaat sektörü

malzeme ihracatçısı son üç yılı da birincilik ile sürdürmüştür. Almanya ise inşaat sektöründe malzeme ihracatçısı ikinci ülke konumunu korumuştur. Türkiye inşaat malzemeleri ihracatında dünyada 9.sıraya yükselmiştir. 2018 yılında on ikinci sıradayken 2019 yılında bir sıra yükselmiş ve 2020 yılında ise iki sıra birden çıkmıştır. Çin diğer ülkelere kıyasla dünya inşaat malzemesi ihracatını 2020 yılında arttıran ülke konumundadır. Küresel salgının etkili olduğu yılda bile ihracatını %2,9 arttırmıştır. Dünya inşaat malzemesi ihracatında ilk beş ülke sıralaması son üç yılda da değişmemiştir.

Tablo 6. Dünya İnşaat Malzemesi İthalatçısı Ülkeleri (2020-2019-2018)

2020 yılı ülke sıralaması ve ithalatı (milyon dolar)		2019 yılı ülke sıralaması ve ithalatı (milyon dolar)		2018 yılı ülke sıralaması ve ithalatı (milyon dolar)	
1.ABD	106.416	1.ABD	115.277	1.ABD	124.379
2.Almanya	57.473	2.Almanya	60.716	2.Almanya	65.307
3.Çin	53.723	3.Çin	48.943	3.Çin	50.706
4.Fransa	33.028	4.Fransa	36.222	4.Fransa	36.810
5.İngiltere	27.078	5.İngiltere	32.388	5.İngiltere	33.204
6.Kanada	25.254	6.Kanada	27.940	6.Kanada	29.373
7.Hollanda	24.682	7.Meksika	27.279	7.Meksika	28.320
8.Meksika	23.486	8.Holanda	25.349	8.İtalya	19.815
9.Güney Kore	21.687	9.Japonya	23.839	9.Holanda	25.210
33.Türkiye	7.029	37.Türkiye	6.788	33.Türkiye	8.100

Kaynak: İMSAD, 2018-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 6, dünya inşaat malzemesi ithalatını yapan ülkelerin dünya sıralamasını ve harcadığı milyon dolar değerlerini göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere en büyük inşaat malzemesi ithalatçısı son üç yılda da ABD olmuştur. İthalat ve ihracat sıralamasında Almanya ikinci sıradaki yerini korurken, Çin Hükümeti inşaat malzemesi ithalatında üçüncü olmuştur. Dünya inşaat malzemesi ithalatına harcanan değere (milyon dolar) bakıldığında, Türkiye haricindeki ülkelerde yıllara göre bir azalma görülmektedir. Türkiye 2018 yılında 33. sırada 2019 yılında 4 sıra geriye düşerek 37. sıraya gerilemiş ve 2020 yılında tekrar 33. sıraya yükselmiştir.

Tablo 7. Dünya 250 Büyük Müteahhitlik Firma Sıralamaları (2017-2019)

Ülkeler	2017 firma sıralaması	2018 firma sıralaması	2019 firma sıralaması
Çin	69	76	74
Türkiye	46	44	44
ABD	36	37	35
İtalya	11	12	11
Güney Kore	11	12	12
Japonya	14	11	13
İspanya	11	9	11
Hindistan	6	4	5
Almanya	4	4	3
Avustralya	4	4	5
Diğer Ülkeler	38	37	37
Toplam firma sayısı	250	250	250

Kaynak: ENR, The Top 250 International Contractors, 220.

Tablo 7, dünya müteahhit firma büyüklüklerini göstermektedir. Dünyanın en büyük 250 müteahhit firma içinde Çin belirtilen yılları itibariyle birinciliği korumuştur. Türkiye, bir önceki yıla göre değişmeyen firma sayısı ile 2019 yılında ikinci sırada yer almıştır. Türkiye’de alman işlerin payı 2019 yılında %4,6 ile değişim göstermemiştir. Yurt dışı müteahhitlik firması 2020 yılında 299 proje almış ve toplam proje tutarı ise 14,39 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. Müteahhitlik firmaları %35’e kadar yükselen inşaat maliyetleri gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Hane halkları da yükselen konut kredi faiz oranlarının sonucunda gayri menkul alım gücü yavaşlamaktadır (İMSAD, 2020: 17).

2.1.2 Türkiye’de İnşaat Sektörü Göstergeleri

Bina ve bina dışı faaliyetlerden oluşan inşaat sektörü, çıktı/katma değer elde etmek için kullandığı girdiler ve ortaya çıkardığı işgücü/istihdam yapısı nedeniyle iktisadi sektörlerin en önemlileri içinde kabul edilmektedir. İnşaat sektörü, ekonomik kriz, durgunluk veya büyüme dönemlerinde anahtar bir rol üstlenmektedir. Ekonomiyi etkileyen diğer birçok sektörle ve bu sektörler içindeki birçok alanla bağlantılı olan inşaat sektörü, sektörler ve alanlar içinde üretilen mal ve hizmetleri girdi olarak kullanmakta ve bu sektörlerle artı değer kazandıran bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşaat sektörünün büyümesi, diğer sektörlerin büyümesi ve genişlemesine bağlıdır. Buna bağlı olarak ülke içinde genel ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, sektörler arasında bir neden sonuç ilişkisine dayanmaktadır. Bu bağlamda yöneticiler, firma sahipleri veya

diğer karar alıcılar, ekonomiyi dengede ve canlı tutmak için inşaat sektörünü makroekonomik politika amacı olarak görmektedir (Kaya vd., 2013: 150-163).

Türkiye’de inşaat sektörünün sermaye birikiminin her geçen zamanda hız kazanması ve birikimli olarak ilerlemesinin en büyük iki nedeni; büyük kamu yatırımları ve kırsal alandan kentsel alanlara yapılan göç sonucu konut taleplerinin karşılanamamasıdır (Balaban, 2011:22). Son zamanlarda yapılan düzenlemelerin önemli bir kısmı inşaat sektöründe imar ve ihale mevzuatlarıdır. Reklam faaliyetlerinin ilerlemesi, banka sektörünün kredilendirmeye gitmesi ve piyasada faaliyet gösteren her türlü ticari faaliyetlerin birbirini desteklemesi inşaat sektörünün Türkiye ekonomisi için bir motor rolünü kanıtlamaktadır (Çelik, 2019:26).

Tablo 8. Yıllık ve Dönemlik GSYH ve İnşaat Büyüme Göstergeleri

	GSYH (%)	İnşaat (%)
2018-1.Çeyrek	7.5	6.9
2018-2. Çeyrek	5.8	1.8
2018-3. Çeyrek	2.5	-6.1
2018-4. Çeyrek	-2.7	-7.7
2019-1. Çeyrek	-2.6	-8.2
2019-2. Çeyrek	-1.7	-11.7
2019-3. Çeyrek	1.0	-9.0
2019-4. Çeyrek	6.4	-5.2
2020-1. Çeyrek	4.5	-2.8
2020-2. Çeyrek	-10.3	-3.9
2020-3. Çeyrek	6.3	4.7
2020-4. Çeyrek	5.9	-12.5

Kaynak: TÜİK, 2018-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 8, Türkiye GSHY ve İnşaat sektörü büyüme verilerini göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere 2018, 2019 ve 2020 yıllarında GSYH ve İnşaat sektörü büyüme verileri dönemlik dalgalanmalar göstermiştir. GSYH 2018 yılı ilk çeyrek büyüme oranı %7,3’tür. Ancak 2018 yılı dönemlerinde düşüş yaşanmış ve son çeyrekte büyüme oranı eksi duruma geçmiştir. GSYH büyüme durumu 2019 yılında birinci ve ikinci çeyreklerde düşüş devam etmiş ve üçüncü ve son çeyrekte artış yaşanmıştır. 2020 yılı ikinci çeyrekte ciddi bir düşme eğilimi gösteren GSYH büyüme oranı sonraki çeyreklerde durumu pozitif yönde değiştirmiştir. İnşaat sektöründe 2018 yılı ilk iki çeyrek büyüme oranı pozitif yöndedir. Daha sonraki dönemlerde inşaat sektörü büyüme oranı negatif durumlarda görülmektedir. 2020 yılı üçüncü çeyrekte ciddi bir büyüme gösterse de son çeyrekte çok büyük bir küçülme göstermiştir. GSYH ve inşaat sektörü büyüme

oranlarının ‘konjonktürel’ olması birçok değişkene bağlı olabilmektedir. Ancak yıl itibariyle en büyük negatif etki 2019 sonu ve 2020 yılının başlarında tüm dünyayı etkileyen ‘Covid-19 Küresel Sağlık Krizi’ olmuştur. Söz konusu krizin ülke ekonomisine, istihdama ve sektöre etkileri ‘Covid-19 Küresel Sağlık Krizi ve Etkileri’ başlığı altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

Tablo 9. Türkiye GSYH (Milyar dolar)

Yıllar	Türkiye GSYH (Milyar dolar)
2017	851
2018	789
2019	761
2020	717

Kaynak: TÜİK, 2017-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 9’da Türkiye’nin GSYH milyar dolar cinsinden değeri gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye GSYH yıllar itibariyle azalmıştır. Türkiye ekonomisi 2020 yılında %1,8 büyüme göstermiş ve bu yıl itibariyle ekonomisi büyüyen çok az ülkelere biri olmuştur. Türkiye ekonomisinin 2020 yılında %1,8 büyümesine rağmen artan finansal kırılganlıklar ve TL’nin dolar karşısındaki değer kaybı GSYH’nin 761 milyar dolardan 717 milyar dolara düşmesine neden olmuştur. Türk lirası %24’e yakın bir değer kaybı yaşamış ve buna bağlı olarak milli gelirde daralma ve küçülme görülmüştür (İMSAD, 2020: 30).

Tablo 10. Türkiye GSYH Kişi Başına Düşen Gelir (TL-dolar)

Türkiye geneli		
Yıllar	TL	Dolar
2017	39.019	10.696
2018	46.167	9.792
2019	52.316	9.212
TR33 (Bölge Birim Düzeyi)		
Yıllar	TL	Dolar
2017	32.835	9.001
2018	38.998	8.271
2019	44.246	7.792
İl Düzeyinde (Manisa İli)		
Yıllar	TL	Dolar
2017	36.212	9.927
2018	44.365	9.410
2019	49.467	8.711

Kaynak: TÜİK, 2017-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 10, Türkiye Geneli, TR33 Bölge Birimi Düzeyi ve Manisa İli için belirtilen yıllara göre GSYH kişi başı gelirin ABD doları ve Türk lirası cinsinden değeri verilmektedir. Bir ülkede belirli bir dönemde toplanan nihai malların piyasa fiyatıyla toplanmasına GSYH (Eğilmez, 2017:39), bu milli hasılanın bölge anlamında, fonksiyonel düzeyde, sektörler bazında ve kişiler üzerindeki bölüşümüne de gelir dağılımı denmektedir (Pehlivan, 2009: 23). Dolar bazında kişi başı GSYH uluslararası kıyaslamalarda kullanılan göstergelerin başında gelmektedir. Sıklıkla kamuoyunun gündemini çeken dinamik bir başlıktır. TL cinsinden hesaplanan GSYH'nin genel olarak yıl ortasındaki dolar kuruna ve çıkan totalin ülkenin toplam nüfusuna bölünmesiyle elde edilir. Özellikle Türkiye gibi yüksek ve ani kur değişikliği olan ülkelerde yerel paranın aşırı değer kaybı veya aşırı değer kazanması gibi durumlar görülebilmektedir. Bu sebeple ülkeler için Kişi Başı GSYH hesaplanması güvenilir bir ekonomik performans değerlendirme ve refah ölçütü olarak görülmemektedir (Şenses, 2018: 209-210). Tablodan da görüleceği üzere Türkiye geneli kişi başı GSYH 2017-2019 yılları itibariyle dalgalanmalar göstermektedir. Genel olarak (Türkiye Geneli, TR33 ve Manisa) TL cinsinden yıllara göre bir artış görünse de dolar bazında kur farkından kaynaklı bir düşüş gerçekleşmektedir. Tezin saha çalışmasının yapıldığı Manisa ilinin kişi başı GSYH'ye bakıldığında; Türkiye geneline yakın bir durum sergilediği ve bununla birlikte, TR33 Bölge Birimi Düzeyinde (Manisa, Kütahya, Afyon ve Uşak) yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Bölgesel GSYH İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Cari Fiyatlarla) Değerler

Türkiye Geneli		
Yıllar	Sektörler Toplamı	İnşaat sektörü
2017	2.779.809.362	266.074.737
2018	3.369.140.914	267.648.431
2019	3.891.943.504	233.275.950
TR33 (Bölge Birim Düzeyi)		
Yıllar	Sektörler Toplamı	İnşaat sektörü
2017	88.980.465	6.515.419
2018	107.790.809	6.247.024
2019	123.974.074	4.707.145
Manisa İli		
Yıllar	Sektörler Toplamı	İnşaat sektörü
2017	45.131.488	3.005.750
2018	56.528.345	2.946.307
2019	63.953.819	2.057.003

Kaynak: TÜİK, 2017-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 11. Türkiye geneli TR33 ve Manisa ili sektörler toplamı ve sektörle içinde tezin ana konusunu oluşturan inşaat sektörünün GSYH iktisadi faaliyet kollarına göre değerlerini göstermektedir. Tablodan hareketle yıllara göre hem sektörler toplamında hem de inşaat sektörü özelinde bir artış olduğu görülmektedir. Özellikle Manisa ili sektörler toplamı ve inşaat sektörü ele alındığında; TR33 bölgesinde bulunan iller toplamının yarısı kadar büyük bir değere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Yapı Ruhsatı, Yapı Kullanma İzin Belgesi ve Değişim Oranları

Yapı Ruhsatı (Ocak-Aralık)				Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları (%)	
	2020	2019 (r)	2018 (r)	2019	2020
Bina Sayısı	95.408	56.308	104.509	-46.1	69.4
Yüz Ölçümü (m ²)	110.975.590	74.648.875	149.438.529	-50.0	48.7
Değer (TL)	206.828.279.162	120.868.474.256	204.599.639.703	-40.9	71.1
Daire Sayısı	574.211	324.839	669.165	-51.5	68,5
Yapı Kullanma İzin Belgesi (Ocak-Aralık)				Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları (%)	
	2020	2019 (r)	2018 (r)	2019	2020
Bina Sayısı	77.679	94.067	127.117	-26.0	-17.4
Yüz Ölçümü (m ²)	122.013.147	150.467.763	174.607.255	-13.8	-18.9
Değer (TL)	225.274.907.174	244.419.808.576	242.118.772.916	1.0	-7.8
Daire Sayısı	599.889	740.470	894.240	-17.2	-19.0
(r): Yapı ruhsatı ve yapı izin belgeleri istatistikleri 2018-2019 yılları revize edilmiştir.					

Kaynak: TÜİK, 2018-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 12, Türkiye geneli yapı ruhsat ve yapı kullanma istatistiklerini ve bu istatistiklerin önceki yıllara göre değişim oranlarını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere 2018 yılında yapı ruhsatı ve yapı izin belgelerinde göstergeler (bina sayısı, yüz ölçümü, değer ve daire sayısı) 2019 ve 2020 yılından daha yüksektir. Yapı ruhsatı verilerinde ‘değer’ olarak 2020 yılı diğer yıllara oranla daha yüksektir. Yapı kullanma izin belgelerinde ‘değer’ olarak 2019 yılı daha yüksektir. Yapı kullanma izin belgelerinde diğer göstergeler (bina sayısı, yüz ölçümü, değer ve daire sayısı) 2018 yılında daha yüksek bir durum sergilemiştir. Bu verilerden hareketle değişim oranları da bir önceki yıla göre paralel bir durum sergilemektedir.

Tablo 13. Yıllara Göre Konut Satış İstatistikleri

Yıllar	Satılan Konut Sayıları (Türkiye Geneli)	Satılan Konut Sayıları (Manisa İli)
2016	1.341.453	21.960
2017	1.409.314	25.159
2018	1.375.398	24.946
2019	1.348.729	25.767
2020	1.499.316	25.635

Kaynak: TÜİK, 2016-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 13, Türkiye genelinde ve Manisa ilinde konut satış istatistiklerini vermektedir. Tablodan hareketle Türkiye geneli konut satışlarına bakıldığında 2017 yılında önceki ve sonraki yıllara göre bir sıçrama göstermektedir. Satılan konut sayıları Türkiye genelinde 2017 yılından sonraki 2018-2019 yıllarında azalmış ve 2020 yılında tekrar artış göstermiştir. Manisa ili 2017 yılına bakıldığında bir önceki yıla göre artış yaşanmakla birlikte 2018 yılında tekrar düşüşe geçmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre artış göstermiş olup 2020 yılında tekrar düşme eğilimi göstermiştir. Türkiye geneli ve Manisa ili konut satış istatistiklerindeki dalgalanma nedenleri olarak kur farkı, konut kredileri başta olmak üzere faiz oranlarında artış ve azalışlar ve tüketici tercihlerini yakından etkileyen enflasyon farkıdır. Özellikle 2020 yılı konut satışını etkileyen en önemli neden ise tüm dünyayı etkisi altına alan ‘Küresel Sağlık Krizi’ (Covid-19) gösterilebilir.

Tablo 14. Yıllara Göre İnşaat Maliyet İstatistikleri

Yıllara Göre İnşaat Maliyet Endeksleri Değişim Oranı (%)			
Yıllar	İnşaat Maliyet Endeksi	Bina İnşaatı Maliyet Endeksi	Bina Dışı Yapılar İçin İnşaat Maliyet Endeksi
2018	25.65	26.26	23.67
2019	10.76	11.04	9.84
2020	25.02	25.09	24.79
İnşaat Maliyet Endeksi Yıllık (2020) Değişim Oranı (%)			
	İnşaat Maliyet Endeksi	Bina İnşaatı Maliyet Endeksi	Bina Dışı Yapılar İçin İnşaat Maliyet Endeksi
Toplam	25.02	25.09	24.79
Malzeme	30.34	30.48	29.93
İşçilik	13.74	13.96	12.96

Kaynak: TÜİK, 2018-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 14, yıllara göre inşaat maliyet istatistiklerini ve maliyet endeksi değişim oranları vermektedir. 2019 yılı inşaat maliyeti istatistikleri değişim oranlarına baktığımızda, inşaat maliyet endeksi, bina inşaat maliyet endeksi ve bina dışı yapılar için maliyet endeksi önceki ve sonraki yıla göre azalma göstermiştir. 2018 yılında en fazla değişim oranı ‘bina dışı yapılar için inşaat maliyeti endeksi’ olmuştur. 2019-2020 yıllarında en fazla değişim oranı ise ‘bina inşaatı maliyet endeksinde’ meydana gelmiştir. Ayrıca 2020 yılı ‘inşaat maliyet endeksi’ yıllık değişim oranları toplamında da ‘bina inşaatı maliyet endeksi’ diğerlerine göre yüksek bir durum sergilemiştir. Tüm endekslerde ‘işçilik’ maliyet endeksi değişim oranı ‘malzeme’ endeksinden daha az olmuştur.

Tablo 15. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış/Arındırılmamış Sektör Güven Endeksleri, Aralık-2020

Yıllar	Ekonomik Güven Endeksi	Hizmet Sektörü	Perakende Ticaret Sektörü	İnşaat Sektörü	İnşaat Sektörü (Arındırılmamış)
2018	86.7	81.5	96.4	55.4	57.0
2019	97.2	93.2	102.6	68.9	72.3
2020	86.4	70.4	87.6	73.3	80.6

Kaynak: TÜİK, 2018-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 15, mevsim etkilerinden arındırılmış sektör güven endekslerini ve ayrıca inşaat sektörü için mevsim etkilerinden arındırılmamış güven endeksini vermektedir. Yıllara ekonomi güven endeksinin artması veya azalması, hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine güvenin artması ve azalmasına bağlıdır. 2019 yılında ekonomik güven endeksi belirtilen diğer yıllara göre daha fazladır. Dolayısıyla 2019 yılında diğer sektörlerin ekonomik büyümeye katkısının daha fazla olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere inşaat sektörünün mevsim etkilerinden arındırılmış/arındırılmamış güven endeksleri yıllara göre düzenli bir şekilde artış göstermiştir.

1961 Anayasası ile Türkiye’de planlı ekonomi tercih edilmiş ve tercih edilen sektör inşaat değil imalat sanayi olmuştur. Türkiye’nin gelişmiş ülke ekonomilerine yetişmesi için makine, alet ve teçhizatı üretmesi gerekiyordu. Bu durum ya ithal yolla ya da ülke içindeki üretimi ile gerçekleşmesi mümkündü. Türkiye ikinci yolu öngörmüş ve ekonomik kalkınma için imalat sanayi üretimine ağırlık vermiştir. 1980’lerde mevcut durumda değişikliğe gidilmiş ve inşaat lehine bir durum sergilenmiştir. Çünkü inşaat sektörü daha az maliyetli, daha az yatırım gerektiren ve ekonomide kısa süreli de olsa sıçrama sağlayan bir sektör olarak görülüyordu. Bununla birlikte sektörün daire, apartman veya diğer yapılarda kullanılan birçok sanayi üretimle ilişkili olması politikacıları daha da hareketlendirilmiştir. Dolayısıyla devlet destekleri ve teşvikleri bu yönde devreye girmiş ve buna ilişkili olarak toplu konut idaresi kurulmuştur. Vergilerin ve benzeri gelirlerin bu fona aktarımı da hızla gerçekleşmiştir. İnşaat sektöründe fiziksel bir büyüme gerçekleşir ve işgücü daha çok emek ile sağlanmaktadır. Zamanla oluşan kredi faiz imkanları inşaat yapılarına talebi arttırmış ve sanayi inşaat sektörü çekiciliğinde kalmıştır. İnşaatın katma değer bir sektör olmadığı anlaşıldığı mevcut durumda ithal malın değeri enflasyon ile artmış ve kredi faiz oranları yükselmiştir. Bu durum da inşaat sektöründe canlılığın kaybedilmesine neden olmuştur. Türkiye ve benzeri ülkelerde konut talebi yüksek ancak bunun nedeni yatırımın daha çok gayri menkul ve dolar endekli

görülmesidir. İnşaat eksenli ekonomik büyüme 1997’de Uzakdoğu ülkelerinde daha yakın zamanlarda ABD, İspanya ve İngiltere ülkelerde balon etkisi yaratarak ciddi krizlere sebebiyet vermiştir. İnşaat sektörünün lokomotif bir sektör olarak görüldüğü Türkiye’de benzer durumların yaşanabileceği, İnşaat sektörünün ekonomik kalkınmada lokomotif bir sektör olmadığı yokuşa gelindiğinde treni çekemediği ve tersine trenin lokomotifini çekmek için geri gittiği anlaşılacaktır (Eğilmez, 2015).

2.2 Türkiye’de İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Görünümü

Bu başlık altında; TÜİK hane halkı işgücü araştırmasından elde edilen veriler tezin bütünlüğü ve sektörün çalışma yaşamındaki bağlayıcılığı açısından derlenerek verilmiştir. İnşaat sektöründe (özel/kamu) istihdam edilenlerin ana faaliyet kodları, hane halkı sosyo-demografik durumları, işletme ölçekleri, iş yeri/istihdam yapısı, sosyal güvenceleri ve gelir durumları derlenmiştir. Türkiye istatistik kurumundan 2014-2018 yılları arasındaki hane halkı işgücü araştırması talep edilmiş ve HHİA ham verileri üzerinde ‘IBM SPSS statisticks 24’ kullanılarak frekans analizleri yapılmış ve ağırlıklı ortalamaları alınmıştır.

Tablo 16. Türkiye Geneli İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2018-2019)

İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (Bin Kişi)		
	2018	2019
Toplam İstihdam	28.166	27.355
Tarım	4.983	4.687
Sanayi	5.627	5.387
İnşaat	1.969	1.488
Hizmetler	15.587	15.792

Kaynak: TÜİK, 2018-2019.

Tablo 16, Türkiye genelinde istihdam edilenlerin sektörler bazındaki sayılarını vermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere; Türkiye’de toplam istihdam ve sektörler içindeki genel istihdamı ‘hizmet sektörü’ hariç azaldığı görülmektedir. Bireyler, en fazla hizmet sektöründe; en az inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Vasıfsız, süreksiz, emek yoğun, güvencesiz ve kayıt dışı çalışmanın yoğun olduğu tarım ve inşaat sektörülerinde yedi milyona yakın birey istihdam edilmektedir.

Tablo 17. Yıllara Göre (2014-2019) İnşaat Sektörü Ana Faaliyet Kodları (NACE Rev.2)

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşyeri Ana Faaliyetleri (Yüzde)						
İşyeri Ana Faaliyeti	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bina inşaat (41)	58.8	59.1	57.7	57.0	55.4	53.1
Bina dışı yapıların inşaatı (42)	8.1	7.9	7.9	8.2	8.6	9.4
Özel inşaat faaliyetleri (43)	33.1	33.0	34.4	34.9	36.0	37.5
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi İşyeri Ana Faaliyetleri (Yüzde)						
İşyeri Ana Faaliyeti	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bina inşaat (41)	57.7	52.8	55.6	54.2	50.0	48.8
Bina dışı yapıların inşaatı (42)	5.1	4.4	5.6	5.7	7.1	7.4
Özel inşaat faaliyetleri (43)	37.3	42.8	38.8	40.1	42.9	43.8
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) İşyeri Ana Faaliyetleri (Yüzde)						
İşyeri Ana Faaliyeti	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bina inşaat (41)	63.9	58.4	66.9	56.1	51.4	55.8
Bina dışı yapıların inşaatı (42)	6.6	3.3	3.1	8.7	14.3	7.0
Özel inşaat faaliyetleri (43)	29.6	38.3	30.0	35.2	34.3	37.3

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflamasına (NACE Rev.2) baktığımızda; ‘inşaat sektörü’ üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; bina inşaatı (41), bina dışı yapıların inşaatı (42) ve özel inşaat faaliyetleri (43) olarak belirtilmiştir. Tezin bütünlüğü açısından veriler, Türkiye geneli, TR3 (EGE) Bölgesi ve TR33 (Manisa, Kütahya, Afyon ve Uşak) Bölge Birimi olarak verilmiştir. Tablo 17’deki 2014-2019 yılları İnşaat sektörü ana faaliyet kodlarını incelediğimizde; bina inşaatı ve özel inşaat oranlarının yüksek; bina dışı inşaat oranının ise düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 18. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Cinsiyet Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Cinsiyet (Yüzde)						
Cinsiyet	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Erkek	95.9	96.3	95.8	96.1	95.9	95.7
Kadın	4.1	3.7	4.2	3.9	4.1	4.3
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Cinsiyet (Yüzde)						
Cinsiyet	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Erkek	95.7	96.7	96.9	97.0	95.8	96.0
Kadın	4.3	3.3	3.1	3.0	4.2	4.0
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Cinsiyet (Yüzde)						
Cinsiyet	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Erkek	98.6	98.3	98.1	97.8	97.1	97.8
Kadın	1.4	1.7	1.9	2.2	2.9	2.2

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 18’den de anlaşılacağı üzere; Türkiye, TR3 ve TR33 bölgelerinde inşaat sektöründe istihdam edilenlerin büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Yıllara ve bölgelere göre bakıldığında TR33 bölge biriminde kadın istihdamının arttığı görülmektedir. İnşaat sektöründe kadın istihdamının artma nedenlerine baktığımızda; istihdam ve işgücü açısından sektörün hızla gelişmesi, teknolojik gelişmeler ışığında fiziksel güç gerektiren bazı işlerin makineler ve teknik bilgilerle yapılması gösterilebilir. Kadınlar, inşaat sektöründe şantiye yerlerinden çok ofis kısmında çalışmaktadır. Türkiye’de cinsiyete dayalı istihdamı sektörler tabanlı ele aldığımızda ise kadınların daha çok tarım ve hizmet sektörlerinde istihdam edildikleri bilinmektedir.

Tablo 19. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Yaş Dağılımları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Yaş Dağılımı (Yüzde)						
Yaş	2014	2015	2016	2017	2018	2019
15-24	17.8	18.8	18.4	18.0	16.1	14.6
25-39	44.3	42.8	42.9	43.4	42.9	42.2
40-64	37.1	37.7	37.9	37.8	40.0	42.2
65 ve üstü	.8	.8	.7	.8	1.0	1.1
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Yaş Dağılımı (Yüzde)						
Yaş	2014	2015	2016	2017	2018	2019
15-24	14.8	15.2	17.9	17.3	12.7	13.0
25-39	41.4	37.1	38.6	42.0	41.1	40.0
40-64	42.8	46.1	42.6	40.0	44.2	45.5
65 ve üstü	.9	1.6	.9	.7	2.0	1.5
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Yaş Dağılımı (Yüzde)						
Yaş	2014	2015	2016	2017	2018	2019
15-24	13.4	18.0	26.3	19.8	13.2	15.9
25-39	49.6	37.5	35.6	41.9	47.8	43.5
40-64	36.6	43.4	37.2	38.0	38.5	39.0
65 ve üstü	.3	1.1	.8	.4	.6	1.6

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 19, inşaat sektörü yaş dağılımlarını göstermektedir. 25-39 ve 40-64 yaş gruplarının, 19-24 yaş dilimi ve 65 yaş üstünden fazla olduğu görülmektedir. İnşaat sektörü, bünyesinde çok fazla iş kalemleri bulundurduğundan söz konusu tablolarda her yaş grubuna rastlanmaktadır. Ancak yaşlı nüfus için çok zor ve ağır bir sektör olan inşaat sektöründe 65 ve üstü yaş grubu çok az görülmektedir. 65 ve üstü yaş grubu Ege bölgesinde daha fazladır. Yaş gruplarındaki dağılımı Türkiye, TR3 ve TR33 olarak kıyaslandığında paralellik göze çarpmaktadır.

Tablo 20. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Doğum Yerleri

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Doğum Yerleri (Yüzde)						
Yer	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	98.2	97.9	97.3	97.0	97.3	96.8
Yurt Dışı	1.8	2.1	2.7	3.0	2.7	3.2
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Doğum Yerleri (Yüzde)						
Yer	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	98.7	99.1	93.3	96.0	97.3	97.8
Yurt Dışı	1.3	.9	6.7	4.0	2.7	2.2
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Doğum Yerleri (Yüzde)						
Yer	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	100	100	88.1	97.1	97.0	98.9
Yurt Dışı	Yok	Yok	11.9	2.9	3.0	1.1

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 20' den hareketle 2014-2015 yıllarında Manisa ilinin yer aldığı TR33 bölge biriminde göçmen (yurtdışı) nüfusa rastlanmamaktadır. Özellikle 2016 yılında yurt dışı nüfus TR33 bölgesinde fazla görülmektedir. Vasıfsız işgücü ve emek yoğun işlerin yoğun olduğu inşaat sektörü, göç eden bireyler tarafından da tercih edilmektedir. İnşaat sektöründe göçmen emeği daha çok enformel boyutta olduğu için oran düşük çıkmaktadır.

Tablo 21. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Medeni Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Medeni Durumları (Yüzde)						
Medeni Durumlar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Hiç evlenmedi	26.6	27.1	26.8	26.8	25.4	24.3
Evli	71.3	71.0	70.9	70.9	72.2	73.3
Boşandı	1.7	1.7	1.9	1.9	1.9	2.0
Eşi öldü	.4	.3	.4	.4	.5	.4
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Medeni Durumları (Yüzde)						
Medeni Durumlar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Hiç evlenmedi	26.6	24.2	26.1	25.6	21.8	21.5
Evli	71.2	72.8	70.4	70.3	74.6	73.5
Boşandı	2.3	2.7	3.2	3.7	3.2	4.9
Eşi öldü	.2	.3	.3	.4	.5	.1
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Medeni Durumları (Yüzde)						
Medeni Durumlar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Hiç evlenmedi	24.3	21.1	35.1	27.7	16.7	16.7
Evli	70.0	75.2	61.0	67.3	80.3	78.7
Boşandı	4.8	2.3	3.1	4.2	2.3	4.1
Eşi öldü	.9	1.5	.9	.8	.7	.5

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 21’ de, inşaat sektöründe istihdam edilenlerin medeni durumları, Türkiye geneli, TR33 bölgesi ve TR33 bölgesinde detaylı bir şekilde verilmiştir. Bütün bölgelerde de görüleceği üzere istihdam edilenlerin büyük çoğunluğu evli bireylerden oluşmaktadır. Evli bireylerden sonra en fazla yoğunluk bekâr bireylerden oluşmaktadır. Hiç evlenmeyenlerin oranı yıllar itibariyle bütün bölgelerde (TR, TR3 ve TR33) düştüğü görülmektedir.

Tablo 22. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Hane Halkı Büyüklüğü

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Hane Halkı Büyüklüğü (Yüzde)						
Kişi	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1-3	50.5	25.4	27.6	27.4	29.2	29.8
4-5	34.6	42.8	44.2	43.0	42.1	41.8
6-7	11.6	19.0	17.7	17.1	17.1	18.1
8 ve üstü	3.4	12.8	10.5	12.5	11.5	10.4
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Hane Halkı Büyüklüğü (Yüzde)						
Kişi	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1-3	56.6	36.3	36.4	37.5	40.6	37.8
4-5	34.0	44.6	45.5	44.8	41.6	42.4
6-7	9.1	14.4	11.0	12.4	11.1	14.2
8 ve üstü	.3	4.7	7.0	5.3	6.7	5.6
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Hane Halkı Büyüklüğü (Yüzde)						
Kişi	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1-3	58.5	36.6	36.8	41.6	45.7	36.2
4-5	31.7	46.2	40.9	49.5	35.2	35.0
6-7	8.2	11.4	10.0	6.5	12.9	15.7
8 ve üstü	1.6	5.8	12.3	2.4	6.3	13.1

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 22, Türkiye, Ege Bölgesi ve TR33 Bölgesi'nde hanede yaşayan birey sayısını vermektedir. Hane halkı yapısının büyük veya küçük olması; başta işgücü istihdam yapısı olmak üzere, yoksulluk, sosyal yardım, sosyal hizmetler gibi birçok alanı yakından ilgilendirdiği için önem arz etmektedir. Özellikle 2014 yılında 1 ile 3 arası bireyin yaşadığı hane büyüklüğü oranının fazlalığı göze çarparken; sonraki yıllarda (2015-2019) 4- 5 kişilerin yaşadığı hane halkı yapısında artış olmuştur. Yine verilerden anlaşılacağı üzere; 6-7, 8 ve üstü kişilerin yaşadığı kalabalık aile tipleri de inşaat sektöründe istihdam edilenler içerisinde yer almaktadır.

Tablo 23. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Okur-Yazar Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Okur-Yazarlık Durumu (Yüzde)						
Okur-Yazar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	70.8	73.7	71.2	74.2	73.9	69.2
Yok	29.2	26.3	28.8	25.8	26.1	30.8
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Okur-Yazarlık Durumu (Yüzde)						
Okur-Yazar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	57.9	60.8	76.8	82.4	80.6	77.4
Yok	42.1	39.2	23.2	17.6	19.4	22.6
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Okur-Yazarlık Durumu (Yüzde)						
Okur-Yazar	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	49.9	48.9	81.8	78.5	63.5	41.4
Yok	50.1	51.1	18.2	21.5	36.5	58.6

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 23'te, inşaat sektöründe istihdam edilenlerin okuryazar durumunu inceliğimizde azımsanmayacak oranda okuryazar olmadıkları görülmektedir. Özellikle 2014 yılını ele aldığımızda, Ege Bölgesi %42,1 TR33 Bölgesi'nde %49,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. TR33 Bölge birimi itibariyle inşaat sektöründe istihdam edilenlerin okur-yazarlık durumuna bakıldığında, 2019 yılı okur-yazar olmayanların oranı okuryazar olanların oranından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 24. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Eğitim Düzeyi

Seçili Yıllara Göre Türkiye Eğitim Düzeyi (Yüzde)						
Düzy	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İlköğretim ve altı	74.6	74.3	72.4	72.2	70.2	68.9
Lise	16.4	16.2	17.1	17.0	18.6	18.2
Yüksekokul ve üstü	9.0	9.5	10.5	10.8	11.2	12.9
Seçili Yıllara Göre Türkiye TR3 (EGE) Eğitim Düzeyi (Yüzde)						
Düzy	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İlköğretim ve altı	76.9	75.0	73.6	72.1	72.3	72.6
Lise	15.6	18.3	19.9	18.9	17.2	16.4
Yüksekokul ve üstü	7.5	6.7	6.5	9.0	10.5	11.0
Seçili Yıllara Göre Türkiye TR33 (Bölge Birimi) Eğitim Düzeyi (Yüzde)						
Düzy	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İlköğretim ve altı	82.3	81.3	69.4	70.1	72.1	74.4
Lise	12.4	16.7	26.0	22.7	15.9	15.2
Yüksekokul ve üstü	5.3	2.0	4.6	7.2	12.0	10.4

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 24, inşaat sektöründe istihdam edilen bireylerin eğitim düzeyini vermektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi bireylerin eğitim düzeyi çoğunlukla ilköğretim ve altıdır. Genel olarak sektörde yüksekokul ve üniversite mezunların arttığı söylenmektedir. Ege Bölgesi ve TR33 Bölgesindeki eğitim düzeyi, Türkiye geneline benzer bir tablo çizmektedir.

Tablo 25. İnşaat Sektöründe İşletme Ölçeği

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşletme Ölçeği (Yüzde)						
Ölçek (Kişi)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
10 ve daha az	63.6	66.4	66.1	65.1	63.1	65.5
11-19	5.6	6.2	6.2	5.5	5.8	5.7
20-49	13.8	14.5	14.7	15.6	16.1	14.9
50 ve üstü	12.5	12.2	12.7	13.7	14.9	13.5
Bilmiyor fakat 10'dan çok	1.9	.7	.2	.1	.2	.4
Bilmiyor fakat 11'den az	2.7					
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi İşletme Ölçeği (Yüzde)						
Ölçek (Kişi)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
10 ve daha az	77.3	79.4	77.8	74.4	74.2	77.0
11-19	4.1	5.5	6.6	4.6	3.9	4.7
20-49	9.7	9.8	9.8	12.1	11.0	7.6
50 ve üstü	8.1	5.3	5.7	8.8	10.9	10.5
Bilmiyor fakat 10'dan çok	.1	.1				.1
Bilmiyor fakat 11'den az	.7					
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) İşletme Ölçeği (Yüzde)						
Ölçek (Kişi)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
10 ve daha az	78.8	82.3	78.2	76.6	71.7	77.5
11-19	4.1	5.2	12.5	5.4	5.5	5.7
20-49	9.7	10.2	7.0	10.7	9.2	8.8
50 ve üstü	7.3	2.1	2.3	7.2	13.5	8.0

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 25, İnşaat sektöründeki iş yeri/işletme ölçeklerini detaylı bir şekilde vermektedir. Tablodan da görüleceği üzere; Türkiye'nin genel işletme görüntüsü, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerden oluşmaktadır. KOBİ'lerin en belirgin özelliği işletme finansmanının küçük olması, yıllık tam zamanlı çalışanların az olmasıdır. İşletme ölçeklerinin küçük olması, birçok sorunun temelini oluşturmaktadır. Örneğin; işletmelerde rekabet durumunu, işin sürekliliğini, üretim katma değerini, işçi kıdemini, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini, kayıt dışı istihdamı, denetimi ve çalışma ilişkilerini konu edinen yasaların kapsamını etkilemektedir.

Tablo 26. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumları

İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu		
	2018	2019
Toplam İstihdam	28.166	27.355
Ücretli ve Yevmiyeli	19.113	18.747
İşveren	1.259	1.241
Kendi Hesabına	5.036	4.749
Ücretsiz Aile İşçisi	2.758	2.617

Kaynak: TÜİK, 2018-2019.

Tablo 26' da Türkiye'de istihdam edilenlerin işteki durumları gösterilmektedir. Tablodan hareketle Türkiye geneli işteki durumlara bakıldığında; ücretli yevmiyeli çalışanların en fazla olduğu ve ücretsiz aile işçilerinin en az olduğu görülmektedir. 2018 ve 2019 yılı kıyaslandığında; ücretli-yevmiyeli çalışanların, işverenlerin, kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin sayısı 2019 yılında azalmıştır.

Tablo 27. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin İşteki Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşteki Durumları (Yüzde)						
İstidam Durumları	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ücretli-yevmiyeli	82.8	82.6	80.7	79.5	79.5	78.2
İşveren	6.5	6.7	7.1	7.6	6.7	7.4
Kendi hesabına	9.5	9.5	10.8	11.6	12.4	13.6
Ücretsiz aile işçisi	1.2	1.2	1.4	1.5	1.4	.9
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi İşteki Durumları (Yüzde)						
İstidam Durumları	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ücretli-yevmiyeli	74.8	72.1	74.9	74.4	73.8	73.1
İşveren	7.2	8.8	8.3	4.7	7.8	7.9
Kendi hesabına	16.4	16.6	14.6	12.1	16.7	17.9
Ücretsiz aile işçisi	1.4	2.5	2.2	8.8	1.7	1.0
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) İşteki Durumları (Yüzde)						
İstidam Durumları	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ücretli-yevmiyeli	85.3	75.9	85.7	83.0	78.6	79.8
İşveren	8.2	9.9	5.7	8.6	8.3	9.5
Kendi hesabına	6.5	8.9	7.0	6.7	11.0	10.5
Ücretsiz aile işçisi	---	5.3	1.6	1.7	2.1	.2

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 27’ de, inşaat sektöründe istihdam edilen bireylerin işteki durumları verilmektedir. Tabloya göre bireyler, tüm yıllarda ve tüm bölgelerde (Türkiye genelinde, TR3 Bölgesinde ve TR33 Bölge birimleri) en fazla ‘ücretli ve yevmiyeli’ olarak istihdam edilmektedir. 2014 yılında, TR33 bölgesinde ücretsiz aile işçilerine rastlanmamaktadır. Ancak 2015 yılında ‘ücretsiz aile işçileri’ diğer yıllara oranla en fazla görülmektedir. Özellikle 2014 yılından sonra Suriyeli göçmen emeğinin illere dağılması dolayısıyla TR33 Bölgesine yerleşimleri tahmin edilebilmektedir. Tabloda kendi hesabına istihdam edilenlerin oranı işveren oranından fazla görülmektedir. İşyeri istihdam durumları, tablodan da anlaşılacağı üzere yıllar itibarıyla dalgalanmalar göstermektedir.

Tablo 28. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin İş Bulma Yöntemleri

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İş Bulma Yöntemi (Yüzde)						
Yöntem	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kendi imkânları	57.0	60.6	54.5	56.6	56.9	60.4
İŞKUR	.1	.2	.2	.2	.3	.2
Özel istihdam bürosu	.4	.3	.3	.2	.2	.4
Akraba, eş ve dost	42.4	38.9	44.9	42.9	42.6	39.0
Diğer	.1	.1	.0	.0	.0	
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi İş Bulma Yöntemi (Yüzde)						
Yöntem	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kendi imkânları	58.4	59.7	60.5	66.9	65.7	75.6
İŞKUR	.4		.1		.6	.3
Özel istihdam bürosu		.5	.1	.1		.3
Akraba, eş ve dost	41.0	39.5	39.3	33.0	33.7	23.8
Diğer	.2	.3				
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) İş Bulma Yöntemi (Yüzde)						
Yöntem	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kendi imkânları	97.2	90.7	82.4	91.8	86.9	95.5
İŞKUR					.8	
Akraba, eş ve dost	2.1	9.3	17.6	8.2	12.4	4.5

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 28, bireylerin iş bulma yöntemlerini göstermektedir. TÜİK’ in anketlerdeki iş bulma yöntemleri; kendi imkânları, İŞKUR, özel istihdam büroları, akraba-eş-dost ve diğer yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin iş bulma yöntemleri içinde en fazla olanı ‘kendi imkânları ile iş buldukları’ gelmektedir. Bireylerin kendi imkânlarıyla iş bulmaları dışında en fazla başvurdukları yöntem ise sosyal dayanışma ağlarıdır. Yine

tablodan hareketle; bireylerin iş arama ve işe yerleştirme konumundaki resmi kurum olan İŞKUR'a çok az başvurdukları görülmektedir.

Tablo 29. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Çalışma Şekli

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşyeri Çalışma Şekli (Yüzde)						
Çalışma zamanı	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tam zamanlı	94.6	94.2	93.6	93.8	91.6	90.1
Yarı zamanlı	5.4	5.8	6.4	6.2	8.4	9.9
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi İşyeri Çalışma Şekli (Yüzde)						
Çalışma zamanı	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tam zamanlı	90.6	89.9	90.9	91.1	86.6	84.4
Yarı zamanlı	9.4	10.1	9.1	8.9	13.4	15.6
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) İşyeri Çalışma Şekli (Yüzde)						
Çalışma zamanı	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tam zamanlı	99.5	97.1	97.3	96.3	96.4	93.2
Yarı zamanlı	.5	2.9	3.0	3.7	3.6	6.8

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 29, bireylerin iş yerindeki çalışma şekli olan tam zamanlı veya yarı zamanlı çalıştıklarını göstermektedir. Tabloya göre, bireylerin %90'ları geçen bir oranda tam zamanlı çalıştıkları görülmektedir. TR3 (EGE) bölgesindeki tüm yıllara ait yarı zamanlı çalışma, diğer yıllara ve bölgelere oranla fazladır. Genel olarak yarı zamanlı çalışmanın güncel yıllara gelindiğinde arttığı görülmektedir. Küreselleşmenin, teknolojik gelişmelerin ve esnekliğin çalışma hayatına yansımaları olarak görülen yarı zamanlı (Part-Time) işler her geçen gün artmakta ve emekçileri maddi olarak olumsuz etkilemektedir.

Tablo 30. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri

Seçili Yıllara Göre Türkiye Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri (%)						
Nedenler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Eğitimine devam ettiği için	5.1	6.6	9.0	10.3	7.8	7.1
Tam zamanlı bir iş olmaması nedeniyle	44.5	47.6	45.7	46.7	47.5	51.4
İşin niteliği gereği	40.6	36.2	37.8	29.3	33.7	30.8
Diğer Nedenler Toplamı	9.8	9.6	7.5	13.7	11.0	10.7
Seçili Yıllara Göre Türkiye TR3 (EGE) Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri (%)						
Nedenler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Eğitimine devam ettiği için	3.7	2.6	5.6	10.7	7.3	4.6
Tam zamanlı bir iş olmaması nedeniyle	41.5	48.3	42.5	44.4	40.2	57.6
İşin niteliği gereği	46.6	36.5	46.2	34.9	42.7	33.5
Diğer Toplamı	8.6	12.6	5.7	10.0	9.8	4.3
Seçili Yıllara Göre Türkiye TR33 (Bölge Birimi) Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri (%)						
Nedenler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Eğitimine devam ettiği için		25.3	25.3	35.2	6.7	11.5
Tam zamanlı bir iş olmaması nedeniyle	57.7	38.0	63.4	46.5	83.0	85.3
Ailevi ve kişisel nedenler	42.3	25.5	7.9	5.2	10.3	3.5
Diğer Toplamı		11.2	3.4	13.1		

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 30, bireylerin yarı çalışma nedenleri olan; işin niteliği gereği, tam zamanlı bir işin olmaması, ailevi ve kişisel nedenler, eğitime devam etmeleri ve diğer gibi nedenler gelmektedir. Tablo 15'ten anlaşılacağı üzere; bireyler, yoğun olarak 'tam zamanlı bir işin olmaması ve işin niteli gereği' nedenleriyle yarı zamanlı çalıştıkları görülmektedir. İnşaat sektöründe, eğitim çağındaki bireyler de istihdam edilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında yarı zamanlı çalışma nedenleri içinde eğitime devam ettiği için yarı zamanlı çalışanların yüksek oranda olduğu söylenebilmektedir. Özellikle eğitime devam ettiği için yarı zamanlı çalışanlar Manisa İl'inin yer aldığı TR33 Bölge biriminde daha fazla görülmektedir.

Tablo 31. İnşaat Sektöründe İşlerin Süreklilik ve Geçici Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşin Sürekliliği (%)						
İş	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sürekli iş	48.8	48.6	48.6	49.4	51.6	51.3
Geçici veya sınırlı iş	51.2	51.4	51.4	50.6	48.4	48.7
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi İşin Sürekliliği (%)						
Sürekli/Geçici	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sürekli iş	53.8	56.6	46.0	51.6	52.4	49.2
Geçici veya sınırlı iş	46.2	43.4	54.0	48.4	47.6	50.8
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) İşin Sürekliliği (%)						
Sürekli/Geçici	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sürekli iş	49.6	44.1	33.3	42.6	44.1	47.3
Geçici veya sınırlı iş	50.4	55.9	66.7	57.4	55.9	53.0

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 31, Türkiye, TR3 Bölgesi ve TR33 Bölge birimlerinde inşaat sektörüne ait işyerlerinde işin sürekli mi geçici mi olduğunu oransal verilerle göstermektedir. Tablo 16'daki Türkiye geneli ve TR33 Bölge birimleri verilerine bakıldığında, geçici ve sınırlı işlerin sürekli işlerden yoğun olduğu görülmektedir. Sürekli işlerin, geçici ve sınırlı işlere oranla daha az alması istihdamda kuralsızlaşma, esneklik ve güvencesizlik olarak açıklanabilmektedir. İstihdamdaki bu güvencesizlik, emekçiler için başta işsizlik ve kayıt dışılık sorunları olmak üzere iş, yaşam ve gelir durumlarını olumsuz etkilemektedir. İş akdi, işe alım taahhüdü olduğundan işe alım şekli iş güvencesizliğini ve kuralsızlığını etkileyen bir unsurdur. Kalıcı kadro ile iş gören bireyler, geçici sözleşme ile çalışanlara oranla güvencesizliği daha az deneyimlemektedir (De Witte ve Näswall, 2003). Çünkü örgütsel her değişim geçici sözleşme ile çalışan bireyleri doğrudan etkilemektedir. Örneğin, işletme çalışanlarını azaltmak zorundaysa, geçici işçi sayılan iş görenler örgütten ayrılan ilk kişiler olabilir. Bununla birlikte, geçici işçilerin resmi sözleşmelerinin niteliği aslında onları istikrarsızlık için hazırlayabilir, çünkü istihdamlarının geleceği üzerinde ortaya çıkabilecek herhangi bir belirsizlik beklenmeyen bir şey olmayabilir. Dahası, geçici sözleşme ile çalışanlar, genellikle istihdamda süreli bulunduğu farkındadır (Gallagher ve Parks, 2001). Güvencesiz çalışanlar küreselleşmeyle birlikte daha da güvencesiz hale geliyor. Castells (2005) bunu kapitalizmde kârın maksimize

edilmesi zorunluluğu nedeniyle “kapitalizmin yeniden kapitalistleştirilmesi” olarak adlandırıyor.

Tablo 32. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Neden Geçici İşte Çalıştıkları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Neden Geçici İşte Çalıştıkları (Yüzde)						
Nedenler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sürekli iş bulamadığı için	93.8	94.3	93.6	93.2	93.3	94.2
Sürekli iş istemediği için	5.2	4.5	5.4	5.5	5.6	4.3
Sözleşmesi eğitim sürecini kapsadığı için	.7	.9	.9	1.1	1.0	1.4
Deneme sürecinde olduğu için	.1	.0	.0	.0	.0	.0
Diğer	.1	.2	.1	.1	.1	1.0
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Neden Geçici İşte Çalıştıkları (Yüzde)						
Nedenler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sürekli iş bulamadığı için	94.8	90.9	92.6	87.5	89.3	91.4
Sürekli iş istemediği için	3.7	8.0	6.3	11.2	8.9	7.1
Sözleşmesi eğitim sürecini kapsadığı için	1.2	1.0	1.1	1.3	1.6	1.5
Diğer	.4					
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Neden Geçici İşte Çalıştıkları (Yüzde)						
Nedenler	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sürekli iş bulamadığı için	98.3	89.4	97.9	93.2	94.9	93.9
Sürekli iş istemediği için	1.7	10.6	2.1	6.1	4.5	5.0
Sözleşmesi eğitim sürecini kapsadığı için				.6	.6	1.1

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 32’ de, geçici bir işte çalışanların neden sürekli bir işte çalışmadıkları oransal verileri gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere; bireylerin geçici bir işte çalışmalarının temel nedeni sürekli bir işin olamaması gelmektedir. Yine tabloya baktığımızda; iş/iş yeri sözleşmelerinin, eğitim sürecinin kapsadığı ve sürekli bir işte çalışmak istemediği gibi nedenlerde görülmektedir. Ana faaliyet kodlarına göre değerlendirildiğinde; özel bina inşaatlarının ve bina dışı inşaatların tamamlanma süresinin kısa ve esnek olması, istihdamdaki süreklilik durumunu olumsuz yönde etkilediği söylenebilmektedir.

Tablo 33. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Haftalık Çalışma Süreleri

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Haftalık Çalışma Süreleri (Yüzde)						
Haftalık Çalışma Saati	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-30	6.6	7.4	7.8	8.1	10.9	13.3
31-45	16.3	17.1	17.1	17.0	20.0	23.3
46 ve üstü	77.1	75.5	75.1	74.9	69.1	63.5
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Haftalık Çalışma Süreleri (Yüzde)						
Haftalık Çalışma Saati	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-30	10.3	12.5	10.5	10.3	15.1	17.4
31-45	19.5	19.0	17.9	17.8	23.4	22.1
46 ve üstü	70.2	68.5	71.6	71.9	61.5	60.5
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Haftalık Çalışma Süreleri (Yüzde)						
Haftalık Çalışma Saati	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-30	.5	3.6	4.3	4.1	5.8	9.1
31-45	11.0	12.5	13.4	17.0	21.9	20.5
46 ve üstü	88.5	83.9	82.3	79.0	72.3	70.4

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 33’ te; Türkiye, TR3 ve TR33 Bölgelerinde inşaat sektöründe çalışanların haftalık çalışma sürelerine yer verilmiştir. İnşaat sektöründeki haftalık çalışma saatlerine baktığımızda en fazla 46 ve üstü saat olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi; 4857 Sayılı İş Kanunu’nda belirtilen haftalık çalışma saati olan “kırk beş” saatin üzerinde bir durum sergilenmektedir. İnşaat sektöründeki çalışma koşullarının elverişsizliği ve çalışma sürelerinin haftalık çalışma sürelerinin üzerinde olması birçok tehlikeyi beraberinde getirmektedir. ‘İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları’ listesinde çok tehlikeli işler sınıfında yer alan inşaat sektörü, özellikle; işçi sağlığı ve iş güvenliğinde başta olmak üzere birçok maddi/manevi sorunlara sebebiyet verebilmektedir. İnşaat sektöründeki bu yasa dışı çalışma saati, işçi/işveren nedenleri ile alan yazın dizini ve nitel araştırmada detaylı bir şekilde ele alınacaktır. 0-30 haftalık çalışma süreleri, 2019 yılında tüm yıllara göre değerlendirildiğinde yükseldiği görülmektedir.

Tablo 34. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık/Kayıt Dışılık Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Kayıtlılık (SGK) Durumu (Yüzde)						
Kayıtlılık (SGK)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	63.3	64.3	64.1	64.1	65.5	62.1
Yok	36.7	35.7	35.9	35.9	34.5	37.9
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Kayıtlılık (SGK) Durumu (Yüzde)						
Kayıtlılık (SGK)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	60.8	64.3	61.2	63.1	61.7	59.2
Yok	39.2	35.7	38.8	36.9	38.3	40.8
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Kayıtlılık (SGK) Durumu (Yüzde)						
Kayıtlılık (SGK)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	63.7	63.7	52.8	60.9	53.4	54.7
Yok	36.3	36.3	47.2	39.1	46.6	45.3

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 34’ te, istihdam edilenlerin kayıtlılık ve kayıt dışılık durumları ele alınmıştır. Tablodan hareketle; TR33 Bölge Birimi ve TR3 bölgelerinde kayıt dışı oranlar, Türkiye geneline göre daha yüksek çıkmıştır. Özellikle TR33 Bölge birimindeki kayıt dışılık oran, yıllar itibarıyla artışlar göstermiştir. Kayıt dışı istihdam, çalışanlar, işletmeler ve devlet için olumsuzluklara yol açmaktadır. Kayıtsızlık, emekçiler için güvencesiz işler anlamına gelirken, işletmeler için rekabet bağlamında olumsuzluklar ve devlet için ekonomik yapıda bozukluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 35. İnşaat Sektöründe İstihdam Edilenlerin Aylık Gelir Durumları

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli Aylık Gelir Durumu (Yüzde)						
Gelir (TL)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-500	24.9	22.9	26.1	24.7	24.6	27.7
501-1000	32.0	27.3	9.9	6.8	5.0	4.1
1001-1500	25.9	28.4	33.6	29.8	8.4	5.4
1501-2000	9.9	13.4	17.6	21.0	37.0	14.7
2001-2500	3.4	3.8	6.3	8.4	10.7	27.3
2500 üstü	3.9	4.2	6.5	9.3	14.2	20.8
Seçili Yıllara Göre TR3 (EGE) Bölgesi Aylık Gelir Durumu (Yüzde)						
Gelir (TL)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-500	26.9	25.8	33.7	32.6	34.9	34.6
501-1000	41.1	33.1	13.5	7.3	4.9	3.8
1001-1500	22.3	28.0	32.0	27.7	7.2	4.2
1501-2000	6.5	8.4	13.3	18.8	32.1	11.7
2001-2500	1.1	1.9	3.6	6.4	8.9	27.8
2500 üstü	2.1	2.9	3.8	7.2	11.9	18.0
Seçili Yıllara Göre TR33 (Bölge Birimi) Aylık Gelir Durumu (Yüzde)						
Gelir (TL)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-500	17.6	14.8	27.6	30.8	34.4	28.9
501-1000	62.2	45.1	21.5	9.7	6.3	5.7
1001-1500	18.6	36.6	37.7	29.2	10.3	5.2
1501-2000	1.1	3.2	10.2	24.9	38.7	21.2
2001-2500	.4	.3	1.1	3.3	8.3	25.2
2500 üstü			1.8	2.1	1.9	13.7

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2014-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 35, inşaat sektöründe istihdam edilenlerin aylık gelirlerini göstermektedir. Emekçilerin aylık gelir durumlarına baktığımızda düşük gelirler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 501-1000 arası gelir elde edenlerin oranları yüksektir. İnşaat sektöründeki kayıt dışılık, süreksiz işler, yarı zamanlı çalışma ve iş yeri işletme ölçeğinin küçüklüğü gelir durumlarına da yansımaktadır. İnşaat sektöründe çalışan bireylerin gelir durumlarının o yıllara ait brüt ve net asgari ücretle kıyaslanması önem arz etmektedir. Bu sebeple tablo 19' da 2014-2020 yıllarına ait brüt ve asgari ücrete yer verilecektir.

Tablo 36. Yıllara Göre Net/Brüt Asgari Ücretler

Seçili Yıllara Göre Net/Brüt Asgari Ücretler (TL)		
Yıllar	Net Ücret	Brüt Ücret
2014	846,00	1.071,00
2015	949,07	1.201,50
2016	1.300,99	1.647,00
2017	1.404,06	1.777,50
2018	1.603,12	2.029,50
2019	2.020,90	2.558,00
2020	2.324,70	2.943,00

Kaynak: AÇSHB-ÇGM, 2014-2020 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 36, yıllar itibarıyla brüt ve net asgari ücretleri vermektedir. Tablo 20’deki inşaat sektöründe istihdam ilenlerin gelir durumları ve tablo 21’deki asgari ücretler karşılaştırıldığında, inşaat emekçilerinin gelir durumları asgari ücretin çok altında yer aldığı görülmektedir. Emekçilerin bu gelir yetersizliği, yoksulluk başta olmak üzere birçok sosyal ve ekonomik sorunlara davetiye çıkarmaktadır. Tezin diğer bölümlerinde, emekçilerin gelir durumu sonucu karşılaştığı sorunlara detaylı olarak yer verilmiştir.

2.3 Emek Ekseninde İnşaat Sektörünün Yapısal Sorunları

19.yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan krizlerde sermayenin belirli merkezlerde bulunması, sömürgecilik anlayışına bağlı pazarın dünyada yerinin büyümesi, 20. yüzyılda üretim biçiminin Fordizm birikimine sahip olması, Keynesyen ekonomi politikalarının sosyal devlet uygulamalarıyla bütünleşmesi, soğuk savaş döneminde ABD’nin süper güç konumu günümüz koşullarını ülkeler, sektörler ve emek açısından hazırlayan gelişmelerdir. Bu süreçte küreselleşme daha sağlam bir dayanağa sahip olmuş ve emperyalizm yeni bir aşamaya geçmiştir. Küresel piyasada ucuz emek arayışındaki çok uluslu kapital şirketler (ÇUŞ) bir yandan büyürken diğer yandan emek-yoğun yatırımları için yeni corafi bölge keşfine çıkmışlardır. Sermayenin uluslararası boyutu daha da genişlemekte, yeni uluslararası iş bölümü için ülkeler siyasal ve yasal düzenlemeleri lehlerine kullanmakta, Post-fordist birikim rejimine ve teknoloji ağırlıklı bir üretim biçimine geçmektedir. Dolayısıyla emek yönü de yeni esnek işgücünde; işsizlik, yoksulluk, sendikasılaşma gibi güvencesiz durumlarla karşılaşmaktadır (Petras, 2002: 28-37).

Hem özelleştirmeler hem de yasal düzenlemelerle devletin ekonomiye müdahale etmemesi, neo-liberal kuramcılarının en temel savları içinde yer almaktadır (Harvey, 2015: 73). 1970’li yıllardaki petrol şokları, enflasyonist durumların sermaye üzerindeki etkiler,

Neo-liberal uygulamalar ve sermayenin uluslararası serbestiyetiyle aşılmaya çalışılmıştır. Çok uluslu şirketler, emek-yoğun sektör yatırımlarını küresel ölçekli örgütlerin uyguladığı yapısal uyum programlarıyla merkez ve çevre ülkelere yöneltmişlerdir (Koray, 2011: 282). Harvey Neo-liberal dönüşüm kavramı ile sermaye sınıfının emekçi üzerindeki hegemonyasını artırdığı bir sınıf ayrımcılığından bahsetmektedir. Bu dönüşüm merkez-çevre ülkeler arasındaki eşitsizlik ve sömürü artışını derinleştirmiştir. Bu gerçeklik yeniden üretimi ve rekabetin artmasını, işçi sınıfında tahakkümün artmasına ve emek gücü kaybına neden olmuştur. Sermaye uluslararası bir boyut kazandıkça ulus-devletler yatırım için yarışmaktadır. Bu koşullarda çerçevesinde emeğin gücü giderek yok olacaktır. Düzenleme ve üretim rejimleri arasındaki ilişki ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Çok uluslu şirketlerin yatırım ülkelerindeki üretim sistemleri, ülkelerin düzenleme sistemlerine göre farklılık göstermektedir. Düzenleme sistemlerine uygun biçimde yeni üretim yöntemleri geliştirilmektedir. Böylece yatırımlar için en uygun sermaye ve emek ortamı yaratılmaktadır (Waddington, 1999: 12-14).

Kitle üretim sisteminin tıkanmasıyla birlikte, emeğin verimliliğini artırıcı ve üretim ilişkilerini sermayedarın karını artırıcı biçimde yeniden düzenleme ihtiyacı belirmiştir. Bunun için teknoloji kullanımı, endüstri ilişkileri, işgücü piyasası ve emek süreci gibi alanlarda düzenleme yapılmıştır. Esnek uzmanlaşmayı, yalın üretim biçimlerini ve yaygın birikim sürecini barındıran Post-fordist üretim sistemine geçilmesiyle emek yoğunluğu, üretkenlik ve iş akışkanlığı artmıştır. Dolayısıyla sermayenin emek üzerindeki kontrolü ve emek sömürüsü baskın hale gelmiştir. Buna ek olarak çok uluslu şirketlerin küresel düzeyde politik bir güç olarak hegemonya kurması emek üzerinde denetim mekanizması oluşturmuştur (Öngen, 2003: 36-37).

Emek-yoğun üretimde sermayenin kârını belirleyen en önemli unsur emektir. Karı artırmak için ilk başvurulan yöntem emek maliyetlerini, işletme, ulusal ve küresel ölçekte kılmaya gitmektedir. Diğer kalemler arasında en kolayı yöntemdir. Oysa emek, üretimde kullanılan tüm girdilerden nitelik açısından tamamen farklıdır. Emekçi, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu bireyin hayatını idame ettirmekle yükümlüdür. Bireyin emeğinden ayrılamaması, emek piyasasını diğer piyasalardan farklı kılan esas özelliktir. Liberalizasyon ve deregülasyon gibi araçlar, devletin ekonomik gücünü ve rolünü sınırlandıran, emeğin sosyal yönünü de arka plana atan uygulamalardır (Bakır, 2018:1462). Bu bilgiler ışığında tez ile ilgili bu başlık altında emek ekseninde inşaat sektörünün yapısal sorunlarına değinilecek, sektörün emek ekseninde en önemli

sorunlarından olan işsizlik, enformelleşme, taşeronlaşma, sendikasıız emek ilişkileri, enformel istihdam, işçi sağlığı ve iş güvenliği konuları tartışılacaktır.

2.3.1 Taşeronluk/Fason Üretim

Artı değer üretim araçlarından biri de taşeronluktur. Kapitalist emek örgütlemesi olarak da ifade edilmektedir. Emek-sermaye bağlamında taşeronluk, bir bakıma sermayenin varlığını sürekli ve karlı kılacak yeniliklere itmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Sermaye sınıfı, emeğin verimliliğini artırma stratejilerine başvurarak emek sınıfının üzerinde denetim mekanizması oluşmasına neden olmuştur (Yücesan Özdemir, 2010: 39).

İşletmelerin mal ve hizmet üretiminde karşılaştıkları mali riskleri dışsallaştırma, kârlılık sağlama ve kaynakları etkin kullanma görevini üstlenen taşeronlaşma, emeğin üretimi olan artı değere el konulması amacıyla mekân, zaman ve bireyler açısından farklılaşma anlamına gelmektedir. Küresel piyasada oluşan karmaşık bir üretim/meta zincirinin, taşeron ve fason üretim gibi alt yüklenicilere verilmesi, sermayenin emek üzerindeki tahakkümünü arttırmıştır (Özüğurlu, 2009: 122). İşgücü piyasalarında tabakalı bir yapı oluşturularak, işçilerin iş kanunlarından ve diğer yasal çerçevelerin sağladığı güvencelerden mahrum bırakılması ve örgütlenmenin önüne geçilmesi gibi birçok güvencesizlik aracı söz konusudur. Bu güvencesizlik araçlarını teminat altına alan alt işveren sözleşmeleri ise 1980'lerden itibaren yaygın biçimde kullanılmaktadır (Özveri, 2017: 428). Taşeronluk, üretim merkezinin kaygan bir zemine sahip olması sebebiyle emeğin haklarını arayacağı özgür yapıyı da kısıtlamıştır. Taşeronluk aynı zamanda tabakalı işgücü piyasasının oluşumuna da dayanak olmuştur. Bu sistem de çalışanların yabancılaşma düzeyi artarken eş zamanlı sendikal bilinçleri de düşmektedir (Topateş ve Kıdak, 2018: 2349). Taşeronluk, ödeme karşılığı yapılacak işin devredilmesidir. Fasonluk ise, mal girdilerinin bir kısmı veya tamamının aracı şirketler tarafından sipariş ile üretimin yaptırılmasıdır. Sonuç olarak fason üretim, taşeronluğun baş bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2001: 2). Ücretlerin baskısından kurtulmayı hedefleyen işverenler, taşeronluk ve fason üretimle; eve iş verme, geçici ve mevsimlik sözleşmeler yoluyla işçi/işveren ilişkisini belirsizleştirme, işin görünürlüğünü bulanıklaştırma ve güvencesiz istihdam biçimlerini yaygınlaştırmaktadır (Urhan, 2005: 62).

İşgücü ve istihdam uygulamalarında yerini alan fason üretim, istihdamın yeniden düzenlenmesinde rol oynamaktadır. Taşeronluk, çalışma koşulları bakımından sermayedarların lehinde birçok pratiği yanında getirmiştir. İşgücünü mekân ve zaman açısından hiyerarşik olarak parçalara ayırma bunlardan ilkidir. Taşeronluk sisteminin bu

işlevi sermayedarlara, kâr ve verimlilik koşullarında sürekli bir güvence sağlamaktadır. Bunu da işgücünü denetim altında tutma üzerine kurulu işleyişiyle, şirketlerin minimum maliyetle ve asgari bir ücretle çalıştırma şeklindeki düzenlemelerine olanak sağlayarak yapmaktadır. Emek tarafından bu uygulama, toplu pazarlık, toplu sözleşme ve sendikal hakları, pratikte kullanılamaz duruma getirerek, sermaye karşısında işçileri ve onları temsil eden sendikaları savunmasız bırakmaktadır. Bu politikalarla sermaye sahipleri, serbest piyasa koşullarında güç kaybetmemek için istihdam ilişkilerinde birçok esneklik türlerini bir arada kullanmaktadır (Kart, 2016: 227).

Taşeronlar, bir inşaat işini alabilmek için kendi aralarında ortaya çıkarttıkları rekabet sisteminde işin fiyatını belirli oranda düşürmek istemektedir. Bu da emekçilerin emeği karşılığında alacakları ücretleri ve çalışma koşullarını olumsuz etkilemek demektir. Düşük fiyatla iş alan taşeron firmanın kazancını koruyabilmesi için seçeceği en kolay yol emeğin ücretini düşürmekten geçmektedir. Yani maliyeti düşürmektir. Emekçileri düşük ücretlerle daha fazla çalıştırma, işçilerin sağlığı, iş güvenliği, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan giderlerini büyük oranda azaltma maliyeti düşürmenin yollarından bazılarıdır. İşçileri düşük ücretle hızlı bir şekilde çalıştırılması, taşeron firma için kısa iş süresi ve yüksek kar demektir. Emek gücünü barındıran elinde tutan taşeronlar diğer taşerondan aldıkları aşırı iş yükünü ve zaman baskısını emek sınıfına aktarırlar. Taşeronlar arasındaki bu işi ucuza alma stratejileri, işçilere baskı, ağır çalışma koşulları, düşük ücretler ve benzeri tehlikeler olarak yansımaktadır (Çınar, 2018: 125-126).

İnşaat sektöründe, üretim mevsim koşullarına bağlı olarak şekillenmektedir. Sektörün bu yanı taşeronlaşmanın önünü açan en temel unsurdur. Ayrıca mevsim koşullarına bağlı olması işgücü talebinin gidişatını da belirlemektedir. Sektör içinde gerekli işgücü, projenin tamamlanması veya mevsim koşullarına bağlı olarak işler tamamen durmakta veya azalmakta; tersi durumda da işgücü talebi artmaktadır. Sektörde büyük faal firmalar, bu dalgalanmaların etkisini ortadan kaldırmak, azaltmak ve maliyetleri indirebilmek için işleri taşeronlara vermektedir. İşleri alan taşeronlar da başka taşeron firmalara devretmekte ve bazen yapılacak iş çok fazla taşeron arasında el değiştirmektedir. İşleri bu şekilde devralan ve devreden firmalar, vergi ve diğer sosyal yükümlülüklerden kurtulma/azaltma, işgücü esnekliğini elde etme, talep dalgalanmalarına hızlı yanıt verme ve buna benzer birçok enformel çıkar sağlamaktadır. Taşeronlar, en düşük maliyetle ve belirli bir süre zarfında işi tamamlama vaadiyle iş almaktadır. Taşeron firmaların vaatlerini yerine getirmelerinin yolu ise işçilerin

güvencesiz ve sözleşmesiz istihdam etmelerinden geçmektedir (Tanpınar, 2009: 105-106).

İnşaat, gelişmiş ve birçok sektörü de ekonomik anlamda geliştiren ve katkı sağlayan bir alan olmasının yanında taşeronlaşmayı da yoğun olarak merkezinde barındıran bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşaat sektörü, makineleşmenin ve teknolojinin hızlı ilerlemesine rağmen doğası gereği insan emeğine doğrudan bağımlılığını kaybetmeyen bir sektördür. Dolayısıyla bu nedenlere bağlı olarak inşaat sektöründe iş kazaları sıkça görülmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu birçok ülke inşaat sektöründe iş kazaları açısından riskli, çok tehlikeli ve ölümcül kazaların yoğun olduğu bir saha olarak gösterilmektedir. İnşaat işlerinin karmaşık yapısı iş için gerekli güvenlik önlemlerinin işin niteliğine göre farklılık göstermesine neden olmaktadır. Bu sebeple oldukça fazla iş kazalarının yaşandığı inşaat sektöründe önlemlerin alınması zor görülmektedir (Yağmuroğlu, vd., 2011: 195).

Taşeronluk sistemi bir bakıma işverenlere, kendilerini garantiye alma imkânı vermektedir. Güvenceye almak için pazar koşullarında beliren belirsizliklerle mücadele etme, riskli işleri iş kapsamının dışında tutma ve işçilerin en verimli şekilde iş çıkartmalarını sağlama dâhil olmak üzere işçi ve iş maliyetlerini pazarlık yaparak düşürme yollarına başvurmaktadır. İşverenlere yüklenen sorumlulukları ve riskleri taşeronlaşma ile taşeron firmalara birçok belirsizliği beraberinde getirmiştir. İnşaat sektörü rekabetin aşırı ve taşeronlaşmanın yaygın olduğu bir sektör olarak işgücü piyasasının normlarını tartışmaya açmaktadır (Kart, 2016: 232).

2.3.2 İşsizlik Sorunsalı

İşsizlik genel anlamda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir durumdur. İşgücü piyasaları, tüm ülkelerde iktisadi faaliyetleri yerine getirmek ve politikaları uygulamak açısından önemli görevler üstlenir. Ekonomik ilerleme, işgücü arzı ve işgücü talebi hakkında bilgi verir. İşgücü piyasalarına bağlı parametrelerde istihdamda olanlar ve istihdamda olmayanlar öne çıkar. Bu göstergeler, ekonomi piyasaların nasıl işlediği ve neler yapılması gerektiği hakkında politika yapıcılara yön verir. İşsizlik ve istihdam oranları ülkelerin işgücü yapısı ve ekonomisi hakkında temel bilgiler vermektedir. İşsizlik, sadece ekonomik bir problem değil, aynı zamanda toplumsal boyutları da olan bir olgudur. Türkiye'de işsizlik sayısının yüksek olmasının en önemli nedenleri arasında genç nüfus yapısının ve genç işsizlik oranının fazlalığı gösterilebilir. Dolayısıyla genç işsizlik oranı yüksek ise ülkenin genel işsizlik oranı da yüksektir. Tam istihdam, üretim faktörlerinin tam ve etkili olarak kullanılmasıdır. İşsizlik

ise üretim faktörü olan emeğin tam ve etkili kullanılmaması halidir. İşsizlik ile birey bir yandan değer kaybına uğrarken diğer yandan ülke ekonomisinde üretim kaybına neden olmaktadır. Bu durum ekonomide birtakım eşitsizliklere ve istikrar bozukluklarına yol açmaktadır. İşsizlik sorunsalı, yoksulluk, sosyal dışlanma, göç, kayıt dışı istihdam, esneklik, kuralsızlık vb. birçok sorunun hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emek ağırlıklı bir üretim faktörü olan inşaat sektörü, ekonomideki durgunluğun ve işsizliğin azaltılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Özellikle vasıfsız işgücüne yönelik istihdam olanağı sağlamaktadır. Ülkedeki vasıfsız işgücü, toplam işgücün içinde yeri fazladır. İnşaat sektörü de bu vasıfsız işgücünün eritilmesinde önemli bir yer tutar (Gür, 1993: 37). Uluslararası ve kırdan kentlere yaşanan göçler sonucunda bireyler marjinal işlerde çalışmak, gelir elde etmek ve meslek sahibi olmak isterler. Göçler sonucundaki emek göçü, düşük vasıflı oldukları ve meslek sahibi olmadıkları için tarım ve inşaat sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu sektörlerin önemli bir oranı vasıfsız işgücünü temsil etse de zamanla oluşan teknolojik gelişmeler ve sektör içinde artan yedek işgücü işçileri işsizlik çıkmazına atmaktadır.

Tablo 37. Türkiye’deki işsizliğin; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve medeni durum göstergeleri

Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşsizlik Verileri				
	2016	2017	2018	2019
Toplam İşsiz Sayısı (Bin)	3.330	3.454	3.537	4.469
İşsizlik Oranı (%)	10.9	10.9	11.0	13.7
Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşsizliğin Cinsiyet Dağılımı (Yüzde)				
Cinsiyet	2016	2017	2018	2019
Erkek	60.2	58.6	58.9	60.6
Kadın	39.8	41.4	41.1	39.4
Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşsizliğin Yaş Dağılımı (Yüzde)				
Yaş	2016	2017	2018	2019
15-24	29.6	30.9	29.8	29.5
25-40	43.4	42.3	42.1	41.5
41-64	26.4	26.2	27.4	28.5
65 ve üstü	.6	.5	.7	.6
Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşsizliğin Eğitim Düzeyi (Yüzde)				
Düzye	2016	2017	2018	2019
İlköğretim ve altı	51.6	49.2	49.6	50.3
Lise	23.6	23.6	23.5	24.5
Yüksekokul ve üstü	24.9	24.9	26.9	25.1
Seçili Yıllara Göre Türkiye Geneli İşsizliğin Medeni Durumları (Yüzde)				
Medeni Durumlar	2016	2017	2018	2019
Hiç evlenmedi	46.2	47.8	47.6	46.5
Evli	48.8	47.0	47.3	48.4
Boşandı	4.4	4.5	4.4	4.4
Eşi öldü	.6	.6	.7	.7

Kaynak: TÜİK-HHİA, 2016-2019 verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 39’da Türkiye’de toplam işsiz sayısı ve işsizliğin oranı, cinsiyet dağılımı, yaş aralığı, eğitim düzeyi ve medeni durumlarına göre dağılımları verilmiştir. Tablodan hareketle, Türkiye’deki toplam işsiz sayısı ve işsizlik oranı en yüksek 2019 yılında

görülmektedir. İşsizlik oranı kadınlara oranla erkeklerde daha yüksek bir durum sergilemiştir. Yaş dağılımı baz alındığında, en fazla işsizlik oranı '25-40 yaş aralığında' yoğunlaşmıştır. Eğitim düzeyine göre işsizlik bakıldığında en fazla işsizlik 'ilkokul ve altı' düzeyinde gerçekleşmiş ve medeni durumlarda ise 'hiç evlenmeyen ve bekar' bireylerde işsizlik yoğun olarak görülmektedir.

Modern dünyanın köklü bir çıkmazı olarak nitelendirilen işsizlik, emeğini sunan bireyin çalışabilecek herhangi bir iş bulamaması durumudur. Sosyal politikaların temel konularından olan işsizlik, bireyin hayatını etkilemekle birlikte, toplumun genelinde de olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu durum siyasi erklerin de sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. İşsizliğin tanımı bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde de değişik anlamlara karşılık gelmektedir (Yüksel, 2014: 247). Sanayi Devrimi'nin başlarında işsizlik kavramı, kabiliyeti ve yeteneği olmayan bireylerin meslek edinmemesi veya iş yerinde yaşadığı problemlerden dolayı herhangi bir işte sürekli olarak çalışmaması olarak adlandırılmaktaydı; bilgi yoğun teknolojilerin kullanıldığı 21. yüzyıl işsizlik kavramı sadece bireyin kendi iradesi ile ortaya çıkardığı bir durumdan çıkmış toplumların iktisadi yapılarından kaynaklanan bir sorun olarak tanımlanmaktadır (Zaim, 1997: 169).

İstihdam politikaları, refah kavramının geleceği konusundaki tartışmalarda merkezi bir yer tutmaktadır. Milyonlarca birey için ücretli olarak çalışma tek ve ana gelir kaynağı olmanın yanında sosyalliğin ve öz saygının da kaynağını oluşturmaktadır. Ücretli bir çalışma içinde olmayan bireyler hastalık ve yoksulluk riski içerisinde yaşamaktadır. Bununla beraber bu bireylerin bakmakla yükümlü oldukları çocukları da iyi bir eğitim ve başarılı bir yaşam içinde bulunmamaktadır. İşsizlik çok daha farklı problemlerle de ilişkilidir. İşsizliğin olduğu toplumlarda orantısız suçlar, anti sosyal durumlar ve aile parçalanmaları görülmektedir. Hükümetler için yüksek işsizlik, vergi gelirlerinin azalmasına, sosyal yardım ve bağımlı nüfusun artmasına, diğer sosyal politika mekanizmaların zorlaşmasına ve yaşlanan nüfusun beklenen maliyetlerin karşılanmamasına neden olmaktadır (Alcock vd. 2011: 412).

Ekonomi sistemin birey kaynağının somut hali bilindiği üzere işgücüdür. İşgücü nüfusu ekonomi dinamiğinin etkinliğini oluşturmaktadır. Ekonomik etkinlik, üretim ve hizmet süreçlerine doğrudan katılım sağlama veya katılma isteğinin oluşmasıdır. Demografik artışa bağlı olan toplam işgücü sunumu (arz) ve ekonomik koşulların bir sonucu olan işgücü sistemi (talebi) emek arzının birbirinden ayrı iki ayağını

oluşturmaktadır. Bu sunum ve sistemin farkı ekonomik ve toplumsal açılardan çok önem arz eden işsizliği meydana getirmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2019: 478).

Pasif istihdam politikalarından biri olan ve işsizlere geçimlik bir gelir sağlayan işsizlik sigortası bazı koşullara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu koşullar; son 120 gün kesintisiz çalışma ve son 3 yıl içinde 600 gün işsizlik sigortası primi ödeme zorunluluğudur. İnşaat sektöründe çalışan emekçiler için bu koşullar çok da elverişli gözükmemektedir. Çünkü inşaat sektöründe sigortalılık durumu mevsimsel ve dönemlidir (Koçak, 2013: 19). Dolayısıyla inşaat sektöründe işler düzensiz, süreli ve geçicidir. Bu durumda emek sınıfını temel asgari gelirden yoksun bırakmakta ve inşaat sektöründe çalışanları ve işsizleri yoksulluk sorunsalı ile baş başa bırakmaktadır.

Kapitalizmin güncel evresi olan Neo-liberalizm döneminde güvencesiz ve atipik istihdam biçimlerinin artması, yoksulluk sorunsalının çalışma ya da işsizlikle ilişkisinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Güvencesiz çalışma koşullarında ve sınıf altı olarak hayatını idame ettiren bireylerin varlığı, işsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi zayıflatmaktadır. Bu da çalışan yoksullar kavramını gündeme getirmiştir. Başlangıcı 19. yüzyıla dayanan çalışan yoksulluğu; artı-değerin bölüşüm sürecinde ortaya çıkan sınıfsal eşitsizlik, sınıf içi ücret eşitsizlikleri ve yedek işgücü ordusu ile alakalı olduğu ifade edilmektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 66).

2.3.3 Enformel İstihdam

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) enformel istihdamı şöyle tanımlamaktadır: kayıt dışılık, belirli bir referans döneminde formel ve enformel işletmelerde yapılan işler veya enformel çalışan kişilerin tamamıdır. İşverenler, enformel/formel tüm işletmelerde kayıtsız çalışanlar, enformel olarak kendi hesabına çalışanlar veya ücretsiz aile işçileri enformel istihdamın içinde yer almaktadır. Enformel sektörün heterojen bir yapıya sahip olması sektörle ilgili hesaplamaları güçleştirmektedir. Buradaki karmaşa bireylerin sadece enformel sektör değil formel sektör de dahil her ikisinde çalışabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde sektörün heterojenliği de önem arz eden durumdur: yasadışı faaliyetlerin, gizli olarak yapılan ikinci bir işlerin, sokakta alenen yapılan faaliyetlerin, ev içinde ya da formel sektörlerle bağlantılı küçük işletmelerde yapılan faaliyetlerin farklı bir şekilde ele alınması gerekir. Bu eylemler hangi amaçla yapıldığı, yani hayatı idame ettirecek geçimlik mi olduğu, yoksa tasarrufa imkân sağlama aracı mı olduğu analizi yapılmalıdır. Bu analizler istatistiksel yaklaşımın işletmeden ziyade hane halkı araştırmalarına dayanmasını ancak bunların özgül amaçlara göre şekillendirilmesini

ve işletmeler üzerine yapılan araştırma sonuçlarıyla sübvansede edilmesini gerektirmektedir (Özşuca ve Toksöz, 2003: 21).

Avrupa Birliği enformel istihdamı tanımlarken; ‘ulusal gereklere uygun kaydı’ temel ölçüt olarak belirlemiştir. Bu tanıma göre; üye devletlerin yasal sistemleri arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurularak, yasal olan ancak yetkili makamlara bildirilmeyen ve kayıt altına alınmayan her çeşit ücretli faaliyet enformel istihdamı vermektedir. Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferansı’nda 2003’te enformel istihdam tanımı yeniden ele alınmıştır. Yeni tanım enformel istihdamı,

“Enformel sektöre özgü işletmelerde emeğini arz edenleri; enformel sektördeki işletmelere sahip işverenleri; formel veya enformel sektördeki ücretsiz aile çalışanlarını; enformel üretici kooperatifleri üyelerini; formel sektör işletmelerince, enformel sektör işletmelerince veya ücretli olarak hane halkınca çalıştırılanlardan enformel bir işte çalışan ücretlileri; kendi ailesinin son kullanımına yönelik malların üretiminden bağımsız bir şekilde çalışan bireylere ilişkin istihdam türlerini kapsamaktadır (Erdut, 2007: 53-54)”.

ABD’de son otuz yılda çalışma ilişkilerinde yaşanan dönüşümle birlikte kayıt dışı istihdam artış göstermiş ve çeşitlendirilmiştir. ABD’de kayıt dışı istihdam, GSMH’nin %4 ile %8’ine denk gelmektedir. Fransa’da kayıt dışı istihdam sektörel dağılımı, %60 hizmet, %27 inşaat ve %13 diğer sektörler gelmektedir. Kayıt dışı istihdam Fransa’da GSMH’nin %4 ile %14’üne karşı gelmektedir. Almanya’da en fazla kayıt dışı istihdam %38 ile inşaat sektörü gelmektedir. Bu sektör içinde istihdam edilenler göçmenlerdir. Almanya’daki kayıt dışı istihdam GSMH’nin %17’sidir. İngiltere’de inşaat alanları ve küçük işletmeler en az denetimin olduğu ve kayıt dışılığın en çok görüldüğü yerlerdir. İngiltere’de kayıt dışı istihdam, GSMH’nin %15’i düzeyine denk gelmektedir. İtalya GSMH’nin %16’sına karşılık gelen kayıt dışı istihdamda daha çok kadınlar ve emekliler bulunmaktadır. İtalya’daki kayıt dışılık yoğunluğu daha çok inşaat, hizmet ve tekstil sektörlerinde görülmektedir. İtalya hükümeti inşaat sigortalılığına ciddi sübvansiyonlar getirerek kayıt dışılığı bu sektörde düşürmeye gitmiştir. Kayıt dışı istihdam Avusturya GSMH’nin %10’na karşılık gelmektedir. Avusturya’da kayıt dışı istihdam en fazla (%40) inşaat işlerinde görülmektedir. Belçika’da kayıt dışı istihdam GSMH’nin %20 sini oluşturmaktadır. Yine ağırlıklı olarak, inşaat, perakende ve ev hizmetlerinde görülmektedir. İsviçre’deki kayıt dışı istihdamın en yaygın olarak görüldüğü iki sektörden biri hizmet diğerisi ise turizm sektörleridir. İsviçre GSMH’nin %4 ile %8 arasında bir değeri vardır. Finlandiya’da kayıt dışı istihdam genel olarak GSMH’nin

%5'ine denk gelir ve sektörler olarak inşaat, ticaret ve emlak işlerinde yoğunlaşmaktadır. Danimarka'da kayıt dışı çalışma en fazla inşaat ve hizmetler sektöründe görülmektedir. GSMH'ye oranı ise %5,5 düzeyinde bir durum sergilemektedir. İrlanda'da kayıt dışı istihdam, inşaat ve lojistik işlerinde görülmektedir. İrlanda GSMH'nin %10- 15 arasında bir değerdedir. Lüksemburg'da kayıt dışı istihdam çok az olmasına rağmen inşaat sektörü kayıt dışı çalışmalarda ilk sırada gelmektedir (Tunç, 2007).

Kapitalist endüstri sistemi belirli zamanlarda içine düştüğü krizlerden sonra Neo-liberalizm piyasacı politikalar etkili olmuştur. Neo-liberal dönüşüm süreci işgücü piyasalarına iki farklı hastalık taşımıştır. İlki esnekleşme adı altında yaygınlık kazanan enformel istihdam, ikincisi işgücünün korumasız/güvencesiz bireylerinin istihdamıdır. Enformel istihdamın artması çalışma ilişkilerinde devlet müdahalesini en aza indirilmiştir. Türkiye'de, 1980'li yıllarda ekonomi politikasında köklü dönüşümler ve dışa açılma süreçleri başlamıştır. Bu durumun emek piyasasına yansımaları, kayıtdışılaşma ve kuralsızlaştırmanın tesis edilmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Böylelikle işgücünde emeğe yönelik esneklik söylemler tamamen bir kuralsızlaştırmaya dönüşmekte; göçmen, kadın, genç ve çocuk emeği başta olmak üzere belirli kesimlere baskı ve denetim mekanizmaları oluşturmakta dolayısıyla dezavantajlı gruplar üzerinde sömürünün artmasına yol açmaktadır (Akpınar, 2009: 1). Özellikle, inşaat ve tarım gibi sektörlerde bu enfomelleşme ve emek sömürüsü belirgin hale gelmiştir. Mücadele edilmesi güç olan enfomelleşme ve güvencesizlik devleti başta olmak üzere işvereni ve emeğini arz eden işçiyi olumsuz koşullara sevk etmektedir.

Enformel istihdamın sonucu sadece bireyleri bağlamamakta, kamu bütçesine de olumsuz yansımaktadır. Bu olumsuzluklar, sosyal güvenlik kurumlarında prim gelirlerinden fayda sağlanamaması ve yararlanma şartlarının güçleştirilmesi şeklinde ortaya çıkmış ve birtakım düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Kaynakların kötü kullanımı sosyal sigorta fonlarının kalıcı problem olmasına, sosyal güvenlik gelirinin yeniden dağılımına ve sosyal adalet ilkelerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda emeklilik planları ve sağlık sigortalarının özelleştirilmesi gibi çeşitli fikirler ön plana çıkmaktadır (Gökbayrak, 2010: 137-142).

Enfomelleşme, kapitalist firmaların sermaye birikiminde artı değer oranını artırmak için gerekli engelleri kaldırarak ekonomik faaliyetlerini kayıt dışına çıkarması halidir. Başta istihdam olmak üzere ekonomik faaliyetlerin de kayıt dışına çıkartılması sermayedara pek çok kazanç sağlamaktadır. Bunlar; hem vergi, sosyal güvenlik primi, tazminat vb. yükümlülüklerden kurtararak maddi getiri sağlama hem de işgücünün yaş,

toplumsal cinsiyet, etnik köken, göçmen vb. bireysel farklılıklardan kaynaklı özelliklerini daha fazla sömürme fırsatı vermiştir. Ekonomik faaliyetin kayıt dışına çıkartılması ülkelerde ve işletmelerde değişik metotlarla olmaktadır. (Akpınar, 2009: 25). Emek piyasalarında yaşanan arz artışının formel sektörde talebi karşılayamaması enformel sektörün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Piyasadaki bu dengenin sağlanmayışı, emeğini arz eden büyük orana sahip emekçi kesimin, enformel sektörde daha güvencesiz, esnek ve kapital düzende sömürüye açık şekilde çalışmasına zemin hazırlanmıştır (Kalfa Topateş, 2017: 83).

Kayıt dışı istihdam gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de başta tarım ve inşaat olmak üzere bir çok sektörde yoğun olarak görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kayıt dışı istihdamda bulunanlar; yabancı kaçak çalışanlar, yasadışı göç edenler, öğrenciler, işsizler, ikinci bir işte çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve üçüncü ülke vatandaşlardan oluşmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı istihdam küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ) yoğun olarak görülmektedir. Kayıt dışı istihdamın gelirin sürekliliğinde ve adil dağılımında olumsuz etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bu durum yoksulluk ve kayıt dışı istihdam ilişkisini doğurmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilenler daha yoksul ve güvencesizdir. Sektör bazında yoksulluk ve kayıt dışılık ilişkisi ele alındığında ise inşaat ve tarım ilk sıralarda gelmektedir.

2.3.4 Sendikasıız Emek İlişkileri

Sendikalar, modern endüstriyel düzende önemli bir yere ulaşmıştır. Dar kapsamlı bir örgüt olmak yerine politik, kültürel ve sosyal gelişmelerle çok yakından ilgilenen temel kurumlar haline gelmiştir. Günümüz sanayileşmiş dünyasında sendikaların rolü çok önemli gözükmektedir. Sendikalar *“birlik güçtür, eşit işe eşit ücret, iş güvencesi”* gibi temel ilkeleri benimsemektedir (Gupta 2013: 38-41). Gelişmiş ekonomilerde sendikaların öne çıkan hedefleri, üyelerinin çalışma koşullarını, ücretlerini iyileştirmek ve haklarını korumaktır. Sendikalar bu hedeflerine ulaşmak için, yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası platformlarda kaynaklarını harekete geçirmektedir. Dolayısıyla sendikalar, birleşik temsilcilik rolüyle üyelerine iyi bir ücret ve daha iyi çalışma koşulları sağlayabilmektedir. Bununla birlikte sendikalar, gelişmekte olan ülkelerde çalışan üyelerin desteklenmesi ve toplumsal gelirin daha hakkaniyetli dağılımında etkisi bulunmaktadır (Benson, 2001: 81).

Küresel dönüşümler, sendikaların yürüttüğü politikaları zorunlu olarak değişime uğratmıştır. Çünkü istihdam, sektörler arasında değişim göstererek hizmet sektörüne doğru kayma göstermiştir. Çalışanlarda vasıf düzeyi yükselerek, standart dışı çalışmalar

kabul görmüş ve yeni teknolojilerle birlikte daha az işgücü istihdamına yönelmiştir. İstihdam artışı sağladığı düşünülen standart dışı çalışmalar, iş güvencesizliği yanında sosyal güvenlikten de yoksun bırakmaktadır. Sendikalar tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için yeni model arayışlarına girmişlerdir. Bu modelde iş yerindeki değişimlere hızla uyum sağlayabilen, esnek, ademi merkezîyetçi örgütlenmeye dayalı, sosyal diyalogu merkeze alan, farklı bireysel talepleri hızlı ve yaratıcı bir şekilde karşılayabilen özellikle kadın ve gençlere yönelik politikalara yer verilmektedir (Gerşil vd. 2007: 166-168).

Sendikalar, emek hallerinin iyileştirilmesi, İSG mevzuatlarının düzenlenmesi ve uygulanması, kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi, ücretlerin yükseltilmesi, çalışan eğitimi ve araştırmasının desteklenmesi gibi birçok temel hak ve çıkarların korunmasında işçilerin sesi olarak hareket etmekte ve sosyal diyalogun emek yönlü ayağını oluşturmaktadır. İşçi sendikaları, işverenlere işçilerin sağlık ve güvenlik içinde çalışmaları için hukuki yükümlülüklerini hatırlatmakta ve bu yükümlülüklerin uygulanması için zorlamaktadır.

Tablo 38. Türkiye’deki Sendikalı İşçi Göstergeleri

Yıllar/Dönemler		Toplam işçi sayısı	Sendikalı işçi sayısı	Sendikalı işçi oranı
2017	Ocak	12.699.769	1.546.565	% 14,13
	Temmuz	13.581.554	1.623.638	% 14,40
2018	Ocak	13.844.196	1.714.397	% 13,66
	Temmuz	14.121.664	1.802.155	% 13,84
2019	Ocak	13.411.983	1.859.038	% 13,76
	Temmuz	13.764.063	1.894.170	% 13,86
2020	Ocak	13.856.801	1.917.893	% 12,76
	Temmuz	14.251.655	1.946.165	% 12,38
2021	Ocak	14.371.096	2.069.476	% 11,95
	Temmuz	15.027.910	2.123.685	% 12,18

Kaynak: ÇSGB, 2017-2021 Çalışma Hayatı İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 38, 5 yılın ve dönem olarak 10 dönemin toplam işçi sayılarını, sendikalı işçi sayılarını ve sendikalaşma oranlarını vermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere toplam işçi sayısı artmakta ancak sendikalı işçi sayısı azalmaktadır. En yüksek sendikalaşma oranı 2017 yılı Temmuz döneminde; en düşük sendikalaşma oranı ise 2020 yılı Ocak döneminde görülmektedir. Türkiye’de genel olarak 15 milyondan fazla işçi görülmektedir. Buna bağlı olarak sendikalaşma oranı ise oldukça düşüktür.

Türkiye’de kayıt dışı işçiler dahil edildiğinde fiili sendikalaşma oranı %11,4’tür. Bakanlık verileri sadece sigortalı işçileri kapsamaktadır. İşçilerin %90’ı sendikasız ve %93’ü toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında çalışmaktadır. TÜİK (2019/Ocak) verilerine göre toplu iş sözleşmesinde kapsamında çalışabilecek işçi sayısı 15 milyon 122 bin ancak TİS’ten yararlanan işçi sayısı sadece 1 milyon 132 bin kişidir. Oransal olarak bakıldığında toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi oranı %7’dir. 727 bin işçi sendikalı olmasına rağmen toplu iş sözleşmesinden yararlanmamaktadır. Avrupa ülkelerinde toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı %50’nin üzerindedir. Türkiye OECD ülkeleri içinde toplu iş sözleşmesi kapsamı açısından sonuncu gelmektedir. OECD ülkeleri toplu iş sözleşmesi kapsamındaki ilk ve son üç sıralamasına bakıldığında; Avusturya %98, Belçika %96, Yunanistan ve İsviçre %90 ile ilk üç sırayı oluştururken; Kore %11,8, Litvanya %7,1 ve Türkiye %7 ile son üç sıralamayı oluşturmaktadır (DİSK-AR, 2019: 3).

Tablo 39. Türkiye İşçi Konfederasyonlarına Göre Üye Sayıları

Yıllar/dönemler		TÜRK-İŞ	HAK-İŞ	DİSK	DİĞER
2017	Ocak	889.509	488.723	141.729	26.604
	Temmuz	907.328	544.566	145.988	25.756
2018	Ocak	925.039	615.301	149.187	24.870
	Temmuz	958.618	654.722	160.568	28.247
2019	Ocak	975.300	684.144	171.428	28.166
	Temmuz	1.012.277	674.404	178.691	28.798
2020	Ocak	1.018.092	666.303	184.852	48.646
	Temmuz	1.021.952	687.790	190.656	45.767
2021	Ocak	1.131.749	711.295	193.866	32.566
	Temmuz	1.554.777	730.516	206.640	32.352

Kaynak: ÇŞGB, 2017-2021 Çalışma Hayatı İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 39, Türkiye’deki konfederasyonlara göre sendikalı işçi sayılarını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere en fazla sendikalı işçi sayısına sahip konfederasyon Türkiye’nin en köklü konfederasyonu olan TÜRK-İŞ olmuştur. HAK-İŞ, sendikalı işçi sayısı bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Köklü konfederasyonlardan ikincisi olan DİSK ise üçüncü sırada gelmektedir. Yıllara göre değerlendirildiğinde konfederasyonların üye sayıları artmakta ancak toplam işçi sayısı ve işgücüne dahil olan nüfus açısından bakıldığında ise üye sayıları düşmektedir. Ayrıca üç büyük konfederasyon dışındaki sendikaların yer aldığı ‘diğer’ grubunda ise üye sayısı çok az ve yıllar itibarıyla dalgalanma gözükmemektedir.

Tablo 40. İnşaat Sektöründeki Toplam ve Sendikalı İşçi Verileri

Yıllar/dönemler		Toplam işçi sayısı	Sendikalı işçi sayısı	Sendikalı işçi oranı
2017	Ocak	1.556.403	48.267	%3,16
	Temmuz	1.828.455	52.580	%2,94
2018	Ocak	1.747.228	55.167	%3,21
	Temmuz	1.805.928	55.412	%3,13
2019	Ocak	1.259.940	54.921	%4,42
	Temmuz	1.280.618	52.854	%4,18
2020	Ocak	1.110.229	49.347	%4,49
	Temmuz	1.305.146	47.713	%3,70
2021	Ocak	1.319.158	52.063	%3,98
	Temmuz	1.419.202	52.156	%3,72

Kaynak: ÇSGB, 2017-2021 Çalışma Hayatı İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 40, Türkiye genelinde inşaat sektöründe çalışan toplam işçi sayısını, sektördeki sendikalı işçi sayılarını ve sendikalaşma oranlarını göstermektedir. Tabloya göre en yüksek sendikalaşma 2020/Ocak döneminde; en düşük sendikalaşma oranı ise 2017/Temmuz döneminde gerçekleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde zaman zaman yükselme olsa da dönemler arasında bir dalgalanma (yükselme/düşme) olduğu görülmektedir.

AÇSHB (2019/Ocak) verilerinden hareketle Türkiye'deki işkolları düzeyindeki sendikalaşma oranı en düşük iş kolları; inşaat, turizm ve büro iş kollarıdır; sendikalaşmanın en yüksek görüldüğü iş kolları ise; genel işler, savunma ve güvenlik banka, finans ve sigorta işleridir. İnşaat sektöründe toplu işsizleşmesinden yararlananların oranı %2,8'dir. Toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında çalışan inşaat işçilerin oranı ise %97,2'dir. İş cinayetlerin yoğun olarak görüldüğü inşaat sektöründe sendikasızlaşmanın devam ettiği görülmektedir (DİSK-AR, 2019: 3).

Tablo 41. Türkiye İnşaat Sektörü İşçi Sendikaları ve Üye Sayıları

Yıllar/dönemler	YOL-İŞ (TÜRK-İŞ)	DEV YAPI-İŞ (DİSK)	İNŞAAT-İŞ (HAK-İŞ)	DİĞER	
2017	Ocak	46.400	832	249	786
	Temmuz	50.318	754	329	1179
2018	Ocak	52.711	708	322	1526
	Temmuz	53.070	645	445	1252
2019	Ocak	52.609	595	443	1274
	Temmuz	50.708	530	502	1114
2020	Ocak	47.165	465	504	1213
	Temmuz	45.941	540	149	1083
2021	Ocak	50.301	511	170	1.081
	Temmuz	50.154	776	182	1.274

Kaynak: ÇSGB, 2017-2021 Çalışma Hayatı İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 41, inşaat sektöründeki işçi sendikaların üye sayılarına vermektedir. İnşaat sektöründe en yüksek üyeye sahip TÜRK-İŞ'e bağlı YOL-İŞ sendikası gelmektedir. İkinci sırada DİSK'e bağlı DEV YAPI-İŞ sendikası ve üçüncü sırada ise HAK-İŞ'e bağlı İNŞAAT-İŞ sendikası yer almaktadır. YOL-İŞ sendikasında sendikalaşma oranı en yüksek 2018/Temmuz döneminde, en düşük 2020/Temmuz döneminde, DEV YAPI-İŞ sendikasında sendikalaşma oranı en yüksek 2017/Ocak en düşük 2019/Ocak döneminde ve İNŞAAT-İŞ sendikasında ise en yüksek 2019/Ocak ve en düşük 2020/Ocak döneminde gerçekleşmiştir.

Türkiye'de sendikalara üye olmaktan kaçınan bir çalışan kesim vardır. Buna temel gerekçe olarak "sendika ve sendikacı kavramlarının aşınımına uğraması, sendikal hakların savunulmasına inanmamak," (Lordoğlu, 2004: 92), "sendikalara olan güven eksikliği, sendikacıların hak ve çıkarlarının korunmasındaki yetersiz oldukları" sunulmaktadır (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 187-188). Türkiye'de mevzuatta örgütlenmeyi zorlaştıran hüküm ve boşlukların varlığı işverenlerin sendikasızlaştırma politikaları için uygun bir zemin oluşturmaktadır (Yıldırım vd. 2010: 181). Türkiye'de sendikalı üye sayısını ve sendikaların etkinliğini azaltan unsurlar bulunmaktadır. Bunlar; işverenin örgütlenmeye ilişkin negatif düşünceleri, işyerlerinin küçük ölçekte olması, sendikal örgütlenmenin gecikmesi, darbelerin sendikalara zararlı yansımaları, işsizlik, geçici ve sürekli olmayan işlerin artması, kayıt dışı istihdam, taşeronlaşma, özelleştirme politikaları ve sendikal hakların kazanılması için gerçek manada önemli bir çabanın gösterilmemesidir (Uysal ve Köse, 2014: 101).

2.3.5 İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Boyutu

Küreselleşme, Neo-liberal politikalar, üretim biçimlerinin değişmesi ve teknolojik gelişmeler sektörler bazında da olumlu ve olumsuz etkilerini göstermektedir. Olumsuz etkilerine baktığımızda, esneklik, sosyal güvencesizlik, kötü çalışma koşulları, işçi sağlığından ve iş güvencesinden yoksunluk vb. sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma hayatındaki olumsuzlukları, sektörler bazında ele aldığımızda ise inşaat sektörü ön plana çıkmaktadır. Hizmet, sanayi ve tarım sektörünün yanında inşaat sektörü de dünya nüfusunun önemli bir kısmına istihdam alanı oluşturmaktadır. İnşaat sektörü, üretim alanlarını etkileyen, ülkenin veya bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kalkınmasına önemli katkı yapan bir sektördür; ancak bununla birlikte, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerin alınmadığı ve buna bağlı olarak iş kazaları ve meslek hastalıklarının yoğun olarak yaşandığı bir iş koludur. Türkiye’de her yıl binlerce çalışan, iş kazaları sonucu ölmekte, yaralanmakta veya hastalanmaktadır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının nedenlerine bakıldığında; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik, çevresel gibi faktörlerdir.

Dünya ülkelerinin en öncül konularından biri işçi sağlığı ve iş güvenliğidir. Çalışma ortamındaki sorunların nedenleri ve sonuçları birbirini etkilemektedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınmadığı iş yerlerinde genel olarak sosyal güvenceden yoksunluk, ağır çalışma koşulları, düşük ücretler gibi sorunlar da yer almaktadır. Türkiye son zamanlarda çalışma yaşamındaki sorunlara karşı ciddi mekanizmalar geliştirmiştir. Uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda, iş kazaları, meslek hastalıkları ve sosyal güvencesizlik gibi birçok sorunla mücadelede azaltıcı etki yapmaktadır. Özellikle 2012 yılında iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı koruma kapsamında 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanunun temel amacı; çalışanları, işverenleri ve devleti, maddi manevi yönden iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı korumaktır. Dar anlamıyla işçi sağlığı ve iş güvenliği, iş yerinde işin yapımı esnasında veya çalışma koşulları sebebiyle işçilerin karşı karşıya kaldığı bütün tehlikelerin ortadan kaldırılması veya azaltılması için alınması gereken tedbirlere yönelik düzenli çalışmalar iken; gelişen ve değişen dünya ile geniş bir anlam kazanmaya başlamıştır. Geniş anlamda işçi sağlığı ve iş güvenliği, iş yeri ve işçi ile sınırlı olmaksızın, bir işletmenin gerçekleştirdiği eylemlerden etkilenen tüm insanların (çalışanlar, ziyaretçiler, müşteriler) sağlığına ve güvenliğine etki eden risklerin ortadan kaldırılması veya azaltılması biçiminde kapsamı genişletilmiştir. Temel anlamıyla işçi sağlığı ve iş güvenliği, çalışanların yaşam ve vücut

bütünlüklerinin korunması, risk ve tehlikelerden uzak sağlık açısından uygun çalışma ortamının sağlanmasıdır.

Her ne kadar işçi sağlığı ve iş güvenliği sanayi öncesinde görülse de asıl işlevi sanayi dönemi sonrası değişen üretim biçimi ile değer kazanmıştır. Sanayi dönemi sonrasında küreselleşme, seri üretim, teknolojik gelişmeler ve uluslararası rekabet çalışma yaşamında büyük dönüşümlere sebebiyet vermiş; buna bağlı olarak, ağır çalışma koşulları, başta olmak üzere, işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, kayıt dışılık, iş kazaları ve meslek hastalıkları ülkelerin en önemli sorunları haline gelmiştir. Sosyal politika kapsamında bu gibi sorunlara karşılık ulusal ve uluslararası çözümler ortaya atılmıştır. Çünkü bu sorunlar sadece çalışanları değil, işverenleri, devletleri dolayısıyla toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir.

Bireylerin yaşamlarını asgari düzeyde de olsa sürekliliğini sağlayabilmeleri için çalışma önemli bir etmendir. Çalışma fenomeni, yaşamın bütünü için gerekli olan esas faaliyettir. Çalışma sırasında kaza ve yaralanma şeklindeki tehlikeler her zaman mevcut olmuştur. Ancak bu riskler, çalışma hayatının riskleri olarak değerlendirilmemiştir. Sanayi Devrimi'yle ekonomide, teknolojiye ve toplumsal alanda yaşanan gelişmelerin, çalışma hayatına da önemli yansımaları olmuştur. Başlangıçta işçilerin makinelerle yabancı olması daha sonra bilim ve teknolojiye gelişmelerin hızına yetişememeleri üretim sürecini daha kompleks bir yapıya dönüştürmüştür. Her yeni değişim yeni tehlikeleri beraberinde getirmiş ve üretim artışını olumsuz etkilemiştir. Böylelikle uluslar, işçilerin sağlık ve güvenlik içinde çalışması için, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına yönelmiştir. İşçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik bu çalışmalar işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramının ortaya çıkışını da sağlamıştır. Emek açısından işçi sağlığı ve iş güvenliği en esas konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla işçinin sağlıklı ve güvenceli çalışması çok önem arz etmektedir. Tezin bu başlığında işçilerin en temel ihtiyacı olan sağlık ve güvenlik konularına değinilecek. İşçilerin karşılaştığı iş kazaları ve meslek hastalıkları boyutu tartışılacaktır. Özellikle inşaat sektörünün çok tehlikeli işkolunda olması bu konunun önemini daha da artırmaktadır. İnşaat sektöründe görülen iş kazaları, gelir ve iş kayıpları incelenecektir.

2.3.5.1 İşçi Sağlığı

Günümüz dünyasında sanayi ve teknoloji hızla değişmektedir. Bununla birlikte işgücü küçülmekte ve yeni üretim ve yönetim modelleri gelişmektedir. Sürekli gelişen yeni yönetim anlayışları, hiyerarşik bir düzlemden, yatay bir düzleme, sermayeye bağlı

güçten, bilgi yaratma gücüne küresel pazardaki etkilerini sürdürmek ve grup çalışmalarıyla ulus ötesi sınırlara ulaşmak için sürekli değişim göstermektedir. Ortaya çıkan bu yeni yönetim ve çalışma modelleri, sağlık ve güvenlik anlayışları da değişime uğratmıştır. Bu süreçte işçi sağlığı ve güvenliği kavramları yeni anlamlar kazanmıştır (Zanko ve Dawson, 2012: 328-344)).

İşçi sağlığı, çalışanlara sağlıklı yaşam alanı için gerekli sağlık kıstaslarını yani işçi sağlığı ve güvenliği boyutunun sağlıkla olan yönüne vurgu yapmaktadır. Çalışan kesimin sağlığının hedefleyen tüm faaliyetlerdir. Dünya Sağlık Örgütü, işçi sağlığını çalışanın hastalıkların ve sakatlıkların yanı sıra sosyal, bedensel ve ruhsal yönden iyi olma olarak tanımlar. ILO, 155 Sayılı Sözleşmesi'yle bu tanıma ek; çalışmanın hijyen koşullarına ve güvenlikle doğrudan ilişkili olan fiziksel ve zihinsel kıstasların iyi olma halini de eklemiştir (Kılış, 2014: 6). WHO-ILO tanımları değerlendirildiğinde; ortak ifade olarak, işçi sağlığı kavramının çalışanları iş farkı gözetmeksizin kapsayacak şekilde yapılmıştır. Özellikle maden veya inşaat sektörü gibi tehlikeli iş kollarında çalışanlarla, öğretmen, AVM' de ayakta ve uzun süre çalışan satış üyelerini, şoför, banka çalışanı hemşire kısacası tüm sektör çalışanlarını “çağdaş işçi sağlığı anlayışı” olarak öngörmüştür (ÇSGB, 2018).

İşçi sağlığı; çalışan sağlığı, iş örgütlenmesini ve çalışma alanının iyileştirilmesi, çalışanların bireysel gelişimlerini sağlıkla ilgili girişimlere etkin katılımlarını desteklemeyi gözetken, sağlık personeli tarafından yönlendirilen etkinlik olarak da tanımlanmaktadır (Ofloğlu ve Cihan, 2001: 29). Başka bir yaklaşımla; işçi sağlığı ekseninde iş kazalarını ve meslek hastalıklarını, çalışan sağlığını, güvenli ortam ve şartlarda çalışmaları demektir. Dolayısıyla işçi sağlığı, tüm çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal iyi olma politikalarının tümüdür (Demirbilek, 2015: 8).

2.3.5.2 İş Güvenliği

İş güvenliği, çalışanları iş yerlerinde oluşan ve oluşacak risklerden, sağlık açısından zararlı şartlardan korumak, çalışma ortamını daha iyi olması için yapılan sistematik düzenlemeler bütünüdür. Başka bir tanıma göre iş güvenliği, iş alanlarında işin devamıyla ortaya çıkan risklerden ve sağlığa zarar verebilecek koşullara göre yapılan metotlu çalışmalardır (Serin ve Çuhadar, 2015: 49). İş güvenliği; işletmelerdeki iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı çalışanların korunmalarına yönelik birtakım önlemlerdir. İş güvenliği çalışanlar, işverenler ve devlet için maddi ve manevi kayıplarının önlenmesi ve verimliliği artırma biçimidir. Dolayısıyla işletmelerde güvenli

çalışmayı oluşturma gereği, hukuki, teknik ve tıbbi alanlarındaki işlemler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışkan, 2016: 7; Güvel, 2016: 4).

İş güvenliği kavramı, sadece çalışanların güvenliğini kapsamaz aynı zamanda çevrenin ve üçüncü kişilerin güvenliğini de korumaktır (Güranlı, 2015: 81). Bunun yanı sıra işyerlerini, işin yürütümü nedeniyle oluşan risklerden ve işçi sağlığına zarar verebilecek sonuçlardan kurtarmak ve daha çalışma ortamı sağlamak adına yapılan çalışmalardır. Ekonomi, sosyal politika, davranış bilimleri, ergonomi, tıp, istatistik, matematik ve hukuk gibi birçok bilim dallarından faydalanmaktadır (Güvel, 2016: 4). İşçi sağlığı ve iş güvenliği, en temel hak olan yaşam hakkını iş kazaları ve meslek hastalıklarına yakalanma riskiyle tehdit eden koşullara karşı çalışanları gözetin ve çalışma ilişkileri ile ilgili zararların azaltılmasını ifade eden proaktif düzenlemelerdir. Dolayısıyla tüm çalışanları güvenceli yaşam altında tutmak gibi bütüncül bir görevi vardır (Yılmaz, 2019: 7). İşçi sağlığı ve iş güvenliğindeki yetersizlikler, özellikle inşaat gibi ağır ve tehlikeli işler barındıran iş kollarında iş kazaları ve meslek hastalıklarına yakalanma olarak ortaya çıkmaktadır. İnşaat sektöründe sıkça yaşanan iş kazaları ve iş güvenlik zafiyetleri sektörün en önemli yapısal sorununu oluşturmaktadır.

2.3.5.3 İş Kazaları

İş kazası, herhangi bir kasıt olmadan beliren ve sonucunda insan vücudunda, derecesi ne olursa olsun bir hasar oluşturan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Sigortalı çalışanın iş yerinde bulunduğu esnada, işveren tarafından verilen iş dolayısıyla, sigortalının işveren tarafından başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işin dışında geçen zamanlarda, kadın sigortalının çocuğa süt vermesi için ayrılan sürede ve işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri esnada meydana gelen kazalardır (Telman vd., 2015: 72).

Kaza, yaralanma veya zarara uğratma potansiyeline sahip, ani bir şekilde oluşan, istenilmeyen ve planlanamayan olay ve olaylar zinciri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tepekule, 2015: 77). Kaza kavramının geniş ve dar anlamda iki farklı anlamı bulunmaktadır: geniş anlamda kaza; ani bir şekilde ve istenilmeyerek bir zararın ortaya çıkmasında etkili olan sebepler bütünü iken, dar anlamda kaza ise çalışanın zarar görmesi, yani ölüm veya vücut bütünlüğünün bozulması olarak ifade edilmektedir. İş kazalarında, sadece dar anlamda kaza kavramı ön plana çıkmaktadır. İş kazası, “işçinin, işverenin otoritesi altında bulunduğu bir sırada, onun için yerine getirdiği işten veya iş dolayısıyla dış bir sebeple ve aniden meydana gelen bir olay sonucu uğramış olduğu kazalardır. Kazalar kendiliğinden meydana gelmemekle birlikte mutlaka bir nedene bağlı

gerçekleşmektedir. İş kazasının ortaya çıkmasına sebep unsurlar, tehlikeli durumlar, tehlikeli davranışlar ve oransal olarak zayıf da olsa nedeni bulunamayan faktörlerdir. Ancak iş kazalarının meydana gelmesinde iş sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarının tam olarak yerine getirilmemesi, İSG tedbirlerinde kalıcılığın sağlanmaması ve denetimlerin yeterince gerçekleştirilmemesi de en önemli etkenler arasında sayılabilir. ILO iş kazalarının nedenlerini; insan, teçhizat ve sosyal nedenler olmak üzere üç faktörde toplamıştır (Toygar, 2017: 7-9).

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 3. maddesinde iş kazası, “iş yerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenengelli hâle getiren olay” olarak ifade edilmiştir. Bu düzenlemede, sadece iş yerinde meydana gelme şartı aranmamış, işle ilişkili olması ve çalışana zarar vermesi belirleyici faktördür. Çalışma şartları ve biçimine ilişkin herhangi bir ayırım ve sınırlama yer verilmemiştir (Kılıkış, 2014: 12).

Tablo 42. Türkiye Geneli ve Manisa İli İş Kazaları Göstergeleri

Yıllar	Türkiye Geneli		Manisa İli	
	İş göremezlik sürelerine (göre) iş kazası geçiren sigortalı sayısı	İş kazası sonucu ölen sigortalı sayısı (Türkiye)	İş göremezlik sürelerine (göre) iş kazası geçiren sigortalı sayısı	İş kazası sonucu ölen sigortalı sayısı
2016	286.068	1.405	10.869	25
2017	359.653	1.633	12.914	31
2018	430.985	1.541	15.571	40
2019	422.463	1.147	14.128	13
2020	384.262	1.231	12.813	27

Kaynak: Yazar tarafından SGK 2016-2020 İstatistik Yıllıklarından Derlenmiştir.

Tablo 42’te, Türkiye geneli ve Manisa İli özelinde iş göremezlik sürelerine göre iş kazası geçiren çalışanların istatistikleri gösterilmektedir. Tablodan da çıkarılacağı üzere iş kazası geçiren ve ölümlü iş kazası sayısı yüksektir. İş kazası en fazla 2019 yılında; en az 2016 yılında gerçekleşmiştir. Genel olarak iş kazası sayısında bir artış olduğu gözlenmektedir. Ölümlü iş kazası sayısı incelendiğinde Türkiye genelinde en fazla 2017, en az 2019 yılında; Manisa ili özelinde ise en fazla 2018 yılında ve en az 2020 yılında meydana gelmiştir. İş kazası, çalışma yaşamında başta çalışanlar olmak üzere, bireyleri, işverenleri, devletleri ve toplumları ekonomik, sosyal, sağlık, psikolojik vb. boyutlarda olumsuz etkileyen en önemli durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 43. İnşaat Sektöründeki Toplam İş Kazaları ve Ölümlü İş Kazaları

İnşaat Sektöründe İş Kazası Geçiren Sigortalılar				
Yıllar	41. bina inşaatı	42. Bina dışı yapıların inşaatı	Özel bina inşaatı	İnşaat toplam
2016	20.159	9.517	14.877	44.553
2017	34.952	20.873	6.977	62.802
2018	41.759	27.639	7.759	77.157
2019	25.551	15.927	6.223	47.701
2020	23.949	14.225	6.130	44.304
İnşaat Sektöründe İş Kazası Sonucunda Ölen Sigortalılar				
Yıllar	41. Bina inşaatı	42. Bina dışı yapıların inşaatı	Özel bina inşaatı	İnşaat toplam
2016	239	130	127	496
2017	340	158	89	587
2018	360	162	69	591
2019	207	105	56	368
2020	199	98	50	347

Kaynak: Yazar tarafından SGK 2016-2020 İstatistik Yıllıklarından Derlenmiştir.

Tablo 43, ekonomik faaliyet kodları içerisinde yer alan inşaat sektöründe iş kazalarını ve iş kazası sonucunda ölen sigortalıların sayılarını göstermektedir. Daha önceden belirtildiği üzere inşaat sektörü; 41 bina inşaatı, 42 Bina dışı yapıların inşaatı ve 43 Özel bina inşaatı kodlarından oluşmaktadır. Sektörde toplam iş kazalarına ve ölümlü iş kazalarına bakıldığında en fazla 2018 yılında, en az 2020 yılında gerçekleşmiştir. 2020 yılında iş kazalarının düşmesinin nedeni küresel sağlık krizinin çalışma hayatına yansması ve istihdam olanaklarını daraltmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Covid-19 Sağlık Krizi sürecinde ekonomilerin küçülmesi ve kapanma durumlarında istihdam aktörlerin çalışma yaşamından çekilmesi ana etkenler içerisinde sayılabilmektedir. İnşaat sektöründe toplam iş kazaları ve iş kazası sonucunda ölen sigortalı sayısı incelendiğinde en yüksek bina inşaatı kolunda gerçekleşmiştir. Bina inşaatı iş kolunda, ölümlü iş kazası en yüksek 2018 yılında, en düşük 2020 yılında meydana gelmiştir. Toplam ve ölümlü iş kazalarında en düşük sayı özel bina inşaatı iş kolunda gerçekleşmiştir. İnşaat sektöründe iş kazaları ve ölümlü iş kazası özel bina inşaatında en yüksek 2016, en düşük 2020 yıllarında görülmüştür. Toplam iş kazası ve ölümlü iş kazalarının özel bina inşaatlarında düşük görülmesi; inşaatın kısa süre içinde bitmesi ve bildirimlerin eksik olması, kayıtdışı istihdamın yoğun olması, işlerin geçici ve kuralsızlığı gibi nedenlere bağlanabilmektedir.

Tablo 44. İş Kazası Geçirenlerin Ekonomik Sınıflamaya Göre Oranları (%)

Ekonomik Sınıflamalar	2016	2017	2018	2019	2020
(10) Gıda ürünlerin imalatı	5,01	5,63	5,24	5,38	5,71
(13) Tekstil ürünlerin imalatı	4,70	4,59	4,54	4,79	5,04
(24) Ana metal sanayi	4,57	4,35	4,03	3,88	4,10
(25) Fabr. metal ürünleri iml (Makine ve teçhizat hariç)	7,20	6,56	5,96	5,70	5,91
(41-42-43) Bina inşaatı- Bina dışı inşaat- Özel bina inşaatı	15,56	17,44	17,89	11,28	11,52
(56) Yiyecek ve içecek hizmetleri faaliyeti	4,41	4,67	4,09	6,14	4,63
(81) Binalar ve çevre düzenleme faaliyetleri	4,06	4,22	4,54	4,65	3,86
Diğer faaliyetler (90 faaliyetin toplamı)	54,49	52,54	53,71	58,18	59,23

Kaynak: Yazar tarafından SGK 2016-2020 İstatistik Yıllıklarından Derlenmiştir.

Tablo 44, belirtilen yıllar itibariyle Türkiye'deki ekonomik sınıflamaya göre iş kazalarının oranlarını göstermektedir. TÜİK istatistik yıllıklarında toplam 99 ekonomik sınıflama (Nace Rev. 2) yer almaktadır. Tezin bütünlüğü ve inşaat sektörünün ana tema olması sebebiyle inşaat ekonomik faaliyet kollar (41-42 ve 43) birleştirilmiştir. İş kazalarının en fazla olduğu iş kolları hesaplanarak baz alınmış ve az olan ekonomik sınıflar ise 'diğer ekonomik faaliyetler' altında birleştirilmiştir. Buradan hareketle gerçekleşen iş kazaları oranına bakıldığında en yüksek inşaat sektörü gelmektedir. İş kazalarının en çok görüldüğü ikinci iş kolu, 25 numaralı kod ile fabrikasyon metal ürünleri (makine ve teçhizat hariç) imalatı olmuştur. Belirtilen iş kolları yanında; gıda ürünleri imalatı, tekstil ürünleri imalatı, ana metal sanayi ürünleri, yiyecek ve içecek hizmetleri faaliyeti, bina ve çevre düzenlemeleri faaliyetleri de iş kazalarının yoğun olarak görüldüğü ekonomik faaliyet kollarıdır.

2.3.5.4 Meslek Hastalıkları

İnşaat sektöründe meslek hastalıkları, önemli yapısal sorunların başında gelmektedir. Çalışma yaşamının olumsuz iki temel yansımaları olarak iş kazaları ve meslek hastalıkları karşımıza çıkmaktadır. Meslek hastalığının iş kazasından ayrılan yönü riskin tamamen mesleksel olmasıdır. Dolayısıyla çalışma sürecinden kaynaklanan bir durumdur. Çalışanın yaptığı işten kaynaklı bir hastalık nedeniyle olduğu için birçok farklı meslek hastalıkları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenledir ki meslek hastalığı beklenmeyen bir durum değil ön görülebilir ve çözümlenebilir bir sorundur.

Meslek hastalığı, iş faaliyetin uzun bir süre yürütülmesi sırasında veya belli işlerde sürekli çalışma sonucunda ilişkili hastalıklar meydana gelmektedir. Bu durum, meslek

hastalıklarının sosyal güvenlik sistemlerinde bir sosyal risk olarak kabul edilmesinde temel sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesleki hastalık, işçinin emir ve talimatlar doğrultusunda çalışırken veya çalışma koşullarından dolayı, işin niteliğine göre tekrarlayan nedenlerle bedensel veya zihinsel maruz kaldığı bir bozulma durumu olarak tanımlanmaktadır (Ünver Emrem, 2018: 9).

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 14. Maddesi birinci fıkrasında; meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özür lülük halleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım 4/1-a kapsamında bağımlı çalışan sigortalıların yanı sıra kendi adına bağımsız çalışanları da kapsama alarak meslek hastalığı uygulamasının alanını genişletmiştir. Meslek hastalığı unsurları; birey kaynaklı unsur, sigortalının zarara uğraması, zararın meydana gelmesi ile engellilik hali arasındaki ilişki unsuru ve rapor unsurlarıdır (Alper, 2015: 236-137). WHO ve ILO gibi uluslararası kurumlara göre meslek hastalıkları, iş yeri ortamında mevcut olan faktörlerin etkisi ile meydana gelen hastalıkların ortak adı olarak tanımlanmıştır. Benzer bir söyle olarak meslek hastalığı, çalışılan işe özgü olmak şartıyla iş yerindeki zararlı bir etkenle bundan etkilenen anatomik yapı arasında neden ve sonuç ilişkisi, etki ve tepki ilişkisinin ortaya konulduğu hastalıklar olarak aktarılmaktadır.

Türkiye'nin 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda meslek hastalığı "mesleki risklere maruziyet sonucu ortaya çıkan hastalık" olarak adlandırılmıştır. İş Kanunu'nda, meslek hastalığı tanımı yapılmamış; 5510 Sayılı Kanun'daysa; "*sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm koşulları nedeniyle, geçici veya sürekli hastalığa yakalanması bedensel veya ruhsal kayba uğrama hali*" olarak tanımlanmıştır. Bu eksende, ortaya çıkan hastalık, sakatlık ve hatta ölüm çalışanın yaptığı işten veya işin yürütülmesinden kaynaklanmalı ve tekrarlayan bir yönü olmalıdır (Kılıkış, 2014: 15). İş kazası ve meslek hastalığına örnek vermek gerekirse; çalışanın elini makineye kaptırması "*iş kazası*", kot kumlama işinde çalışanlarda ise tekrarlanan bir durumda kumu solumaları sonucunda ortaya çıkan silikozis ve benzeri hastalıklar "*meslek hastalığı*" olarak tanımlanır (Çalışkan, 2016: 15).

Meslek hastalıkları, işletmedeki üretim süreci, kullanılan kimyasallar, hammaddeler, ekipmanlar, iş pozisyonu ve sektör gibi birçok etkene bağlı değişim göstermektedir. Dünyada genel kabul gören bir meslek hastalıkları listesi yoktur. Ancak ILO kurulduğu yıldan bu yana meslek hastalıklarının tanımı üzerinde çalışmış ve 2010 yılında bir güncelleme yapmış, 106 meslek hastalığını tanımlayarak dört ana başlık

altında toplamıştır. Bunlar; işin yürütümü sırasında karşılaşılan faktörler (kimyasal, fiziksel ve biyolojik faktörler), hedef organ sistemleri (solunum sistemi, kas-iskelet sistemi, deri, zihinsel ve davranışsal) meslek hastalıkları, mesleki kanserler ve diğer hastalıklardır (ILO, 2018).

Tablo 45. Türkiye'nin İSG ile İlgili Kabul Ettiği ILO Sözleşmeleri

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütüne Üyeliklerinden İtibaren Kabul Edilen İSG ile İlgili ILO Sözleşmeleri	Kabul Tarihi/Sayı
55-Gemi Adamlarının Hastalanması, Yaralanması ya da Ölümü Halinde Armatörün Sorumluluğuna İlişkin Sözleşme	2003/4942
134-İş Kazalarının Önlenmesine (Gemi Adamları) İlişkin Sözleşme	2003/4935
152-Liman İşlerinde Sağlık ve Güvenliğe İlişkin Sözleşme	2003/4946
155-İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme	2004/5038
161-Sağlık Hizmetlerine İlişkin Sözleşme	2004/5039
164-Gemi Adamlarının Sağlığının Korunması ve Tıbbi Bakımına İlişkin Sözleşme	2003/4945
167-İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi	1991/6571
176-Madenlerde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi	2014/6580
187-Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi	2013/5356

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü, 2017.

Türkiye'de işçi sağlığı ve güvenliği kapsamındaki düzenlemeler ele alındığında AB müktesebatı ve ILO sözleşmelerine uygunluk göze çarpmaktadır. Çalışma ilişkileri bağlamında önemli bir yeri olan 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ,89/391 EEC sayılı AB Direktifi ve ILO sözleşme ve tavsiye kararları doğrultusunda ortaya çıkarılmıştır (Öçal ve Çiçek, 2017: 622).

Tablo 46. Meslek Hastalığına Tutulan Sigortalı Sayıları ve Manisa İli İstatistikleri

Yıllar	Toplam meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısı	Sigortalılığı sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi konulan sigortalı sayısı	Manisa ilinde meslek hastalıklarına tutulan sigortalı sayısı	İnşaat sektöründe meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısı
2016	597	175	16	30
2017	691	173	08	16
2018	1.044	298	46	30
2019	1.088	181	25	35
2020	908	151	18	23

Kaynak: Yazar tarafından SGK 2016-2020 İstatistik Yıllıklarından Derlenmiştir.

Tablo 46, Türkiye geneli, Manisa ili ve sektör olarak inşaat sektöründe meslek hastalığına tutulan sigortalıları ve sigortalılığı sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi

konulan sigortalı sayılarını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere, toplam meslek hastalığına yakalan sigortalı sayısı en fazla 2019 yılında, en düşük 2016 yılında gerçekleşmiştir. Genel olarak meslek hastalığına tutulan birey sayısında bir artış olduğu söylenebilmektedir. 2020 yılında meslek hastalığına tutulan sayı bir önceki yıla göre düştüğü görülmektedir. Küresel sağlık krizinin tüm sektörleri olumsuz etkilemesi, toplam işgücünü ve istihdama katılımı azalttığı için meslek hastalığına tutulan sayının 2020 yılında düşük çıktığı tahmin edilmektedir. Sigortalılığı sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi konulan çalışan sayısı en yüksek 2018 yılında, en düşük 2021 yılında gerçekleşmiştir. Manisa ilinde meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısı en yüksek 2018 yılında, en düşük 2017 yılında meydana gelmiştir. Son olarak inşaat sektöründe meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısına bakıldığında, en yüksek 2019 yılında, en düşük 2017 yılında görülmektedir.

2.4 Covid-19 Küresel Sağlık Krizinin Sektör ve Emek Üzerine Etkileri

Küresel bir sağlık krizi olan Covid-19 salgını, ilk olarak Çin'in Wuhan şehrinde (Çin) ortaya çıkmıştır. Kısa sürede başlangıçta Uzak-Doğu ülkelerini daha sonra Avrupa, Amerika ve tüm dünyayı yoğun bir biçimde etkisi altında bırakmıştır. İlk defa virüs, 1930'larda tavuklarda görülmüş ve görünümü taç şeklinde olduğu için Latince'de bu anlamı karşılayan 'korona' ismi verilmiştir (Alpago ve Alpago, 2020). İnsanlar arasında kolay ve hızlı geçiş göstermesi kısa sürede tüm dünya ülkelerini savunmasız ve önlemsiz bırakmıştır. Korona Virüs her geçen zamanda insanlarda hastalık ve ölüm oranlarını arttırmış ve arttırmaya devam etmektedir. Dünya ülkeleri ilk etapta sınırlarını kapatarak, mesafe, maske ve temizlik kurallarına riayet ederek kendi imkanlar çerçevesinde önlemler almış ve daha sonra ilaç ve aşı gibi tedavi yöntemlerine gitmiştir. İnsan hayatının merkezinde yer alan küresel sağlık sorunu başta eğitim, sağlık, sosyal yaşam, ekonomi ve küresel ticaret olmak üzere bütün sektörleri ve sektör aktörlerini (ücretliler, maaşlılar, kendi hesabına çalışanlar, işverenler ve diğer) olumsuz etkilemektedir.

Daha önceden meydana gelen krizlerin benzerlik ve farklılıkları ekonomi aktörleri tarafından kıyaslanmıştır. Çıkış noktaları, kriz esnasında uygulanan politikalar ve krizin olduğu sonuçlar bakımından farklılıklar göstermesiyle değerlendirilmiştir. Covid-19 pandemisi de kuşkusuz bu kıyaslamalara dahil olacaktır. Covid-19 temel düzeyde ele alındığında çıkış noktasının pandemiye evirilen bulaşıcı bir sağlık sorunu olması sebebiyle geçmişte ortaya çıkan krizlerden farklılıklar göstermektedir. Pandemi bulaşıcılığının hızlı ve etkili oluşu, fiziki ve günlük yaşamda ciddi düzenlemeleri ve aksaklıkları beraberinde getirmiştir. Çok sayıdaki dünya ülkeleri uzun süreli sokağa

çıkma yasakları getirmiştir. Birçok AB ülkelerinin ve ABD sağlık sistemlerinin çökmesine neden olmuştur. Fiziki etkileşimi sınırlandıran, çalışma ortamından uzaklaştıran Covid-19 salgın, üretim süreçlerinde ve devlet müdahalelerinde durgunluğa sebep olmuştur. Covid-19 krizi ile ilgili; atipik oluşu, ekonomik veya finansal çıkışlı olmaması, temel kaynağının pandemi olması, çözümünün sadece ekonomik ve finansal alternatifler olmayışı, ülkelerin kendi kendilerine yeterliliğini merkeze alması ve ticari sistemleri kökten sarsması gibi özellikleri ile ifade etmek mümkündür (Balcı ve Çetin, 2020: 11-12).

Salgın sebebiyle küresel düzeyde talep düşüşü yaşanmıştır. Hatta bazı ülkelerde üretim süreçlerinin sektöre uğradığı, özellikle işgücü seyyaliyetinin yüksek olduğu hizmet sektöründe büyük gelir kayıplarının yaşanmıştır. Böylece sanayi üretimi ile iç ve dış ticaret tutarının zayıfladığı da söylenebilmektedir (Hale vd. 2020). Kolektif olarak deneyimlenen küresel sağlık krizi herkese eşit olumsuzluklar göstermemektedir. Hastaları, kronik rahatsızlığı olanları, kadınları, yaşlıları, göçmenleri, işçileri, yoksulları ve benzer kırılabilir yapıya sahip grupları daha da olumsuz etkilemiştir.

DİSK (Temmuz 2020) raporuna göre;

Salgın çalışma koşullarında önemli değişikliklere yol açmıştır; işçilerin %63'nün çalışma düzeni değişmiştir. Özel sektörde çalışanların %76'sının iş koşullarında değişikliğe gidilmiştir. Çalışma süreleri buna bağlı olarak değişmiştir. Çalışma süreleri azalmış ve çalışanların %19'u dönüşümlü olarak işe gitme ile karşılaşmıştır. İşçilerin önemli bir kısmında ücret, fazla çalışma ve diğer sosyal haklar bağlamında kayıplar yaşanmıştır. Rapora göre, işçilerin %36'sı ücret ve gelirden kayıplar yaşamış ve %40' daha ucuz besinlere kaymıştır. İşçilerin salgın sürecinde önemli ekonomik sorunlarla da karşılaşmıştır. Bazı işçiler kredi kartı borçlarını ödeyemedi, bazıları en alt limitleri ödemiştir. Dolayısıyla işçilerin borçluluk durumları salgında daha da artmıştır.

Salgında en fazla etkilenen grup kadınlar ve kadın işçiler olmuştur. Çalışma biçimleri erkek işçilere oranla daha da esneklik kazanmıştır. İş ve gelir kayıpları daha da belirgin hale gelmiştir. Rapora göre kadın işçilerin %52'si bu süreçte ücretli çalışma süreleri azalmış ve %42 oranında ücret kaybı yaşanmıştır. İşçi kazanımları salgın sürecinde daha da azalmıştır. İşçilerin %63'ü aylık gelirlerinin bir aydan daha az bir sürede geçimini sağladığını, %29'unun 1 ila 3 ay gibi geçimini sağlayacağını ve sadece %12'sinin kazanımlarının 6 ay gibi uzun bir süre geçimini sağlayacağını söylemiştir. Salgın sürecinde İŞKUR ödenekleri etkin kullanılmıştır. İşçilerin %24'ü kısa çalışma

ödeneği almış ve bu oran özel sektör alışanlarında %43 olmuştur. Rapora göre, işçilerin %91'i İŞKUR dışında herhangi bir kurum ve kuruluştan yardım almadığını belirtmiştir.

İşçilere göre Covid-19 salgın krizi, iş ve yaşam koşullarını ciddi oranda tehdit etmiş ve genel olarak önlemler de yetersiz kalmıştır. İşyerlerinin %15'inde üretim tamamen durmuştur. İşçilerin %53' işyerlerinde alınan önlemleri yeterli görmemiş ve kaygıları yüksek çıkmıştır. İşçilerin %82'si işini ve yaşamını tehlikede grmştir. İşçilerin %53' salgın etkisinin hızlanacağını belirtmiş ve %90'ı ülke ve dünya ekonomisini etkileyen en önemli tehdit olarak Covid-19 salgınını göstermiştir (DİSK, 2020:5-6).

Pandemi sürecinin ekonomi ve istihdam üzerindeki diğer etkilerine bakıldığında; e-alışveriş oranlarında artış olduğu, taraflarca alınan önlem ve tedbirlerin yükseltildiği, bununla birlikte bir araya gelmeden de tarafların iş akışını sağlayabildikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla e-ticaret sisteme geçişin hızlanması ve katılımının artırılmasına yönelik işletmelere verilen destek ve teşviklerin katkısı önem arz etmiştir. Pandemi sürecinin kazandırdığı bir başka öğreti de sosyal yapı ve ekonomik yapının sağlanması, çevresel faktörlerin dikkate alınmasının, toplum sağlığının iyileştirilmesinin sayısal olarak sermaye artışından ve üretim hacminin artırılmasından daha nc olduğu ve olacağı görünümüdür. Başka bir deyişle yüksek kar elde etmeye, sadece üretim artışını merkeze alan düzenlemelerin sebep olduğu negatif dışsallıkların önüne geçilmesi şartını doğurmuştur. Bu bağlamda ekosistemi bütüncül perspektifle gözeten modellerin geliştirilmesine öncelik verilmesi öğretilmiştir (Oral ve Sevinç, 2020: 67-68).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1 Manisa İlinin Demografik, Ekonomik ve Sosyolojik Yapısı

Türkiye’de toplam nüfus, 84.680.273 kişidir. Nüfusun %49,9’u kadınlardan, %51,1’i erkeklerden oluşmaktadır. 0-14 yaş %24,4, 15-64 yaş %67,9 ve 65 ve üstü yaş %9,7’dir. Manisa ili toplam nüfus ise 1.456.626 kişidir. Manisa’ya çok yakın olan İzmir’de Manisa nüfusuna kayıtlı birey sayısı 207.707’dir. Manisa yıllık nüfus artış hızına bakıldığında (binde) 4,1; nüfus yoğunluğu ise 111 olarak görülmektedir. 2021 yılı ortalama hane halkı büyüklüğü 2,99’dur. 2019-2020 yılları itibariyle aldığı göç 37 bin, verdiği göç 29 bin 800, 2020 yılı okuryazarlık durumu ise %97,13 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022: 3-11).

Tablo 47. İşgücü ve İstihdam Göstergeleri (2020)

İşgücü Verileri			
	TR	TR3	TR33
İşsizlik Oranı	13.2	12.4	8.3
İstihdam Oranı	42.8	44.9	46.4
İşgücüne Katılma Oranı	49.3	51.2	50.5
Sektör boyutuyla İstihdam Verileri			
	TR	TR3	TR33
Tarım	17.6	19.3	30.3
Sanayi	26.2	28.8	29.4
Hizmet	56.2	51.9	40.3

Kaynak: TÜİK, 2020 Manisa Bölge Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Manisa ili, TR33 Bölge biriminde yer almaktadır. İşsizlik, istihdam ve işgücüne katılım oranlarına bakıldığında Manisa’nın yer aldığı TR33 Bölge biriminin, Ege Bölgesi ve Türkiye ortalamasına kıyasla olumlu bir durum sergilediği görülmektedir. 2020 yılı Manisa kişi başı gayri safi yurt içi hasılası (59.400 TL) 8,4 dolardır.

Tablo 48. Manisa İli Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon)

Yıllar	İhracat	İthalat
2018	2.269,7	2.750,9
2019	2.180,5	2.237,3
2020	2.276,5	2.432,7
2021	2.775,2	3.258,8

Kaynak: TÜİK, 2018-2020 Manisa Bölge Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 48, Manisa ilinin dış ticaretini göstermektedir. Yıllara göre en fazla ithalat ve ihracat 2021 yılında; en düşük ise 2019 yılında gerçekleşmiştir. İhracatta genel olarak,

2019 yılı hariç artış göstermektedir. Manisa ili ithalatta ise konjonktüre bir durum sergilemiştir: 2019 yılında bir önceki yıla göre azalma, 2020 yılında artış ve 2021 yılında belirtilen yıllara göre en yüksek artış görülmektedir.

Tablo 49. Manisa Yapı Kullanım İzin Belgesi, Alınan Daire ve Konut Sayıları

Yapı Kullanım İzin Belgesi (M ²)	
2019	2.586.4
2020	2.185.8
Yapı Kullanım İzin Belgesi Alınan Daire Sayıları	
2019	14.420
2020	13.106
Konut Satışı	
2019	25.767
2020	25.635
2021	23.479

Kaynak: TÜİK, 2019-2021 Manisa Bölge Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 49'a göre, Manisa ili yapı kullanım izin belgesi, yapı kullanım izin belgesi alınan daire sayısı ve konut satışları bir önceki yıla göre azalma göstermektedir. Bunun önemli nedenlerinden biri, dünya ülkelerinin 2019 yılında karşılaştığı küresel sağlık krizinin (Covid-19) ekonomilere ve toplumsal yapıya etkileri olmuştur. Ülke ekonomilerin küçülmesi, bireylerde ve hane halklarında alım gücünü düşürmüştü ve tasarruflarını olumsuz etkilemiştir.

3.2 Araştırmanın Amaçları ve Hedefleri

Küreselleşme süreciyle birlikte gelişen neo-liberal politikalar, üretim biçimlerindeki yeni dönüşümler ve gelişen yeni teknolojik gelişmeler çalışma yaşamında etkilerini göstermektedir. Bu etkiler toplumsal, bireysel anlamda olumlu ve olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Emek açısından olumsuz etkilerine bakıldığında; uzun çalışma süreleri, düşük ücretler, güvencesizlik ve kuralsız çalışma, sendikal örgütlenmede yetersizlikler, İşçi sağlığı ve iş güvenliğindeki aksaklıklar, tabakalı işgücü yapısı, yoksulluk, işsizlik vb. insan onuruna yaraşmayan iş ve yaşam koşullarıdır. Çalışma yaşamında meydana gelen sorunlar, sektörler bazında ele alındığında inşaat sektörü tehlikeli ve çok tehlikeli iş sınıfına girdiği ve emek yoğun bir sektör olduğu için ön plana çıkmaktadır.

İnşaat sektörü, diğer sektörlerle (hizmet, sanayi ve tarım) birlikte değerlendirildiğinde, dünya nüfusunun önemli bir kısmına istihdam alanı sağlamaktadır. Ancak olumlu yansımalarla birlikte; çalışma sürelerinin uzunluğu, işin sürekli bir durum

göstermemesi, işsizliğin mevsimsel ve yapısal olarak yoğun olarak görülmesi, ücretsiz aile işçilerinin, göçmen emeğinin ve çocuk emeğinin yoğun olarak sömürüldüğü, kayıtdışı istihdamın sektör içindeki payının yüksek olması ve yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıklarının yüksek görülmesi ve bu iş kazaları ve meslek hastalıklarının sosyal güvenlik kurumuna bildirilmemeleri veya eksik bildirilmeleri emekçiler ekseninde olumsuz durumlar sergileyen bir sektördür. Sektörde meydana gelen sorunlar, devletleri, işverenleri ve bireyleri toplumsal, ekonomik ve sosyal birçok olumsuz durumla karşı karşıya bırakmaktadır. BM, ILO, WHO ve AB gibi uluslararası kurumlar, tüm ülkeleri bu konularda radikal değişikliklere yasal düzenlemeler ışığında yönlendirmektedir. Bu düzenlemeler, insan onuruna yarışır bir gelir, ahlaki çalışma koşulları, iş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılması ve sosyal güvencenin sağlanması gibi konularda toplumların bilinçlenmesinde ve ilerlemesinde önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple inşaat sektöründe çalışma koşulları, ücretler, sosyal güvence gibi sorunlar güncelliğini korumaktadır.

İnşaat sektöründe istihdamda yer alanlar; işverenler, kendi hesabına çalışanlar, ücretliler ve ücretsiz aile işçileridir. Çalışmanın amacı emeğini arz eden (kendi hesabına çalışanlar, ücretliler, ücretsiz aile işçileri) bireylerin, emek sürecinde karşılaştığı durumları Manisa ili örneğinde incelemek olacaktır. Ayrıca TÜİK Mikro Veri Setlerindeki göstergeler, alan yazın taramasındaki bilgiler, sektörle ilgili yapılmış saha çalışmalarındaki bulgular ve Manisa ili örneğinde yapılan alan çalışması bulgularının karşılaştırmalı analizleri yapılacaktır.

Çalışmanın öncelikli hedefleri, inşaatta elverişli çalışma süreleri, hane halkları için bazen tek geçim kaynağı olan ücretin nasıl adil ve insan onuruna yakışır şekilde olacağı, sektörde yoğun olarak yaşanan işsizlik sorunsalının nasıl düzeltileceği, yaşanan iş kazalarının ve meslek hastalıklarının nasıl azaltılacağı, sosyal güvencenin tam olarak nasıl sağlanacağı, inşaatta süresiz ve geçici istihdam yerine sürekli ve belirsiz süreli iş sözleşmeli istihdamın nasıl sağlanacağı ve bu istihdamın nasıl formel bir şekilde olacağı sorularına fayda sağlamak olacaktır.

3.3 Araştırmanın Yöntemi, Tasarımı ve Veri Toplama Süreci

Bilimsel araştırmalar, toplumsal bilimlerde var olduğu gözlenen sorunların çözümüne yönelik yapılmaktadır. İki tür bilimsel araştırmadan söz etmek mümkündür: birincisi kuramsal/teorik, ikincisi uygulamalı/empririk araştırmalardır. Uygulamalı araştırmalar, alanda gerçekleşmektedir. Kuramsal araştırmalar, bilime doğrudan katkı sağlarken, alan araştırması ise toplumda var olan bir problemim çözüm arayışı içerisine

girmektedir. Kuramsal araştırma, her zaman için genellenebiliyorken; uygulamalı araştırmalar ise sadece belirli bir zaman ve yer için genellenebilmektedir. Bilimsel araştırmalarda temel amaç, güncel, güvenilir ve geçerli bilgiye ulaşmaktır (Gökçe, 1999:78-79).

Alan araştırmasında, bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Clarke ve Braun (2013), nitel araştırma yöntemini, İnsanların yaşam serüvenlerini, hikâyelerini, davranışlarını, sosyal, örgütsel ve toplumsal yapıdaki değişimlerini anlamaya dönük bir bilgi üretim aracı olduğunu söylemektedir. İnsan yaşadığı evrende hem bir özne olarak durumu şekillendiren hem de durum içinde şekillenen, soyutlanamayan ve dönüşüm içinde aktif olarak yer alan bir varlıktır. Nitel araştırma, insanları bu yönü ile içinde yer aldığı sosyal olguları anlamaya ilişkin sistemli çalışmalar bütünüdür. Dolayısıyla nitel yöntem, somut bilginin tümevarıma dayanan bir tarzla işlenmesi ve soyutlaştırılması çabaları olarak görülmektedir. Nitel araştırma, özne olgulara dayanır, süreç ve olay eksenli ilerler. Araştırmayı meydana getiren olaylarla ilişkilidir, verileri toplar ve bunları analiz eder. Alan araştırmasında olayları yerinde ve doğallığıyla incelemek esastır. Nitel araştırma, yüz yüze görüşme, telefonla görüşme, anket, belge ve nesne inceleme veya doğrudan gözlem yaparak verilere ulaşmayı amaçlayan bir çalışma seçeneğidir (Sığırı, 2021: 63-85-234).

Araştırmanın tasarım kısmında, nitel araştırma deseni olarak “fenomenoloji” (olgu bilim) kullanılmıştır. Fenomenoloji, bireylerin dış dünyaya ait durum ve olaylara ilişkin kendine özgü anlamları ortaya çıkarmada uygun bir nitel desendir. Fenomenoloji deseni, bireyin davranışlarını anlayabilmek ve kendine özgü algılayış ve yaşantısını bilmemiz gerektiğini belirtir. Bu desene göre, birey davranışlarını etkileyen en önemli unsur, onun kendini ve içindeki çevreyi o anda anlamlandırma şekli ve bir başka söylemle bireyin o andaki fenomenidir. Bu desen farkında olduklarımız ancak derinlemesine ve ayrıntılı olarak bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmamız gerektiğini savunur (Sığırı, 2021: 186-188).

Araştırmada veri toplama tekniğinden biri olan görüşme tekniğine başvurulmuştur. Görüşme, araştırılan bir konuda sözlü bir şekilde bilgi toplama olanağı vermektedir. Bu amaç ekseninde, görüşme cetveli ve görüşme anahtarından yararlanılmaktadır. Görüşme içinde kullanılan sorular genel anlamda sistemleştirilmemiş sorular grubundan seçilir; dolaylı, dolaysız ve tekrarlanan üçlü soru formundan oluşturulur. Görüşme, önceden hazırlanan soruların görüşmeci tarafından sorulması ve elde edilen verilerin kayıt altına alınması işlevidir ve yüz yüze ilişki söz konusudur

(Gökçe, 1999: 103-104). Bu bağlamda, Manisa’da inşaat sektöründe çalışan bireylerin, emek, yaşam koşullarını ve göç eden bireylerin göç serüvenlerini derinlemesine incelemek için katılımcı görüşme formu kullanılmıştır.

Yıldırım ve Şimşek’e (2016: 33) göre; derinlemesine görüşme detaylı olarak verilere ulaşma imkânı sağlamaktadır. Yarı-yapılandırılmış görüşme, içerik açıdan karşılıklı bir diyalogdan ayrı olamamakla birlikte cevaplarda herhangi bir sınırlama getirmemekte ve verilere daha şeffaf ulaşmayı sağlamaktadır. Bu aşamada yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile araştırma problemine ilişkin yönelik tüm boyutlar ve sorunlar daha kapsamlı bir şekilde incelenmeye çalışılmaktadır. Araştırmacı, görüşme sorularının yapısını ve sıralama dizinini değiştirerek konuyu daha ayrıntılı anlattırmak için bir sohbet ortamında yürütülmesini sağlayacak bir yöntem belirlemiş olmaktadır. Savin Baden ve Major’a (2013) göre: yarı-yapılandırılmış görüşmelerde hem önceden tasarlanmış ve hazırlanmış sorular yer almakta; hem de katılımcı cevaplarına ve yorumlamasına bağlı olarak değişen ek sorular eşliğinde yürütülmektedir. Bu derinlemesine sorular araştırma konusu için kilit sorulardır ve görüşmeye katılanların tecrübelerini daha rahat anlatmasına imkân sağlamaktadır.

Derinlemesine mülakat yöntemi ve farklı çalışan kategorilerinin analizini sağlayabilmek amacıyla maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bulgular, veri toplama araçlarından biri olan yarı-yapılandırılmış mülakat ile derinlemesine görüşme yapılarak elde edilmiş ve gözlem tekniği ile zenginleştirilmiştir. Ayrıca katılımcılara ulaşmada örneklem türlerinden olan olasılığa dayalı olmayan-olasılık dışı örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yönteminde hazır ve uygun bir liste olamamakla birlikte katılımcıların önerdiği kişilerden oluşur. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken konu, ortaya çıkan örneklemin ne ölçüde temsili olduğudur. Öncelikle çekirdek örnekleme araştırmacı tarafından tespit edilir, bir sonraki örnekleme üyeleri önceden var olan üyeler tarafından bulunur. Katılımcı sayısı, karda itilerek sürekli büyüme gösteren bir kartopu şeklinde büyür (Sığırı, 2021: 127). Kartopu örneklemede herhangi bir durumda araştırma evrenine dahil katılımcı ile temas kurulur ve ilişki kurulan katılımcı sayesinde diğer katılımcılara ulaşılmaya çalışılır. Bu şekilde zincirleme olarak katılımcı sayısı çoğaltılır (Altunışık vd, 2012: 143).

Bulgular, temel veri tekniği analizi olarak içerik analizi aracılığıyla elde edilmiştir. İçerik analizi, bir iletinin veya anlatının içindeki verilerinden tekrarlanabilir, anlamlı ve güvenli sonuçlar elde edilen bir tekniktir (Gökçe, 1999: 100). Metin içindeki kavramların, deyimlerin, karakterlerin, sözcüklerin veya cümlelerin varlıklarını

belirlemek ve onları sayıya dökmek için içerik analizi kullanılır. İçerik analizinde, yöntem olarak, bulguların merkezine odaklanması, kategorik veya kodların içindeki benzerliklerin veya farklılıkların vurgulu anlatılması, metin içindeki gizli ve açık içeriğe ulaşma hedeflenmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2017: 253-254). İçerik analizi sonucunda yapılan yorumlamada bulguların birbiri ile ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye dönük tahminlerde bulunulması süreci yer almaktadır. Bu araştırmada da içerik analizini tamamlayan unsurlar olan; betimsel, sistematik ve neden sonuç ilişkilerini inceleyen yorumlayıcı analiz yer almıştır.

45 katılımcıyla yarı-yapılandırılmış (yüz yüze) görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşme formunda 39 açık uçlu soru bulunmaktadır. Bunlar: sosyo-demografik yapıya, inşaat sektöründe emek sürecine, çalışmanın yapısı ve koşullarına, işveren ve diğer işçilerle olan ilişkilere, sosyal güvence/güvenlik konularına, sosyal sınıf ve sendikal bilince ve katılımcının çalışmaya yüklediği anlama ilişkin sorulardır. Görüşmeler, Manisa merkez ilçeleri olan Şehzadeler ve Yunusemre ilçelerinde bulunan inşaat alanlarında ve katılımcıların belirlediği şantiye dışı (kafe-ev-kıraathane-park) yerlerde gerçekleştirilmiştir. Bulgular, katılımcıların onayı üzerine bazen ses kayıt cihazı kullanılarak bazen de mülakat formuna el yazısı ile doldurularak doğrudan aktarım şeklinde kaydedilmiştir. Mülakat esnasında, araştırmacı ve katılımcı haricinde üçüncü bir kişiye yer verilmemiş, görüşmeler en kısa 47 dakika ve en uzun 118 dakika sürmüştür.

3.4 Araştırmanın Kısıtlılıkları

Yapılan saha çalışmasında birtakım kısıtlılıklar görülmüştür. Çalışmanın birincil kısıtlılığı, Türkiye geneli inşaat sektöründe erkek istihdamının yoğun; kadın istihdamının da çok az olmasıdır. TÜİK (2018) HHI verilerine göre, inşaat sektöründe istihdam edilen kadın oranı Türkiye genelinde %4,1, TR3 Bölgesinde %4,2 ve Manisa'nın yer aldığı TR33 bölge biriminde %2,9'dur. Manisa'da gerçekleştirilen alan çalışmasında, kadın katılımcıya rastlanmamıştır. Bu sebeple kadın ekseninde inşaat sektörünün iş ve yaşam koşullarının genel durumu eksik kalmıştır.

Çalışmanın ikincil kısıtlılığı, Covid-19 Küresel Sağlık Krizinin sektörün istihdam yapısında durgunluk yaratmasına dolayısıyla çalışanların iş yerine gitmemesi, diğer çalışanlardan izole olmasına veya esnek zamanlı çalışmasına neden olmuştur. Covid-19'un hayati önem taşıması ve çalışanlara bulaşma riski nedeniyle, katılımcıların bir kısmı mülakata katılmamış ve bazen şantiye alanlarında çalışanlara rastlanmamıştır.

Araştırmanın üçüncü kısıtlılığı, ücretsiz aile işçiliğine ve çocuk işçiliğe yöneliktir. Sosyal güvencenin ve denetimin yetersiz olduğu küçük inşaat alanlarında çocuk işçiler ve

ücretsiz aile işçileri, sorumlu kişiler (işveren-usta-baba-ağabey akraba-tanıdık) tarafından mülakata izin verilmemiştir. Görüşme gerçekleştirilen bazı katılımcılar ise, işsizlik ve diğer yaptırımlardan çekinmeleri gerekçesiyle kayıtdışılık, çalışma süreleri, ücretler, iş sağlığı ve güvenliği gibi sorulara gerçekçi cevap vermemesidir. Bunun yanı sıra sosyal ağlara dayalı çalışanların inşaat alanlarında meydana gelen iş kazalarını eksik bildirmeleri veya hiç bildirmemeleri, iş yerinde meydana gelen toplam iş kazası sayılarına ulaşmayı engellemiştir.

Çalışmanın dördüncü kısıtlılığı, göçmen emeğine yönelik olmuştur. Bazı Suriyeli ve Afgan göçmenlerin, müteahhit, işveren ve diğer çalışanlar tarafından görüşmeye katılmaları engellenmiştir. Yapılan görüşmeler, göçmenlerin istekleri üzerine güvencesizlikten, yönlendirme cevaplardan ve diğer yaptırımlardan uzak alanlarda (ev, kafe vb.) gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler esnasında, göçmenlerin çalışma alanlarındaki koşullarının gözlemlenmesi sınırlı kalmıştır.

Araştırmanın son kısıtlılığı olarak mevsim etkilerinden sektörün çok fazla etkilenmesi ve aşırı soğuk ve aşırı sıcak durumlardan etkilenen katılımcıların görüşmeye katılımı kısa tutması veya hiç katılmaması şeklindedir. Tezin katılımcı sayısı, katılımcı anlatılarının doyum noktasına ulaşması nedeniyle 45 birey ile sınırlı kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1 Katılımcıların Sosyal ve Demografik Özellikleri

Katılımcılara; sosyal ve demografik bulgulara yönelik, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, doğum ve göç (kır-kent-ülke) yerleri ve hane halkındaki kişi sayısı gibi birtakım sorular yöneltilmiştir. Saha çalışmasında görüşülen işçilerin tümü erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların doğum yerleri incelendiğinde, 15 birey Doğu Anadolu Bölgesi'nden, 5 birey Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden, 10 birey Manisa'nın kırsal alanlarından, 10 birey Suriye'den ve 5 birey Afganistan'dan olmak üzere tamamı göç eden bireylerden oluşmaktadır. Bireylerin medeni durumlarına bakıldığında, 25'i evli, 17'si hiç evlenmemiş, 2'si boşanmış ve 1 katılımcı da eşini kaybetmiştir. Eğitim düzeyleri ile ilgili bulgular incelendiğinde ise, ilköğretim ve altı mezun sayısı 25, lise mezun sayısı 12, yüksekokul mezun sayısı 6 ve lisans mezun sayısı 2'dir.

“Okumadık hocam, önceleri aile yoksuldu ama yine de okutmak istediler.

Onların durumuna bakınca çok okuyup aileye masraf yaptıracağıma çalışıp katkı sağladım dedim... “(K23)

“Okumadığımız için inşaatta sefil bir şekilde çalışıyoruz...” (K5)

“Keşke okusaydık, elimiz kalem tutsaydı mala değil; şimdi bu inşaatta amele olmazdım, takım elbiseli ve arabası olan bir mühendis olurdum...” (K31)

“Okuduk ama yine böyle angarya işlerde çalışıyoruz. İİBF mezunuyum, iş yok ben de fırsatını bulduğum gibi gelip akrabaların yanında inşaatta çalışıyorum...” (K25)

“Bazen sırf bu inşaatın zorluklarını gördüğüm için oku ve KPSS'ye hazırlan diyorum kendime, sonra da umutsuz bir şekilde çimento, tuğla taşımaya devam ediyorum...” (K36)

“Zamanında okudun okudun sonra evlendiriyorlar, sonra çocuk da oluyor, bir bakıyorsun okumak ve bir yerlere gelmek, inşaat duvarlarında dış cephe gibi bize bakıyor sana...” (K38)

“Önce aile okuyacak ve işe girecek gelir elde edecekti seni okutsun, bizimkiler bu bilinçte olmadığı için ne okumanın faydasını biliyor ne de okutma zahmetinde bulunuyorlar. Sonra biz neden yoksuluz diye dövünüyoruz...” (K40)

Katılımcı anlatılarında görüldüğü gibi, eğitime devam etmemeyi çeşitli nedenlere bağlamaktadır. İnşaat sektöründe çalışan bireyler, eğitime devam etmemelerinin temel koşulunu ekonomik nedenlere dayandırmışlardır. Bununla birlikte; aile fertlerinin

okumaması, bilgi/bilinç eksikliği, göç serüvenleri, hanede yaşayan kişi sayısının çokluğu gibi koşullar da katılımcı eğitimini olumsuz etkilemiştir.

“Halep’te benim okul yarım kaldı, burada imkân olursa devam etmek istiyorum...” (K10 *Suriyeli göçmen*)

“Çocuklar okuyor, Türkiye’de okul sıkıntısı yok; orda Türkçe evde Arapça öğreniyorlar...” (K28 *Afgan göçmen*)

Suriyeli ve Afgan katılımcılar, iç savaş ve güvencesizlik gibi sebeplerle eğitime devam etmediklerini ancak Türkiye’de gerekli sosyal, ekonomik ve güvence koşulları sağlandığında devam edeceklerini söylemişlerdir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de, Türkçe eğitim aldıklarını ancak evlerde Arapça konuştuklarını ve çocuklarına Arapça öğrettiklerini dolayısıyla geleneklerinden kopmadıklarını belirtmişlerdir. Çocuk yaşta Türkiye’ye zorunlu göç sonucunda gelen katılımcılarda, savaşın yansımaları gözlenmektedir. Suriye’de uzun bir süre yaşayan bazı Türk ve Kürt kökenli katılımcılar, Suriye’deki okullarda kendi dillerinde (Türkçe-Kürtçe) eğitim görmediklerini, okullarda veya kamu kurumlarında kendi dillerini konuşmadıklarını ve konuştuklarında cezai yaptırımlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Uluslararası göç örgütü verilerine (2021) göre Türkiye’de 3,9 milyon mülteci bulunmaktadır. Türkiye, bu verilerle dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Bu mültecilerden %90’u geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerden oluşmaktadır. Göç genel müdürlüğü güncel verilerine (2022) göre, 2021 yılı itibarıyla 21 bin 926 Afgan, 4 bin 961 Iraklı, 1032 İranlı ve 1337 diğer ülkelerden olmak üzere Türkiye’ye uluslararası koruma kapsamında başvuru yapmıştır. 2021 yılında Afganistan’daki Türkiye elçiliğine 300 bin Afgan vize başvurusunda bulunmuştur. Bunun yanında 2011 yılından bu yana Suriyelilere ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye’de 3 milyon 750 bin 462 Suriyeli bulunmaktadır. Geçici koruma kapsamındaki barınma merkezlerinde, 50 bin 983 kişi kalmakta ve geri kalan büyük çoğunluk (3 milyon 699 bin 479) ise tüm illere dağıtılmıştır.

Uluslararası ve ulusal mevzuatlarda belirlenen çalışma yaşı işgücü piyasaları için önemli bir kriterdir. Dolayısıyla katılımcılara yaş ile ilgili soru yöneltilmiştir. Katılımcı anlatılarından hareketle yaş bulguları farklı gruplara ayrılmıştır:

Tablo 50. Katılımcılara Ait Yaş Bulguları

Yaş	Kişi sayısı
12-14	2
15-24	6
25-40	22
41-64	14
67	1

Yaş aralıkları incelendiğinde, birinci sırada 25-40 yaş aralığı ikinci sırada ise 41-64 yaş aralığı gelmektedir. Katılımcıların 43'ü çalışma çağında ve 2 katılımcı çalışma çağı dışında yer almaktadır. Çalışma çağı dışında olan katılımcılar, aile fertlerinin isteği üzerine çalıştırıldıklarını, iş karşılığı herhangi bir ücret almadıklarını ve dolayısıyla aileye destek amaçlı çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Çocuk emekçiler, kendi isteği üzerine görüşmeye katılmış ve yöneltilen sorulara cevap vermişlerdir. Çocuklar, okula gittiklerini ancak iş yoğunluğu nedeniyle eğitim/öğretim tatillerinde aile fertlerine yardım ettiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte diğer yaş grubu olan 15-24 içinde de ücretsiz aile işçileri bulunmaktadır. Çocuk ve ücretsiz aile işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları, ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde değerlendirilecektir.

Tablo 51. Katılımcılara Ait Hane Halkı Yapıları

Hane halkı büyüklüğü	Kişi sayısı
1-3	8
4-5	12
6-7	19
8-9	6

“Aynı evde amca, dayı çocukları kalıyor. Hepimiz evli değiliz onun için aynı yerlerde çalışıyoruz ve yattıyoruz...” (K27)

“Bekarız hepimiz, düzgün iş olursa belki burada akrabalar var evleniriz. Akrabalarla aynı işlere gidiyoruz. Kardeş var, hala çocukları var, birbirimizi buluyoruz...” (K33)

“...çok çocuk var; çünkü biz Doğulularda artık gelenekselleşmiş bir durum. Çocuk iyidir, okur, okumazsa bizim yanımızda çalışır bize yardım eder.” (K34)

“Ailecek inşaat işinde demir işleri yapıyoruz. İş sahibinden bir süre içinde belli bir para alıyoruz; kardeşlerim, ben ve iki çocuğum çalışıp parayı paylaşıyoruz.” (K48)

Katılımcıların hane halkı yapıları incelendiğinde, çoğunluğunun kalabalık bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Hane halkı büyüklüğü, bireylerin yaşam ve gelir durumlarını doğrudan etkilemektedir. Her bireyin yaşam maliyetine göre hane halklarının istihdam ve gelir durumları da değişim göstermektedir. Bireyler arasında sosyal ağlar gelişmiştir. Bu dayanışma ilişkileri sayesinde ki kapitalist üretim ilişkilerinin, sosyal güvenceden uzak, zorlu çalışma koşullarında bireyler, yaşama tutunmaktadır. Çok nüfuslu hanelerde, bazen çalışan birey sayısı artmakta buna bağlı olarak hanelerin gelir durumunun iyileştiği anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra geniş hanelerde okuyan kişi sayısının artması, aileye bakmakla yükümlü olan bireyin gelir ve istihdam durumunu; okuyan bireylerin de temel ihtiyaçlara erişimini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Doğu ve Güneydoğudan göç eden bireylere göre, aile içindeki yaşlı ve engellinin kurumlara (huzurevi-bakımevi) bırakılması kabul edilemez bir durum olması ve *“her koşulda anne-babaya evde bakılacak ve kurumlara verilmeyecek”* düşüncesi hanedeki birey sayısını arttırdığı saptanmıştır.

4.2 İnşaat sektöründe Emek Serüveni: Çalışma Pratikleri ve Bireysel Kaygılar

Katılımcılara; inşaat emek serüvenlerine, çalışma pratiklerine ve iş ile ilgili beklentilere ve kaygılara yönelik birtakım sorular yöneltilmiştir. Bunlar; inşaat sektöründe işe ne zaman ve nasıl başladıkları, işe giriş süreçleri, inşaatta çalışma nedenleri, daha önce deneyimlediği işler, yeni bir işe girerken katılımcının iş yerinden ve işten beklentileri, imkân dahilinde kendi işlerini yapmayı isteyip/istememedikleri ve iş/meslek ile ilgili gelecek beklentileridir.

4.2.1 İşe Başlama Serüvenleri

Katılımcıların iş öncesi, işe başlama ve iş sonrası serüvenleri farklılık göstermektedir. Katılımcılar tarafından bu farklılıklar; göç, işsizlik, yoksulluk ve gelir durumu gibi nedenlerle açıklanmaktadır.

Katılımcı ifadelerinde görüldüğü üzere çalışanlar, tek bir işverene ve iş yerine bağlı olarak çalışmamaktadır. İnşaat sektöründe işyerinin ve işverenin sürekli değişmesi, çalışanların işe ve işyerine bağlılığını azaltmakta ve işçinin yasal çerçevede haklarını almalarını olumsuz etkilemektedir:

“İnşaat sektöründe bir süreklilik yok ve ne zaman başladığının bir önemi de yok. Eğer benim gibi yevmiye usul çalışıyorsa amaç tamamen işsizlikten kurtulmaktır.” (K7)

“Şantiyelerde iş arıyorsun ve vafsin da yoksa hemen gel başla hamallığa diyorlar. Böyle işler genelde akraba veya tanıdık aracı ile oluyor.” (K13)

“İnşaatta boya-badana gibi işler olunca müteahhitten götürü usul iş alıyoruz. Bazen iki ay, bazen bir haftada iş bitiyor. Sürekli bir yere bağlı çalışmıyoruz aslında.” (K21)

“İnşaat sektörü sanki bir durak gibi; daha düzenli bir iş için çalışıyorsun sonra insan gibi bir işi bulunca, şantiyeye dönmüyorsun.” (K36)

Katılımcılar, iş arama ve işe başlama serüvenlerini geçicilik/vasıfsız işler ekseninde aktarmışlardır. Sektörde çalışan bireylerin en çok yakındıkları, işlerin süreklilik göstermemesidir. Bu durum özellikle ücretli ve yevmiyeli çalışanlar için, zor bir süreç olarak görülmektedir. Kendi hesabına çalışanlar, götürü usul çalıştıklarını, işin başlama ve bitiş dönemlerinin ücretli ve yevmiyeli çalışanlara kıyasla daha uzun süreli olduğunu dile getirmişlerdir.

“Okul tatil olunca veya işçi gelmediği zaman babam yakama yapışıyor, gel bugün bize yardım et diyor.” (K7)

“İş yoğunluğuna göre abimlerle işe gidiyorum. Zamanı pek belli değil. Sınav zamanları değilse izin alıp çalışmaya gidiyorum. Sonuçta aile işi yardımcı olmam lazım. Çünkü giderimi onlar karşılıyor.” (K9)

“Kadınlar yazın tarım işine erkekler babaya abiye yardım için inşaata gider.” (K11)

Sektörde ücretsiz aile işçisinin emeği, çok önemli bir boyuttadır. Okuma çağında ve okulda olması gereken bireyler, aile fertleriyle işe gitme görevini üstlenmek zorunda kalmışlardır. Katılımcı yakınları olan kadınların ücretsiz aile işçileri olarak tarım sektöründe çalıştırıldıkları; inşaat sektöründe ise erkek bireylerin aileye destek amaçlı şantiye alanlarında çalıştırıldıkları anlatılarda belirtilmektedir.

“Bizim gibi göç edenler aynı yerde yaşıyor ve iş bulunca birbirine haber veriyor. Bizim sosyal medya grubu var oradan iş arıyoruz.” (K2 Suriyeli göçmen)

“Bizim gibi göç eden, daha çok bu gibi işlerde çalışıyor. İnşaatta tarım gibi zor iş. İşe başlama var ama ne zaman bitecek sen karar vermiyorsun.” (K30 Afgan göçmen)

“Müteahhitleri tanıyorsun ve iş alıyorsun. Onlar da kim uyguna yapıyorsa ona veriyor işi. Kim iyi yapıyor, kim kötü bakmıyor yani ucuzluğa bakıyor. Suriyeli veya Afganlılar hep daha ucuza yapıyor. Onlar tercih ediliyor.” (K34)

“Açıkçası bekarım ve her işi yaparım. Yani çoluk-çocuk yok, beni bir işe bağlayan bir neden yok. Yevmiyemi alıyorum ve o gün ölmezsem keyfime bakıyorum.” (K40)

“Erzurum’da çay ocağı işletiyordum orada gençler hep işsiz ve para da yok buraya akrabaların yanına geldim. Şimdi boya-badana duvar örme ne iş olursa yapıyorum.” (K43)

Yukarıdaki katılımcı anlatısında “proleterleşme” saptanmaktadır. Endüstrileşmenin geldiği aşamada tekelci kapitalizmin içinde çalışanlar, beyaz yaka ve mavi yaka fark etmeksizin emek süreci içinde proleterleşir ve çalışma yaşamı içinde emekleri değersizleşir (Topateş, 2018: 66). Proleterleşme sürecinde emek mülksüz ve yoksul kalarak emeğin üretim araçları, sermayenin özel mülkiyetinde yoğunlaşır. Üretici sınıf proletaryaya; üretim araçları ise sermaye sınıfında yoğunlaşır (Özügürlü, 2008: 64). Öngen’e göre “*proleterleşme süreci, emeğin niteliksizleşmesini, türdeşleşmesini ve sermaye sınıfına olan bağlılığını*” gösterir (Öngen, 1994: 316).

“Siirt’te iş yok, buralarda inşaatta olsa var. Sonra tarım ve sanayi de var hem fabrikaya gidiyorum hem de vardiyaya göre inşaatta çalışıyorum. Günlük kazanç kapısı...” (K44)

Katılımcılar, önceki iş deneyimlerinde, yeterli gelir elde edemediklerini, yaptıkları işte bir gelecek göremediklerini ve göç ettiklerini söylemektedir. Sektörde iş arama ve işe başlama dönemleri, göçmen emekçiler için daha zor bir süreç demektir. Bazı katılımcılar için inşaat sektöründe çalışma ikinci bir iş olarak yapılmakta veya asıl işinden ayrıldığı dönemlerde geçici işsizliğe karşı bir iş durağı olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra inşaat işlerinde mesleğin de akışkan olduğunu ve birbiri yerine çok kolay ikame edildiklerini söylemişlerdir. Bauman, içinde yaşadığımız toplumun karakteristik özelliklerini ve izlenimlerini vurgulayarak ‘akışkan’ kavramı öne çıkarmaktadır. Bauman’a göre akışkan yaşam ve akışkan modernlik, iç içe girmiş kavramlardır. Akışkanlık, birey davranışlarını rutinlikten ve alışkanlıktan çıkarmaktadır. Üretimden tüketime tüm evreleri, bir değişimin ve dönüşümün içine hapsedmektedir. Toplumun ve yaşamın bu hızlı akışı, birbirinin hem pekiştirmekte hem de beslemektedir. Bu akışkan yaşam içinde birey, rotasını uzun süre koruyamaz ve değiştirmek zorunda kalmaktadır. Birey davranışlarındaki katılık ve kalıcılık, yeni engellere ve yükümlülüklerle

dönüşmektedir. Akışkanlık içindeki güvencesiz emek sınıfı, belirsizliklerle dolu, riskli ve kararsız yaşamayı sürdürecektir ve yeni başlangıçları peşi sıra getirecektir (Bauman, 2020: 8-9).

4.2.2 İşçilerin Çalışma Deneyimlerinin Farklılaşan Görünümleri

Katılımcıların sektör içinde iş deneyimleri meslek ve diğer alt sektörlerle ilişkili olarak farklılık göstermektedir. Katılımcıların yaptığı iş ve meslekler; su, elektrik, doğalgaz tesisat işleri, duvar, sıva mermer işleri, fayans döşeme, kalıp/iskele kurma, boya, badana, temizlik iç/dış cephe, izolasyon işleri, demir bağlama ve çimento işleri, iş makineleri kullanımı, kazma/yıkım vb. işleri kapsamaktadır. Katılımcıların anlatılarından hareketle çalışma alanlarında deneyimler farklılık göstermektedir:

“...Daha önce fabrikada işçi olarak çalıştım. Sonra baktım özgür değilim bu işe devam ediyorum. Akrabalar iş alıyor bende onlara yardımcı oluyorum.” (K13)

“...Şirkete bağlı çalışıyoruz. Sigortamız tam yattığı sürece sıkıntı yok. Her ay 20-25 gün sabit çalışıyoruz.” (K33)

İnşaat sektörü, bazı katılımcıların ifadelerinde toplumda tercih edilmeyen, düzenli, sistematik olmayan ve sürekli bir gelir sağlamayan iş kolu olarak değerlendirilmiş ve meslek ve sermaye sahiplerinin tercihi olarak aktarılmaktadır:

“İnşaat işi, kimsenin yapmak istemediği bir iş. Ya mesleği olanlar yapar ya da parası olan taşeronluk yapar. Çok düzenli çalışmıyorum. Ayda en fazla 20 gün iş var.” (K5)

Bazı katılımcılar, inşaatta çalışmanın esnek ve bağımsız yönlerine değinmiştir. Mesleği olan işçiler, ekonomik kriz veya sosyal güvencesizlik gibi nedenlerle bazen işlerin durduğunu bunun sonucunda da işsizlik ve gelir yetersizliği durumlarıyla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

“Evli ve çocuklu aileler için zor bir meslek. Hiçbir artısı yok. Çocuklar bile bize baba sen tam olarak ne işi yapıyorsun başka iş yapsana diyor.” (K21)

Aşağıdaki katılımcı, emek yoğun işlerde benzer koşulların olduğunu ve sürekli bir iş değişimi yaptığını ancak tekrar inşaatta çalışmaya döndüğünü belirtmektedir. İnşaat sektörünün kendi gibi vasıfsız çalışanlara iş olanağı sağladığı saptaması yer almaktadır:

“Çok iş değiştirdim hepsi berbat. Düzenli iş bulamıyorsun. İnşaat ağır iş ama en azından bizim gibilere iş veren bir meslek.” (K37)

“...Enteresan olanı bu sektörün sanki kazananı yok. Müteahhitte kazanmıyor iflas ediyor ama en azından bizim gibi rezil yaşamıyor. Araba ve ev

son model. İnşaat işi her şeyden önce düzensiz kardeş ve her yerden insan var. İstediginle çalışıyor istemediği ile yolları ayırıyor.” (K30)

Katılımcıların inşaat ve diğer sektör ile ilgili iş deneyimlerine bakıldığında, güvencesizlik, kuralsızlık, gelir düşüklüğü ve işsizlik gibi nedenlerin bireylerin iş değiştirmelerini olumsuz etkilemiştir. Emeğin bu olumsuz halleri, evli ve çocuklu ailelerde elverişsiz koşulları daha da derinleştirdiği görülmektedir. Katılımcılar, önceki işlerde de düzenli, tutarlı ve yüksek gelirlili işlerde çalışmadıklarını söylemişlerdir. Düşük gelir, işsizlik ve güvencesizlik gibi işgücü devrini etkileyen durumların iyileşmesi ile iş yeri ve meslek değişimlerinin daha az olacağı belirtilmiştir. Sennett’ e (2011: 32) göre, belirsizlikler, yeni ve güçlü kapitalizmin gündelik işlerine sirayet etmiştir. İstikrarsızlık, kapitalizm için olağan bir durum olarak görülmektedir. İnşaat ve diğer sektörler açısından görülen bu belirsizlik ve istikrarsızlık durumu, katılımcılar ekseninde de genel kabul gören bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.3 Sektörde Çalışma ile İlgili Beklentiler/Kaygılar

Katılımcıların işlerine dair beklentilerine ve meslek yaşamında gelecekte kendilerini görmek istedikleri sosyal statüye dair sorulara verdikleri yanıtlar, çalışma biçimlerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin kendi hesabına çalışanlar, ücretli/yevmiyeli çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinin verdikleri yanıtlar şu biçimdedir:

“İnşaat işinde, çalışanlar arasında bir ayırım var aynı iş ama ücret farklı, işçi göçmen olunca fark artıyor. En alt işleri Afgan veya Suriyeli çalışanlara veriyorlar. Mesleği olanlar daha fazla iş alıyor ve karşılığında daha yüksek ücret elde ediyor.” (K7)

“İnşaat işi ile ilgili bir beklentim ve geleceğim yok. En alt tabaka iş inşaat. Merdiven gibi düşün en alt basamak inşaat işi ve inşaat işinde ücretli ve yevmiyeli çalışanlar.” (K15)

Katılımcılar sektör içinde tabakalı işgücü piyasasına değinerek güvencesiz, düşük ücret ve a-tipik istihdam biçimlerinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Karaalp Orhan ve Aksoylu’nun da (2018: 2) çalışmalarında belirttiği üzere, tabakalı işgücü yapısında işler, “içsel-dışsal” ve “birincil-ikincil” olarak ayrılmaktadır. Dolayısıyla işgücündeki bu ikili yapı, “iyi işler” ve “kötü işler” ayırımına neden olmaktadır. Birincil işlerde çalışanlar, ikinci işlerde çalışanlara göre aynı işlerde ve benzer statülerde çalışmasına rağmen daha yüksek ücret almaktadır. İkinci işlerde çalışanlar ise, güvencesiz ve düşük ücrette çalışmaktadır.

“İnşaatta gelecek mi var? Ben geleceğimi göremiyorum. Sanki hep moloz taşıyacağım gibi.” (K9)

Katılımcı anlatılarından da anlaşılacağı üzere, bazı çalışanlar işlerine ve emeklerine karşı yabancılaşmıştır. Bunun yanı sıra sosyal statüden çıkamayacağı gibi bir kadercı bakış (fatalizm) görülmektedir. Esparzo (2005:2) göre kadercilik, bireylerin yaşayacakların önceden belirlenmiş olduğuna inanmaları, yaşananların mutlak anlamda kabulü ve öğrenilmiş çaresizliktir. Bir başka ifade ile kadercilik, birey yaşamının ve toplumsal düzenin insanüstü bir güç tarafından belirlendiği, kontrol edildiği ve değiştirilmesinin olanaksız olduğu bir anlayış olarak tanımlanmıştır (Akkuş ve Taş, 2019:591-602, akt. Gezgel ve Dikici 2021: 3). Katılımcılarda beliren kadercilik ve yabancılaşma, çalışma koşullarına, iş sağlığı ve güvenliğine de olumsuz yansımaktadır.

Katılımcıların bazılarında, inşaat sektöründe çalışmayı daha iyiye ulaşabilmek için bir basamak olarak görmekte ve bazılarında ise yabancılaşma kavramı henüz oluşmamış ve çalışma anlamında umutları gözükmektedir:

“İnşaat işi bir başka işe geçiş aşaması gibi. Beklememek için kısa süreliğine para kazanıyorsun, sonra al-sat yapıyorsun. Ben de açıkçası başka işler düşünüyorum. Sektörde işçilik yapmak hem tehlikeli hem süreksiz”. (K34)

“...Yani bu işler para kazandırıyor. İşçiye çok para yok ama kendi işin olursa para var. Bir şirket kurma hayalim var. Doğalgaz veya diğer alt yapılar için firma kuracağım”. (K36)

Aşağıdaki katılımcı anlatısında ise, bir yarı-çevre ekonomisinin işgücüne verdiği ekonomik umutsuzluklar, son tahlilde altyapı/ekonomisinin, üst yapıyı belirlediği ortaya çıkmaktadır:

“Herkes işinin patronu olmak ister ama Türkiye’de bu çok kolay ve çok zor. Kolay olan iş kuruyorsun ama zor olan hemen batıyorsun. Çünkü rekabet edemiyorsun ve böyle sektörlerde herkes benzer işler yapıyor. Sonuçta bir diploma gerektirmiyor.” (K40)

Katılımcıların anlatıları genel olarak değerlendirildiğinde, gerekli sermaye ve alan bilgisi bulunduran herkesin kendi işini kuracağı belirtilmektedir. İnşaat sektöründe çalışmak, en alt tabakada çalışmaya denk gelmektedir. İnşaatta işler emek yoğun ve daha çok vasıf gerektirmeyen işlerdir. Dolayısıyla herhangi bir birey o iş yerinde çalışabilir ve inşaatta çalışmanın toplumsal olarak bir değerinin olmadığı algısı yer almaktadır.

“İnşaat ancak dert getirir; geleceği olmayan ve tehlikesi bol olan bir iş. En büyük tehlike işsizlik veya sürekli çalışmama durumu.” (K43)

“...Bu gibi işlerde çalışanlar imkân dahilinde herkes kendi işini kurar. Başkalarından emir almaktansa kendi işinin patronu olur.” (K44)

Braverman, sanayileşmiş toplumlarda makineleşmeyle birlikte vasıfsızlığın da arttığını söylemektedir. Braverman’a göre makineleşme sonucunda işçi emeğine yabancılaşmakta ve işçinin emek kontrolü azalmaktadır. Endüstriyel çalışmanın getirdiği bu gerçeklik, işçinin vasfını değersizleştirdiği gibi emeğini de değersiz kılmaktadır (Braverman, 2008: 386: 404). Aşağıdaki katılımcı, işçi emeğinin değersizleştiğini ve işçinin emek üzerindeki denetimin kaybedildiğini vurgulamaktadır:

“Bu sektör sömürdü bizi hiçbir umut kıvılcımı bırakmadı. Görüyorsun işte tozun dumanın ve tehlikenin içinde yaşamaya ve çalışmaya çalışıyoruz. Çok bir beklentim yok sağ salim eve gidip gelelim yeterli.” K45)

İnşaat sektöründe beklentiler veya umutlar yerini daha çok kaygılara ve korkulara bıraktığı görülmüştür. Sektörde uzun süreli olarak çalışmak istemeyen çok katılımcı görülmüştür. Kendi hesabına çalışanlarla ücretli ve yevmiyeli çalışanlar arasında farklılaşma görülmektedir.

Emek ile ilgili kaygı ve korkuları yaşayan bireyler daha çok ücretli ve yevmiyeli çalışanlar olmuştur. Ücretli ve yevmiyeli çalışanlara göre kendi hesabına çalışanlar bazen işveren olarak görülmekte ve elde ettiği ücretlerin kendi kazançlarından yüksek olduğu söylenmektedir. Ücretli ve yevmiyeli çalışanlar, kısa sürede sektör ve iş değişimine yönelmekle birlikte umut ve beklentilerini başka sektörlerle taşımaktadır. Bunun yanı sıra ücretsiz aile işçileri, inşaatta kısa süreliğine çalıştıklarını ve kendilerini eğitim anlamında geliştirerek beklentilerini daha yüksek statü gerektiren ve gelir getiren işlere yöneltmişlerdir. Ücretli, yevmiyeli ve ücretsiz aile işçilerine göre inşaat sektörü, tehlike içeren ve çalışma koşullarının elverişsiz olduğu bir alandır. Dolayısıyla inşaat sektöründe çalışmaya; emek sömürüsü, rutin işlere dayanan, riskler içeren ve geleceği olmayan bir sektör olarak bakılmaktadır.

Çalışanların sosyal güvence ihtiyaçlarının karşılanamaması risk altında çalışmalarına neden olmakta dolayısıyla toplumsal bir sonuç olarak risk kavramı ortaya çıkmaktadır. Riskler üretim ve yönetim ekseninde istenmeyen demokratikleşme araçlarıdır. Yeni dünya düzeninde bireylerin içinde doğduğu ve ne yaparsa yapsın içinden çıkamadığı bir ‘risk kaderi’ mevcuttur. Bu ‘risk kaderi’ tüm insanları etkisi altına alarak tehdit etmektedir. Riskler hem gerçektir hem de gerçek dışıdır. Bir yandan birçok tehlike ve tahribat günümüz koşullarında gerçektir öte yandan riskin asıl sosyal itici yönü geleceğin öngörülen tehlikelerinde yatmaktadır. Dolayısıyla riskler, insanlığın geleceğini

etkileyecek tehlikeler yaratmaktadır (Beck, 2011). Risk toplumu içinde kendini savunmasız ve güvencesiz hisseden işçiler, toplumdaki özne kimliğini kaybedecek ve yabancılaşma ile sınıf bilincinden uzaklaşacaktır (Kıdak, 2019: 48).

Sennet'e (2017: 47) göre emekçi, aynı işi sürekli yaparsa yaşadığı an son derece berraktır. Rutine dayalı çalışan emekçi, farklı bir gelecek vizyonuna giremez ve değişimin nasıl gerçekleşeceğine dair bir bilgiye sahip olmadığını söyler. Günümüz üretim sisteminde, rutinlik tarihi bir ayırım noktasında bulunmaktadır. Yeni esneklik uygulamaları, ekonominin en dinamik sektörlerinde rutinin yok olması üzerinde duruyor. Ancak, emekçilerin çoğunluğu Fordizm çemberinde hapis kaldıklarını belirtiyor. İnşaat sektöründe yapılan işler, çoğu zaman rutinlik içinde gelişir, bu sebeple çalışan, beşerî sermayesini arttıramaz ve kendini gerçekleştiremez. Bu durumlar, çalışanın iş yeri ve meslek ile beklentilerini düşürmekte ve kaygılarını arttırmaktadır.

4.3 İnşaat Emek Sürecinde Gündelik Yaşamı Deneyimleme Biçimleri

Alan araştırmasının bu kısmında katılımcılara emek ve gündelik yaşam deneyimleme biçimlerine ilişkin birtakım sorular yöneltilmiştir. Bunlar; işin yapısı, iş yerinde çalışan sayı/işletme ölçeği, iş sözleşmeleri, gelir ve ücret durumları, yol, yemek ve temizlik ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları, ayni ve nakdi yardımların alınıp/alınmadığı ve bu yardımların sosyal ağlarla olan ilişkisi, mesai, günlük, haftalık ve aylık çalışma süreleri, ara dinlenmeler, haftalık ve yıllık izinler gibi konuları kapsamaktadır. Katılımcılardan elde edilen bu bulgular, inşaat emek sürecinin yapısı/temel özellikleri, çalışma süreleri/izinler, açlık sınırındaki ücretler ve işçilere reva görülenler: gelir yetersizliği, yoksulluk ve sosyal yardım başlıklarında kategorileştirilerek analiz edilmiştir.

4.3.1 İnşaat Emek Sürecinin Yapısı/Temel Özellikleri

Katılımcıların çalışma yaşamında bir günlerin nasıl geçtiğine yönelik bulguları değerlendirilecektir. Hangi işte çalıştıkları yani iş süreçleri yer almaktadır. Kendi hesabına çalışan bazı katılımcılar, işverenlerle ücret, yol yemek, işin bitiş tarihi vb. durumların bulunduğu bir iş sözleşmesi yapmıştır. Ücretli, yevmiyeli ve ücretsiz aile işçilerinde çalışma, bir iş sözleşmesine bağlı olarak gerçekleşmemiştir. İşyerinde çalışan sayı 5, 10 ve 20 kişilik gruplar şeklinde olmuştur. Bunun nedeni inşaat sektöründeki işler, bazı durumlarda birbirinin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla bir grubun işi bittiğinde diğer mesleklerle ilgili işler devam etmektedir. Katılımcıların çoğu farklı meslek grubunda çalışmaktadır.

“Sabah bir kamyon tuğla indiriyoruz, öğleden sonra bir tane daha indiriyoruz gün bitiyor. Bu bazen çimento. Yevmiye ile çalışıyorum.” (K1)

Yevmiye usulü çalışma, Sanayi Devrimi'nin başlarındaki parça başı ücretlendirme dizgesinin günümüzdeki görünümüne denk gelmektedir. Katılımcı anlatısında, uzun çalışma sürelerinde ve ağır işlerde çalıştığını belirtmekte ve karşılığını günlük yevmiye olarak aldığını söylemektedir.

“İnşaat işinde işler birbirinin devamı. Boya, badana, dış cephe her işi alabiliyoruz. Kendi akraba ve tanıdıklarımızla işi bitiriyoruz.” (K23)

“İnşaatta herkes işin bir ucunu tutuyor, çok sektör var. Biz genelde tesisat işlerine bakıyoruz. Bizim işimiz dışarda ve yüksekte çalışanlara oranla sağlam.” (K25)

“Abi inşaatta en kötü iş bizde. Gider boruları, kanalizasyon işleri bizden sorulur. Kardeşlerim bazen çocuklarım birlikte bir inşaatta çalışıyor, buradaki iş bitmeden başka yerden iş bakıyoruz.” (K18 Suriyeli göçmen)

“İş elbiselerimiz üstümüzde evden geliyoruz. Hava güzelse rahat çalışıyoruz yoksa o gün biraz zor geçiyor. 10 kişi falan bir araba tutuyoruz ve işe geliyoruz.” (K43)

Kendi hesabına çalışanlar, götürü usul iş almakta ve ücretli/yevmiyelileri de bu iş süresine göre yanında çalışmaya götürdüklerini belirtmişlerdir. Kendi hesabına ve ücretli/yevmiyeli çalışanların işveren veya müteahhit ile yaptıkları iş sözleşmeleri, enformel olmakta ve sosyal ağlara dayanmaktadır.

“Sabahtan akşama kadar hazır harcı duvara yapııştırıyoruz. Dostum ve sırdaşım bu “mala” oluyor. Bazen kızgınlığımı da alıyor bu mala, yorgunluğumu da... (iş esnasında kullanılan araç-gereç).” (K31)

Katılımcılar, emek sürecinde, iş yerindeki araç ve gereçlerle duygusal bağ kurduklarını belirtmişlerdir. Katılımcı için iş aracı bir arkadaş olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra iş aracı ve çalışan arasındaki bağ, işyerindeki yalnızlaşmanın, izolasyonun ve yabancılaşmanın da önemli bir göstergesi olmuştur. Dolayısıyla bu ifade, Marx'ın belirttiği “üretim araçlarına sahip olmayan işçiler, emek sürecine yabancılaşır” tespitini doğrulamaktadır.

“Çok büyük inşaatlar değil yap-sat işte. Üç-beş kat en fazla, iş sözleşmesine gerek yok. Yani tanıdık sözü ile hareket ediyoruz.” (K38)

“Akraba eş dost olmaza vallahi işimiz süreli olmaz. Çok büyük şirketler zaten bizim gibilere vermiyor biz de kendi kendimize iş olanağı sağlıyoruz.” (K40)

“Eskisi gibi değil. Harç yapma, yük taşıma, vidalama veya takma-çıkarma işlerini makine aracılığıyla yapıyoruz. Teknoloji hem yardımcı oluyor hem işimizi bazen elimizden götürüyor.” (K41)

“Araç gereç her şey gelişmiş ama insan gibi değil tabii. Makine istediğini tam olarak vermez. Onun için teknoloji iyi ama insanla bir olup çalışırsa iyi. İnsanı devreden çıkardın mı teknoloji sorun olur.” (K44)

Katılımcılara göre, teknolojinin sektör içinde kullanımı olumlu görülmüştür. Ancak teknolojik nedenlerle iş kaybı korkusu da yaşanmaktadır. Teknoloji kullanımı, özellikle inşaat gibi sektörlerde işin mevsimlere bağlı olarak aksamasını en aza indirgediğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, havanın elverişsizliği (aşırı sıcak ve aşırı soğuk havalar) çalışma performansını ve istihdamın sürekliliğini aksattığı da dile getirilmiştir.

Yeni teknolojilerin gerektirdiği alt yapı işleri, ulaşım yolları, iletişim şebekeleri ve binaların inşası inşaat sektörünün ilgi alanını oluşturmaktadır. Küreselleşmenin zaman ve mekân tanımaksızın yayılması, inşaat faaliyetlerinin de küresel boyuta geçmesini istemektedir. İnşaat sektöründe de yeni teknolojilerden maksimum yararlanmanın mümkün olmadığı düşüncesi kapitalist ülkelerce kabul görülmektedir. Bu nedenle inşaat sektöründen de uluslararası iş birliğinin kurulduğu ve serbest piyasanın egemen olduğu yeni bir ekonomik düzen yaratılması istenmektedir (Eşkinat ve Tepecik, 2012: 30). Teknolojik gelişmeler, birçok alanda yaşama değişim ve dönüşüm anlamında etki yapmaktadır. İnşaat sektörü, diğer sektörlerle oranla bilgisayar ve bilgi teknolojilerinden yararlanması geri kalmakta ancak bu alandaki yeni gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Artık inşaat alanlarında disiplinlerarası etkileri artırıcı birçok teknolojik yenilik bulunmaktadır. Bu güncel teknolojiler, bilgisayar destekli proje yönetiminde, görselleştirmede, maliyet tahmininde, strüktürel hesaplamalarda, bina işletmesinde buna benzer birçok alanda kullanılmaktadır (Tanyer ve Pekerciçli, 2008: 21).

İnşaat faaliyetleri yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ilişkiler bütününden meydana gelmektedir. Teknolojik gelişme ile bu ilişkiler ağı daha karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Kapitalist sistemle birlikte teknoloji geliştirme çabası, uluslararası güçlerin en belirgin özelliği haline gelmiştir. Kapitalist sistemi teknoloji yaratma yarışıdır. Teknolojiyi tekeline bulduran kapitalistler, büyük güç elde etmekte ve dünyayı kontrolleri doğrultusunda yönetmek istemekte dolayısıyla teknolojik gücü amaç olarak görmektedirler (Eşkinat ve Tepecik, 2012: 26-27).

İnşaat sektöründeki gelişmeler sonucunda bina inşaatı, özel bina inşaatı ve bina dışı yapıların inşaatında görülen emek yoğun işler, yerini teknolojik ve uzmanlık gerektiren işlere bırakmaktadır.

4.3.2 Çalışma Süreleri ve İzinler

Çalışma süreleri ve ara dinlenmeler 4857 sayılı İş Kanunu 63-69 maddelerinde açıkça belirtilmiştir. İlgili kanuna göre, haftalık çalışma süreleri 45 saat olmakla birlikte aksi belirtilmemişse bu süreler haftanın eşit günlerine bölünmesi esas alınmıştır. İşçi ve işveren anlaşarak bu süreyi günlük 11 saati aşmamak koşulu ile düzenleyebilmektedir. Çalışma süreleri bu esaslar eksenindeki uygulama şekilleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından bir yönerge ile düzenlenmiştir. Yapılan alan araştırması bulgularında, işçilerin çalışma süreleri, iş kanununda ve çalışma ilgili yönergelerde belirlenen sürelerin dışında olduğu saptanmıştır.

İşçilerin çalışma süreleri ve izinleri, başta katma değer üretim, işçi sağlığı ve iş güvenliği olmak üzere birçok konuda önem arz etmektedir. Çalışanlar için önemli olan güvenceli ve eşit işe eşit ücrette çalışmaktır. Katılımcı, çalışma sürelerine, öğle arası dinlenmelere, çay molalarına, haftalık ve yıllık izinlere ilişkin sorulara katılım göstermiştir:

“Çalışma süreleri burada usta, kalfa ve çıraklara göre değişiyor. Çalışma süresi genelde sabah 8 akşam 5 ama hiç öyle olmadı bizde. Öğle yemeğine kadar on beş dakika bir çay molası, 12’de öğle yemeği için yarım saat veya kırk beş dakika zaman hepsi o.” (K38)

İnşaat sektöründe istihdamın geçiciliği, belirsiz süreli iş sözleşmelerin yapılmaması ve iş alımının götürü usul olması katılımcıları olumsuz etkilemiştir. Katılımcılardan elde edilen bulgulardan hareketle günlük çalışma süreleri genel olarak 8-12 saat arası değişmektedir. Bu süreler içinde yolda geçen süreler dahil edilmemiştir. Ayrıca haftalık, aylık çalışmaların sürekli olmaması, yaz ve kış aylarında işlerin mevsim kaynaklı azalması nedeniyle hafta tatili ve yıllık izin almadıklarını söylemişlerdir.

“Sabah 7’de evden çıkıyoruz. Gel hazırlan işe başla sekizi buluyor. Sonra akşam kaçta iş biterse. Ama en erken 6’da bitiyor. Öğle molası ve iki defa çay molaları var. Zaten bu molalar olmasa işçiler kafayı yer.” (K44)

Katılımcı anlatısından da anlaşılacağı üzere molalar ve ara dinlenmeler, çalışanların sağlıklı olmasında ve iş özel yaşam dengesinde gerekli düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler, inşaat işçilerinin ritmik, tekdüze olması ve üretken bir çalışma biçimi olmaması anlamında çok önemli görülmektedir.

“Kendi hesabına çalışanlarda bazen mesai bitmiyor ama bazı ücretli ve saatlik çalışanlar akşam 5 olunca paydos ediyor. Öğlen molası 1 saat veriliyor ve bazen 15 dakika çay molaları da veriliyor. Genel olarak inşaatta çalışma süreleri uzundur. Belki de en az çalışmanın olacağı iş inşaat olması lazım. Çünkü tehlike boyutu var ve ağır işler var bunlar için fiziksel güç ve yeterlilik gerek.” (K36)

Çalışma koşullarının ve sürelerinin uzun olması, çalışanları olumsuz etkilemekte ve bireylerin kendilerine ve yakınlarına zaman ayırmalarını engellemektedir. Çalışma sürelerinin elverişli olması halinde, aktif, verimli ve rahat olacaklarını ve dolayısıyla toplumsal açıdan iyi bir yaşam süreceklerini düşünmektedir. Burada katılımcıların tam bir iyilik içinde yaşam koşulları refah düzeyine sahip ülkelerdeki çalışma koşullarına göre yetersizdir. Çalışma koşullarının elverişli olması tek başına yeterli gözükmemektedir: Sağlık, eğitim, yüksek ücret, barınma, iş sürecine katılım, sendikal bilinç, sosyal statü ve istihdamda süreklilik gibi koşullar da çok önemli görülmektedir.

“Doğuda yine güneş erken doğuyordu, gün ışığında çalışıyorduk. Batıda öyle değil sabah karanlıkta geliyorsun çalışmaya başlıyorsun ve aydınlık oluyor. Akşam karanlık çökünce de bitiyor iş. Bazen 14 saat çalıştığın oluyor, eve gidiyorsun, halsizlikten ne yemek yiyorsun ve uyuyabiliyorsun. Çok çalışmaktan, Çocuklara ve hanıma zaman kalmıyor yani ilgilenemiyorsun.” (K38)

İnşaat işçisinin bu anlatısında çalışma koşullarına bağlı olarak tükenmişlik hali gözükmektedir. Tükenmişlik, mesleki bir tehlike olarak görülmekte, başarısızlık, yıpranma, aşırı yüklenme sonucunda ortaya çıkan güç kaybı ve tükenme durumudur (Freudenberger, 1974: 159). Bunun yanı sıra tükenmişlik, çalışma esnasındaki stres artırıcı koşullarda oluşan psikolojik sendrom olarak da tanımlanmaktadır (Maslach, 2003: 189).

“Çalışmak ahlakımız olmuş. İşi zamanında bitirmek ve mahcup olmamak gerekiyor bundan dolayı bazı haftalarda, günlerde çok çalışmalar oluyor. Kaç saat deseler çalışacağız. Çünkü işçi adayı çok hemşerim.” (K42)

Yukarıda verilen anlatıda birey, mesleğini ahlakı ile ilişkilendirmektedir. Mesleği dışında başka bir şey düşünmeyen işçi, yedek işgücünün sektör içindeki yoğunluğu nedeniyle verilen fazla çalışma sürelerine uygun çalışmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Weber, bireylerin ülkenin dini yapısı, aile ve çevrenin yönlendirdiği eğitim ile kazandığı psikolojik birikim, kişinin meslek seçimini doğrudan etkilemekte ve bunun yanı sıra mesleki kaderi olacağını söylemektedir. Çalışanlar, yaratıcıya hizmet için üzerine düşen görevi yerine getirmekte ve kurallara uygun yaşamaktadır. Bunu da

mesleği ile yerine getirmektedir. Birey için dünyevi meslekte verilen görev, yerine getirilmesi gereken tanrısal en önemli buyruktur. Bu mesleki ödev, birey için birikim, mesleki uğraşların verdiği hissiyatlar, iş yeteneğinin kullanımının doğal duygusu değildir. Kişinin mesleği kendini uydurmak zorunda bulunduğu bir tanrı uyruğudur. Birey Tanrı'nın verdiği bu meslek içinde durmalı ve dünyevi işler bu verilmiş sınırlı yaşam içinde kalmalıdır. Bu düşünce kapitalist kültürün toplumsal ahlakı özelliğini de taşımaktadır. Kapitalist toplumlar genişlemek için işçi pazarında var olan ve ucuza kiralayacağı yedekteki işgücünü kullanır. Yedek işgücü çalışanların niceliksel olarak yayılmasını sağlarken; çalışanların nitelik yönünü engeller ve küçük işletmelerde ücret kapitalizminin gelişimine imkân sağlar. (Weber, 1997: 73-74).

Çalışma süreleri düzensiz olmakla birlikte ara dinlenmeler ve molalar yetersiz görülmektedir. Kendi hesabına çalışanlar ve diğer çalışanlar arasındaki çalışma süreleri farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra çalışma süreleri usta, kalfa ve çırak ve göçmen grupları arasında değişiklik gösterdiği de belirtmiştir. Çalışanlar göre ara dinlenmeler, çay molaları ve işe geliş/gidiş süreleri çalışma sürelerinden sayılmaktadır. Dolayısıyla öğle yemeği ve çay molaları dahil olmak üzere günlük çalışma süresinin 8 saat ve haftada 5 gün ile sınırlı kalması gerektiğini savunmaktadırlar:

“Ucuz işçi olan Suriyeli ve Afgan çok. Türkiye’de çalışma süre çok uzun Suriye’de böyle değil altı saat çalışıyorsun. (K10 Suriyeli göçmen)

“Türkiye’de çalışma süreleri insan dışı bir durumda abi. Biz geldiğimiz yerde 6 saat çalışıyor 1,5 saat dinlenme.” (K20 Suriyeli göçmen)

“Burada günlük 2 saatten fazla biz çalışıyor ama dinlenme çok az. Bu kadar çalışmam diyorum oda git diyor ve işten çıkarıyor. (K24 Afgan göçmen)

“Biz burada günde 16 saat ve haftada 60 saat çalışıyoruz. Mecburiyet var yoksa bu kadar çalışma biz hiç görmedi.” (K28 Afgan göçmen)

“Göçmenler için çok çalışma, pis işler ve tehlikeli işler var dünyanın her yerinde böyle. Türkiye’de de çok fak yok yani ağır işler ve bunun karşılığında aynı az ücret var.” (K44)

Yukarıdaki anlatılarından da görüleceği üzere Afgan ve Suriyeli çalışanlar, işverenler tarafından ağır işlerde ve uzun süreli çalıştırıldıklarını söylemişlerdir. Ara dinlenmelerin ve yemek molasının yetersizliği vurgulanmıştır. Türkiye’de çalışma sürelerinin önceki çalıştığı yerlere (Suriye-Afganistan) kıyasla fazla olduğunu ve çalışmama durumunda işsizlikle tehdit edildiklerini söylemişlerdir. Dolayısıyla çalışma

süreleri ve dinlenme süreleri bakımından da Suriyeli ve Afgan göçmen grubu daha güvencesiz ve zor koşullarda çalıştırılmaktadır.

“İnşaat işinde bir süreklilik yok ki dediğiniz o hafta tatili ve yıllık izni olsun.” (K17)

“Yıllık izin demek, işçi maliyetinin artması demek. Bundan dolayı da işveren yanaşmaz.” (K19)

“Tam bir yıl çalışmıyoruz zaten. Bir iş sözleşmesi olsa ve hafta tatili yıllık izin ve çalışma süreleri olsa iki taraf için de gelir olarak uygun olsa çok güzel olur.” (K36)

“...inşaat ben yıllık izin alanı görmedim.” (K25)

“Hafta tatili desen zaten hafta içinde çalışmadığı günler oluyor ama ücretler yine işçi kesesinden.” (K40)

“İşçi için ücretli tatil işveren için ölüm demek. İşveren ve devlet, yanaşmazlar tatil ücretine pek.” (K7)

“Zaten her anlamda bir sömürü var. İnşaatta yıllık izin ve hafta tatili izin olmaması belki işverenlerin en rahat yaptıkları. Çünkü inşaat amelesinin düzenli bir işi ve işvereni yok.” (K11)

“...Dediğiniz belki gün ay yıl olarak çalışma süreleri hesaplanır devlet verir yani İŞKUR yoksa hangi işveren hangi sürelere göre yıllık ve haftalık izin ücreti verecek.” (K15)

İnşaat sektöründe istihdamın sürekli ve tek bir işverene bağlı olmaması gibi koşulları belirten bazı katılımcılara göre yıllık ücretli izin hakkı, işveren dışında devlet ve ilgili kurumlarca verilmelidir. Yıllık izin ve hafta tatili katılımcılar için hayati önem taşımaktadır. Hafta tatili ve yıllık izin belirsizliği, inşaat sektöründe istihdamını emek sınıfı için daha da güvensiz bir duruma getirmiştir.

“Emekçi için çalışma şartları bir bütün. Ücreti, çalışma süresi ve yıllık izinleri ile. Bunlar tastamam olacak ki işçi gün yüzü görsün, tatil yapsın.” (K13)

“Yıllık izni veya haftalık izni olan işçi de bunu yokluktan paraya çevirip çalışmaya devam ediyor. Sonra işçi intiharı ve kazalar adam dinlemezse hem tehlike ile karşılaşır hem de herkes için tehlikeli bir kimliğe bürünür.” (K35)

“Bazen bayramda bile çalışıyoruz ne yıllık izni. Bunlar inşaat işçisi için hayalden öteye geçmez. Çünkü işveren işçiden daha aç ve gözü doymuyor. İşçi de mecbur çalışıyor. Onun için ne onlar veya kurum olarak yıllık izin verirler ne de hafta tatili.” (K36)

Aşağıda katılımcı anlatılarından da görüleceği üzere düzenli ve sürekli işlerin olduğu; yıllık, haftalık ve günlük çalışma sürelerinin yasal düzenlemelerle iş sözleşmesinde belirlendiği büyük işletme firmalarına bağlı olarak çalışanların, haklarını alabileceği görüşü hakimdir. Kısa süren ve işletme ölçeği daha küçük firmalarda söz konusu hakların verilmediğini söylemişlerdir. İşletme ölçeğinin büyük olması, denetimlerin düzenli ve kayıtlı istihdamın yaygın olması çalışanların çalışma koşullarına olumlu yansımaktadır.

“Düzenli olarak bir Şirkete bağlı olarak çalışanlar alıyor ama sanmıyorum onlar da istedikleri gün ve tarihte izin kullanıyor ve öyle yasalarda olduğu gibi de hakkaniyetli değil. Zaten bizim yasalar işçiden yana ama uygulamada işe, koşullara ve işverene göre lastik gibi çekiliyor.” (K37)

“Küçük inşaatlarda bu saydıklarınız yok ama kurumsal firmalarda yıllık izin de var hafta tatili de. Çünkü düzenli bir işi var. Büyük inşaatlarda iş alan kurumsal şirketlerde çalışacaksın. Küçük yapsatçılarda işçi yanlısı politikalar yok.” (K42)

4857 sayılı İş Kanunu (52-62 aralığındaki) maddelerindeki yıllık izin hakkı ve süreleri ile ilgili detaylı bilgi yer almaktadır. Elde edilen bulgulardan hareketle, katılımcıların çoğu yıllık izin ve hafta tatilinden yararlanmadığını; bazı katılımcıların ise hafta tatili ve yıllık izin kullandıklarını ancak bunun karşılığında herhangi bir ücret almadığını söylemektedir. İş gereği, resmî tatiller ve dini bayramlarda çalışmaya zorlandıklarını; haftalık izin günü ve ücretli yıllık izinlerin, iş sözleşmesi dahilinde gerçekleşeceğini ancak sektörün koşullarına bağlı olarak belirsiz süreli iş sözleşmelerinin yapılmadığını ve temel haklardan mahrum kaldıklarını belirtmişlerdir.

4.3.3 Açlık Sınırının Altındaki Ücretler

Katılımcılar, emeğin karşılığı olarak açlık sınırında bir ücret ile çalışma veya ölüm ikileminde bırakıldıklarını belirtmişlerdir. Emeğin karşılığı olan ücretler, emekçilerin ve bakmakla yükümlü oldukları bireylerin yaşamını idame ettirmek için en temel geçim kaynağını oluşturmaktadır.

“İnşaat günlük 90-110 lira ben alıyor. Başka iş yapsam daha fazla belki ama bu işten anlıyor. Kâğıt ve hurda topladığım zaman bile buradan çok fazla alıyor ben. Günde 100 veriyorlar.” (K28 Afgan Göçmen)

“Biz savaştan kaçtık buraya ama burada iş karşılığı ücret çok az, bize 120 veriyor ama iş çok ağır, daha fazla ben hak ediyor. Burada da savaşıyoruz, ölmüyoruz ama ölüm gibi bir açlık var.” (K10 Suriyeli göçmen)

Afgan göçmen katılımcı hurda işi yaparak inşaattan daha yüksek ücret elde ettiğini belirtmekte ve inşaat sektöründe çalışmanın karşılığı olarak ücretin verilmediği vurgusu yapılmaktadır. Suriyeli katılımcı ise deneyimlediği iç savaş ile aldığı ücreti ve yaptığı işi ilişkilendirmektedir. Savaş sebebiyle düşük ücrete çalıştıklarını ve yaşadığı olumsuzlukları dile getirmişleridir.

“Usta ile çırak aynı almaz yani işi bilenle bilmeyen bir olur mu, yani biz ustalara 140-150, kalfa işi biraz biliyorsa 100-11 ve çıraklara 80-90 veriyorlar ama onlar bize göre az da çalışıyorlar.” (K25)

Çalışma karşılığı alınan ücret, yukarıda da ifade edildiği üzere çırak, kalfa, usta ve meslekteki yeterliliğe göre değişmektedir. Ustalar kalfa ve çıraklara göre daha yüksek ücret aldığı ama çırak ve kalfalara kıyasla daha uzun çalışma sürelerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

“Ustanın yanında çalışıyoruz bu bazen babamız bazen amcamız akrabamız oluyor, tanıdık herkes.” (K30)

Sosyal ağlara dayalı çalışma koşulları, ücret alımında da ön plana çıkmaktadır. Katılımcı anlatısından anlaşılacağı üzere, akraba yanında çalışan bireylere bazen ücret verilmediği bazen de düşük ücret ile çalıştırıldıkları gözlenmiştir.

“Kısa süreliğine çalışıyoruz asıl ustalık yok yani; onun için günlük 8-10 saat çalışıp 80-90 lira alıyoruz.” (K43)

İnşaat sektöründe ücretler, göçmenler, ücretliler, yevmiyeliler ve kendi hesabına çalışanlar açısından farklılık göstermektedir. Kendi hesabına çalışan bireylerin elde ettiği ücretlerin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında ücretler, usta, çırak ve mesleği olmayan vasıfsızlar olarak da kademeli bir durum sergilemektedir. Katılımcı bulguları sonucunda, günlük en düşük ücret 90 TL, en yüksek ücret ise 180 TL’si olarak belirlenmiştir.

“Mesleği olan, götürü iş alan adamın günlük ücrete kıyasladığında bizden çok yüksek alıyor yani 180 falan ama biz ne ölüyoruz bu ücretle ne diri kalıyoruz ama bir şey kesin o da açlık. İnşaat işler yoğun olduğunda iyi para kazanıyoruz. Aylık bazen beş bini buluyor ama sürekli çalışmıyorsun. Yine de şükür.” (K32)

Aşağıda belirtilen katılımcı anlatısında, inşaatta işin sürekli bir çizgide olmaması, sosyal güvenceden yoksunluk, düşük ücret ve Malthus’un nüfusla ilgili saptamalarına uygun veriler bulunmaktadır. Katılımcı, olumsuz çalışma koşullarında ölüm ile karşı karşıya kaldıklarını ve nüfusun açlık ve yoksulluktan azalabileceğini belirtmektedir. İşgücündeki yedek rezervin varlığı hükümetler için kuvvetlerinin dinamiği ilkesini

oluşturmaktadır. Nüfus temel bir öge dolayısıyla tüm ögeleri oluşturan bir yapıdadır. Nüfus aynı zamanda tarım, sanayi ve diğer sektörlerde işgücünü sağlamakta ve mümkün olduğunca ithalata gerek duymamak ve diğer ülkelere nakit transferi gerçekleştirmemek olarak görülmektedir. Nüfus ulusların kuvvet dinamiklerinde temel ögeyi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ulus içindeki işgücü içinde yüksek rekabet unsurunu oluşturmakta ve dolayısıyla emek ekseninde düşük ücret ve güvencesiz koşullar demektir. Düşük ücretlerle üretilen ürünlerin maliyeti ve fiyatı düşük tutulacak, ihracat artışı sağlanacak bu da hükümetlerin yeni ilkelerini ve gücünü belirleyecektir (Foucault, 2016: 62-63).

“İnşatta en temel sorun abi, iş sürekli değil, geleceği yok, sigortası yok ve bunun da karşılığında düşük ücretler var. İnsan yıla vurduğunda ailesi ile yirmi binle nasıl geçinir. Ya bazıları açlıktan ölür, nüfus eksilir. Yani yeterli beslenmez ve hasta olur. Biz de bakamayız.” (K45)

Alan araştırmasında görüşülen 45 bireyin ücretleri değerlendirildiğinde; 15’i günlük 80-100 liraya, 20’si günlük 110-140 liraya ve 15’i de günlük 150-180 liraya çalışmaktadır. Bireyler ücret alım şekillerini; saat başı, günlük, haftalık ve aylık olarak aldıklarını belirtmişlerdir. Ücretler günlük, haftalık ve aylık olarak değerlendirildiğinde, yasal olarak asgari ücretin altında bir değere denk geldiği görülmektedir. Katılımcılar, elde edilen bu ücretlerin enflasyon karşısında daha da değersizleştiğini ve bu durumunda ekonomik koşulları daha da olumsuz bir duruma sürüklediğini belirtmişlerdir. (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 779) çalışmasına göre de düşük ücretle çalışmada önemli noktalardan biri, göçmen işçilerin kayıtsız bir ekonomi içinde daha düşük ücretle çalışma isteğinde buldukları ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle göçmen bireyler, ortalama yerli işçilerden yaklaşık olarak %50 daha az ücret almaktadır. Dolayısıyla yapılan alan araştırmasında görüldüğü üzere göçmen katılımcılara eşit değerde işlere eşit ücret verilmemiştir bunun yanı sıra adil olmayan ücret dağılımı, çocuk işçilerde de belirgin olarak görülmektedir.

4.3.4. İşçilere Reva Görülenler: Gelir Yetersizliği, Yoksulluk ve Sosyal Yardımlar

Gelir düzeyi düşük olan işçilerin yoksulluk sorunu derinleşmekte ve dolayısıyla bireyler, yoksulluğu azaltmak için sosyal yardıma başvurmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine (2021) göre, devlet 97,8 milyar TL sosyal yardım için harcama ayırmıştır. Bu harcamalar 2019 yılına göre %73 ve 2020 yılına göre %42 artmış bulunmaktadır. Veriler ele alındığında, 5 milyon 903 bin hane sosyal yardım yararlanıcısı

olmuştur. Bu hanelerin 2 milyon 476 bin 457 hanesi düzenli olarak sosyal yardım almıştır. 2021 yılında 11 milyon 369 bin 761 kişi gıda yardımı, 30 bin 363 bakımsız ve sağlıksız hane, bakım ve ev eşyası yardımı ve 41 bin 965 kişi kırtasiye yardımı almıştır. Bunun yanında 9 milyon 482 bin kişinin de Genel Sağlık Sigortası (GSS) prim borcu ödenmiştir. Küresel sağlık krizi ve ekonomik krizler sonucunda yapılan yardımlar, yoksulluğun derinleştiğini gözler önüne sermektedir.

Katılımcılara göre, gelir yetersizliği, yoksulluk ve sosyal yardımlar emekçilere biçilmiş ve emekçilerin içinden çıkamadığı bir hal almıştır. Yoksulluk sorununun; ücretler, kayıtdışı istihdam, göç, eğitim düzeyi, düzensiz işler, işsizlik gibi konulara bağlı olarak arttığı görülmekte ve sosyal yardımların yoksulluğu azaltmadaki rolü değerlendirilmiştir.

“Ücretimiz az ve dolayısıyla gelirimiz düşük, zaten işçinin başka nerden geliri olur.” (K9)

“Aylık gelirimiz 4000’i ancak buluyor. Çocuk var, bende tam 7 boğaz var. Bunların yemesi, içmesi, faturası, sağlığı ve en önemlisi eğitimi, bu gelirle nasıl karşılayacağız.” (K27)

Suriye’den ve Afganistan’dan göç eden bireylerin geliri 2000-3000 lira, ücretli ve yevmiyelerin aylık geliri 3000-4000 TL civarında, kendi hesabına çalışanların aylık gelirleri ise 4000-5000 TL arasında değişmektedir. İşçilerin emek karşılığında aldığı ücret dışında alternatif gelir kaynağı bulunmamaktadır. Gelirin düşük olması hane halkına olumsuz yansımıştır. Katılımcılar, kalabalık ailelerin aldığı gelirler yaşamını idame ettirmede zorlandıklarını söylemektedir.

“Tarımda çalışıyorduk, inşaata geçtik ama burada ücretler az. Aylık düzenli çalışmadığın için düzenli gelirin de yok. Benim aylığım taş çatlasın 3000 TL. Kendime nasıl bakacağım, aileme nasıl bakacağım söyler misin?” (K30)

Katılımcı anlatısında da belirtildiği üzere emek yoğun işlerde gelir, düşük ve düzensiz bir durum sergilemektedir. Gelir durumu yetersiz olan işçiler, kendisi veya aile fertleri ile başka sektörlerde de çalıştıkları görülmektedir. İnşaat işinde sağlanan gelir, bireyi ve aile fertlerinin yaşamına yetmediği belirtilmektedir.

“Burada kendi hesabına da çalışsan ve çalıştırsan aylık maksimum 5000 TL. Kimse kusura bakmasın bu paralarla geçim olmaz. En iyi ekonomist emekçilerdir. Aldığı bu para ile kendini ve ailesinin yaşamını sağlıyor. Tek gelir kapımız bu iş, bazen yazın, çocuklar tarıma veya pazara işlere de gidiyoruz. İnşaat işi olunca burada çalışıyoruz.” (K38)

İnşaat işlerinde kendilerinin çalıştığını söyleyen bireyler, yaz dönemlerinde aile fertlerin mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığını belirtmişlerdir. Hane halkı büyük olan aileler, birlikte farklı sektörlerde çalışmakta ancak gelir durumu giderlerini karşılamaya yetmemektedir.

“Allah’ım yarın işimiz aksamasın diyoruz. Çünkü tek çıkış kapımız. Kime al açarız, nerden karşılarız harcamamızı. İş olunca geliri de ucu ucuna getiriyoruz. Buralı değiliz başka tarla, bağ bahçemiz de yok. Tek kazancımız emek. Onun da bir karşılığı kalmamış.” (K45)

Yukarıdaki anlatıda görüleceği üzere, inşaat sektöründe işin süreklilik durumu gelire yansımaktadır. Emek karşılığındaki gelir, düşük olarak görülmekte ve işçilerin barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamamaktadır.

“İşçi adam, her şekilde çalışıyor ve her işe koşuyor çünkü gelir az. Adam burada iş yapıyor akşama kadar tatil gününde veya mesai sonrası yine başka işler yaparak ekmeğini kovalıyor.” (K7)

“Geliri az olan, göç eden, yoksulluk çeken ve toplumda hiç değer görmeyen kesim işçi takımındır. Çünkü zengin değilsin. Var olman için varlığın olması lazım. İşçide de o, yok ne yazık ki. Onun için yediği, içtiği ve yattığı yerler; hep ücra, hep kenar, hep düşük ve hep kalitesiz yerler.” (K19)

Yukarıdaki anlatıda birey, dışlanmaya vurgu yapmaktadır. Mekânsal, tüketim, sosyal ve toplumsal anlamda dışlandığını belirtmektedir. Bireye göre sosyal dışlanmayı belirleyen en önemli etken gelir dağılımıdır. Gelir durumundaki yetersizliğe bağlı olarak göçmenler, çalışanlar, yoksullar ve diğer dezavantajlı gruplar üretim ve tüketimden dışlandığını düşünmektedir.

“İnşaat işinde aylık gelire vursan en az 2000 en fazla 4000 alıyorlar. Fazla çalışmaz ve ek olarak başka işler yapmazsa ne kendisi yaşar ne de ailesi. Kimilerine göre yaşar belki ama yaşam denilirse bu gelirle.” (K11)

“Biz Suriyeli ya da Afgan, bize bir tır yük veriyor, patron hadi çek bunları. Biz, akşama kadar boşaltıyor. Bana 100 ona da 100. Aylık 1500-2000 oluyor. Bizim hiçbir şey yok. Kira, yemek, fatura hep çok para bizim gelir yetmiyor hoca.” (K15)

“Kimse Suriyeli ve Afgan düzenli maaş çalıştırmıyor. Günlük ve haftada birkaç gün var. Sonra haftada en fazla 300-400 veriyor. Biz mecbur başka işler yapıyor.” (K44)

Gelir yetersizliği, alt yapı ve diğer hizmetlere ulaşımı zorlaştırmakta ve şehir merkezinden uzak kenar mahallelerde yaşamalarına neden olmaktadır. İnşaat sektöründe çalışan bireylerde gelir dağılımı yüksekten düşüğe doğru sıralanabilmektedir: Manisalı olanlar en yüksek gelire sahip çünkü barınma sorunu ve iş dışı gelir kaynakları bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğudan daha önce göç edenler, Manisalıları göre geliri düşüktür ancak uzun yıllar Manisa'da ikamet ettikleri için gelir ve istihdam durumları Suriyeli ve Afgan göçmenlere göre yüksek olduğu belirtilmiştir. En düşük gelire sahip olanlar Suriye ve Afganistan'dan göç edenler denilmiştir. Dolayısıyla göç süreci ve göç ettikleri yerde kalma süreleri gelire etki ettiği görülmüştür. Katılımcılar, gelire dayalı bir değer verildiğini belirtmekte ve bu nedenle toplum içinde en az değeri olan sınıfın işçiler olduğunu söylemektedirler.

“İnşaat işinde gelir, belli olmuyor ama kışın çok düşüyor. Yazın ise iki çocukla birlikte çalışıyorum ama yine de kazancımız yetmiyor. Sekiz boğaz var evde para mı dayanır. Yoksulluk hat safhada, hiçbir yerden yardım yok bu güneşin altında pişiyoruz tek derdimiz geçimimiz olsun.” (K19)

İşçi, ücretli çalışmaya bağlıdır. Ücretli çalışma, işçi ve işveren taraf olduğu sözleşme gereği yapılmaktadır. Braverman, işçiye iş sözleşmesine taraf olmak zorunluluğunu sorar ve bu soruya karşılık olarak, işveren emek gücüne sahip olduğu sermayenin bir kısmını ücret olarak işçiye öder. İşçi, çalışmak zorundadır ve işçiye başka bir seçenek bırakılmamaktadır (Braverman, 2008: 71-76). Aşağıdaki katılımcı anlatısında da inşaat sektöründe çalışan işçinin üretim sürecindeki çaresizliğini belirtmektedir:

“Yoksul adamdan korkacaksın, çünkü varlık için her şeyi yapacak potansiyel demektir. Burada 10 kişi var, 10'una da sor hocam, hepsi yoksul olduğunu söyler. Çünkü yoksul olmayan kişinin bu işlerde bu rezillikte ne işi var. Muhtacız çünkü önceden de söylediğimiz gibi gelirimiz giderimizi karşılamıyor.” (K32)

Katılımcılar açlık ve yoksulluk sınırında yaşam sürmektedir. Bireylerin varsıl ve yoksul algısı maddi kaynaklara dayanmaktadır. Bazı katılımcılara göre varsıllık; ev, araba sahibi olmak ve tatil yapmaktır. Yoksulluk, emekçilerin en büyük sorununu oluşturmaktadır. Özellikle Suriye ve Afgan katılımcılarda yüksek ve düzenli gelirin, sürekli istihdamın ve diğer yaşam koşullarının sağlanmaması yoksulluğu derinleştirmektedir. Katılımcılara göre, yoksulluk yaşanan en büyük tehlikedir; çünkü yoksulluk, sağlık ve suç gibi olumsuzlukları arttırmakta ve toplumsal düzeni bozmaktadır. Bu gerçeklik kendisini katılımcı anlatılarında şu biçimde göstermektedir:

“Yoksulluk, bence kişiye göre değişir. Mesela ben yoksulum ama benden daha yoksul olan Suriyeli ve Afganlar var. Çok çocuklu ailelerde yoksulluk daha fazla görülüyor benim gibi bekarlarda ve az nüfuslu olanlarda onlara kıyasla daha az yoksulluk var. Yoksulluk bence evi arabası ve düzenli bir işi olmayana denir. İnşaat sektöründe çalıştığımız için hiçbiri biz de mevcut değil. Yani dibe kadar fakiriz. Herkes gibi yaşamıyoruz, yemiyoruz, içmiyoruz. Tatil desen yabancısıyız kurban.” “İnşaatta gençler yoksul, yaşlılar yoksul ama göçmenler daha yoksul. Biz Suriye’den geldik ev, araba hiçbir şey yok. Kazanç da bunlara gidiyor. Ben evdekiler hepsi çok muhtaç.” (K40)

Yukarıdaki katılımcı anlatısında “sınıf-altı” kavramı ön plana çıkmaktadır. Sınıf-altı kavramı ilk olarak 1963 yılında Gunnar Myrdal tarafından ortaya atılmıştır (Yılmaz, 2008: 128). Toplum içindeki eşitsizliğin yansıması olan sınıf-altı kavramı, yoksullukla bütünleşmektedir (Erkilet, 2011: 137). Giddens sınıf-altı kavramını, toplumsal sınıf içinde yeri bulunmayan, toplumdaki çoğu bireye göre daha altlarda yaşam süren ve birçok dezavantaj gerçekliği içinde barındıran grup olarak tanımlar. Sınıf-altı grubunda, elverişsiz çalışma koşulları ve düşük yaşam standartları yer almaktadır. Uzun süreli işsizler ve iş bulamayanlar grubun belirleyicileri arasındadır ve bunun yanı sıra barınma imkânı bulamayan, yoksullar, yurtsuzlar ve dışlananlardır (Giddens, 2005: 296). Bauman, işçi-sınıfı ve alt-sınıflar tabirlerinin etkisini kaybettiğini, bunun yerine “sınıf-dışı” ve “sınıf-altı” kavramlar toplumdaki tabakalaşmayı net olarak yansıttığını söylemektedir. Bauman’a göre sınıf-altı üyelerin artmasının doğal sonucu olarak suç ve yoksulluk oranları da artmaktadır (Bauman, 1999: 99). Bauman, toplum içindeki sınıfsal yapıya “turist” ve “aylak/serseri” metaforları ile açıklık getirmektedir: aylak için dünya çekicilikten uzak ve sorunlarla dolu iken; turist için dünya, cazibe yeridir. Aylakta hareket mecburi, turiste hareket alanı özgürlüğe dayanmaktadır. Aylak, göç ettiği yerde her zaman yabancısıdır ve “kendisini turistlerin yaşamına adanmış bir çöp” olarak görür. Aylak güvencesiz koşullarda çalışırken, turist konforlu bir yaşamın içindedir (Bauman, 2013:120-146; Bauman, 2021: 110-116).

Yoksulluk olgusu, kırılğan gruplar olan göçmenleri daha çok etkilemektedir. İç savaş sonucunda evlerini ve varlıklarını terk etmek zorunda kalan Suriyeli ve Afgan mülteciler, kendi imkânları dahilinde yaşam mücadelesi vermektedir. Ev kiralalarının diğer insanlara kıyasla yüksek olması, iş imkanların kolay erişilir olmaması gibi nedenler bireyleri kronik yoksulluğa doğru sürüklemektedir. Emekçilerin gelir durumları genel olarak değerlendirildiğinde benzer durumlarla karşılaşmaktadır.

“Her şeyin başı iş ve düzenli yüksek gelir. İnşaatta çalışanların çoğunda ev kira, düzenli iş yok kıt kanaat geçiniyor. Yoksulluk girdabında debeleniyoruz. Kişi yoksul değilse, evi hem lüks hem de konumu gelişmiş yerde, araba son model, borcu harcı yok, çocuklar ve ilave fertleri çok iyi yaşıyor bence varlıklı olanlar bunlar, yoksul olanlar da bizim gibiler.” (K34)

“Hocam, biz buralarda çok lüks daire yapıyoruz. Bırak bunlardan birine sahip olmayı, havuzda yüzmeyi, parklarda keyif sürmeyi, iş bittikten sonra bahçesine giremiyoruz. Hepsi emeğimizle oluyor ama başkaları otursun diye yapıyoruz. Biz de ancak toplu taşıma ile yanından geçiyoruz bu binaların. Binaların dili olsa bizi sahiplenir ama iş paraya ve gelire bakıyor işte.” (K35)

Yukarıda verilen katılımcı anlatılarında bireylerin yoksulluk ve varıllık karşıtlığı ile ilgili farkındalıklar yüksek görülmektedir. Bireyler varıllığı, ev, mekânsal durum, borcu olmamak, pahalı araç ve aile fertlerinin refah içinde yaşamaları olarak tanımlamaktadır. İnşaatta çalışanlar, varıl olanların evlerini ve yaşam alanlarını gördüklerini ve ev ve yaşam olanakları inşasında çalıştıklarını ancak onlara sahip olmadıklarını olduklarını belirtmişlerdir.

Dünya bankasına göre yoksulluk, bireylerin temel özellikleri olarak belirtilen yiyecek, barınma, eğitim, sağlık gibi yaşamsal ihtiyaçların giderilmesindeki yoksunluk halidir (Word Bank Development Report, 2000:1). Yoksulluğun tarihsel bir olgu olduğu ve geçmişten bugüne ve yarına var olacağı düşünülmektedir. Tüm toplumların karşı karşıya kalabileceği durum olan yoksulluk, gelir yetersizliğinin en önemli ve yıkıcı sonucudur. Katılımcı anlatılarına göre yoksulluk, göçün hem nedeni hem de sonucudur. Aydın ve Türgay (2011: 250). Yoksulluğun üç türüne vurgu yapmıştır: Mutlak, görel ve insani yoksulluk. Ancak görüşme bulgularından hareketle katılımcıların yaşadığı yoksulluk türü mutlak yoksulluktur. Şenses (2003: 63)’e göre mutlak yoksulluk, bir insanın günlük asgari kalori ihtiyacına göre belirlenen yoksulluktur. Bu yoksulluk türü, ülkelerin sosyal, ekonomik ve jeopolitik konumlarına göre değişmektedir. Tokol ve Alper (2014)’ göre mutlak yoksulluk ise, kişilerin ya da hane halklarının yaşamını fiziksel olarak sürdürmesi için gerekli olan tüketimi yapamaması, bir başka deyişle gelirin refah düzeyini yakalamamasıdır.

Katılımcıların yoksulluk boyutunu ve ekonomik koşullarını analiz etmek için sosyal yardım ile ilgili bazı sorular yöneltilmiştir. Sosyal yardımlar, sosyal sigorta ve devlet destekli bakılmanın olduğu bir sosyal güvenlik yöntemidir (Kobak, 2006: 63). Yoksulluğun azaltılması için verilen sosyal yardımlar, makro düzeyde değil ancak mikro

ölçekte sıkça başvurulan bir yöntemdir. Sosyal yardım sağlayıcıları olarak, devletler, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri yer almaktadır (Kaya, 2009: 28-31). Katılımcıların başvurdukları ve aldıkları aynı veya nakdi yardımların formel/ enformel boyutu ele alınmış ve anlatılara göre mevcut durumda 20 katılımcı, yetkili kurum/kuruluşlardan yardım almakta bunun yanı sıra bazı katılımcılar ise sosyal ağlar temelli destek aldıklarını belirtmekte:

“Biz çok yardım almıyoruz. Suriyelilere verilen yardımlar, Kızılay kartı, sosyal uyum yardımlarıdır. Suriyeli kırsal alanlarda yoksulluk çok fazla Türkiye’ye göç edenler de bunlar. Onun için yardıma muhtaç. Süt yardımı alıyor biz.” (K25 Suriyeli göçmen)

“Bize yardım belediye veya valilik veriyor başka yardım yok bazen akraba veya tanıdık veriyor. Çok akraba vermiyor çünkü herkes bizim gibi.” (K29 Suriyeli göçmen)

“Eğitim yardımı ve sağlık var ama maddi yardım yok.” (K5 Suriyeli göçmen)

“Yardımlar yerine ulaşmıyor. Devlet bize verecek ama İHH’da çalışan eşi Afganistanlı olduğu için daha çok onlara veriyor.” (K20 Suriyeli göçmen)

“Kızılay bana yardım ediyor ama abime veya diğer Suriyelilere yardım etmiyor, erzak yardımı, elbise yardımı ilçe belediyelerden geliyor.” (K38 Suriyeli göçmen)

“Yardımlar çok olmalı yoksa biz Suriye ve Afgan nüfus çok perişan olur.” (K45 Suriyeli göçmen)

Katılımcılar, çeşitli kurumlardan yardım aldıklarını ama bazen sosyal yardımların gerçek yararlanıcılara ulaşmadığını ve ‘klientalizm’ (kayırmacılık) şeklinde gerçekleştiğini söylemişlerdir. Katılımcılar, kömür, gıda, engelli ve süt yardımı almakta ve yardım veren sivil toplum örgütlerine/derneklere yardım için başvurumaktadırlar. Sosyal ağlara bağlı gerçekleşen yardımların sınırlı düzeyde kaldığını ve bunun nedeni olarak ekonomik durum benzerliği aktarılmıştır. Manisa’daki Suriyeli ve Afganlı mültecilere yapılan sosyal yardımlar, valilik, il/ilçe belediyeleri, kaymakamlıklar, Kızılay ve dernekler tarafından sağlanmaktadır.

“Yoksulluk varsa sosyal yardım da mecburi oluyor. Devletten bu anlamda çok yardım görmüyorum açıkçası ama kendi içimizde akraba kardeş içinde yardımlarımız oluyor.” (K17)

“İş imkânı varsa kimse yardımı tercih etmez, kim el açmak ister başkasına ama iş kısıtlı gelir kısıtlı göç varsa bu işin içinde muhtaçlık tavan yapıyor. Bu sefer mecbur her yere başvuruyorsun.” (K36)

“Sosyal yardım almıyorum ama çok muhtacım. Başvuruyorum ama çıkmıyor ancak Suriyeli ve Afganlara çıkıyor.” (K37)

“Sigortalı çalışıyorum ama yardım yok; çünkü kayıtlıyım yardım alacaksan kayıtlı çalışmayacaksın. Sigorta girişin oluyor ama düzenli gelir yok muhtaçsın ama sana bana yardım yok.” (K43)

Aşağıdaki katılımcı anlatılarında sosyal yardımların yoksulluğu azaltmadığını ve sosyal hizmetlerin sosyal yardıma göre daha önemli olduğu saptanmıştır. Sosyal güvenlik uzun bir evrimin sonucu olarak iki temel önlemin bütünüdür: birincisi sosyal sigortalar, ikincisi ise sosyal yardımlardır. Uygulamada sosyal sigortalar, sosyal yardımlardan daha baskın gelmekte ve sosyal güvenliğin ana kolunu oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik her anlamda yayılan ve genişleyen bir sistemdir. Sosyal güvenlik, sosyal, fiziksel ve mesleki riskleri içine almaktadır. Sadece belirli kişileri değil tüm insanları kapsayacak niteliktedir. Sosyal yardımlar ise tarihi 19. Yüzyıla dayanan çeşitli ülkelerde yoksullara yaptığı yardımları öngören uygulamalardır. Sosyal yardımlar daha sonra ekonomik yaşam düzeyi gelişmiş ülkelerde geniş uygulama imkânı bulmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Sosyal yardımların büyük sağlayıcısı devlettir. Sosyal yardımlar bir hak niteliği taşımadığı için sosyal yardım yararlanıcıların ekonomik durumu bir denetim içerisindedir (Talas,1997: 411-413). Dolayısıyla katılımcıların istediği yoksulluğu azaltıcı sosyal yardımlar değil, hak temelli gelişmiş sosyal güvenlik uygulamalarıdır.

“Sosyal yardım alıyorum ama mesele sosyal yardım değil geliri arttırmak. Yoksulluğu azaltmaz sosyal yardımlar sadece geçirir.” (K17)

“Kömür yardımı alıyoruz bazen belediye gıda yardımı da yapıyor. Ama geçici bunlar. Sosyal yardım olacağına düzgün ve kayıtlı bir işim olsun.” (K40)

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göç eden katılımcılar, sosyal ağlar ekseninde yardımlaşıklarını belirtmişlerdir. Manisa'nın kırsal yerlerinden çalışmaya gelenler, sosyal yardıma başvurmadıklarını ve kendilerini ihtiyaç sahibi olarak görmediklerini söylemişlerdir. Emekçiler sosyal yardımlardan öncelikli olarak düzenli iş ve gelir istemektedir. Bazı katılımcılar, sosyal yardıma hak temelli bakmadıklarını “güçsüzlük ve ayıp” olarak baktıklarını belirtmişlerdir.

4.4 Emeğin Güvenceli/Güvencesiz ve Kurallı/Kuralsız Yapısı

Çalışma biçimi küreselleşme süreciyle birlikte ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknolojik yönleriyle fazlaca farklılaşmaktadır. Özellikle çalışma hayatındaki yansıması olan emek yoğun işlerde eğretilik ön plana çıkmakta ve çalışan bireylerin çalışma koşulları daha da zorlaşmaktadır. Çalışan bireyler bu yenedünya düzeninde kendisine istihdam alanı bulmakta zorlanmakla birlikte sosyal güvencenin olmadığı, işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmadığı, düşük ücretlerle, çalışılan zamanın esnek olduğu durumlarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu başlık altında, görüşme formundan hareketle sosyal güvence, kayıtdışı istihdam, İşçi sağlığı ve iş güvenliği, iş kazaları, iş kazalarının nedenleri ve sonuçları, kıdem, ihbar vb. tazminatlar, işsizlik ve küresel pandemi sürecinin sizin/ailenizin üzerindeki yansımaları ne olmuştur gibi birtakım sorular yöneltilmiştir.

4.4.1 Sosyal Güvence ve Kayıtdışı İstihdam Boyutu

Alan araştırmasına katılan bireylerin sosyal güvenliğe kayıtlılık ve kayıtsızlık durumları şu şekildedir: bir işveren emrinde hizmet sözleşmesi ile çalışanlar (4/A) 8 kişi, kendi hesabına bağımsız çalışanlar (4/B) olarak 10 kişidir. 15 Suriyeli ve Afgan çalışanın çalışma izni bulunmamaktadır. Çocuk çalışanlar ve ücretsiz aile çalışanları dahil olmak üzere 12 birey, kayıtdışı olarak çalış(tırıl)maktadır. Bununla birlikte bazı katılımcıların sigortalılık günlerinin farklılık gösterdiği, bazı işverenlerin, çalışılmayan günler için sigorta yapmadığı saptanmıştır. Bu kapsamda, bireylere sosyal güvenlik algısı, kayıtdışı istihdamın nedenleri ve sosyal güvencesizlikle mücadele politikaları ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

“Sosyal güvenlik, emeklilik güvencesi demek, sağlıktan tam anlamıyla faydalanmak demek.” (K5)

“Başına bir iş kazası gelirse ya da iş yerinde hakkına alamazsan devlet tarafından güvencelisin hakkını alırsın demek.” (K7)

“İşverenin bütün faaliyetlerini kurumlara bildirmesi, işçinin kayıtdışı çalışmaması ve işverenin de çalıştıramaması demektir.” (K17)

“İşverenin, çalışma sürelerine uyması ve ücretleri tam olarak vermesi demektir.” (K36)

“Sosyal güvence, hakkının yenilmemesi demek. Herhangi bir sorun karşısında hem sağlıktan faydalanmak hem de işsizlik ile karşılaştığında tazminat ve ücret demek.” (K39)

“Sosyal güvenlik, bir çalışanın hem çalışma esnasında hem de çalışma gücünü kaybettikten sonraki yaşamın garanti altına alınmasıdır.” (K25)

“Ücretim az olsun, hiçbir tatilim olmasın ama sigortam olsun. Çünkü sosyal sigorta temel gereksinimdir.” (K31)

“Sosyal güvence demek, keyfi işten çıkmama ve çıkarmama demek.” (K44)

“Çalışma izni her ülkede önemli. Biz Türkiye’de çok kanun bilmiyor ama iyi bir şey. Çünkü sağlık ve ücret garanti oluyor.” (K4 Suriyeli göçmen)

“Sigortalı olmak hem sen hem aile hepsi sağlık ve güvenli demek.” (K12 Suriyeli göçmen)

Katılımcı anlatılarından görüldüğü üzere, sosyal güvence, emeklilik, iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı korunma, ücretlerin tam olarak verilmesi, çalışma sürelerine uyulması, sağlık hizmetlerinden faydalanma, çalışanların sosyal güvenlik kurumu tarafından korunması, tazminatların ödenmesi, işverenlerin ve çalışanların kayıtdışı istihdamda yer almaması anlamına gelmektedir. Katılımcıların bazıları sosyal güvence ile ilgili temel bilgilere sahipken bazı katılımcılarda sosyal güvenlik ile ilgili bilgi/bilinç eksikliği saptanmıştır.

Sarısoy ve Sandıkçı’ya göre, kayıtdışı istihdam, ekonomik faaliyetlerin kayda geçirilmemesi ya da geçirilememesidir. Dolayısıyla kayıtdışılık, kamu kesiminde en önemli sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Çünkü kayıtdışında kalan ekonomik faaliyetler, bir taraftan kamu yönetiminin geçerli ve etkili politika belirlemesini güçleştirir, diğer taraftan da mali açıdan büyük kayıpların ortaya çıkmasına neden olur. Bu sebeple ülkeler, sosyal güvencenin önemine, ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmasına ve kayıtdışı istihdamı önlemeye gerek duymaktadır (2010: 47-48).

Munck’ a göre kayıtdışı işlerin bilinen işgücü piyasası dışında gerçekleştiğini, içinde gizli ve yasa dışı işlerin olduğu farklı meslek biçimlerini de içinde barındıran farklı işgücü piyasalar olarak tanımlar. Kayıtdışı istihdam işgücü piyasasındaki emeğin örgütlü yapısını yıpratır ve sermaye sınıfı için sınıf hareketlerinin önlenmesinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır (2003: 138-140). Munck’ göre gelişmiş ülkelerde kayıtdışılışma oranı %3 ile % 5 arasında bir durum sergilerken; bu oran az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde %30 ile %80 arasındadır (Munck, 2003: 12).

Katılımcılar sosyal sigorta priminin kaç gün yatırıldığı ve ay içinde ne kadar süre çalıştığını anlatmaktadır:

“İnşaat işinin akrabalarla beraber yapıyoruz. Babam sigortalı oluyor kaç gün çalışıyorsa o kadar sigorta yatıyor. Biz de üç-beş günlüğüne çalışıyoruz onun için sigortasız oluyoruz”. (K5)

“Düzenli iş yok, sigortamız da düzenli yatmıyor aylık 26 gün yatıyor, bazı arkadaşları 24, bazı arkadaşları ise yarım ay şeklinde yatıyor, çalışmadığımız günler yatmıyor.” (K36)

“Tamamen mesleğin olmaması ve eğitim düzeyinin düşüklüğü bence çünkü acemiler sigortasız düşük ücret ve günde 12-14 saat çalışıyor; usta öyle değil kaç gün çalışıyorsa sigortası mis gibi yatıyor.” (K17)

“Sigortasız çalışmanın temelinde, fakirlik yatıyor usta.” (K40)

Yukarıdaki katılımcı, sosyal güvencesiz çalışmanın temel nedeni olarak yoksulluğu göstermektedir. Sosyal güvencenin olmadığı işlerde öne çıkan toplumsal olgular, kentleşme, göç ve nüfusun artması ile değişen demografik zeminindeki yoksulluk ve yeni yoksulluk olgusudur. Bunun yanı sıra sosyal güvencenin olduğu işlerde çalışmak, düzenli bir gelir, sağlıktan yararlanma, emeklilik gibi imkanlardan faydalanmak ve yoksulluğun derinleşmesini önlemek demektir. Dolayısıyla yoksulluk ile kayıtdışı istihdam arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (İpek, 2014: 181-182).

“Eğitimimiz olsa başka işler yaparız, burada kayıtdışı çalışmayız, eğitimi olmayan, işsiz ve muhtaç olanlar kayıtdışı çalışıyor, tabi bir de garibim göçmenler kayıtdışı çalışır” (K32)

Başka iş yok biz yapalım, burada biz her iş yapıyoruz ama hep kayıt yok yani izin yapmıyorlar.” (K10 Suriyeli göçmen)

Katılımcılar, yoksulluk, gelir yetersizliği ve mevsimlik göçün yanında, mesleki yeterlilikte olmayanın inşaatta çalışabileceğini, eğitim düzeylerinin düşük olması gibi nedenlere bağlı olarak kayıtdışı çalıştıklarını belirtmişlerdir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi sektörlerinde faaliyetlerin bir kısmı kayıtdışı gerçekleşmektedir. Kayıtdışılıkta ve buna bağlı olarak güvencesiz çalışmanın önemli sektörlerinden biri de inşaatıdır. Bu sektördeki kayıtdışı faaliyetler genel olarak belge hazırlanmadan yapılmakla birlikte, belgelerin eksik gösterilmesi veya yapılan işlemlerin değerinin altında gösterilmesi şeklinde olmaktadır. Ayrıca kayıtdışılık, küçük ve orta ölçekli işletmelerde sosyal temel ağlara (akraba-hemşeri-tanıdık) dayanarak tarafların (iş-işveren) anlaşması halinde de gerçekleşmektedir. Bireylere göre sosyal güvenlikten yoksunluk, yoksulluğun, işsizliğin, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmamasının ve meydana gelen iş kazalarının en önemli nedeni ve sonucudur.

“Emeklilik desen çok uzun sürecek bir iş, ayda on beş gün iş var geçici iş olduğu için yaptırmıyorum.” (K7)

“Bu gibi yerlerde zaten iş kısa sürüyor; ayrıca işverene de bir şey kalmıyor, işçi de aldığı sigortaya kesilmesini istemiyor ne yapacak mecbur biri çalıştıracak diğeri çalışacak.” (K15)”

Anlatılara göre emeklilik süreci uzun sürmekte ve inşaat işinin sürekliliğini gerekli kılmaktadır. İşçiler açısından sigorta primleri yüksektir. Dolayısıyla işveren, kayıtlı işçi çalıştırmaktan kaçınmaktadır.

“İnşaat işinde çok meslek var, sen duvarcısın 10 gün çalışıyorsun sonra demirci, betoncu geliyor. Onun için işveren yabancı değil ustaları sigortalı yapıyor, çıraklar yevmiye ile çalışıyor sigortasız.” (K3)

“İşveren maliyeti düşürmek istiyor 10 işçiden 4’ünü sigortasız çalıştırıyor. İşçi de mecbur kalıyor çünkü bazen günlük işler oluyor yapıyorsun, gidiyorsun ama ustalar var onlar hem sigortalı hem de yüksek günlük ücret alıyor.” (K36)

Yukarıdaki anlatıda, usta ile usta olmayan işçi arasında tabakalaşma saptanmıştır. Usta işçilerin sigorta primleri ve ücret düzeyleri usta işçi olmayanlara göre yüksek yatmaktadır. Düşük ücret ve sigortasız çalışma, işveren ekseninde maliyet unsuru olarak görülmekte ve işveren bu yükümlülükten kaçındığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bir katılımcı, kurumsal olan büyük işletmelerde yaptırım ve denetim mekanizmalarının etkin işlediğini ve kaçak işçi çalıştırılmadığı anlatılmaktadır:

“İşyerinin tamamen kurumsal olmaması kardeşim. Büyük firmalardan kaçak işçi ve işler olmaz. Her türlü önlem alınır.” (K39)

Kayıtdışı istihdamın nedenleri bireylere göre farklılık göstermektedir. Ustalık yapanlar; sigortalı, haftalık veya günlük çalışma saatine daha uygun ve daha yüksek ücret elde ettiklerini; ücretsiz aile işçilerinin el altında mesleki bilgisi olmayanların ve çırakların ise kayıtdışı istihdamda yer aldıklarını söylemişlerdir. Ayrıca inşaat işlerinin kısa sürmesi, işverenin yüksek kar düşüncesi ve kurumlarca yapılan denetimlerin yetersiz olması da kayıtdışı çalışmanın nedenleri arasında görülmüştür. Fidan ve Genç’e (2013:140) göre, kayıtdışı istihdamın yoğun olduğu ülkeler, enflasyonun yüksek, gelir dağılımının dengesiz ve etkin ekonomik denetimlerinin yapılamadığı gelişmekte olan ülkelerdir. Kayıtdışı istihdamın nedenleri: nüfus artışı, işsizlik, göç, kentleşme, kentsel yoksulluk, enflasyon, ekonomik krizler, rekabet gücü, sektörlerdeki yapı, gelir dağılımı, vergi yükü ve denetim eksikliği gibi sosyo-ekonomik ve idari faktörlerdir. Bir başka

deyişle, kayıtdışı istihdamın nedeni, fayda maksimizasyonu peşinde olan çalışanların kazançlarını, kar maksimizasyonu peşinde olan firmaların karlarını devlet ile paylaşmak istememeleridir.

“Abi kanunlarımız yeterli, insanlar çalması yeter. O da çalışanların gelirinin artması ile olur.” (K13)

“Devlet işverene destek veriyor, işveren hala Suriyeli ya da doğudan gelen vasıfsız adamı, kayıtdışı çalıştırıyor. Denetimler, her iş yerinde her ay yapılsın.” (K23)

“...Bu gibi sektörlerde, çalışanların ekonomik durumu belli, bunlar iyileştirilsin. Hem sigortalı olsun hem de asgari ücrete ailesini rahatça geçindirsin.” (K9)

“Çalışan da ve işverende bilinç olsun. İşveren bir gün de olsa sigortayı yatarsın, işçi de sigortasız çalışmasın. İşsiz çok, göçmen emeği çok yani alternatif var sen çalışmasan başkası çalışıyor, işsizlik azaltılsın, kayıtdışı biter.” (K42)

“İşsizlik, fakirlik azaltılsın, Suriyeli kardeşlere bir çözüm bulunsun, çok kazandıktan az kazandıktan destek verilsin” (K21)

Yukardaki katılımcı anlatılarında kayıtdışı istihdamı önleme politikaları, asgari ücreti arttırmak, yoksulluğu ve işsizliği azaltmak, göçün olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak, işyerlerinin sürekli denetlenmesini sağlamak ve işçi-işverendeki bilgi-bilinç eksikliğini gidermek olarak saptanmıştır. Ülke ekonomisini olumsuz etkileyen kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdamı önleme politikaları yürütülse de ivedilikle yapısal çözümler gerekmektedir. Bu çözümler, işçi, işveren ve devletin üçlü diyaloguna dayanmaktadır.

Yabancılara verilen süreli, süresiz ve bağımsız çalışma izinleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca sağlanmaktadır. ÇSGB verilerine (2020) göre, Türkiye’de 2020 yılında 123.574 kişiye çalışma izni verilmiştir. Bu izinler, en fazla Suriyeli uyruklulara verilmiştir. Afganlarda bu izin 1921 kişi olarak görülmektedir. Manisa’da çalışma izni verilen yabancı kişi sayısı 479’dur. 2020 yılı çalışma izninin cinsiyete göre dağılımı; kadınlarda 41.853, erkeklerde ise 81.721’dir. Eğitim düzeylerine verilen çalışma izni en fazla, okuryazarlarda (21.676 kişi) ve lise mezunlarında (36.582 kişi) görülmektedir. Yaş grubunda bu sayı en fazla 25-29 (26.130) ve 30-34 yaş (24.106) gruplarındadır. İnşaat sektöründe değerlendirildiğin işe; bina inşaatı 1772, bina dışı yapıların inşaatında 2505 ve özel bina inşaatında 999 kişiye çalışma izni verildiği görülmüştür. Türkiye’de göçmen nüfusu çok fazla bunun yanı sıra çalışma izni olan göçmen nüfus azdır. Dolayısıyla bu

durum, çalışma yaşamında formel/güvenceli çalışmayı olumsuz etkilemekte ve kayıtdışı istihdam oranını arttırmaktadır.

4.4.2 İşçi Sağlığı, İş Güvenliği, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Boyutu

İşçi sağlığı ve iş güvenliği, bireyleri iş kazası ve meslek hastalığına karşı korumak, güvence altında tutmak, iş kazası sonucunda diğer aile fertlerine maddi destek sağlamak gibi birçok ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik boyutu olan önlemler ve yükümlülükler bütünüdür. İşverenlerin öncelikli görevi, işyerinde iş güvenliğini sağlamak, çalışanları risk ve tehlikelere karşı korumak ve işyerinde gerekli tedbirleri almaktır. Çalışanlar, iş sağlığı ve güvenliğinin en önemli tarafında yer almaktadır. Dünyada ve Türkiye’de yaşanılan iş kazalarının %98’ inin ve meslek hastalıklarının %100’ ünün önlenemez olduğundan söz edilmektedir (Demir ve Öz, 2018: 196). Özellikle çalışanların iş kazalarına ve meslek hastalıklarına maruz kalmamaları için yükümlülüklerini yerine getirmesi ve olası risklere karşı önlem alması gerekir. Bu bağlamda bireylere, işçi sağlığı ve güvenliği algısına, işçi sağlığı ve güvenliği yükümlülüklerine, iş kazası ve meslek hastalığı nedenlerine, sonuçlarına, önleme politikalarına ve tazminatlara yönelik sorular yöneltilmiştir.

“İşçi sağlığı ve güvenliği, tehlikeler, kazalar ve ölümler karşısında işçiyi korumaktır.” (K11)

“Kaza sonucunda birçok sorun çıkıyor. Mesela çalışan çalışmayacak duruma geliyor sakat kalıyor veya ölüyor. Bunlara karşı, işçiyi ve ailesini korumak için verilen hizmettir” (K15)

“Devletimizin bize ağır işlerde uyulmasını zorunlu gördüğü ve bizim sağlığımız için çok önemli olan sorumluluklardır.” (K29)

“Ağır işlere karşı, çalışanların ne yapacağı konusunda bilgi verilmesidir.” (K35)

“İşverenlerin ceza ve maddi tazminatlar vermemesi için verilen ama uyulmayan eğitimlerdir.” (K40)

Katılımcıların işçi sağlığı ve iş güvenliği algıları, benzer ifadeler taşımaktadır. Katılımcılar genel olarak işçi sağlığı ve güvenliğini bilmektedir. İş sağlığı ve iş güvenliğini, bazı çalışanlar, iş kazalarına karşı korunmak olarak tanımlamakta; bazıları ise, işverenlerin ceza ve tazminatlarla karşı karşıya kalmamaları için alınan önlemler olarak tanımlamaktadır. İSG algısı, çalışanların, işverenlerin ve devletin iş kazaları ve meslek hastalıkları karşısında maddi manevi hasarların azaltılması ve önlenmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. İSG, iş kazalarının ve bunların neden oldukları kayıpların en

aza indirilmesi amacıyla yapılan bütün çalışmaları ve bu konudan alınması gereken önlemleri içeren bir kavramı anlatmaktadır. Bu konuda uygulanan yöntemler her zaman için kazaların azaltılması yönündedir. Bu nedenle işçi sağlığı ve güvenliği, multidisipliner koordinasyonun sağlanması ile gelişen bir kavramdır. Çalışanlar, açısından İSG algısı çok önemli bir boyuttadır. Meydana gelen iş kazalarının en önemli nedenleri, inşaat gibi tehlikeli iş kollarında İSG tedbirlerinin alınmaması, İSG eğitimlerine gereksinim duyulmaması ve İSG farkındalığının az olmasıdır.

“İSG ile ilgili yükümlülükler, işle ilgili verilen kemerleri takmak, bir şeylerin batmaması için ayakkabıyı giymek bir de iş tehlikesini anlatan eğitimler almaktır.” (K5)

“Yükümlülüklerimiz, yaptığın işle ilgili mesleki yeterlilik almak, iş yerinde ya da kurslarda iş sağlığımız için eğitimlere katılmaktır.” (K17)

“Birçok yükümlülükler var hem bizden hem patrandan kaynaklı; sağlık raporu, düzenli olmak, dağınık çalışmamak ve işverenin dediği iş yeri ve sağlığımızla ilgili uyarılara uymak.” (K33)

“Açıksası ne olduğunu bilmiyorum. İyi bir şeydir işçi için ama görmediğimiz ve bu eğitimleri almadığımız için bilmiyoruz.” (K36)

“İşyeri ve sağlığımız ilgilendiren her türlü eğitim ve tedbirlerdir.” (K43)

“Ölmemiz, sakat kalmamız ve işin devamı için yapmamız gereken kurallardır”. (K45)

Görüşmecilerden çoğu, iş sağlığı ve güvenliği konusundaki yükümlülüklerini temel düzeyde bildikleri görülmüştür. Ancak şu ana kadar, işçi sağlığı ve güvenliği eğitimlerini almadıklarını, kanunun çalışanlara ne gibi yükümlülükler getirdiğini bilmediklerini aktaran katılımcılar da bulunmaktadır. Bir ülkede, işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmetlerinin tam anlamıyla uygulanması, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi, tarafların ekonomik, sosyal, psikolojik anlamda kayıplarının azaltılması için bireylerin bu yükümlükleri bilmesi ve bunları yerine getirmesi gerekmektedir. İş kazalarının ve meslek hastalıklarının öznesi ve en çok etkileneni çalışanlardır. Bu yükümlülükleri yerine getirmeyen çalışanlar, iş kazası sonucu birçok manevi sonuçla karşılaşmakta ve maddi olarak da kazanacağı haklardan yoksun kalmaktadır.

“Ne gelirse haktan gelir kuluna diyoruz. Kurallar yoksa itiraz etmiyoruz; varsa uymuyoruz ya da çok çok tehlikeli olanları yerine getiriyoruz”. (K17)

Yukarıdaki katılımcı alıntısında da görüleceği üzere birey, iş kazası ve meslek hastalığına yakalanmayı kaderci bakış açısıyla ele almıştır. İş kazalarındaki kaderci bakış, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerin, yükümlülüklerini yerine getirmelerini olumsuz

etkilemekte ve dolayısıyla iş kazalarının ve meslek hastalıklarının çoğalmasına ve bildirilmemesine neden olmaktadır. Burada Marx'ın "*kendinde sınıf*" kavramı ön plana çıkmaktadır. Sınıf bilinci gelişmemiş proletarya, içinde bulunduğu sınıfının bilincinde değilse kendinde sınıftır. Kendi içinde sınıf olması için kendini fark etmesi ve sınıf içi kolektivist bilince kavuşması demektir. Marx'a göre işçinin kazanacağı bu bilinç, önce çalışanın sınıf bilincine varmasını sağlayacak sonrasında işçi sınıfı öncülüğünde sınıfsız bir toplumun kurulmasına öncülük edecektir (Demir, 2018: 72).

"Çoğu zaman yerine getirmiyoruz. Bu kadar iş kazası oluyor yine de akıllanmıyoruz. Kanun var tabelalar ve eğitimler mevcut ama biz daha çok küçük işyerlerin böyle eğitimleri bizden istemeyen ve güvence adına hiçbir şeyin olmadığı yerlerde iş alıyoruz, iş yapıyoruz." (K29)

"Her şey, bizim için ama çoğu zaman yerine getirmiyoruz. Birilerinin demesine de gerek yok, kendimiz ailemiz için daha dikkatli olmamız ve her tehlikeyi hesap ederek çalışmalıyız." (K38)

"Doğu insanına kurallar zor gelir, düzenli uymaz. Çünkü bir şey olmaz kafası var çoğumuzda." (K23)

Yukardaki anlatıda ise bireyin, kentleşemediği, hala kırsal sosyolojinin paradigmasıyla düşündüğü görülmektedir. Weber' in "yasal otorite" dediği toplum modelinin henüz oturmadığını, feodaliteyle kapitalizm arasında kırılğan bir sosyolojinin bulunduğunu göstermektedir.

"Çalıştığımız yer, çok kapsamlı inşaatlar değil, onun için iş yerinde de çoğu zaman bu kurallar yok." (41)

Katılımcılar, işçi sağlığı ve güvenliği konusunda bu yükümlülükleri birtakım nedenlere bağlı olarak yerine getirmediklerini veya yükümlülüklerin yerine getirilmesi için işyerinin/işverenin gerekli koşulları sağlamada elverişli olmadıklarını söylemektedir. Teoride ve 6331 Sayılı İSG kanununda görülen işçi sağlığı ve güvenliği kapsamında çalışanlar açısından yükümlülükler ve sorumluluklar sıralanmaktadır. Çalışanlar, işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili aldıkları eğitim ve işverenin bu konudaki talimatları doğrultusunda, kendilerinin ve hareketlerinden veya yaptıkları işten etkilenen diğer çalışanların sağlık ve güvenliklerinin tehlikeye düşürmemekle yükümlüdür. Bununla birlikte çalışanları, işyerindeki makine, araç/gereç, tehlikeli madde, taşıma ekipmanı ve diğer üretim araçlarını kurallara uygun şekilde kullanmak, bunların güvenlik donanımlarını doğru bilmesi, keyfi olarak çıkarmaması ve değiştirmemesi, görev alanında, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için işveren ve çalışan temsilcileriyle iş

birliği yapması ve İSG konularında görüş beyan etmesi ve en önemlisi tüm bu kuralları ve yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir (Erol, 2015: 130-131).

İnşaat sektöründe çalışma esnasında meydana gelen iş kazaları katılımcı anlatılarından görüleceği üzere birçok nedene bağlamaktadır:

“İşçi ve işverenin birbirini tanıması ve gerekli kurallara kimsenin uymaması.” (K9)

“Verilen malzemeleri takmaması çünkü rahat çalışmıyor ve zamandan kazanamıyor.” (K19)

“İşyeri ve işçinin dağınıklığından oluyor, işçinin yorgun, uykusuz olmasından kaynaklanıyor ve o günkü çevre koşullarının kötü olması ve işçi psikolojisinin bozuk olmasından meydana geliyor.” (K23)

“Kendi hesabına çalışanın kısa süreliğine işi alması ve uzun saatlerde çalışıp bir an evvel işi bitirmesi.” (K31)

“Yorgun olması, dağınık olması ve dikkat etmemesi, telefonla oynaması, gözüne bir şey kaçması.” (K34)

Aşağıdaki katılımcı anlatısında, inşaat sektöründe kurumsallaşmanın çok az olduğu anlaşılmaktadır. İnşaat sektöründe kurumsal yapının eksikliği, çalışma koşullarının elverişsizliğine, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının yoğun olarak görülmesine neden olmaktadır.

“İşyerleri güvenli değil, küçük işletmeler olduğu için kural yok, kaliteli inşaat malzemesi ve koruyucu donanımlar yok; en önemlisi de bu gibi yerlerde denetim yok. Büyük firmalarda da çalıştım orada bir dakika bareti başından çıkaramıyorsun.” (K42)

Katılımcılar, iş kazalarının birden fazla nedeni olduğunu bu nedenlerin çalışan bireylerden, işverenlerden ve devletin denetim yetersizliklerinden kaynaklandığını söylemektedir. Postfordist üretim modelinin sanayi ve teknoloji içeriğinin hızla gelişmesine paralel olarak işyerlerinde yeterli seviyede iş sağlığı ve güvenliği önlemlerin alın(a)maması, iş kazaları ve meslek hastalıklarının her geçen gün hızla artmasına sebep olmaktadır. Katılımcılar, kurumsal ve büyük işletmelerde, işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili tüm önlemlerinin alındığını ve bu nedenle iş kazaları ve meslek hastalıklarının az görüldüğü belirtmişlerdir. Manisa’da daha önce belirtildiği üzere; sanayi, inşaat ve tarım gibi sektörler gelişmiştir. Manisa, sektörler bağlamında gelişmenin yanı sıra iş kazalarının ve meslek hastalıklarının yoğun olarak görüldüğü iller arasında yer almaktadır. Bu nedenle Manisa ili inşaat sektöründe, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin etkin, işlevsel olması

bireysel faydalarının yanında ülke ve bölge ekonomisi açısından da katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda Manisa'daki inşaat alanlarında görülen İKMH'nin nedenleri, sonuçları ve önleme politikaları önem arz etmektedir.

Bireylerin sosyo-ekonomik ve psikolojik yapısı, çalışma koşulları üzerinde etki yaratmaktadır. Katılımcı anlatısında dikkatsizlik, dağınıklık, salaş yaşam, yaşam sevincinin olmayışı iş kazalarına neden olarak sayılmaktadır:

“Dikkatsizlik, dağınıklık, yaşama ve canımıza çok önem vermememiz bence. Yaşamı çok sevmiyoruz sanki zorunluluktan yaşıyoruz. Çünkü şartlar ona çıkıyor. Bu ücret ve tehlikeli ağır işler yaşam sevinci mi kalır.” (K9)

“İnşaat işinde çalışan tehlikenin farkında değil, sadece para kazanmanın peşinde çünkü içinde olduğu ekonomik durum bunu gerektiriyor. Salaş yaşam ve çalışma var onun için kaza da var, kaza da artık onun için normal geliyor.” (K11)

Katılımcı anlatılarında görüleceği üzere, iş kazalarının nedenlerinden en önemlisi küçük ve orta ölçekli firmalarındaki yapılan işin kısa sürmesi ve bu zaman dilimi içerisinde küçük yap-sat firmalarının denetim geçirmemesidir:

“İş kazalarının nedenleri işçi işveren ve devlet taraflıdır. Çünkü gerekli denetimleri yapamıyor. (K13)

“İşçiye İSG eğitimlerini ve iş kazaları ve meslek hastalıkları önlemlerini işçiye anlatamıyorlar, müfettişler, küçük ve orta ölçekte işyerlerini denetlemiyor.” (K19)

“İş kazalarının birçok nedeni var öncelikle iş güvenliği uzmanı ücreti neden işveren ödüyor. Eğer işveren öderse işçi yanlısı olur mu, bu garipler ne kadar şeffaf eğitim verir, çünkü maliyet demek bir yandan da.” (K27)

Yukarıdaki katılımcı anlatısında, iş güvenliği uzmanlarının bağımsızlığına değinilmektedir. Katılımcıya göre, iş güvenliği uzmanlarının ücretleri işveren tarafından ödenmesi etik ve şeffaflıktan uzaktır. İş güvenliği uzmanları İSG ile ilgili eğitimlerde işveren eksenli davranmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla işveren, İSG eğitimlerini maliyet unsuru olarak görmekte ve bunu yerine getirmekten kaçınmaktadır.

“İş güvenliği uzmanları denetimleri kişiye ve firmaya göre yapıyor.” (K31)

“İş güvenliği uzmanları eğitimi ismarlama yapıyor, üstün körü yani. Çünkü denetim çok az oluyor, yapılan denetimler de haber verilerek yapılıyor.” (K35)

“İSG uzmanları yeterli değil, uzmanın A sınıfı ehliyeti var ama sahaya bile hiç çıkmamış, uzmanlar bazen işe çok yabancı kalıyor.” (K38)

“İşveren maliyetten kaçınıyor ve kaliteli ekipman yok. Eğitim yok bu sebeplerden dolayı iş kazası daha da artıyor.” (K40)

“Eğitim ve ekipman ile ilgili işçilerin görüşleri alınmıyor. Sonuçta işçi kaza geçiriyor ve ekipmanları takıyor.” (K44)

Bu değerlendirmeler bir yarı-çevre ülkesinin meta zinciriyle şekillenen ekonomisinde işçi sağlığı ve güvenliğinin de enformel olduğunu ve işçilerin sosyal güvenliğinin değil, klientalist ilişkilerle işverenlerin mali olarak korunduğunu göstermektedir.

Katılımcılara göre, iş kazalarının meydana gelmesi ve bunların önlenememesi, denetimlerin, İSG uzmanlarının yetersizliği ve mevzuatın karmaşıklığı gibi hukuksal ve yapısal nedenlerdir. Bireylere göre iş kazaları, çalışma ortamından ve şartlarından, yöneticilerin hatalarından, zamanında ve yeterli bakım yapılmamasından, çalışana değer verilmemesinden, yeterli ve uygun eğitim alınmamasından, denetimlerin basit ve önceden haber verilerek yapılmasından, işyerlerindeki güvencesiz durumlardan ve çalışanların yaptığı güvensiz davranışlardan kaynaklanmaktadır. Kılıkış’a (2014: 25) göre, çalışanlar, işverenler ve ülke ekonomisi yönünden kimi zaman geri getirilmeyecek kayıplara neden olan iş kazalarının önlenmesi büyük oranda mümkündür. Güvenli çalışma ortamının sağlanması için yapılacak olan harcamalar işverenler için kuşkusuz maliyetleri yükseltmektedir. Ancak alınan önlemlerin, uzun dönemde iş kazalarını azaltırken işgücü verimliliğini arttırdığı ve ürün maliyetlerini düşürdüğü gözlemlenmiştir.

İşverenler, görüş alma ve katılımın sağlanması konusunda, çalışanlara; iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda görüşlerinin alınması, teklif getirme hakkının tanınması ve bu konulardaki görüşmelerde yer alma ve katılımlarının sağlanması, yeni teknolojilerin uygulanması, seçilecek iş ekipmanı, çalışma ortamı ve şartlarının çalışanların sağlık ve güvenliğine etkisi konularında görüşlerinin alınması hususlarında özen göstermek zorundadır. Özellikle risk değerlendirme sürecinde çalışanların görüşüne başvurulması, önlem alınması istenen risklerin bildirilmesi ve uygulamadaki eksikliklerin giderilmesi açısından önemli bir yükümlülüktür (Baycık, 2013: 114).

“Hem işçi hem işveren birçok sorunla baş başa kalır. En önemlisi işçi ya sakat olur ya da canından olur, aile komple yıkılır”. (K15)

“İnşaatta birçok ölümlü ya da sakat kalma ihtimali yüksek kazalar olur. Kaza sonrasında işçi sigortalıysa işveren çok tazminat öder, sigortasız akraba işi

ise, aralarında anlaşılır ama ölümlü kazalar olursa zaten işveren binayı komple satsa kurtulamaz.” (K29)

“İnsan hayatı çok ucuz, zor şartlarda yaşıyor ve çalışıyor. Kaza sonrası işçi ölmezse büyük kaza ise zaten çalışamaz duruma gelir maaş alır; ama psikoloji bozulur hayata küser kişi, aile bireyleri kötü etkilenir.” (K34)

“Bir işçi artık istihdamda olmaz, sonra işveren ciddi cezalar alır, ekonomiyi etkiler ve devlette birçok anlamda zarar görür, aile üyeleri ve çalışan diğer işçiler de zarar görür. Bir kazayı işçi kolay kolay atlatamıyor sonuçta. (K41)

Anlatılardan da görüleceği üzere; iş kazalarının işçiler açısından maddi ve manevi birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Çalışanlar, iş kazası sonrasında hastalanabileceklerini, yaralanacaklarını, kalıcı sağlık ve ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalacaklarını ve ölümlü sonuçlanabileceklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, inşaatta en sık görülen iş kazaları olarak; çivi batması, yüksekten düşme, çapak göze kaçması, sıcak altında baş dönmesi, yukarıdan inşaat malzemesinin düşmesi vb. örnekleri vermişlerdir. İş kazalarının işçiler açısından en önemli sonucu çalışanın yaşamını yitirmesidir. Özellikle işçi ailede tek çalışan konumda ise; ölümlü iş kazası nedeniyle aile üzerinde maddi ve manevi büyük etkilere neden olmaktadır. İş kazalarının sakatlıkla sonuçlanması durumunda ise, kişi çalışma gücünü tamamen veya kısmen kaybetmekte veya kazadan önceki mesleğinde çalışma gücünü kaybederek asıl mesleğini yapamayacak duruma gelmektedir. İş kazası sonucu olarak, bireylere iş göremez ödeneği ve yakınlarına ölüm aylığı gibi gelirler bağlanmakta; ancak meydana gelen bu durum işçi, işçi yakınları, diğer çalışanlar ve işverenler üzerindeki olumsuzluklarını ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle iş kazalarının hiç yaşanması veya en aza indirilmesi için proaktif çözümler gerekmektedir.

4.4.3 Emekçinin Çıkmaz Sokağı: İşsizlik

İnşaat sektöründe işsizlik bireylerin en son karşılaşmak istediği durumdur. Çünkü çalışmak ve karşılığında gelir elde etmek, yaşamı idame ettirmek için en önemli etkidir. Bu bağlamda çalışanlara, iş bulma, işsizlik ile karşılaşılıyor musunuz, işsizliğin nedenleri, sonuçları ve işsizlik kaygısı taşıyor musunuz, işsizlik ödeneği ve diğer tazminatlardan faydalanıyor musunuz gibi sorular yöneltilmiştir.

“Akraba tanıdık desteği ile iş buluyor ve birbirimize söylüyoruz. Bazen tanıdıklık hemşerilik, işsizliğe de neden oluyor. Çünkü kendi tanıdığına veriyor başka kimse çalıştırmıyor o zaman da diğer göç edenler, iş arayanlar işsiz kalıyor.” (K9)

“İşsizlik maaşı da yok, diğer tazminatlarda. Çünkü inşaat bu, bugün buradasın yarın çalışmıyorsun veya başka yerde çalışıyorsun.” (K11)

Kendi hesabına çalışanlar, meslek ve götürü usul iş aldıkları için işsizliği zaman zaman yaşadıklarını, kısa süreli işsizliğin görüldüğünü ve sonrasında yine iş alıp çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ücretli çalışanlar için işsizlik, sürekli karşılama çıkan bir durumdur. Katılımcıların belirttiği sosyal ağlar, bazen iş bulma aracı olarak kullanırken; bazen de diğer göçmenlere işsizlik olarak yansımaktadır. Katılımcılar, işsizlik ödeneği, kıdem ve ihbar tazminatından faydalanmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun nedeni olarak inşaat sektöründe, işlerin sürekli olmadığını, sürekli olarak işyeri ve işveren değişikliğini belirtmişlerdir. İşlerin tanıdık, akraba veya sosyal medya aracılığıyla bulduklarını ve işsiz kaldıklarında açık işlere yönlendirildiklerini söylemişlerdir.

“İnşaatta işlerin durumu, ölümü gösterip sıtmaya razı etmek cinsinden. Düzenli bir işi olmayan sektör inşaat. Şantiyede her türlü kayıtsızlık ve hukuksuzluk oluyor ama işçi, işsiz kalmaktan korktuğu için ses çıkarmıyor. Yani anlayacağın işsizlik bizim için girilmiş bir sokak ama çıkmaz sokak.” (K33)

“İşçi, işsizlikten korktuğu için tüm zorluğa rağmen sesi çıkmıyor ve çalışıyor. İşsizlik korkusu olmasın. Ücretler düzenli olsun bak bakalım işçi ne kadar güçlü oluyor ve kendisini de ailesini de gör nasıl geliştiriyor.” (K35)

Yukarıdaki katılımcı, işsizlikle bağlantılı olarak yedek emek rezervine değinmektedir. Çalışanların geçinebilecekleri bir ücrete razı olmalarının istendiği otoriter yönetimin buradaki temel arzusu gerçekte art-değer azamisini yaratmaktır. Artı-değer elde etmek için işgünleri uzatılabilir, işçinin reel ücreti azaltılabilir veya verimliliği artırılabilir. Mutlak anlamda bir artı-değer sağlanmasında, günlük çalışma ücreti azaltılmadan çalışma süresi arttırılabilir. Çalışanın saat başı ücreti bu durumda düşmüş olur. Nispi artı-değer sağlamada ise, çalışanın reel ücreti düşürülür; basit yolu enflasyonu yükseltmektir. Dolayısıyla çalışan ve yedek emek rezervi arasındaki rekabet, işveren lehinde ücretlerin düşmesine neden olacaktır (Işıklı, 1975; Akt. Topateş, 2014: 60-61).

“Ücretler düşük ve çalışma süreleri yüksek olsa da bir işimiz var diyoruz. Ya olmazsa, işsiz kalırsak evde nasıl dururuz aç ve muhtaç gözlere ne deriz.” (K40)

Aşağıdaki katılımcı anlatısında, tam zamanlı çalışmanın önemine vurgu yapılmıştır. İnşaat sektöründe tam istihdamın olmadığını ve belki ileride de olmayacağını göstergesi bir anlatı:

“Önce iş hocam, işsizlik kadar kötü bir şey yok. İnşaatta işsizlik ara ara görülüyor onun için herkes işi var mı ona baksın. Çünkü işçinin işi ve aldığı ücreti yoksa neyi var.” (K25)

Katılımcılar, işsiz kalma korkusuyla, hak ve çıkarlarını koruyamadıklarını, işyeri ve işveren nedenli kayıtdışlıklara göz yumduklarını belirtmişlerdir. Kolektif bir dayanışmanın, süreklilik gösteren kayıtlı işlerde ve yüksek ücretlerle olacağını ifade etmişlerdir. Bulgulardan da anlaşılacağı üzere bireylerin en büyük korkusu ve kaygısı, işsizlik ve işsizliğin beraberinde getirdiği sosyal ve iktisadi sonuçlardır.

“Eğitimimiz kısıtlı, başka meslek bilmiyoruz. İnşaat işi de sürekli değil haliyle işsiz kaldığımız çok oluyor. En zor anlarımız o anlar. Çok insan buralara iş için geliyor umut için ama iş bulamayınca yine köyüne dönüyor. Orada da iş yok ama gider az ve tarla bağ bahçe varsa onu kurtarıyor. Şehirde çalışmadığın an muhtaçsın ve tehlike çanları çalar.” (K21)

“Eğitimsiz, mesleği yoksa işsizlik ile her an karşılaşabilir. Bazen okuyan kardeşlerde işsiz kalıyor ama en azından çalıştıklarında hem düzgün işlerde çalışıyor hem işçi hakları geniş oluyor.” (K27)

“Biz ayrımcılık görüyor, ondan işsiz. Sen Afgan’sın diyor, ona Suriyeli olmaz diyor. İşine gelince ucuz yaptıyor her iş.” (K22 Afgan göçmen)

Katılımcılara göre işsizliğin birçok nedeni ve sonucu bulunmaktadır. Katılımcılar, işsizliğin nedeni olarak; enformel sektör, düzensiz ve kitlesel göçler, vasıfsızlık, eğitim düzeyinin düşük olması, mesleğin olmaması, ucuz emek, çalışma sürelerinin uzun olması, inşaat işlerinin mevsimlerden etkilenmesi, teknolojik nedenler, inşaat işlerinin tehlikeli ve ağır koşullar içermesi, ayrımcılık ve sosyal dışlanmadır. İnşaatta işsizliğin getirdiği iktisadi ve sosyal sonuçlar ise; yoksulluk, düşük ücretler, gelir adaletsizliği, sosyal yardıma muhtaçlık, göç eden bireyler için geri dönüş isteği ve yeterli beslenmeme olarak belirtmişlerdir.

“İnşaatta çalışanlar, göçmen ve yoksullardan oluşuyor. Dolayısıyla muhtaç ve göçmen için sağlık ve güvenlik işsizlikten sonra gelir. Zaten en kötü ve sıradan işleri Afganlar ve Suriyeliler yapıyor işsizlik en büyük bela, sürekli bir iş ve geliri olursa adamın sorunları çok çok azalır.” (K12 Suriyeli göçmen)

“İnsan hem işsizlikten dolayı göç ediyor hem de geldiği yerde buralara yabancı olduğu için iş bulamıyor.” (K22 Afgan)

Göçmen (Suriye ve Afganlar) katılımcılar, İnşaat sektörünün kendileri için bir istihdam yarattığını ancak sermaye sahipleri için ucuz emek olarak görüldüklerini ve her

an işsizlikle karşı karşıya kalacakları belirtmişlerdir. Ayrıca Türkiye’ye geliş ve ülkede kalma sürelerine göre bir hiyerarşinin içinde bulduklarını belirterek, inşaat sektöründe tabakalı işgücü yapısında en alt tabakada çalıştıklarını söylemişlerdir.

4.4.4 Covid-19’un Emekçiye Yansımaları: Pandeminin Öncüleri İşçiler

Alan araştırması, Covid-19 Küresel Sağlık Krizine denk geldiği için görüşmelere katılımlarda aksama meydana gelmiştir. Bireylerin çalışma ve yaşam alanları dikkate alınarak, Covid-19 sürecinin işe girme, işyerinde çalışma ve işten çıkarma gibi konular üzerine etkilerini incelemek için bireylere birtakım sorular yöneltilmiştir.

“Covid, bizi vurdu en çok çalışmak zorunda olan ve başka hiçbir geliri olmayan grubu etkiledi. İşverenler, bu süreçte tatil yaptı evinde ailesiyle zaman geçirdi, sağlığına bir şey olmadı ama işçiler her koşulda çalıştı.” (K11)

“İşler bazen aksadı, kapanma oldu ama sonradan vaka sayısı ve ölüm sayısı arttı ama yine biz aynı çalışmaya devam dedik. Emekçiler için durum daha da zorlaştı hem daha çok hastalığa yakalandı hem ilaç maske, hijyen malzemelerinde daha çok parası gitti. Her koşulda işçiler daha kötü şartlarla karşı karşıya kaldı.” (K23)

Kapitalist ekonomi politiğin çalışanları zorlama mekanizmalarının (disiplin, denetim ve gözetim pratiklerinin) en zorlu koşullarda da çalışanların yanında yer almadığını gösteren bir bulgudur. Böylece endüstri ilişkileri sisteminin devlet, işveren ve işçilerden oluşan üçlü yapısının içinde çalışanların koruyan kurumsallıklar olan sendikaların ve iş yasalarının ne kadar yaşamsal olduğunu gösteren bir değerlendirme olmuştur.

Kendi hesabına çalışanlar, kapanma ve karantina süreci dışında çalıştıklarını, ücretsiz aile işçileri ve çocuk işçiler eğitim ve öğretimin tamamen kapanmaya geçtiği dönemlerde aile fertleri ile işe gittiklerini, ücretli ve yevmiyeli çalışanlar, bir inşaat firmaya bağlı olduklarını ve kurumların belirlediği kısıtlamaların dışında işe gittiklerini ve elverişsiz bir ortamda sağlıksız olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir.

“Bizim yaptığımız işler gibi yerlerde hiç aksama olmadı. Çünkü işçiye hak verilmiyor. İnşaat mevsim el verdiği sürece işe geldik çalıştık ve o riski herkes yaşadı ve aileye taşıdı.” (K29)

“Herkes burada birbiri ile aynı yerde çalışıyor ve yaşıyor birlikte yemek yiyor ve servise biniyor. Onun için herkes, bu sağlık krizinden dolayı hastalık geçirdi ve ailelere taşıdı ama mecbur. Çalışmazsa hastalıktan daha kötü bir durumda olacak.” (K33)

Emekçiler, her koşulda çalıştıklarını, virüsü birbirine bulaştırdıklarını ve hane halklarına taşıdıklarını söylemişlerdir. Birçok ülke ve işyerinin, virüsün yayılmasının önüne geçmek için esnek politikalar ürettiğini ancak çalıştığı yerlerde işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılar, ara verilmeksizin çalıştıklarını, sosyal ve fiziki mesafeyi koruyamadıklarını ve birbirlerine tehdit oluşturduklarını aktarmışlardır. Covid-19 sürecinde çalışmak emekçiler için bir tercih değil zorunluluk olmuştur. Çünkü çalışmadığı durumlarda gerekli gelir desteğini başka bir yerden sağlayamamaktadır. Özellikle göçmen işçilerin aşağıda ifade ettiği gibi iş ve yaşam koşulları daha da insanlıktan uzaklaşmıştır:

“Kışta teneke içinde ateş yakıyor ve ısınıyor biz, nemli alanlarda biz çalışıyor. İşyerinde, toz, pislik içinde yemek yiyor, inşaat şartlar çok kötü, Covid daha kötü yapı bizim iş.” (K6 Suriyeli göçmen)

“Göçmenler sanki biz robot, duygumuz yok; çünkü her şartta biz çalışıyor.” (K8 Suriyeli göçmen)

Yukarıdaki anlatıdan da görüleceği üzere katılımcı, yaptığı işin niteliğinden dolayı tekdüzeleştiğini ve robotlaştığını söylemektedir. Fromm, “robot uyumluluğu” kavramında bireylerin biyolojik yapıda canlı, psikolojik olarak robot olduğunu söyler. İnsan-robot uyumluluğunda birey, kendi öz benliğini yitirir, yetenekleri niteliksizleşir ve kendisini makine uzantısındaki küçük bir dişli olarak görür. Robot uyumluluğu bireylerde yoksulluktan daha yıkıcı etkiler yaratarak bireyin özgürleşmesini kısıtlar. Robotlaşan insanın alternatifsizliği, kapitalist dünya düzlemindeki faşizm için verimli araziler oluşturur. İşine ve kendisine yabancılaşarak robotlaşan bireyler için yaşamak anlamsızlaşır ve dolayısıyla bireyler umutsuzluk sarmalına girerler. Gücünü ve güvenini kaybeden insanlar, tüm doğallığını yitirmekte herkesin ve her şeyin araçsallaştığını ve yarattığı makinenin bileşeni olarak dünyada yaşadığını düşünürler (Fromm, 2015).

“Abim, biz çalışmazsak aç kalıyor ondan dolayı hastalıkta biz iş var çalıştık, bazen kaçak işe gitti biz, mecbur çalışıyor.” (K10 Suriyeli göçmen)

Yukarıdaki göçmen anlatısı, kayıtdışı çalışmanın meşrulaşmasını ve sosyal kabulünü göstermektedir. Göçmen çalışanlar ekseninde işsizlik, yoksulluk ve açlık demektir. Dolayısıyla göçmen işçiler, her koşulda çalışmak zorunda kaldıklarını yinelemişlerdir.

“Yaşam alanlarımız, barınma yerlerimizde çok sağlıksız. Yani işçi ve bizim gibi için durum hep aynı, kötü, değişmedi. Her zaman hep en zor şartlar bize.” (K12 Suriyeli göçmen)

Aşağıdaki katılımcı anlatısında önemli saptama öne çıkmaktadır. Bu saptama, İskandinav modeli sosyal refah devletinin çalışanlar için önemini göstermektedir. Katılımcı farkında olmayarak bu tür bir sosyal koruma mekanizmasının özlemini dile getirmektedir:

“Emekçinin emeği var görülen o da sömürülen, işçinin sağlığını düşünen kimse yok hemşerim. Ülke zengin olacak böyle durumlarda işçisini yatıracak, dinlendirecek ve maddi destek sağlayacak ama bizde nerede o imkân, öncü asker gibi işçileri öne sürerler. İşçiye bir şey olmuyorsa devam; oluyorsa da son sürat devam.” (34)

Covid-19 küresel sağlık krizi, ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan bireyleri ekonomik, eğitim, sağlık, psikolojik ve sosyo-kültürel olarak etkilemiştir. Pandemi, toplumdaki eşitsizlikleri, kırılmalıkları ve adaletsizlikleri bir kez daha ortaya çıkarmış ve işçilerin çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Covid-19 sağlık krizi, ayrımcı bir virüs olarak karşımıza çıkmış; kadınları, yaşlıları, çocukları, emekçileri, işsizleri, evsizleri, yurtsuzları, yoksulları, sağlıklı olmayanları yani kırılmalı ve dezavantajlı grupları daha eşitsiz bir şekilde etkilemiştir. Sermayedarlar, bu süreçte sağlık ve gelir açısından en az etkilenenler oldu. Beyaz yakalı çalışanlar, esnek çalışma biçimlerine geçti ancak madenlerde, inşaatlarda, tarımda, imalat sanayisinde ve hizmet sektöründe çalışan mavi yakalılar uzaktan çalışma fırsatı bulamadığı için iş bırakmak zorunda kaldı veya riskli koşullarda çalıştırıldı.

4.5 Sosyal Sınıf ve Sendikal Bilinç

Tez çalışmasının bu bölümünde inşaat emek sürecinde yer alan işçilerin sınıfsal ve sendikal düşünceleri değerlendirilmektedir. Çalışanların sosyal sınıf ve sendikal bilinci emek piyasaları için önem arz etmektedir. Görüşmeye katılan 45 birey içerisinde sendikaya üyelik bulunmamaktadır. İnşaat sektörü, genel olarak sendikalaşmanın en az olduğu sektörlerin başında yer almaktadır. Katılımcılara, iyi bir işçi kriteri, iş esnasında hatalar meydana geldiğinde işveren bu durumu nasıl karşılar, işçi işyerindeki hataları işverenle paylaşır mı, işyeri denetimi, sendikal bilinç, sendikaya üyelik, işçi/işveren ilişkiler düzeyi ve sosyal ağlar mı sendikal bir dayanışma mı daha gerekli gibi sorular yöneltilmiştir. Çalışanların sosyal sınıf ve sendikal yönünü incelemek için, elde edilen bulgular; işçilerde sınıf bilinci, sendikal ve diğer enformel dayanışma başlıklarında kategorize edilmiştir.

4.5.1 İşçilerde Sınıf Bilinci: “İyi İşçi, Kime/Neye Göre İyi?”

Küreselleşme olgusunun bir hızlandırıcı olarak teknolojik gelişmeleri artırdığı günümüz yeni dünya düzeninde iş, işçi, işgücü ve işyeri kavramları sürekli değişmekte ve dönüşmektedir. Yeni esneklik uygulamaları, göçler, yeni işlerin ve mesleklerin ortaya çıkması; işe giriş, iş yerinde çalışma ve işten ayrılmayı hareketlendirmekte ve işe alım ve işten çıkarmalar hızlanmaktadır. Merkez ülkelerdeki sermaye sahipleri, işgücünü, çevre ve yarı çevre ülkelere kaydırmakta ve dolayısıyla düşük ücret, düşük maliyet, ucuz emeği ve yüksek kâr oranlarını tercih etmektedir. Sermaye sahipleri, ucuz emek ve elverişsiz çalışma koşulları gerektiren düşük ücretli işleri, genellikle vasıfsız işgücüne ve göçmenlere yaptırmaktadır. Dolayısıyla işveren ve işçiler ekseninde iyi, ideal, düzgün işçi kavramları ön plana çıkmaktadır. Katılımcılara yöneltilen sorulardan elde edilen bulgular şu şekildedir:

“İyi işçi ekip çalışmasına uygun davranır. Sağlam ve düzenli çalışır, sistematiktir, talimatları harfiyen yerine getirir. Zaten işçi iyi olursa işi de kolay bulur ve işverence tercih edilir.” (K13)

“İyi işçi iyi iş olursa, iyi ücret olursa ve insan gibi yaşarsa o işçi iyi işçi olur. Adamın derdi geçim olursa, kayıtdışı çalışırsa ve hayvan gibi ağır işler yüklenirse iyi işçi olmaz ama işveren için bunlar iyi işçi tanımı olabilir.” (K19)

“İyi işçi arkasından laf söyletmeyen temiz çalışan işçidir. Kaçmayan, kaçırmayan ve onurlu bir şekilde kendisine laf söyletmeyendir.” (K31)

Katılımcılara göre iyi işçi kavramı, formel çalışan, yüksek ücret alan, geçim derdi olmayan işçidir. İşçiler eğer bu sorunlarla karşılaşmazsa, işlerini daha düzenli, sistematik ve nitelikli yapacaklarını belirtmişlerdir. İnşaat sektöründe işlerin emek yoğun olması ve tehlike ve güvencesiz olması iyi işçi kavramını olumsuz etkilemektedir. Katılımcılara göre iyi işçi, grup çalışmasına uygun davranan, itaatkâr olan ve talimatları harfiyen yerine getiren işçidir. Dolayısıyla katılımcı anlatılarında hem paternalist hem de otoriteye ve itaate bağlı bir görüş saptanmıştır. İşverenlerin kontrol mekanizmaları doğrultusunda iyi işçi kötü işçi kavramı işveren tarafından şekillenmektedir.

Edwards’a göre emek sınıfı üzerindeki işverenlerin denetim mekanizmaları, ‘basit denetim’ ve ‘yapısal denetim’ olarak ikiye ayrılmaktadır. Basit denetime 19. yüzyılda daha sık rastlandığını bir işveren ve birkaç ustanın yer aldığı işletmelerde baskın olduğunu söylemektedir. Basit denetimde güç henüz kurumsallaşmamıştır. Teknik ve bürokratik denetim de denilen yapısal denetim ise 20. yüzyılda üretim ve işgücü hacminin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Güç yapısal denetimde basit denetimin aksine tamamen

kurumsallaşmıştır. Yapısal denetimle birlikte şirket politikalarına gömülü kurallar, ödevler, haklar, itaatler ve sadakatle örülmüş hiyerarşik bir yapı içinde kültür ve ideolojiyi birleştirerek emekçilerin hareketlerini kısıtlamaktadır. İşveren denetim mekanizmaları işyeri politikalarına gömülü şekilde ve gizli çalışmaktadır (Edwards, 1978; Edwards, 1979).

“İyi işçi biziz abi. Bu şartlarda çalışıyorsak iyi işçiyiz. Daha ne yapalım. Hatalarımız oluyor bazen söylüyoruz bazen saklıyoruz. Çünkü her işveren veya üstün iyi olmayabilir. Bazıları hataları hoş görür, bazıları da seni küçük düşürücü laflar söyler ve işten atar, emeğinin karşılığını alamazsın.” K36)

“İyi işçi bence düzenli çalışan ve işini düzgün yapan demektir. Tabii hataları olacak çünkü işçi kafasında bin bir türlü dert var, onu üstlerine söyleyecek, üstler de insan gibi davranıp ve orta yolu bulacak. Yani yük işçinin sırtında kalmayacak.” (K29)

“İnsanlık hali herkes hata yapıyor. İşyerinde maliyetli oluyor ama insanlar sonuçta canavar değil işverenler. Hatayı biz yapıyoruz, yine biz düzeltiyoruz çünkü. Eser bizim eserimiz kötü bir eser bırakmak istemez kimse. Çünkü işin devamlılığı bunu gerektirir.” (K11)

Katılımcılar, iş yerinde yaptıkları hataları, bazen işverenle paylaştıklarını bazen de işten çıkarılma, iş karşılığı ücret almama gibi yaptırım ve kaygı nedenleri ile paylaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Sanayi sonrası toplumlardaki yeni işçi kavramında çalışma düzeni işçinin faaliyet alanı oldukça esnek tutulmaktadır. Oysaki yeni dünya düzenindeki esnek çalışma biçimlerine sahip bilgi işçileri, yaptıkları işte karar alma ve sorumluluk sahibidir (Erdem, 2005: 550). Emek yoğun işler gerektiren inşaat gibi sektörlerde rutin işlerin daha çok işveren talimatlarına uygun bir şekilde yerine getirilmesi istenmektedir. Bu durum da işçinin yaratıcılığını geri planda tutmaktadır. Katılımcılar, bilgi işçisi veya beyaz yakalı gibi esnek çalışmadıklarını, işverenin emir ve talimatlarını yerine getirdiklerini ve çalışma koşullarından kaynaklı risklerin tamamen çalışan endeksli bakıldığını belirtmişlerdir.

“İyi işçi kendisine, iş arkadaşlarına ve işverene iyi olandır. Çünkü işveren olmazsa biz nasıl çalışırız. Hem onun kararını düşüneneceğiz hem arkadaşlarımızın hakkını gözeteneceğiz hem de hakkımız koruyacağız, böyle iyi işçi olur.” (K37)

“İyi bir işçi, işçiye göre mi işverene göre mi değişir çünkü işverene göre çok çalışan az maliyetli, işçiye göre iyi koşullarda ve iyi bir ücrete çalışan kişidir.” (K40)

Aşağıda belirtilen göçmen alıntılarına göre iyi işçi, işverene göre tehlikeli, güvencesiz ve ağır işlerde düşük ücrete çalışan işçidir. Göçmenlerin çalıştığı koşullar işveren tarafında “iyi işçi” olarak karşılık bulurken, yerli işçilere, düşük ücrete çalışan, hak aramayan ve yedek işçi olarak bekleyen “kötü işçi” olarak yansımaktadır:

“İyi işçi biz. Çünkü ucuz ve ağır iş var. Biz yapıyor o zaman biz iyi, ücret yüksek istiyor biz kötü...” (K6 Suriyeli göçmen)

“İyi işçi de kötü işçi de biz göçmenler. Çünkü çalışanlara göre kötü işçi, hep bizim yüzümüzden iş yok, maaş düşük, patrona göre iyi işçi; biz her zaman var, her ücrete çalışır, çalışma izni yok, bize masraf yok yani.” (K10 Suriyeli göçmen)

Katılımcılara göre iyi işçi kavramı, işverene ve işçiye göre değişmektedir. İyi işçi kavramı, işçinin kendisine, diğer çalışanlara ve işverenlere karşı iyi olmak ve iş yerinde bulunanların hak ve çıkarlarını gözetmektir. Çalışan kaynaklı hatalar, bazı işverenlerce olağan karşılanmaktadır. Katılımcılar, işverenlerin işçi kaynaklı hataları olağan karşılamasının nedeni olarak, hataların çalışanlar tarafından fazla ve ücretsiz çalışma olarak yapıldığını söylemişlerdir. Göçmen çalışanlara göre iyi işçi kavramı, enformel, düşük ücret ve ağır çalışma koşullarında çalışan işçidir. Göçmenler, bu koşullarla çalıştıklarını ve diğer çalışanlarca, kötü işçi olarak tanımlandıklarını söylemişlerdir. Sermayedarların kâr hırsı, üretim sürecini sürekli olarak dönüştürmekte, işçiyi daha vasıfsızlaştırılmakta ve iş yerindeki hiyerarşiyi arttırmaktadır. Göç eden bireyler daha çok emek yoğun işlerde çalıştırıldıkları için nitelik ve yetenekleri daha da körelmektedir. Değişen dünyadaki yeni çalışma düzeninde yetenekli ve vasıflı işçiler, işi ve iş koşullarını istedikleri gibi belirlemesi gerekirken bu durum göçmenler perspektifinde tersine bir durum göstermektedir. Bireylere göre inşaatta yapılan işler, nitelik arttırmamakla beraber işçiyi motive etmemekte ve işçide aidiyet içermemektedir. Bu halde de işletme literatüründe çokça kullanılan örgütle bütünleşme, örgütsel vatandaşlık gibi kavramlar inşaat emek sürecinde işlevsiz hale gelmektedir.

4.5.2 Sendikal ve Diğer Enformel Dayanışma Ağları

Katılımcılara sendikal üyeliğiniz var mı, sektör ile ilgili herhangi bir sendika bilginiz var mı, sendikalara üye olmak gerekir mi; yoksa işveren ile aranızı iyi tutmak mı daha önemlidir, sizce sosyal ağlar (akraba-hemşeri-tanıdık) arasındaki dayanışma mı yoksa sendikal dayanışma mı önemli gibi birtakım sorular yöneltilmiştir. Katılımcılarda sosyal ağlara bağlı dayanışmanın yüksek olduğu ve sendikal yönün zayıf kaldığı görülmüştür. Bazı katılımcılarda özellikle kendi hesabına çalışan gruplarda, işverenle

dayanışmanın güçlü olduğu gözlemlenmiş bunun temel nedeni olarak işverenlerin akraba/hemşeri ilişkilerine dayalı kişilerden seçildiğini belirtmişlerdir:

“Herhangi bir sendikaya üyeliğim yok, buna gerek de yok. Çünkü iş gereği akraba/tanıdık oluyor ve kısa süreli işler oluyor. Sendikalı olmak iyi olsa gerek ama inşaatta çok zor bir durum bu. Sendikalılar, daha çok büyük ve kurumsal işletmelerde ve daimî işçi olarak çalışan yerlerde var. Bu gibi yap-sat veya götürü işlerde çok zor, çünkü inşaatta çalışmanın hiçbir şeyi tam değil ki sendika da olsun. Sendikanın öncesinde çok eksik var.” (K13)

Aşağıdaki işçi, sınıf ve sendikal bilince sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sendikalı olarak çalışmayı, elverişli çalışma koşullarına sahip işyerlerinde yüksek ücret ve güvenceli çalışmak olarak açıklamıştır:

“Sendikalı değilim ama inşaat işleri ile ilgili tüm sorunlar çözüldüğünde sendikalı olmayı isterim. Çünkü hakkını arayan bir merci olur. Yüksek ücret olur, çalışma sürelerin net olur. Bunlar işçi için can suyudur.” (K11)

“Sendikalı olmayı çok isterdim ama sanki fabrikalarda işçi olanlara has bir durum bu. Yani düzenli işi ve buna bağlı asgari ücreti olanlar için. Sendikalı tanıdık var ama olanlarda taşeronlardı, kadroya geçtiler haliyle sendikalaşma tamamen işveren lehine ve devlete geçti.” (K17)

Yukarıdaki katılımcı anlatısında, sendikaların sadece fabrikalara özdeş bir durum olarak görülmesine dair bir tutum sergilenmiştir. Emek sınıfının sendikal bilince dair bu görüşleri, emek aleyhindeki devlet politikalarının ve işveren baskılarının bir sonucudur. Hükümetlerin emek yönlü olmayan tahakkümcü koşulları, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi adına iş ve sosyal güvenceye dair esneklik hareketleri, sendikaların etki alanının daraltılması ve genel olarak emeğin örgütlü yapısına yönelik saldırılar ile kötü niyetli işverenlerin emek özgürlüklerine yaptıkları baskılar, ILO’nun 87 ve 98 sayılı sözleşmelerdeki temel hak ve çıkarların yüzeysel kalmasına neden olmaktadır. Sermaye sınıfının küresel bir nitelik ve güç kazanmasına karşın; emek ve örgütlü sınıfın da küreselleşmesi ve etkin olması gerekmektedir (Kıdak, 2019: 59). Bu bağlamda yeni küresel sendikal modellerin inşaat gibi sektörlerde uyumluluğu sağlanmalı ve inşaatta emeğin örgütlü yapısı geliştirilmelidir.

“Sendikalı değilim, Türkiye’de sendikalı olmak, ayrıcalıklı olmak değil, dezavantajlı olmak demektir. Çünkü her zaman baskı altında, işten çıkarılma korkusuyla yaşıyorsun. İşçilere çok ihtiyaç yok, her yer inşaat işçisi kayıyor.”

Bunlar nasıl sendikalı olacak, bir de işler parça parça sürüyor, kimse sendikalı olmayı istemez, bilinç de çok yok yani.” (K21)

Yukarıdaki anlatıda yedek emek rezervinin sendikalaşmayı engellediğine dair bir saptama bulunmaktadır. Bazı katılımcı anlatıları sendikalı olmanın dezavantaj doğurduğu yöndedir. Bunun yanı sıra bireylere göre, inşaat sektöründeki işsizlik sorunu, işlerin götürü usul olması, işyerinin ve işçinin sürekli olarak değişmesi ve yurt içi/yurt dışı göçler sendikal örgütlenmeye engel olarak sıralanmıştır.

İnşaat sektöründe işçiler, sendikalaşmayı sosyal güvenceye dayalı düzgün iş ve insan onuruna yarışır ücretlerde çalışmak olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla kayıtdışı istihdamda yer almak, sendikalaşmanın en önemli sorununu teşkil etmektedir. Katılımcı anlatılarına göre, kayıtdışı istihdamla birlikte, çalışma koşullarının elverişsizliği, sosyal ağlara dayalı dayanışma ve kuralsız çalışma da sendikal örgütlenmeye engeldir. Bazı ücretli/yevmiyeli çalışan katılımcılarda kolektif bilinç var ve sendikalı çalışmayı istemekte; bazı katılımcılarda ise sendikalaşma ve dayanışma ile ilgili bilgi bilinç eksikliği görülmüştür. Üstelik katılımcıların anlatılarında kurumsal ve büyük inşaat işletmelerinde sendikalaşmanın daha yoğun olduğunu belirten ifadeler yer almaktadır.

“İnşaatta sendikalaşmanın önündeki tek engel, ucuz emeğin yaygın bulunması. Sen çalışmazsan başkası çalışır mantığı. Göç ile ülkede bu işgücü de var. Onların çalışma izni yok sendikayı hiç bilmiyorlar. İnşaatta günlük çalışan işçi çok ayrıca bunlar hangi sektör ve iş altında sendikalaşacak.” (K23)

“Sendikalaşmak için önce işçinin bir sözleşmesi olacak. Sonra asgari ücret alacak ve günde en fazla sekiz veya dokuz saat çalışacak. İnşaatta bunların hiçbiri yok. Çünkü kayıtdışı her şey.” (K31)

Uzun süredir bu sektörde çalışanlar, sendikalardaki yapının farklı olduğunu, toplu iş sözleşmelerinin ve diğer sendikal faaliyetlerinin inşaat işlerine ve iş süreçlerine uymadığını belirtmişlerdir. İnşaat sektöründe geçici istihdam biçimi yaygın görülmekte dolayısıyla toplu pazarlık sistemi etkin olmamaktadır. İnşaat sektöründeki dayanışma ağını güçlendirmek için işçi hareketlerine uygun olarak işyeri düzeyinde değil sektör düzeyinde bir toplu pazarlık sistemi gerekmektedir. Bu koşulla, işçilerin mobilite sorunu aşılabilir ve çalışma yaşamına yönelik asgari çalışma koşulları ve ücretler belirlenebilir. Sektörde toplu pazarlığın etkin olamaması emekçiler için çok sayıda sorun yaşanmasına neden olmaktadır. İnşaatta emeğin geçiciliği ve güvencesizliği koşullarında uzun süre aynı işyerinde çalışmak mümkün olmamış ve bu nedenle işveren tepkisine dayalı bir örgütlenme sorunu düşük bir ihtimal olarak kalmıştır. Sosyal hakların tepeden inmediği

emek koşullarında, bireylerin kendi hak ve çıkarları için yapılan mücadeleye dışsal kalması bir sorun olarak görülmemektedir (Çınar, 2014: 222-224).

“Sendikalı olmak, devlet ve işveren için bir tehdit. İş gereği inşaatta çok gözükmüyor ama bazı ülkelerde sendika çok güçlü. Biz de sendikalı olmak güvencesizlik demek.” (K33)

“Sendikalı olmak ayrıcalıklı değil, damgalı gibi. İşte tutunamıyorsun, aile sürekli sendikadan ayrıl diyor. Zaten sendikalı yetkililer senden alıp sana vermiyor. Devletle anlaşılıyor, işveren gibi davranıp az ücret veriyor, günümüz işlerde sendikalı olmak akıl karı gözükmüyor.” (K19)

Katılımcılar, eğitim düzeyinin sendikal bilinci arttırdığını belirtmektedir. Genç işsizliği ve gelir yetersizliği inşaat sektöründe eğitilmiş insanların artmasına neden olmuştur. Katılımcılara göre sendikalı olmak, işten çıkarma, iş bulma zorluğu gibi bazı kaygıları da beraberinde getirmektedir. Bulgularda belirtildiği üzere, sendikal üyelik; işe alımda, iş esnasında, işten ayrılma ve yeni işler bulmada güvence sağlamalıdır.

“Sendikalı olmak, ailelerde pek hoş karşılanmıyor. Düşün kendi hakkını arayacaksın ama anarşist olacak diyor, din düşmanı olacak diyor. Sistem seni daha çok halinden razı ve itaatkâr biri yapıyor”. (K40)

Bazı katılımcılar, sendikalaşmaya engel olan nedenlerden farklı olarak, hane fertlerinin bireyin sendikaya üyeliğini, sendikal faaliyetlere katılımlarını, dini ve siyasi bir tehdit olarak gördüğünü söylemişlerdir.

“Sendikalı bireyler eğitilmiş ve bilinçli insanlar. İnşaat sektöründe son zamanlarda işsizlikten dolayı üniversite mezunu da çalışıyor sendikalı çalışın diyor kendisi sürekli çalışmadığı için sendikalı olmuyor ama bize sendikalı çalışın diyor.” (K44)

“Bu işte sendikalı çalışmıyorum çünkü inşaat işinde derli toplu bir yapılanma yok ama üniversitede derslerini gördük yakınımızda sendikalı çalışan var. Ben sendikalı olmaktan yanayım. Ama sendikalı olacaksın bir ülkede devlet ve sendikalar sana şu garantiyi sağlayacak; iş garantisi olacak, yüksek mevkili işler olacak, iyi ücret alacaksın ve ağır işlerde uzun süre çalışmayacaksın. Yoksa sendikalaşma olur ama işçinin lehine olur çünkü yarın kapı dışı eder işveren, tazminat almışsın ama işsiz kalmışsın neye yarar.” (K45)

Katılımcı anlatılarında işçilerin kendi içinde rekabet etmesi, ayrımcılık ve dışlama davranışları sendikalaşmayı olumsuz etkilediği yer almaktadır. İşçilerin kendi içlerindeki bu rekabet sınıf bilincini dağıtıcı etkiye sahiptir. İşçiler arasındaki rekabet, taşeronlara ve

işverenlere çıkar sağlamakta ve işçilerin birbiri ile olan çalışma barışını zayıflatmakta ve düşman bloklar oluşturmaktadır. İşçilerdeki bu yönlü rekabet, düşük ücret olarak işçilere yansımakla beraber etnik kökene, hemşeriliğe ve bölgeye dayalı ayrımcılıklar oluşturmaktadır (Koçak, 2013: 22).

“Sendikalı olmak damgalanmak gibi. İşveren yüzüne bakmıyor ve tercihi olmuyor. Seni gözden çıkarmaya çalışıyor. Eğer yerine işçi olmazsa bu yetenekte ve eğitimdeysen yerine işçi bulamıyor ve sen çalışıp insan gibi yaşıyorsun. Bu da inşaatta çok mümkün gözüküyor. İşçiler kendi içinde o rekabeti oluşturuyor bazen; bu Suriyeli, bu Kürt, bu Afgan diyor. Sendikalı olsa ve herkesten fazla para olsa işçiler arasında kıyamet kopar.” (K38)

“Suriye’de sendika baz partisi yani devlet baskısında ve zorunlu oluyor. Dernekler de var. Asam ve Al Farah gibi. İş konusunda bir yardımı olmuyor ama sosyal yardım bize sağlıyor. Biz Türkiye’de sekiz yıl çalışıyor hiç sendika yok. Çünkü hiç çalışma izni yok.” (K18 Suriyeli Göçmen)

Aşağıdaki Afgan göçmen katılımcıdan görüleceği üzere, tarih dışı kalmış ve gelişmemiş toplumlardan gelen göçmen işçinin bir kavram olarak sendika olgusunu hiç duymamış olması da önemli bulgular içerisinde yer almaktadır:

“Afganistan’da çok iş yok. Sendika yok. Biz Türkiye’de 5 yıldır. Burada çalışma izni yok. Her iş yapıtı ben. Ama sendika yok. Sendika bilmiyor ben ne işe yarıyor.” (K28 Afgan Göçmen)

Göçmen çalışanlar, Suriye’de ve Afganistan’da sendikalı çalışmadıklarını, Türkiye’ye geldiklerinde çalışma izni almadıkları için sendikaya üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Suriye’deki sendikalar, kamu sendikacılığı ve Esad partisi bünyesinde zorunlu sendikal üyeliğe dayanmaktadır. Bireyler orta okulda parti üyeliklerine zorunlu olarak kaydedildiklerini ve 18 yaşına geldiklerinde de Baas Partisi teşkilatlarında aktif olarak yer aldıklarını belirtmişlerdir. İstihdamın yapısının kısıtlı kaldığını, sanayinin gelişmediğini ve dolayısıyla Suriye’deki dayanışma ağlarının daha çok dernek ve vakıf sisteminde gerçekleştiğini söylemişlerdir. Giddens’a (2000: 335) göre sendikalar, işverenlerin yıkıcı ve ezici gücüne karşı, işçilerin tepki ve direnişte bulunabildikleri savunma örgütleridir. Sendikalar, sanayi ortamındaki işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla ortaya çıkmış ve işçileri bir arada tutan bağımsızlık duygusu yaratan özgürlükçü yapılardır. Sendikalaşmanın yoğun olduğu ülkelerde, istihdamın daha güvenceli olduğu ve işçi sınıfının güçlü olduğu bilinmektedir.

4.6. İşçilerin Diğer İşçiler ve İşverenler Arasında Dayanışma Pratikleri

İşyerinde çalışma barışı ve verimlilik, işçilerin kendi aralarında ve işveren ile sağlıklı ilişkilerin güçlü kurulmasına bağlı olarak artmaktadır. Çalışanların iş, aile ve yaşam dengesini tam anlamıyla kurmak için ilişkilerin karşılıklı güven ve yardım içermesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu başlık altında; diğer işçiler ve işveren ile ilişkiler, dayanışma ağları, işverenin işçiye yardımı, yabancı bir ülkede çalışma düşünceleri, yabancı işçilerin yerli işçiye; yerli işçinin yabancı işçiye tutum/davranışları ve Afgan ve Suriyeli göçmenlerin geri dönüş söylemleri gibi birtakım sorular yönetilmiştir. Bulgulardan hareketle işçilerin kendi aralarında ve işveren tarafından ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları belirtilmiştir. Bunun yanı sıra işçiler arasındaki olumlu ilişkilere de değinilmiş ve dolayısıyla bu olumlu ilişkiler çalışanlara, motivasyon, dayanışma ve verimlilik olarak yansıdığı alıntılanmıştır.

4.6.1 “Bütün İşçiler Kardeştir”

İnşaat sektöründeki çalışma koşulları, emekçiler arasındaki ilişkilere farklılaşan düzeylerde yansımaktadır. Katılımcılar emekçilerin benzer sorunlarla karşılaştığını ve birbirlerine yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. İş esnasındaki iyi ilişkiler, çalışma motivasyonu için bir araç olmaktadır. İyi işlerde, fiziksel ve sağlık koşullarının elverişli olmasının yanında çalışanların birbirine olan davranışları da önem arz etmektedir. Bu açıdan işyerindeki ara dinlenmeler ve molalar işçilerin birbirine daha çok zaman ayırdığı ve karşılıklı yardımlaştığı anlardır. İnşaat işleri takım çalışmasına dayanan işlerdir dolayısıyla işveren tarafından tüm işçilerin ‘iyi olma hali’ ön planda tutulmalıdır:

“Ekonomi iyi de olsa, kötü de olsa işçi için durağan. Yani işçi için çok şey değişmez. Bundan dolayı, işçiler birbirini kollamalı ve destek olmalı. Haksızlığa uğramasa da başka işçi uğradığında ses olmalı.” (K11)

“Biz çalıştığımız yerde, iyi ilişkiler kuruyoruz, iyi de iş çıkarıyoruz. Onun için kısa sürede olsa çalıştığımızdan tat alıyoruz. Yoksa iş zaten işkence, daha da çekilmez bir hal alır.” (K31)

“İşçiler aynı kaderi paylaşıyor, Herkes aynı yani kardeş. Evine ekmek için mücadele veriyor. Birbirimizi korumazsak kim koruyacak. İşveren mi, devlet mi kimin kimden haberi var ki. İşçiyi en iyi işçi anlar.” (K34)

“Yerli olsun, yabancı olsun bence tüm emekçiler, çalışanlar kardeştir.” (K35)

Aşağıdaki katılımcı anlatısında, sınıfsal dayanışmaya dair bulgular elde edilmiştir. Fakat bu gerçeklik, sosyal dayanışma düzeyinden sınıf bilinci düzeyine henüz erişmemiştir:

“Biz burada aynı yerde yiyoruz, gün oluyor aynı yerde yatıyoruz, üşüdüğümüzde birbirimize sarılıyoruz. Kimse bu eziyeti de bilmez bu tadı da almaz.” (K36)

“Herkes birbirinin bir şeyi oluyor. En kötü ihtimalle işçi kardeşi oluyor. Aynı sorunları yaşıyor ve aynı muameleyi görüyor. Ne sendika ne akraba ne eş ne dost ne de işveren ille de ilaç olacaksa; işçi, işçiye ilaç olacak. İşçi işçinin sırdaşı olmalı kurdu değil. Ortak yemeliyiz yani birbirimizi değil.” (K38)

Aşağıdaki anlatıda çalışanların iş yaşamındaki mutluluğu ve dayanışma pratikleri, adil ücret ve insan onuruna yaraşır çalışma koşullarına bağlanmıştır:

“Burada ilişkiler çok iyi, çalışma, şen şakrak geçiyor. Şakalar, halaylar, oyunlar hepsi işçide var. Yeter ki insan gibi ücret ve şartlar olsun.” (K41)

Katılımcılar, çalışanların gün içinde çoğu zamanı birlikte geçirdiklerini ve iyi ilişkilerin kurulduğu zamanlarda iş yükünün hafıflediğini belirtmektedir. İşçiler bazı durumlarda, birlikte barındıklarını, yediklerini, uyduklarını, sevinçleri ve hüznleri birlikte yaşadıklarını ve ilişkilerin güven içinde sürdüğünü söylemektedirler.

Çalışan bireyin çalışma hayatı süresince içinde yer aldığı sosyal çevre, işçinin duygu, düşünce, değer, davranış ve tutumlarını doğrudan etkilemektedir. Diğer her koşulun sağlandığı işyerlerinde dahi sadece ast-üst ilişkileri veya yatay sosyal ilişkilerin bozuk olması emekçilerin çalışma hayatından soğumalarına ve iş görmekten kaçınmalarına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında işyerindeki atmosfer, işten hoşnutluğun önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir. İşyeri atmosferi, işyerindeki bireylerarası ilişkilerin çalışanların çoğunluğu açısından “kötü” ve “iyi” uçları arasında algılanması ve değerlendirilmesidir. Çalışanların kendilerini işyerindeki diğer çalışanlara karşı sosyo-duygusal açıdan uyumluluk derecesini verir (Tınar, 1996:150-151).

İnşaat sektöründe çalışmanın bazen sosyal ağlara dayanması ilişkileri ve dayanışmayı da bu bağlamda güçlü tutmaktadır. Bireylere göre, işyerindeki işçilerin birbirleriyle ve işveren ile ilişkilerin olumlu olması için, çalışma koşullarının elverişliliği, emekçinin aldığı ücretlerin insana yakışır olması, işyerindeki fiziki şartların iyi olmasına ve güvenceli çalışmaya bağlıdır. Sektör çalışanlarında görülen, işsizlik, ayrımcılık, sosyal dışlanma gibi olgular ilişkilerin olumsuz yönüne yansımaktadır.

4.6.2 Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma

İnşaat emek sürecine ilişkin yerli-yabancı bulgularına bakıldığında; işe alım iş esnası, işten çıkarmalarda, iş karşılığı ödenen ücretlerde, çalışma sürelerinde ve diğer çalışma koşullarında ayrımcılık ve sosyal dışlanma saptanmıştır. Dolayısıyla Suriyeli ve Afgan göçmen emekçilerinin, yurt içi göç eden bireylere kıyasla daha dezavantajlı bir durumda olduğu gözlemlenmiştir.

Suriyeli ve Afgan göçmen anlatılarına göre, bazı yerli işçiler kendilerini istememektedir. Yerli işçilerin göçmenlerin bulunduğu işyerlerinde hem işvereni hem de Suriyeli ve Afgan göçmenleri şikâyet edeceklerini belirtmektedir. Bunun yanı sıra bazı işverenlerin elverişsiz çalışma koşulları ve düşük ücret konusunda yerli işçileri işten çıkarmayla tehdit ettiklerini ve eğer işveren tarafından belirtilen koşullarda çalışmazlarsa “*Suriyeli ve Afgan birçok ucuza çalışacak işsiz var*” söylemiyle yerli işçileri zorla çalıştırdıklarını söylemektedirler. İşverenlerin ve yerli işçilerin bu benzeri ifadeler, yerli-yabancı işçiler arasındaki sorunları derinleştirmekte ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya zemin oluşturmaktadır:

“Bazen, bizim çalışmalar uzun sürmüyor patron para vermiyor ya da hakkımızı yiyor. Bir sorun olunca da sizi şikâyet ederim diyor.” (K4 Suriyeli göçmen)

“Yerli işçiler bazen bize düşman, sizden dolayı iş yok bize diyor. Biz savaş gördük iş, ev her şey gitti. Biz mecbur çalışacağız ama yine de çok iyi Türk işçi arkadaş var.” (K6 Suriyeli göçmen)

“İlk geldiğimiz zaman oldu, iş yerleri bize iş vermiyor, işçiler bizi istemiyordu ama şimdi biraz iyi, sadece bize siz maaşımızı düşürüyor ve sizden dolayı tarım, inşaat iş yok diyorlar, biz ne yapalım mecbur çalışıyor.” (K12 Suriyeli göçmen)

Suriyeli ve Afgan emekçiler, yaşadıkları yerlerde işsizliği ve kayıtdışılığı arttırdığını ancak çaresiz olduklarını ve ayrıca Türk işçilerin daha çok yapmadığı merdiven altı işlerde ağır çalışma koşullarında çalıştıklarını belirtmişlerdir. Göçmen emekçiler, yerli ve diğer göç eden işçilerle sorun yaşamak istemediklerini söylemektedirler.

“...diğer işletmelerden duyuyoruz adam ucuz işçilik için Suriyeli ya da Afgan çalıştırıyor bu sebeple iş kazasında, kayıtdışılıkta, göçmenler, diğer işçiler ve devlet ciddi zarara uğruyor.” (K15)

“Çalışacak genç çok, Suriyeli adam her işi yapıyor mesela onun için işsizlik her zaman oluyor. Suriyeliler, işsizliği arttırdı, kabul edelim ki işveren ücretleri düşürdü ve her şeyden önce işveren SSK’dan kaçırıyor.” (K19)

Katılımcı anlatılarından hareketle bazı yerli işçiler, göçten kaynaklanan nedenlerle, tarım ve inşaat gibi emek yoğun sektörlerde ücretlerin düştüğünü ve işsizliğin arttığını ancak göçmenlerin içinde bulunduğu durumların farkında olduklarını, göçmenlere iyimser yaklaştıklarını ve yardım ettiklerini belirtmişlerdir. Suriyeli ve Afgan göçmenlerin yaşamını idame ettirmek için gelire ihtiyaçlarının olduğunu ve bu nedenle çalışmaları gerektiğini söyleyen işçiler; iş, barınma ve yardım konusunda göçmenlere destek verdiklerini belirterek göçmenlerin kalma durumunu kabullendiklerini ve nefret söylemlerinde olmadıklarını söylemişlerdir.

Genel anlamda daha önce göç ile gelen işçilerle aynı işgücü piyasasını paylaşan yerli işçiler, yeni gelenlerin kendileri açısından “haksız rekabet” unsuru oluşturduklarını ifade etse de dünyanın her yerinde olduğu gibi yabancı göçmen işçilerle o ülkenin yerli işgücü arasında oluşan rekabetin sorumlusu işçi sınıfı değildir. Göçmenler ve yerli işçilerin ilişkilerinde oluşturulmaya çalışılan algı, gelenlerin ülkede yerli işçiler aleyhine yaratmış oldukları daralma ve ücret düşüklüğü gibi konulardır. Bu durum da yerli çalışanlar arasında ırkçılık temelli ayrıştırıcı bir politikayı yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yanlış anlayış birçok nedenle çalışanlar arasında sosyal çatışma ihtimalini yükseltebilmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 729).

Suriyeli göçmen nüfus 11 yıl gibi uzun bir süredir Türkiye’de her ilde yaşama tutunmaktadır. Savaşın ne zaman sona ereceği ve bireylerin ne zaman geri döneceği belirsizliğini korumaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’de göçmen doğum oranları artmaktadır. Türkiye sınırları içinde doğan Suriyeli ve Afgan göçmenlerin çocukları, Türk kültürü içinde yaşamakta, eğitim görmekte ve entegre bir durum sergilemektedir. Dolayısıyla uzun süredir Türkiye’de ikamet eden ve yaşam serüvenini kayıtlı veya kayıtdışı çalışarak sürdüren Suriyeli ve Afgan göçmenler, Türkiye ekonomisinin ve işgücü istihdam boyutunun bir parçasını oluşturmaktadır.

“Abicim iş yerinde Türk ve Suriyeli çalışıyor biz çok çalışıyor onlar az. Biz az para alıyor onlar çok, haksızlık oluyor.” (K2 Suriyeli göçmen)

“İnşaat ve diğer işlerde biz ve başka insanlar çalışıyor ama haksızlık var bize az para veriyorlar. Kiralar herkese göre daha yüksek.” (K8 Suriyeli göçmen)

“Biz burada dil bilmiyor, insanları tanımıyor yabancı; onun için bize güvenmiyorlar biz kimseye kötülük yapmıyoruz.” (K10 Suriyeli göçmen)

“Hastaneye gidiyoruz orda bizi istemiyor bir şeyin yok git diyorlar, kimlik kartı için gidiyoruz bizle düzgün konuşmuyorlar git sonra gel diyorlar. Göçmen işçiler kullanılıp atılan işçiler, iş kazası biz çok yaşıyoruz ama işveren çok önemli değil diyor, ölmek mi lazım, kayıtdışı çalıştırıyor ve patron her istediğini yapıyor.” (K16 Suriyeli göçmen)

Bulgulardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar, iş bulma, çalışma koşulları, barınma, tüketim ve diğer hizmetlerden dışlandıklarını ve ayrımcılığa uğradıklarını belirtmektedirler. Suriyeli göçmenler, çeşitli sosyal dışlanma biçimleri ve ayrımcılık türleri ile karşı karşıya kaldığını söylemektedirler. Sosyal dışlanma, genel olarak ekonomik alandan, sosyal haklardan, sosyal dayanışma yöntemlerinden, kurumsal yapılardan ve hizmetlerden dışlanma olarak karşımıza çıkmaktadır (Durusoy Öztepe ve Ünlütürk Ulutaş, 2013: 310). Sosyal dışlanma bütün toplumlarda görülmesine rağmen her toplumda farklı biçimlerde tanımlanabilir. Sosyal dışlanmayı kültürel bir süreç olarak değerlendirenler olmakla birlikte ekonomik süreçle değerlendiren de bulunmaktadır. Sosyal dışlanma olgusu, sadece ekonomik bir nedenselliğe bağlı olarak tanımlanmamış, toplumsal ilişkilerin azalması bağlamında bir dışlanma sürecinden ve toplum dışında kalmışlardan da bahsedilmiştir (Tartanoğlu, 2010: 3). Toplumda dezavantajlı kesimleri ifade etmek için kullanılan sosyal dışlanma olgusu, eşitsizlik, yoksulluk ve işsizlik olgularıyla da açıklanabilmektedir (Çakır, 2008: 26). Sosyal dışlanmışlık, bireylerin herhangi bir nedenden dolayı toplumsal ve ekonomik hayatın dışına çıkarılması ve görmezden gelinmesi olayıdır. (Hekimler, 2012: 4). Sosyal dışlanma, fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir. Dışlanmış bireyler ve gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü risk karşısında korunmasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir (Alden ve Thomas (1998).

Ayrımcılık ve sosyal dışlanma olgusu ile ilgili yerli çalışanların göçmen işçilere karşı ve göçmenlerin diğer göçmenlere karşı tutum ve davranışlarını belirleyen anlatılar şu şekildedir:

“Çok ev iş değişti insanlar bazen Suriyeli sizi sevmiyoruz gidin savaşa diyor. Biz çocuk o zaman nasıl savaşa gideceğiz, kimse görmedi savaş çok zor, ben 13 yaşında gördü akraba aile öldü. IŞİD ya da Esat asker istiyor sonra evleri bombalıyor, bizim ev, araba hepsi savaşta gitti. Benim aile, beni buraya gönderdi. Ama burada da çok zor çalışma var ev yok, insanlar bize ev çok pahalı veriyor, görüyor küfrediyor.” (K20 Suriyeli göçmen)

“Burada başka göçmen var onlar bizi sevmiyor. Çünkü diyor siz işsizlik çıkardın, maaşlar düştü. Biz kötü işlerde çalışıyor ama yine de Afgan ve Suriyeli çalışmasın diyorlar.” (K8 Afgan göçmen)

“Kimse ev, iş vermiyor; bize ev veriyor kira 2 kat para alıyor ama kâğıtta çok az yazıyor; Suriyeli diye bizden fazla alıyorlar.” (K22 Suriyeli göçmen)

“Afganlar bizi, biz Suriyeliler de onları istemiyoruz çalıştığımız yerlerde. Esat bana silah veriyor git akraba öldür. Aileye vur. Ben nasıl yapayım, kaçtım geldim, gitmedi ben askere.” (K24 Suriyeli göçmen)

Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde gerek kültürel ve gerekse sosyo-ekonomik farklılıklar nedeniyle yalnızlık duygusu yaşamaktadır. Göçmen istihdamı, işgücü piyasalarında ihtiyaçları karşıladığı, maliyetleri azalttığı için işverenlerce tercih edilmektedir. Bu gerçeklik, yerli işçi sayısının düşüşüne, çalışma şartlarının kötüleşmesine, ücretlerin düşmesine, işin iş güvencesinden yoksun olmasına ve göç eden diğer bireyler arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olabilmektedir. Suriyeli ve Afgan göçmenler, Manisa’daki diğer göçmenler (Kürtler, Romanlar ve İranlılar) tarafından işgücüne katılmada dışlandıklarını ve ayrımcılıkla karşılaştıklarını söylemektedir.

Katılımcı anlatılarında, işverenlerin göçmen çalışanlarının çalışma izinlerini gözetmediğini, çalışma ve barınma izinleri olmayanların denetim ve yetkililere şikâyet nedeniyle korkutulduklarını, işten çıkarıldıklarını, ücretlerini tam olarak almadıklarını, ağır çalışma koşullarına maruz bırakıldıklarını, iş kazalarının göçmenler arasında yaygın olarak görüldüğünü fakat ölümcül olmayan iş kazalarının işverenlerce gizli tutulduğunu, iş kazası sonucunda ivedilikle göçmen ve kayıtdışı çalışanların işten çıkarıldıklarını belirtmişlerdir.

4.6.3 Suriyeli ve Afgan Göçmenlerin Geri Dönüş Söylemleri

Geriye dönük göçler, planlı dönüş, bireylerin göç ettiği yerde hayal kırıklığına uğraması/umduğunu bulamama ile sonuçlanan ve gönüllü dönüşler olarak tanımlanmaktadır. Geriye dönük göçler son zamanlarda dünya ülkelerinin gündem maddesini oluşturmaktadır (Newbold, 1997: 1). Göçmenlerin geri dönüş süreçleri 5 kategoride değerlendirilebilir: Başarılı olup bu başarıyı kendi ülkelerine yansıtma arzuları, göç ettiği ülkelerde başarı yakalamayarak geri dönmek istemeleri, ayrıldıkları ülkelere duyulan özlem/hasretlik, geldikleri ülkelerde işleri beğenmemeleri ve yaşam tarzlarına uyum sağlayamamalarıdır (Wyman, 2001: 4) Dolayısıyla göç söylemleri, ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve psikolojik olabilmektedir. Ancak Türkiye’de olan Suriyeli ve Afgan göçmenlerin göç etme nedenleri iç çatışma ve güvencesizliktir.

Katılımcı anlatılarından hareketle, Afganistan’da ve Suriye’de göç öncesi sosyal, ekonomik ve kültürel değişkenlerin elverişli olmadığını, bazı aile fertlerinin savaştan dolayı Suriye’de kaldığını ve savaşın bitmesi halinde Suriye’ye geri dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Bazı görüşmeciler ise Manisa’da eğitimlerine, kültürel ve ekonomik yaşamlarına devam etmeyi tercih ettiklerini, vatandaşlık veya mültecilik verilmesi halinde Türkiye’de kalacaklarını, Türkiye’nin göçmenlere yardım ettiğini ve üçüncü bir ülkeye yerleşmeyi düşünmediklerini de söylemişlerdir:

“Türkiye Allah razı olsun, iyi yardım yapıyor, bizi sahip çıkıyor ama Suriye bizim memleket, her şey orada; akraba, tarla iş. Savaş biter biz geri dönmek istiyor.” (K2 Suriyeli Göçmen)

“Eğer Suriye savaş biter ben bir dakika durmam gideriz. (K6 Suriyeli göçmen)

“Başka ülkeye gitmek istemem ama Suriye, eğer düzgün olur selamete kavuşur o zaman kendi memlekete hemen gider.” (K10 Suriyeli göçmen)

“Vatandaşlık yok burada iş yok yani çalışma izni kolay değil Suriye işler düzeler biz aile hep geri döner.” (K8 Suriyeli göçmen)

“Suriye harap olmuş. Taş üstünde taş kalmamış, ekonomi ve iş bulma artık çok kötü. Onun için zor iyi olur. Ama Suriye iyi olur biz o zaman Türkiye’den gider.” (K14 Suriyeli göçmen)

“Yedi yıldan uzun bir zaman çocuklar okuyor, biz iş yapıyoruz eğer vatandaşlık verse Türkiye biz kalır burada Suriye’de bir şey yok. Uzun bir süre iflah olmaz.” (K4 Suriyeli göçmen)

“Biz burada çok çalışıyor ama memnun çünkü Afganistan’da iş yok. Biz burada, hurda, kâğıt toplama, tarla işi çalışma küçük sanayi ve inşaat işler var.” (K18 Suriyeli göçmen)

“Biz çok uzun zamandır burada artık işimiz, evimiz çocuklar burada onun için geri dönmek istemiyor ben.” (K26 Afgan göçmen)

Suriyeli göçmenler, uzun bir süredir Türkiye’de ikamet etmektedir. 11 yıldır Türkiye topraklarında yaşayan göçmenler Türkiye’deki işlerde çalışıyor, ev, komşu ve akraba ilişkilerinde bulunmuşlardır. Göçmen çocukları, Türkiye hastanelerinde doğmakta, Türkçe isimler almakta ve Türk dilinde eğitim görmektedir. Dolayısıyla Türk toplumu ile sosyal bir yaşam içerisinde hayata tutunmaya çalışmaktadırlar. Bazı katılımcıların geri dönüş söylemleri bulunmakta ancak bu gerçeklik kolay gözükmemektedir. Katılımcılar, vatandaşlık ve mülteci kimliğine olumlu bakmakta ve

kalıcı olarak Türkiye'ye yerleşeceklerini belirtmektedirler. Bunun yanı sıra geldiği ülkelerde savaşın bitmesi dahilinde savaşın ekonomik ve sosyal enkazlarının uzun süreceğini dile getirmişlerdir.

Geri dönüş göçüyle ilgili ekonomik temelli söylemlerin tersine, dönüş göçü oldukça tartışmalı, karmaşık bir konudur. Geri dönüş göçü, tek boyutlu değil çok boyutlu olarak açıklanması gerekmekte, göçün nedenini veya hangi yolla gerçekleştiğini açığa çıkarmak kadar göç eden bireylerin bütünleşmiş, uyum süreçlerine ve göçün döngüsel boyutuna dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla geri dönüşler, bireyin dilinde beliren '*kesin dönüşler*' kavramı olarak değil; ailevi, sosyal ve ulaşım imkanların göz önünde bulundurulduğu geniş kapsamlı değişim süreci olarak '*mobilizasyon*' kavramı üzerinden değerlendirilmelidir (Bilecen, 2018: 143).

4.7 Görüşmecilerin Kullanılan Metaforlar Üzerinden Söylem Analizi

Metafor sözcüğü, İngilizce gramerde kelimelerin birbirine yakınlığı olarak tanımlanır ve farklı amaçlara yönelik iki anlamı bulunmaktadır. Bunlar, Türkçe gramerde "*söz figürü*" ya da "*sembol*" kelimeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Söz figürü olarak anlamı, bir belirleyici sözcük veya sözcük grubunun farklı ancak kendisine benzeyen bir nesneye veya fiile transferi; metaforun sembol olarak içeriği, kavramsal sunum olarak görülen bir nesnenin sembolize durumudur (Gasset, 1948; Akt. Danışman, 2015: 48).

Metafor sözcüğü, batı dillerinde götürmek ve göndermek fiilleriyle anlamlandırılrsa da süreç içinde bu temel anlam üzerinde ve etrafında bir kavram ailesine dönüşmüştür. Bu kavramlar, ötelere gönderme, yönlendirme, anımsatma, düşündürme, başka bir anlamıyla benzeştirme, ilişkilendirme biçiminde çoğaltılarak metin araştırmalarında ve pedagojide hareket alanı bulmuştur (Demir ve Karakaş Yıldırım, 2019: 1087). Metafor tam anlamıyla ifade edilemeyen bir benzerliği, yakınlığı ve ilişkiyi ifade etmek için kullanılan ve geliştirilen dilsel yapılar olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma analizlerinde metaforlara sıkça yer verilmektedir. Metafor analizi, yapısı itibarıyla, tipik bir bireysel görüşme, odak görüşme, gözlem veya belge inceleme türlerine göre daha kullanışlı bir araştırma yöntemi olarak başvurulmaktadır (Güneş ve Fırat, 2016: 115).

Bu bilgiler ışığında görüşme formundan hareketle katılımcıların çalışmaya yüklediği anlamlar (metaforlar) sözcüklerle ilişkilendirilmek istenmiştir. Çalışanlara, emek, inşaat, işveren/patron, taşeron, sosyal güvence, kayıtdışılık, yoksulluk, varsıllık/zenginlik, ücret, iş kazası, ayrımcılık/dışlanma, göç, işsizlik ve sendika gibi sözcükleri neye (canlı, nesne veya eşya) benzetirsiniz ve nasıl ilişkilendirirsiniz gibi

birtakım sorular yönetilmiştir. Elde edilen katılımcı anlatıları tablo haline getirilerek analizi yapılmıştır:

Tablo 52. Emekçilerin Çalışmaya Yüklediği Anlamlar (Metaforlar)

Yöneltilen Kavramlar	İlişkilendirilen Metaforlar
Emek/İş/Çalışma	Zindan, kuyu, işkence, hava, su, elem, kader, keder, uzun yol, savaş, yük, balyoz, kazma, ter, psikolog, rahatlamak, ödül.
İnşaat Sektörü	Çöl, dozer, virüs, tehlike, beton dünya, çevre düşmanı, tren (her işi kapsayan ve ilişkili), hava kirliliği, yıkım ekibi, enkaz, moloz yığını.
İşçi/Emekçi	Ocak (yemek pişirilen yer), soba, ısıtıcı, piyon (tehlikeye karşı ilk öne sürülen), savaşçı, karınca, kaplumbağa, arı, balık, hedef tahtası, bozuk para, at, deve, kiracı, şaheser.
İşveren/Müteahhit	Aslan, balıkçı, banka, tefeci, kırbaç, sopa, cop, silah, zorba kral.
Taşeronluk/Fasonluk	Mermi, bankamatik, sivrisinek, cellat, iş bölme ve verme kurumu, menfaat/çıkar, aracı kurum, nakliyecisi.
Ücret/Yevmiye	Alın teri, bir kaşık bal, yaşamak, su, yemek, barınmak, temel ihtiyaçlar, yara bandı, ilaç, ekmek.
Sosyal Güvence	Emeklilik, kalkan, aile, devlet, ferahlık, adalet, inzivaya çekilme, çelik yelek.
Kayıtdışı Çalışma	Çıplaklık, ateşle oynamak, tehlikeli yaşam, cimri, cahillik.
İş Kazası	Kader, freni boşalan kamyon, alın yazı, dikkatsizlik, işsizlik, yoksulluk, parçalanmak, talihsizlik.
Varsıllık/Zenginlik	Lüks araba, havuzlu villalar, gökdelen binalar, kolej, tatil, otel, para babası.
Yoksulluk/Muhtaçlık	Evsizlik, yardım, karanlık, kuyu, yamalı giysiler, yırtık ayakkabı, açlık, gıdasızlık, baht.
Sosyal Yardımlar	Uyuşturucu (yoksulluğu kısa süreliğine geçiştiren), hak, babalık.
Ayrımcılık/Dışlanma	Üvey kardeş (istenilmeyen), pres (ezilen anlamında), bodrum kat (en alt tabakasında yaşayanlar), kırılmış dal.
Göç/Göçmen	Kuş (bir yerde tutunamayanlar), kelebek (yaşam süresinin kısalığı), boş çuval, çöp konteyneri, hurda, gölge, yedek oyuncu, ucuz ve kaçak işçi, kiracı, yabancılık, misafir, bavul, tehdit, robot.
İşsiz/İşsizlik	Boş tencere, suç, risk, tehlike, ümitsizlik, arabesk yaşam, ölüm, fakirlik, muhtaçlık, dert, endişe, korku.
Sendika/Dayanışma	Yılkı atı, özgürlük, hakem, umut, kardeş, kalkan, kitap, güç, tazminat, haklar, maliyet, korku, işsizlik, şemsiye.

Katılımcıların emek ve çalışma kavramına yüklediği anlam, kavramsal boyutta da benzer olarak tanımlanmıştır. Katılımcılar için emek; işkence, elem, keder, yük gibi bazen olumsuz sözcükleri çağırırsa da bazen de bir ödül, su, hava, psikolog, tedavi ve

rahatlama olarak bulgularda yer almıştır. Bazı katılımcılar, emek olgusu için daha karamsar olarak, uzun yol, zindan, kuyu, savaş vb. sözcüklere benzetmektedir. İnşaat sektörü metaforu daha çok çevre düşmanı, çöl, kuraklık, yıkım ve virüs gibi olumsuz anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra alt sektör ve diğer sektörlerle ilişkili olan inşaat sektörü, tren, vagon ve lokomotif gibi olumlu çağrışımlar yapan sözcüklere de benzetilmiştir. İşçi sözcüğü, çok çalışan savaşçı ama emeğin karşılığını bulamayanlar olarak ilişkilendirilmekte ve arı, karınca, balık, at, deve gibi yükler yüklenen hayvanlara benzetilmiştir. İşçiler kendilerini aş pişirilen ocak, ısıtıcı ve aydınlatıcı gibi nesnelere de benzetmiştir.

Katılımcılar, işveren metaforuna emek sömürüsü olarak yaklaşmakta ve işverenleri, aslan, pirana ve balıkçı gibi tehlikeli ve yırtıcı canlılara benzetmektedir. İşveren ve müteahhitler, banka ve tefeci gibi para veren ve fazlasıyla geri alanlar olarak; gücün tek sahibi olarak zorba krala benzetilmekte ve silah, sopa, cop gibi güç araçlarıyla özdeşleştirilmektedir. Taşeron ise, işverene göre daha az nüfuzlu/etkili olarak anlamlandırılmıştır. Taşeron sözcüğüne benzetmeyi daha çok ücretli ve yevmiyeli çalışanlar yapmıştır. Ücretli ve yevmiyeli katılımcılar, taşeronluk ve fasonluk sözcüklerine, bankamatik, iş verme kurumu, nakliyecisi, aracı ve cellat gibi kavramlar yüklemiştir.

Ücret metaforuna, bir kaşık bal, yara bandı, su, yemek, barınma, alın terinin karşılığı gibi anlamlar yüklenmiştir. Sosyal güvence, zorluklara karşı takılan çelik yelek, emeklilik, kalkan, inzivaya çekilme, aile, devlet, ferahlık ve adalet anlamına gelmektedir. Kayıtdışı çalışma ise, ateşle oynamak, tehlike, güvencesizlik anlamında kullanılan çıplaklık, cimri ve cehalete benzetilmiştir. İş kazası bazı katılımcılara göre, alın yazısı, talihsizlik ve kader gibi ilahi bakış açısına dayanmakta bazılarında göre de freni patlayan kamyon, iş kazası sonucu birey ve ailenin parçalanması, dikkatsizlik, yoksulluk ve işsizliğe eş değer görülmektedir.

Yoksulluğun, evsizliğe, yardıma, karanlık kuyu, yamalı giysilere, yırtık ayakkabılara gıdasız ve açlık gibi sözcüklere benzetilmesinin yanında baht ve kader olduğu da bulgularda yer almıştır. Zenginlik/varsıllık, lüks araba, para, havuzlu villalara, yüksek katlı binalara sahip olmak, tatil yapmaya özel okullarda eğitim almaya benzetilmektedir. Bireyler, sosyal yardımı ise yoksulluğu kısa süreliğine geçiştiren bir uyuşturucuya, hak ve babalığa benzetilmektedir.

Ayrımcılık ve dışlanmaya dair metaforlar daha çok göçmenler tarafından kullanılmıştır. İstenilmeyenler, tutunamayanlar, ezilenler, kırık dal ve ekonomik anlamda

en alt tabakada yaşayanlar olarak anlamlandırılmıştır. Göçmen metaforu hem yerli hem de yabancılar tarafından kavramlaştırılmıştır. Göç/göçmenler, göç eden kuşlara, yaşam koşullarının elverişsizliği nedeniyle kısa bir yaşamı olan kelebeklere, kiracıya, yabancıya, tek başına ayakta duramayan boş bir çuvala ve bavula benzetilirken; istihdam açısından, işsizlik ve ucuz işgücü yaratacak bir robot, yedek oyuncu, gölge işçi, ucuz ve kaçak işçi olarak adlandırılmıştır.

Katılımcılar, çalışmaya ilişkin yöneltilen kavramlara farklı anlamlar yüklemiştir. Çalışanlar, kendilerini hedef ve piyon, taşeronu mermi ve işvereni silah olarak nitelemiştir. Emekçiler, kendilerinin güvencesizliğini ve savunmasızlığını ifade ederek tehlikelere karşı mücadelelerini belirtmektedirler. İşsizlik metaforu; yoksulluk, kaygı, ölüm, boş tencere, suç, dert, arabesk yaşam, acı gibi birçok somut ve soyut anlam ile ilişkilendirilmiştir.

İnşaat sektöründe sendikal yapılanma düşük görülse de katılımcılarda sendikal bilinç önemli bir düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Çalışanlar, sendikalaşma ve dayanışma içerisinde olmayı istemekte ancak yapılan iş ve sektör gereği sendikalaşamadıklarını, dolayısıyla sosyal ağlarla dayanışmayı sürdürdükleri belirtmektedirler. Çalışanlar tarafından sendika ve dayanışma sözcükleri, yılkı atına benzetilmiştir. Sendika, kolektif bilinç ve dayanışma sözcüklerine özgürlük ve bağımsızlık sözcükleri atfedilmiş, bunun yanı sıra sendika ve dayanışma ağları, koruyucu, tüm çalışanları tek çatı altında toplayan bir şemsiye, hakem, kardeşlik, bilgilendirici, tazminat, umut, güç ve kalkan olarak görülmektedir. Bazı katılımcılara göre ise sendika metaforuna, korku, işsizlik, maliyet doğuran kurum/ kuruluş gibi olumsuz sözcükler yüklenmiştir.

SONUÇ

Küreselleşme süreciyle koşut olan neo-liberal politikalar, sanayide ve hizmetler sektöründe teknolojik sıçramalar istihdam ilişkilerinde ve işgücü üzerinde genel itibariyle olumsuz etkiler üretmektedir. İşlerin güvencesizliği, kuralsız bir yapıda gelişmesi, enformel istihdamın yaygınlığı, işsizliğin artması, sendikal bilincin ve örgütlenmenin azalması, özelleştirme politikaları, fason üretim, işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin yetersizliğinden kaynaklı iş kazaları ve meslek hastalıklarının yaşanması, gelirin emek aleyhinde adaletsiz ve fırsat eşitliğini ihlal eden gibi etkiler emek tarafının karşı karşıya kaldığı en önemli sorunların başında gelmektedir. İnşaat sektöründe, göçmen emeği, ücretsiz aile işçisi emeği, kayıtdışı istihdam ve işsizlik yoğun olarak görülmektedir. Sektör tehlikeli işler kategorisi içinde çok tehlikeli işler sınıfında yer almaktadır. Devletin gerekli önlemler ve iş hukukundaki yasal düzenlemeler olumsuz çalışma koşullarını iyileştirse de uygulamadaki çalışma koşullarını elverişli bir düzene getirmemiştir. İnşaat sektörü emek ekseninde ele alındığında ağır çalışma koşulları, tabakalı işgücü yapısı, iş bulma ve çalışma durumunun sosyal ağlara dayandığı bir sektör olma yapısından çıkamamıştır. İnşaat sektöründe çalışma durumu, işverenler, ücretli/yevmiyeli çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinden oluşmaktadır.

Bu araştırma ile Türkiye ve Manisa ili örneğinde inşaat sektöründe emeğin süreci incelenmiştir. Yazın taraması, TÜİK mikro veri setleri (HHIA) ve alan araştırmasına dayalı olarak hazırlanan bu çalışma ile inşaat sektöründe emeğin koşulları olan, çalışma süreleri, ücretler, izinler, işçi sağlığı ve güvenliği, sendikal örgütlenme düzeyleri, enformel istihdam boyutu, güvencesiz ve kuralsız çalışma, göçmen emeği, çocuk ve ücretsiz aile işçisi emeği çalışılmıştır. Tez içinde kurumsal olan işletmeler ve kurumsal olmayan küçük özel bina inşaatlarındaki çalışma koşulları, göçmen ve yerli işçilerin istihdam yapısı, kendi hesabına çalışan ve ücretli/yevmiyeli çalışanların çalışma koşulları ve TÜİK mikro veri setlerindeki göstergeler ile alan araştırması bulgularının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda, inşaat sektöründe emeğin güvencesiz ve kuralsız hali araştırma boyunca başat bir sosyolojik gösterge olarak saptanmıştır.

Öncelikle araştırmanın temel bulgularından birisi, ücretlerin sektörel düzeyde düşük ve düzensiz yapısıdır. İnşaat sektöründe çalışanların hane halkları da göz önünde bulundurulduğunda emeğin karşılığı açlık sınırında bir ücrete denk gelmektedir. Ücret, emekçinin çoğu zaman tek geçim kaynağıdır. Ayrıca inşaat sektörü hem tehlikeli hem de ağır koşullar barındıran bir iş koludur. İnşaat emek süreci göçmen emeğine de çokça başvurulan emek yoğun bir çalışma alanıdır. Bunun yanı sıra çok sayıda yedek işgücünün

mevcudiyeti nedeniyle emekçilerin ücretleri düşmektedir. Küresel sağlık krizi ve onun sonucunda ortaya çıkan enflasyon gibi etkiler karşısında emekçilerin alım gücü daha da düşmüş ve yaşam koşulları kötüleşmiştir. Araştırma kapsamında olan çocuk işçilerin ve ücretsiz aile çalışanlarının ücret alamadıkları veya çok düşük ücretle çalıştırıldıkları görülmüştür. Sektörde günlük ve haftalık çalışma süreleri yasal mevzuatın üzerindedir. Çalışanlar, ağır çalışma koşullarında insani yaşam dışı ve iş doğasına aykırı aldıkları ücretlerle kendisine ve aile fertlerine iyi bir yaşam sunamamaktadır. Araştırmaya göre mesleği olanlar ve kendi hesabına bağımsız çalışanlar, çalıştıkları ve götürü iş aldıkları süre zarfında asgari ücret üzerinde ortalama bir ücret aldığı bulgulanmış ancak işin süreksizliği ve gelirin kesintiye uğraması alınan ücreti, asgari ve açlık sınırında bir ücret altında baskıladığı saptanmıştır. Nitelikli, vasıf ve meslek sahibi inşaat emekçilerinin asgari ücretin üzerinde bir ücrete kavuşması gereklidir.

Alan araştırması bulgularından da anlaşılacağı üzere emekçiler, inşaat sektöründe sağlıksız ve çok tehlikeli koşullarda istihdam edilmektedir. İnşaat alanlarında sağlıklı olmayan çalışma koşulları, fiziksel kimyasal, psikolojik, sosyal ve ekonomik pek çok yönü ile bireyin maddi manevi güvenliğini ve iş yaşam döngüsünü etkilemektedir. Sağlıklı ve güvenli ortamlarda çalışmanın taraflar açısından önemi ve iş kazalarının çoğunun önlenilebilir olması, yapılacak etkin çalışmalarla iş kazalarının önemli ölçüde azaltılabileceğini ve bunun gerekliliğini göstermektedir. Sağlıklı ve güvenli çalışma ortamlarının sağlanamaması doğrudan çalışanları etkilemektedir. İnsan hayatının kutsal oluşu, ayrımcılık yapmadan herkesin yaşam ve çalışma alanlarının güvence altına alınmasını gerektirir.

İnşaat ve tarım gibi sektörlerde kayıtdışı istihdam yoğun olarak görülmektedir. Bulgulardan da görüldüğü üzere çalışan bireyler; işsizlik, yoksulluk, göç, eğitimsizlik, vasıfsızlık ve sosyo-temel ağlara dayalı işlerde güvencesiz çalıştırılma koşulları gibi sosyo-ekonomik, kültürel ve toplumsal nedenlere bağlı olarak kayıtdışı istihdam edilmektedir. Kayıtdışı istihdam yer aldıkları için, ücretleri, sigorta günleri, çalışma süreleri eksik bildirilmekte veya hiç bildirilmemekte; işçi sağlığı ve güvenliği önlemleri alınmamaktadır. Dolayısıyla bu koşullar, iş kazalarına ve meslek hastalıklarına sebebiyet vermektedir. Kayıtdışı istihdam çalışanları, çalışma hak ve hürriyetlerinden yoksun bırakmakta, işverenlere haksız rekabet yolunu açmakta ve kayıtdışı çalışmayı bir kalkınma stratejisi ve artı değeri en çoklaştırma yolu olarak görmeyen ülkelerin ekonomi-politiğini olumsuz etkilemektedir.

Araştırmaya dair en önemli sonuçlardan biri, ücretsiz aile işçisi emeği, çocuk işçi ve göçmen emeğidir. Bu gruplar genel olarak inşaat ve tarım sektörlerin başta olduğu emek-yoğun sektörlerde elverişsiz koşullarda istihdam edilmektedir. Okul çağında olması gereken çocuklar, aile fertlerinin yanında veya sosyal ağlara dayalı bir şekilde rıza gözetmeksizin şantiye alanlarında güvencesiz ve düşük ücrete çalıştırılmaktadır. Küreselleşme sonucunda artan yoksulluk ve işsizlik, gelişmekte olan ülkelerde ve inşaat gibi emek yoğun işlerde ücretsiz aile işçisi ve çocuk emek arzını arttırmıştır. Özellikle kurumsal olmayan şantiye alanlarında ve kısa sürede tamamlanan özel bina inşaatlarında bu durumlar yoğun olarak görülmektedir.

Türkiye, uluslararası göç konusunda en fazla mülteci barındıran ülke konumundadır. Türkiye, Avrupa dışında gelen bireyleri geçici koruma kapsamında değerlendirmektedir. Türkiye’de en yoğun göçmen grup Suriye, Afganistan, İran ve Irak uyrukludur. Göçmenlere tanınan ‘*Geçici Koruma Kapsamı*’ geçicilikten kalıcılığa dönüşmüştür.

Gerek araştırmanın yürütüldüğü Manisa’daki inşaat sektöründe gerekse de diğer yerler ve sektörlerde çalışan göçmenlerin çoğu vasıfsız bir ücretli çalışma pratiğini deneyimlemektedir. Göçmenler arasında vasıflı olanlar niteliklerine uygun işlerde çalışmak istemektedir. Göçmen bireylerin eşleri çalışmamakta ve hane halkı geliri çok düşük olmaktadır. Bu gerçeklik göçmen bireyleri açlık ve yoksulluk durumuna sürüklemektedir. Göçmenlerin Manisa’da kalma tercihi istihdam temellidir. Ancak iş bulma ve çalışma ilişkileri daha çok sosyal ağlara dayanmaktadır. Küresel sağlık krizi (Covid-19) dünya ülkelerini ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik anlamda etkilemiştir. Göçmen gruplar, bu olumsuz etkileri diğer dezavantajlı gruplarla birlikte en çok deneyimleyen kesim olmuştur.

İnşaat iş kolunda sendikal bilinç ve örgütlenme arayışları çok düşük çıkmıştır. İnşaat emekçileri, baskıcı bir emek rejiminde yaşam mücadelesi vermektedir. Sektör çalışanlarına sendikal bilinç kazandırılmalı, sendikal sistem içinde örgütlenmeleri için karşılaştıkları ve karşılaşıacakları sorunlar aşılmalıdır. Emekçiler, sendikalı, güvenceli, kayıtlı ve insan onuruna yakışır bir koşullarda çalışma istemektedir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası konfederasyonlar, inşaat iş kolu düzeyinde bir örgütlenme değil; iş yeri ve sektör düzeyinde bir sendikalaşmaya gitmelidir. Bu koşulların GSYH’si ve kişi başı milli geliri düşük olan ülkelerde gelişmesi kolay gözükmemektedir. Çalışma koşullarının elverişli hale gelmesi, kayıtdışılık, uzun çalışma süreleri, işsizlik, yoksulluk ve sosyal

dışlanmanın azalması ancak toplumsal kalkınma ve ekonomi-politiğin gelişmesiyle olmaktadır.

İnşaat sektöründe emeğin karşılığı ücret, süreklilik arz etmeli ve asgari ücretin üzerinde bir çizgi sergilemelidir. İnşaat sektöründe ücretler, işin niteliği, tehlike boyutu, çalışma süresi ve işsiz kaldığı dönemler hesap edilerek verilmeli ve diğer sektör ve kurum çalışanları gibi aynı ve nakdi yardımlarla desteklenmelidir.

İş kazalarını ve meslek hastalıklarını azaltmak için; işyerlerinde risklerin belirlenmesi, risk ve tehlike oluşturan durumları asgari düzeye indirecek çalışmaların yapılması, toplu koruma önlemlerine öncelik verilmesi, kişisel koruyucu donanımları belirlemede ergonomik faktörler dikkate alınarak işçi sağlığı ve güvenliği konuları üst yönetimlerce sahiplenilmelidir. İşçilere/işverenlere eğitim ve bilincin kazandırılmasıyla, çalışanların ve işverenlerin iş yerinde ortak değerleri benimsemeleri ve yükümlülüklerini yerine getirmeleriyle sağlanmalı; inşaat gibi ağır çalışma koşulları gerektiren iş yerlerinde işçi sağlığı ve güvenliği koşulları sağlanmalı, devletin de teşvik, ceza ve denetimleri ile konunun ciddiyetine vurgu yapılmalıdır.

İnşaat sektöründe çalışan bireyler, sağlıklı ve güvenceli çalışma koşullarında insan onuruna yaraşır bir şekilde çalışmalarını için, sosyal güvence kapsamı genişletilmeli, sigorta günleri, çalışma süreleri ve ücretleri eksiksiz bildirilmelidir. Ücretsiz aile işçisi ve çocuk işçiliğine dayalı emek sömürsünü önlemek için toplum ve dolayısıyla istihdam tüm aktörleri birlikte mücadele etmeli ve devletlerin de yasal düzenlemeler, denetimler ve caydırıcı yaptırımlarla radikal çözümler yaratmalıdır. Çocuk olmayan ücretsiz aile işçileri, kayıtlı çalıştırılmalı, çalışma koşulları yasal mevzuata uygun olmalı ve istihdam ilişkileri sosyal ağlara dayalı istihdam yapısından kurumsal çalışma alanlarına doğru evrilmelidir. İnşaat alanlarındaki çalıştırılan çocuklar, eğitim/öğretim kurumlarına yönlendirilmeli ve refah düzeylerinin artırılması sağlanmalıdır.

Göç eden bireylerin yaşadığı ekonomik, kültürel, kimlik ve sosyal sorunlarına öncelik verilmelidir. Göçmen emekçilerin çalışma izin sorunları ivedilikle çözüme kavuşturulmalıdır. Toplumsal düzenin sağlanması, yerli yabancı ilişkilerin barış ortamında olması ve ülkenin iktisadi ve toplumsal anlamda kalkınması için, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, kalkınma ajansları, üniversiteler, özel sektör ve diğer devlet kurumları göçmenlere destek vermeli; bireyler çeşitli projelerde görevlendirilmeli üretici olmaları teşvik edilmelidir. Meslek edindirme kursların sayıları artırılarak göçmenlerin kendilerini geliştirmek ve yeteneklerini icra etmelerine olanak

sağlanmalıdır. Göçmenlerin sağlık, barınma ve gelir ihtiyaçları ulusal ve uluslararası kurum/kuruluşlarca desteklenmelidir.

Emek işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi risk faktörleri azaltılmalıdır. Ülkenin, bölgenin ve Manisa ilinin kalkınması için bu sorunları minimuma indirmek gerekmektedir. Öncelikli olarak, kayıtlılık oranı artırılarak enformel sektörün etkileri azaltılmalı, yapısal işsizlik sorunu çözülmeli, yoksul ve yardıma muhtaç emekçiler tespit edilerek gerçek yararlanıcılara sosyal hizmet ve sosyal yardım politikaları geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (AÇSHB), (2019), Çalışma İstatistikleri <https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/> 27.10.2021.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (AÇSHB), (2020), [https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1238/net brut asgari ucret.pdf](https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1238/net_brut_asgari_ucret.pdf).02.11.2020.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (AÇSHB), (2021), <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> 14.03.2022.
- Akçoraoğlu A (2019). ‘Yeni Kapitalizm’ Teorileri, Dijital Devrim ve Türkiye Kapitalizmi. *Mülkiye Dergisi*, 43(3), 525-575. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1065448> 14.10.2020.
- Akpolat, T. (2019), *Esnek ve İş Güvencesiz Çalışmanın Araştırma Görevlileri Üzerindeki Etkileri. Duygusal Emek ve Karakter Aşınması Bağlamında Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alden, J., Thomas, H. (1998). “Social Exclusion in Europe: Context and Policy”, *International Planning Studies*, Col:13/1, 7-14.
- Alcock, P. May, M. Rowlingson, K. (2011), *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, (Çev. Yıldırım, B. Mercan, B Taştan, O, C. Gökbayrak, Ş) Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Altunışık, R. vd. (2012), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, İstanbul
- Âmin, A. (1994). Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition. *Post-Fordism: a reader*, 1, 1-7.
- Amorim, H. (2018). “Maddi Olmayan Emek Teorileri: Marx’a Dayanan Eleştirel Bir Bakış”. Sarı, F. (çev.). Koşar, A. (Haz.). Maddi Olmayan Emek Teorisi: Kuramsal Bir Eleştiri içinde (137-150). Kor Kitap, İstanbul.
- Anderton, B., Brenton, P. (1999). Outsourcing and Low-Skilled Workers in the UK. *Bulletin of Economic Research*, 51(4), 267-286.
- Andersen, M. L., Taylor, H. F. (2008). *Sociology Understanding A Diverse Society*, Thomson Learning Incorporation, Fourth Edition, USA.
- Alpago, H. & Oduncu Alpago, D. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Applebaum, H. (1992). *The Concept of Work: Ancient, Medieval, and Modern*. Albany: State University of New York Press.
- Ardıç, K., Aydın, Y. (2011). *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M., Türgay, T. (2011). Yoksullukla mücadelede vergi politikası ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 249-274.
- Aydoğanlı, Erkan (2011). *Fabrikada Emek Denetimi*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Bakır, H. (2018). Neo-liberalizmin Hegemonyası Altında Türkiye Emek Piyasası. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, 1459-1480.
- Balcı, Y., Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisinde İstihdam ve Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal bilimler Özel Sayısı, Sayı:37, 40-50
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, (Çev. Öktem Ü.), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (2011). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. (Çev. Sıral, P.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Bauman, Z. (2017), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçlar* (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan Modernite*. (Çev. Çavuş, S. O.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2020), *Akışkan Hayat*, (Çev. Akın Emre Pilgir), Ayrıntı Yayınları İstanbul.
- Baycık, G. (2013). “Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Haklarında Yeni Düzenlemeler, *Ankara Barosu Dergisi*, (3):103-170.
- Beck, U. (2011), *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, (Çev. B.O. Doğan ve K. Özdoğan) İthaki Yayınları, İstanbul.
- Belek, İ. (2004), *Esnek Üretim Derin Sömürü*, NK Yayınları, İstanbul.
- Benson, J., Brown, M. (2010). “Employee Voice: Does Union Mmembershhip Matter?”, *Human Resource Management and Marketing*, 20/1, s:80-99.
- Braverman, H. (2008), *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleşmesi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Bilecen, T. (2018). Geri Dönüş Göçüne Etki Eden Faktörler: Göç Literatürüne Eleştirel Bir Bakış. *Journal of International Social Research*, 11(56).
- Boratav, K. (1988). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. (1. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (1995). *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K. (2004). *Yeni Dünya Düzeni Nereye*, (2. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bovenberg, L., Wilthagen, T. and Bekker, S. (2008). Flexicurity: Lessons And Proposals From The Netherlands. CESifo DICE Report, 6(4), 9-14. (<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/166947/1/ifo-dice-report-v06-y2008-i4-p09-14.pdf>). 05.10.2020.
- Brosius, Bernhard (2010). *Tarihin Yapıları: Tarihsel Materyalizme Giriş*. (Çev. N. Ağırnaslı), Yordam Kitap, İstanbul.
- Castells, M. (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, C: I, Ağ Toplumunun Yükselişi*, (Çev.Ebru Kılıç,) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ceylan Ataman, B. (2016), *Çalışma Ekonomisi Teori ve Politikalar*, İmaj yayın evi, Ankara.
- Crowell, J. (2017). *Liquid Labor, Precarious Lives: An Urban Ethnography Of Online Work And Digital İnequality*. (Doctoral Dissertation, Rutgers University-School Of Graduate Studies).
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. (Çev.: N. Domaniç). İstanbul: Çivi Yazıları.
- Cote, M. & Pybus, J. (2014). “Maddi Olmayan Emek 2.0’ı Öğrenme: Facebook ve Sosyal Ağlar” Peters, M. A. & Bulut, E. (ed.) Bilişsel Kapitalim, Eğitim ve Dijital Emek içinde (221-240), Nota Bene Yayınları, İstanbul.
- Çakır, Ö. (2008). “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, 25-47.
- Çelik, Tamer (2019), *Türkiye İnşaat Sektöründe İş Kazası ve Meslek Hastalığı: Giresun Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Çınar, S. (2014). İnşaat İşçilerinin Örgütlenme Deneyimleri veya Dayatılan İş Barışı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 43(4).
- ÇSGB, (2020), Yabancıların Çalışma İzinleri, <https://www.cs.gb.gov.tr/media/87487/yabanciizin2020.pdf> 17.03.2020
- Dalkılıç B, Aşkın M (2017) *Gayrimenkul ve Konut Sektörüne Bakış* Emlak konut GYO A.Ş.

- Danışman, S. A. (2015). "Metaforların Örgüt ve Yönetim Araştırmalarındaki Yeri: Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller Işığında Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Dergisi*, 6(9), 47-64.
- Demir, C., & YILDIRIM, Ö. K. (2019). Türkçede metaforlar ve metaforik anlatımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1085-1096.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2007). *9.Kalkınma Planı (2007-2013)*. Ankara.
- De Witte, H., & Näswall, K. (2003). 'Objective' vs 'subjective' job insecurity: Consequences of temporary work for job satisfaction and organizational commitment in four European countries. *Economic and industrial democracy*, 24(2), 149-188.
- Demir, A., Öz, A., (2008), Teolojik Açından İş Kazalarının İncelenmesi, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Sayı:14, Ss:189-197.
- Demir, F. (1999). *Sendikalar Hukuku*, Barış Yayınları, İzmir.
- Demir, Z. (2018), Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları, *Abant Kültürel Araştırma Dergisi*, Sayı:5, Ss:63-74.
- Demirer, G. N., Duran, M., Torunoğlu, E. (2000). "Marksizm ve Ekoloji Marksist Ekoloji Anlayışı Üzerine". *Marksizm ve Ekoloji Marksist Ekoloji Anlayışı Üzerine*. Ankara: Öteki Yayınevi. 166-192.
- Dicken, P. (2014). *Yeni Bir Jeo-Ekonomi*. D. Held ve A. McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler, Büyük Küreselleşme Tartışmaları içinde*. (Çev: A. R. Güngen, A. S. Mercan, B. Özçelik, C. Boyraz, E. Sarıtekin, E. Sarıot, E. Sarıtaş ve M. C. Çelebi), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- DİSK, (2020), Covid-19 İşçileri Nasıl Etkiledi? Salgının Çalışma Yaşamına Etkileri, DİSK Üyesi İşçilere Yönelik Alan Araştırması Sonuçları Özet raporu, *DİSK yayınları* No: 81, İstanbul, Temmuz 2020.
- DİSK-AR, (2019), sendikalaşma araştırması <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Sendikalaşma-Arastirmasi.pdf> 01.11.2021
- Doğrul, B. Ş. ve Tekeli, S. (2010). İş-Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-18.
- Dunk, T. (2002). Remaking the working class: Experience, class consciousness, and The Industrial Adjustment Process. *American Ethnologist*, 29(4), 878-900.
- Duran, H. (2012), *Endüstri Çağının Dinamikleri*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Durusoy Öztepe, N., Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2013). Exclusion From Welfare Services in Turkey as a Type of Social Exclusion, *International Conference On Eurasian Economies*, s:308-313.
- Dyer, Witheford, N. (2019). *Siber Proletarya: Dijital Girdapta Küresel Emek*. (çev. Akçay, E.). Z Yayınları, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2018), *Değişim Sürecinde Türkiye, Osmanlıdan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2015). *Kendime yazılar*, <https://www.mahfiegilmez.com/2015/08/insaat-onderliginde-buyume-modelinin.html> 01.10.2021
- Eğilmez, M. (2017). *Örneklerle Kolay Ekonomi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erkilet, A. (2011). Sınıf-altı Kuramlar, Tartışmalar ve İstanbul Tarihi Yarımada'ya Uygulanma İmkanları, Marmara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 9(36), 137-146. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/165774> 19.07.2022.
- Esparza, O. A. (2005). *Factors Derived From Fatalism Scales and Their Relationship To Health-Related Variables*, *The University of Texas at El Paso*
- Eraydın, A. (1999). *Türkiye'de Üretim Yapısının Dönüşümü ve Esnek Üretim Örgütlenmesi ile Yeni İstihdam Biçimlerinin Ortaya Çıkışı. Bilanço 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılına Toplu Bakış*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Edwards, R.C., (1978), Social Relations of Production at the Point of Production, *Critical Sociology*, 8, 109-125.

- Edwards, R.C., (1979), *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*, Heinemann, London.
- Erdem, Z. (2005). Sanayi işçisinden bilgi işçisine: Yeni ekonominin değişen işçi tipi. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 49). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9242> Erişim Tarihi: 17.03.2022.
- Erdoğan, S., Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 41(2), 63-114.
- Erdut, Z. (2004) "Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2004/2 (2), 11-37
- Erdut, Z. (2007). Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 07/1. <https://www.calismatoplum.org/makale/enformel-istihdam-in-ekonomik-sosyal-ve-siyasal-etkileri#gsc.tab=0> 6.10.2020.
- Erol, S., (2015). İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda İşveren, Çalışan ve Devletin Rolü. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(4), 86-103.
- Eşkinat, R., Tepecik, F. (2012), İnşaat Sektörüne Küresel Bakış, *Afyon Kocatepe üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XIV S:1, 2012.
- Fidan, H., Genç, S., (2013), Kayıtdışı İstihdam ve Kayıtdışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5 Sayı:9, s:137-150.
- Fine, B., Saad-F., Alfredo .(2012). *Marx'ın Kapital'i*. (Çev. N. Satlıgan.) Yordam Kitap, İstanbul.
- Freudenberger, H, J. (1974), " Staff Burn-Out", *Journal of Social Issues*, Vol.30, Number 1, 159-165.
- Friedman, A. (1977). "Responsible Autonomy versus Direct Control over the Labour Process", *Capital and Class*, 1: 43-47.
- Fromm, E. (2015), *Özgürlükten Kaçış: Faşizm, Demokrasi ve Özgürlük Üzerine*, (Çev. Şemse Yeğin), Say yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2016), *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, (Çev. Ferhat TAYLAN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. (Çev. S. Oğuz ve T. E. Kalaycı). Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Gallagher, D. G., Parks, J.M. (2001). I Pledge Thee My Troth...Contingently: Commitment and the contingent work relationship. *Human Resource Management Review*, 11(3), 181-208.
- Gerşil, G., Aracı, M. (2007). "Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14/2, s:155-169.
- Gezgel, H., & Dikici, A. (2021). Hazır Yemek Sektörü Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliğine Kaderci Bakış Açılarının Değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Fen ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-13.
- Giddens, A. (2000), *Sosyoloji*, (Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel) Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Gökbayrak, Ş. (2010). *Refah devletinin dönüşümü ve özel emeklilik programları*. Siyasal Kitabevi.
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz: Bilgi, Değer ve Sermaye*. (Çev. Ergüden, I.), Ayrıntı Yayınları İstanbul.
- Grachev, M., & Rakitsky, B. (2013). Historic horizons of Frederick Taylor's scientific management. *Journal of Management History*, 19(4), 512–527. <https://doi.org/10.1108/JMH-05-2012-0043>
- Grint, K. (1998), *Çalışma Sosyolojisi*, (Çev. Veysel B.) Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma563814.03.2022>.

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler>, 14.03.2022.
- Gupta, A. (2013). "Impact of Trade Unionism on Indian Society", *Journal of Business and Finance*, 1, 38-41.
- Güneş, A., Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları, *AUad*, 2(3), 115-129.
- Hale, T., Angrist, N., Kira, B., Petherick, A., Phillips, T., and S. Webster (2020) " Variation in government responses to COVID-19," *Blavatnik School of Government, BSG Working Paper*, BSG-WP-2020/032.
- Harvey, D. (2012). *Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz*. (Çev. Doğan, B. O.). Metis Yayınları. İstanbul.
- Harvey, D. (2014). *Sermaye Muamması Kapitalizmin Krizleri*. (Çev: S. Savran). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (Çev. A. Onacak). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2017). *Marx, Sermaye ve İktisadi Aklın Cinneti*. (Çev. Soğancılar, E.). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Hardt, M. & Negri, A. (2003). *İmparatorluk*. (Çev. Yılmaz, A.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M., Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, (Çev. Yıldırım, B.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hekimler, O. (2012). Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme, *Tekirdağ S.M.M. M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1
- Hobsbawm, E. J. (2005), *Sanayi ve İmparatorluk*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Hodson, R. Ve Sullivan, T. A. (2012). *The Social Organization of Work*, Centage Learning Publication, USA
- Housel, D. J. (2008). *Industrial Revolution, Teacher Created Materials Publishing*, California, Usa
- Huberman, Leo. (2014), *Feodal Toplumda Yirminci Yüzyıla* (Çev. Murat B.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Huws, U. (2018). *Küresel Dijital Ekonomide Emek: Siberteryanın Oluşumu*, (Çev. Şenesen, C). Yordam Kitap, İstanbul.
- ILO, (2021), https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412373/lang--tr/index.htm 05,01,2021.
- Işık, A. (2003). *Gerçek Örgütlenme Sendikacılık*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Işık, A. (2005). *Sendikacılık ve Siyaset*. İmge Kitabevi, Ankara.

- IMF World Economic Outlook <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> Erişim tarihi 07.10.2021
- İMSAD, (2018). Türkiye İMSAD yapı sektörü raporu 2018. [https://www.imsad.org/files/fileman//Uploads/Files/Turkiye İMSAD%20 Yapi Sektor u Raporu 2018 web.pdf](https://www.imsad.org/files/fileman//Uploads/Files/Turkiye%20Yapi%20Sektoru%20Raporu%202018%20web.pdf) 07.10.2021
- İMSAD, (2019). Türkiye İMSAD yapı sektörü raporu 2019. [https://www.imsad.org/files/fileman//Uploads/Files/Turkiye İMSAD Yapi Sektoru Raporu 2019.pdf](https://www.imsad.org/files/fileman//Uploads/Files/Turkiye%20Yapi%20Sektoru%20Raporu%202019%20web.pdf) 07.10.2021
- İMSAD, (2020). Türkiye İMSAD yapı sektörü raporu 2020. [https://www.imsad.org/Uploads/Files/Turkiye İMSAD Yapi Sektoru Raporu 2020.pdf](https://www.imsad.org/Uploads/Files/Turkiye%20Yapi%20Sektoru%20Raporu%202020%20web.pdf) 07.10.2021
- İnan, K. (2018). *Bilgi Toplumuna Geçerken Teknolojik İş(Lev)Sizlik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İNTEŞ (2016) *İnşaat Sektörü Raporu, Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası*, Ankara

- İpek, M. (2014), Kayıtdışı İstihdam Küresel Etkiler ve Sosyal Örutüler, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2014/1 ss:163-186. <https://www.calismatoplum.org/makale/kayit-disiistihdamda-kuresel-etkiler-ve-sosyal-oruntuler.16.07.2022>.
- Kalfa Topateş, A. ve Topateş, H. (2017). Latin Amerika Ülkelerinde Enformel Sektör, Sosyal Güvenlik ve Örgütlenme. A. Kalfa-Topateş ve H. Topateş (Der.), *Sosyal Politika, Sosyolojik Açılımlar* içinde (s. 81-112), Kafka Kitap Kafe Yayınları, İstanbul.
- Karaalp Orhan, S., Aksoylu, D. (2018), Ücret Farklılıklarına Neden Olan Faktörler ve İşgücü Piyasasında Tabakalaşma: Ankara İli İnşaat Sektöründe Alan Araştırması, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, 1-20.
- Kaya, V., Yalçinkaya, Ö., Hüseyin, İ. (2013). Ekonomik Büyümede İnşaat Sektörünün Rolü: Türkiye Örneği (1987-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 148-167.
- Kaya, E. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (2009). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kerov, Z. M. (2011). İlkel Toplum Köleci Toplum Feodal Toplum. (Çev. S. Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- Kıdak, Erkan, (2019), *Uluslararası Sendikal Örgütlerin Ulusal Sendikalara Etkisi: Türkiye'de Taşımacılık İşkolu Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kılıkış, İ., (2014), *İş Sağlığı ve Güvenliği*, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kobak, K. (2006). *Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelede Uyguladığı Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Programları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskişehir.
- Koray, M. (2011). *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Koç, Y. (2004). *AB Emperyalizmi ve İşçi Sınıfı*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Eğitim Yayını.
- Koçak, H. (2013). İnşaat İşkolunda İstihdamın Yapısı ve Emek Rejiminin Özellikleri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13(47), 13-23.
- Köten, E. (2012), *Endüstri Sonrası Toplumda Değişen Çalışma İlişkileri ve Türkiye'deki Yansımaları: Hizmet Çalışanları Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Kutal, M. (2005). Türk Sendikacılığını Çevreleyen Olumsuz Koşullar, Özellikler ve Yeni Bir Yapılanma İhtiyacı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 5, 11-26.
- Law, D. (2000). "Information Policy For A New Millennium", *Library Review*, 49(7): 322-330. Erişim Tarihi: 03.12.2020
- Lovell, T. (2006). "Cultural Production". *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*, 509-515. Pearson, London.
- Lordoğlu, K. (2004). "Türkiye'de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışları ve Bazı Sendikal Sorunlardan Örnekler", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, s: 81-96.
- Lordoğlu K., Aslan M., (2018), Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2018/1 (56), s: 715-732.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N. (2018). *Çalışma İktisadi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Mahiroğulları, A. (2013). *Dünyada ve Türkiye'de Sendikacılık*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Marx, Karl (1999). *Grundrisse*. Çev. A. Gelen. Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl (2009). *"Marx'tan Paul Annenkov'a". Felsefe İncelemeleri*. (Çev. C. Eroğul). Yordam Kitap, İstanbul.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi*, (Çev. C.I., Selik, M., Satlıgan, N.). Yordam Kitap, İstanbul.

- Marx, K. (2011). *Kapital (Birinci Cilt)*, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl (2013). *(1844 Elyazmaları)*. (Çev. M. Belge). Birikim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2016). *Kapital I*, (Çev: Mehmet Selik ve Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul.
- Man, F. (2019), *İnsan, Çalışma ve Toplum, Çalışma Sosyolojisine Giriş*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Mandel, Ernest (2008). *Marksist Ekonomi El Kitabı*. (Çev. O. Suda), Maki Basın Yayın, Ankara.
- Mandel, Ernest (2012). *"Tüketim". Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev. T. Belge). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Maslach, C. (2003), "Job Burnout: New Directions in Research and Intervention" *Current Directions in Psychological Science*, Vol.12, 5, 189-192
- Munckh, R. (2003), *Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadelede Küresel Dayanışma*, (Çev. M Tekçe) Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Nelson, D. (1992). *A Mental Revolution Scientific Management since Taylor*. Ohio State University Press.
- Newbold, K. B. (1997). Race and primary, return, and onward interstate migration. *The Professional Geographer*, 49(1), 1-14.
- Oral, İ. O., Sevinç, D. E. (2020). Covid-19 Eksenli Sağlık Krizinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 1(1), 58-70.
- Oxford Economics, (2020), <https://www.oxfordeconomics.com/global-industry-forecasts>.26.11.2020.
- Önder Ünal, İ. 2019, İnşaat Sektörel Bakış <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/01/sektorel-bakis-2019-insaati.pdf> 26.11.2020.
- Öngen, T. (1994). Tekelci Kapitalizm ve Sınıf Yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(03). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36496> 20.07.2022.
- Öngen, T. (2003). *Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri. Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket*. Petrol-İş Yayınları İstanbul.
- Özşuca, Ş. T., & Toksöz, G. (2003). *Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özüğurlu, M. (2008). *Anadolu'da Küresel Fabrikaların Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerin Sosyolojisi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Özüğurlu, M. (2009). Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da "Hayatta Dikiş Tutturamama" Halleri Üzerine. *Memleket Siyaset Yönetim*, 9, 122-128.
- Özveri, M. (2017). *Türkiye'de Güvencesiz Çalışmanın "Hukuki" Dayanakları*. (Ed. A. Makal ve A. Çelik.), *Zor Zamanlarda Emek içinde* (411-453). İmge Kitabevi, Ankara.
- Petras, J. (2002). *Küreselleşme ve Direniş*. (Çev: A. Ekber, C. Aşkın ve Ç. Arın), Adonis Reklam ve Yayıncılık İstanbul.
- Peaucelle, J. (2000). From Taylorism to post-Taylorism Simultaneously pursuing several management objectives. *Journal of Organizational Change Management*, 13(5), 452-467. <https://doi.org/10.1108/09534810010377426>
- Pehlivan, Muhammed Seyid (2009). *Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği*. Ankara.
- Petras, J., & Veltmeyer, H. (2006). 21. Yüzyılda Emperyalizm Maskesi Düşürülen Küreselleşme. *Çev. Özkan Akpınar*, *Mephisto Yay*, İstanbul.
- Price, G. M. 1916, 'Scientific Management In Industry and What it Includes', *American Journal of Public Health*, vol. 6, no. 8, pp. 836-840, National Center for Biotechnology Information, U.S. National Library of Medicine

- Robinson W. I. (2018). The Next Economic Crisis: Digital Capitalism and Global Police State. *Race & Class*, 60(1), 77-92. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306396818769016.14.10.2020>.
- Rose, S. (2008). *Documenting The Past The Industrial Revolution*, Oriental Press Publication, London
- Sadioğlu, U., Altay, S. (2020). Post-Fordizm ve Kamu Yönetimine Yansımaları. *Sosyoekonomi*, 28(45), 327-352.
- Sarısoy, İ., Sandıkçı, H., (2010), İnşaat Sektöründeki Kayıtdışı Faaliyetlerin Sosyal Güvenlik Primleri ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi, *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54 Seri/Yıl 2010. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/788914.03.2022>
- Sayer, Derek (2012). *Soyutlamanın Şiddeti Tarihsel Materyalizmin Analitik Temelleri*. (Çev. G. Çağalı Güven). Habitus Yayıncılık İstanbul.
- Sayers, S. (2018). “*Maddi Olmayan Emek ve Bilgi Ekonomisi: Cevap*”). *Maddi Olmayan Emek Teorisi: Kuramsal Bir Eleştiri İçinde* (Çev. Koşar, A.), (137-150). Kor Kitap, İstanbul.
- Savin Baden, M., Major, C.H. (2013), *Qualitative Research: The Essential Guide To Theory And Practice*, New York, Routledge.
- Savran, Sungur ve Tonak, E. Ahmet (2007.) "Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek: Açıklığa Kavuşturma ve Sınıflandırma Denemesi". *Praksis* (16): 17-48.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2017). *Nitel Arastirma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklasimlari*, Ani Yayıncılık, Ankara.
- Sennett, R. (2011). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Çev. Yıldırım, B.) Ayrıntı Yayınları İstanbul.
- Sezal İhsan, (2017) *Sosyoloji*, Beta Yayınları, Ankara.
- SGK, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari 08.11.2021.
- Steinmetz, G., (1994), “Regulation Theory, Post-Marxism and the New Social Move- ments”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol.33, No. 1.
- Sohn-Rethel, Alfred (2011). *Zihin Emeği Kol Emeği: Epistemoloji Eleştirisi*. (Çev. A. D. Temiz), Metis Yayınları, İstanbul.
- Sığırı, Ü. (2021), *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Beta Basın Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.
- Silah, M. (2000). *Çalışma psikolojisi*, Selim Kitabevi, Ankara.
- Standing, G. (2019). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*. (Çev. Bulut, E.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şenses, F. (2018). *İktisada (Farklı Bir) Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H. (2013). *Küreselleşme Sürecinde İşçilerin Direnme ve Hayatta Kalma Stratejileri: Denizli Tekstil İşçileri Örneği*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa:
- Talas, C. (1997), *Toplumsal Ekonomi, Çalışma Ekonomisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tanyer, A. M., Pekerçli, M. K., (2008), İnşaat Sektörü İçin Bilgi Teknolojilerindeki Son Gelişmeler, *TMH-Türkiye Mühendis Haberleri*, Sayı:451-2008/5.
- Tartanoğlu Ş. (2010). “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramlaştırma Çabası”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları*, Sayı:42, 1-13.
- Taymaz, E. (1993). “Kriz ve Teknoloji”, *Toplum ve Bilim* (56): 5-41.
- Tezcan, A. (2015), Türk İnşaat Sektörünün İşgücü İhtiyaç Analizi, Gazi Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Ana Bilim Dalı.
- Thompson, K. (2003), *The Early Society of Management and Organizations*, Routledge, London.
- Tınar, M. Y., (1996), *Çalışma Psikolojisi*, Necdet bükey A.Ş, İzmir.
- TIMETRIC, Contruction Intelligence center, <https://www.globaldata.com/industries-we-cover/construction/> 07.10.2021.
- Toffler, A. (1996). *Üçüncü Dalga*. (Çev. Seden, A.). Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

- Topateş, H. (2014), *Türkiye’de Çalışma İlişkilerinde Dinsel Otorite ve Emek Disiplini. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Topateş, H. (2014), *Çalışma Sosyolojisinde Dönüşümler: Sanayi Toplumu ve Sanayi Sonrası Toplum*, Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ankara.
- Topateş, H. ve Kıdak, E. (2018). Sanayi-sonrası Toplum Çerçevesinde Yabancılaşma ve Sendikal Bilinç İlişkisi. *Izceas 2018 New Trends In Economics and Administrative Sciences*, 2343-2357. ([http://www.izceas.org/2018/books/izceas-2018-fullpaper-proceedings-book-isbn-978-605-254-071-8-page1999 to 2506.pdf](http://www.izceas.org/2018/books/izceas-2018-fullpaper-proceedings-book-isbn-978-605-254-071-8-page1999%20to%202506.pdf)). Erişim tarihi: 05.10.2020.
- Tokol, A; Alper Y. (2014), *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa.
- Tokol, A; Alper Y. (2019), *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa.
- Tokol, A; Alper Y. (2018), *Sosyal Politika, küreselleşme ve Küreselleşmenin Sosyal Sorunları* (Alper, Y s: 36-76) Dora Yayınları, Bursa.
- Tuna, O.; Yalçıntaş, N. (1994), *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Tunç, M. (2007). *Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Geliştirilen Stratejiler, Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR Genel Müdürlüğü, (Uzmanlık Tezi) <https://media.iskur.gov.tr/15620/mehmet-tunc.pdf> 20.10.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Insaat-Maliyet-Endeksi-Aralik-2020-37282> 15.06.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yapi-Izin-Istatistikleri-Ocak-Aralik,-2020-37460> 15.06.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2020-3746415> 15.06.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=II-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663> 21.06.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK), Manisa Bölge Müdürlüğü, Sayılarla Türkiye TR33 Manisa-Afyonkarahisar-Kütahya-Uşak Ocak 2022.
- Urhan, B. (2005). Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 57-88.
- Urhan, B. ve Selamoğlu, A. (2008). “İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları: Kocaeli Örneği”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, s: 171-197.
- Uddin, N., Hossain, F. (2015). Evolution of modern management through taylorism: An adjustment of scientific management comprising behavioral science. *Procedia Computer Science*, 62(Scse), 578–584. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.08.537>
- Uysal, Ş., Köse, S. (2014). “Kamu Görevlilerinin Sendika Faaliyetlerine Bakışı Üzerine Manisa İlinde Bir Araştırma”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, s:99-124.
- Yıldırım, E. ve Uçkan, B. (2010). İşverenlerin Sendikasıylaştırma Modelleri ve Türkiye Örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 25(2), 163-184.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Yıldırım Özkan, M. (2020). *Akışkan Modernite Tartışmaları Işığında Dijital Emek Süreçlerinin Kavramsal Bir İncelemesi, (Yüksek Lisans Tezi)*, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Yılmaz, B. Türkiye’de Sınıf-Altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa, [https://tyap.net/mediaf/Turkiye de Sınıf-alti Nöbetleşe Yoksull-dönüştürüldü.pdf](https://tyap.net/mediaf/Turkiye%20de%20Sınıf-alti%20Nöbetleşe%20Yoksulluk-dönüştürüldü.pdf) 19.07.2022
- Yılmaz, F. (2019), İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Çalışma Yaşamına Etkisi, *OHS Academy*, 2(1), 1-10.

- Young, R. M. (2012). "Doğa". *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev. T. Belge), Ed. T. Bottomore. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yücesan Özdemir, G. (2010). Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 27(4), 35-50.
- Yüksel, H. (2014), Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2014, C.19, S.2, s.257-273 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194242> Erişim tarihi: 03.12.2020.
- Yüksel, H. (2014). *Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Yüksel, Y. (2010). Esnek kapitalizm ve altın yakalı çalışanlar. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(5), 97- 117
- Waddington, J. (1999). Situating Labour Within the Globalization Debate. J. Waddington (Ed.), *Globalization and Patterns of Labour Resistance* (1-28). Mansell. London.
- Watson, T. (2011). *Sociology, Work and Organisation*. Newyork: Routledge.
- Wayne, M. (2014). *Yeni Başlayanlar için Kapital*, (Çev. Ü. Şenesen). Yordam Kitap, İstanbul.
- Weber, M. (1997), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Wright, S. (2018). *Gerçeklik Kontrolü: Maddi Olmayan Bir Dünyada Mı Yaşıyoruz? (Çe. Koşar, A.). Maddi Olmayan Emek Teorisi: Kuramsal Bir Eleştiri içinde (137-150)*. Kor Kitap, İstanbul.
- Wrigley, E. A. (2013). *Energy And The English Industrial Revolution*. Cambridge: *Cambridge University Press*. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsta.2011.0568> 10.12.2020.
- World Bank. (2000). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. The World Bank.
- Wyman, M. (2001). Return migration-old story, new story. *Immigrants & Minorities*, 20(1), 1-18.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Zanko, M., Dawson, P. (2012). Occupational Health and Safety Management in Organizations: A Review. *International Journal Of Management Reviews*, 14(3), 328- 344.
- Zargıç, S. (2012). "Fransız Devrimi'nden Kırgız Devrimi'ne Devrimlere Genel Bir Bakış", *Akademik Bakış Dergisi*, 29: 1-20. Erişim tarihi: 03.12.2020. <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/9383/makaleler/29/arastirmax-fransiz-devriminden-kirgiz-devrimine-devrimlere-genel-bakis.pdf>
- Zencirkıran, M.; Baştürk, Ş. (2019), *Çalışma ve Endüstri Sosyolojisi*, Dora Yayınları, Bursa.

EKLER

Ek-1. Görüşme Formu

Sayın Katılımcı;

Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi İİBF/ÇEEİ Bölümü tarafından yürütülen akademik bir çalışma olup **İNŞAAT SEKTÖRÜNDE EMEK SÜRECİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ** tez konusuna yöneliktir. Çalışmanın amacı; yarı yapılandırılmış (mülakat) araştırma olup inşaat sektöründe emekçilerin çalışma ve yaşam koşullarını incelemeye yöneliktir. Araştırma bilimsel bir nitelik taşıdığından cevaplarınız tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacı tarafından değerlendirilecektir. Elde edilecek bulgular bilimsel yayınlarda kullanılacaktır. Elinizde bulunan görüşme formu, çalışma ve yaşam koşullarını saha çalışması ile tespit edecek ve tezde literatür ve nicel verilerle sonuç ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Görüşmecilerin isimleri alınmayacak ve veriler bilimsel amaç dışında kullanılmayacaktır.

Katılımınız için teşekkürler.

Arş. Gör. Ramazan TEMEL

Sosyo-demografik Yapıya İlişkin Sorular

1. Cinsiyet,
Yaş,
Eğitim düzeyi,
Medeni durum,
Kırsal/kentsel köken, memleketi
Hane kişi sayısı
Ailenizde sizden başka çalışan var mı?

İnşaat Emek Sürecine Dair Sorular

1. Bu işte çalışmaya ne zaman/nasıl başladınız? İşe nasıl alındınız? Neden bu işte çalışıyorsunuz?
2. Önceki iş deneyimlerinizden kısaca bahseder misiniz?
3. Yeni bir işe girerken nelere dikkat edersiniz? Günlük çalışma süresi, ücret, sigorta, mesai ve izin gibi konularda işveren ile pazarlık yapıyor musunuz?
4. İnşaatta çalışmak yerine kendi işinizi (geliri daha az olsa da) yapmak ister miydiniz? Neden?
5. İşinizden beklentileriniz nelerdir? (Yüksek ücret, iş güvencesi, sigorta...)

Çalışmanın Yapısına, Koşullarına Dair Sorular

1. Yaptığınız işi anlatır mısınız?
2. Çalıştığınız işte sizinle kaç kişi çalışıyor?
3. Kazandığınız gelir ne kadardır, bu gelirden memnun musunuz?
4. İşyerinde prim, ikramiye veya komisyon vb. alıyor musunuz?
5. Çalışırken iş sözleşmesi yapılıyor mu?
6. Ücretlerinizi ne sıklıkla alıyorsunuz (Günlük-haftalık-aylık vb.). Eməğinizin karşılığını aldığınızı düşünüyor musunuz?
7. Fazla mesai alıyor musunuz? Yol, yemek, temizlik ve servis gibi ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz?
8. Evinize ücret dışı ayni/nakdi girdi oluyor mu (sosyal yardım veya işsizlik ödeneği gibi) Maddi olarak akraba, aile yardımlaşması yapıyor musunuz veya hemşeri, dernek yardımları alıyor musunuz?
9. Günde, haftada veya ayda kaç saat çalışıyorsunuz?
10. Çalışırken molalar, dinlenmeler, yemek zamanları nasıl?

İşveren ve Diğer İşçilerle İlişkilere Dair Sorular

1. İşvereniniz ücret dışında yardım yapar mı?
2. Başınız sıkıştığında işvereniniz, çalışma arkadaşlarınız size yardım eder mi?
3. İşvereninize iş dışındaki konularda danışır mısınız?
4. Diğer çalışma arkadaşlarınızla ilişkileriniz nasıl, işyerinde rekabet mi var dostluk mu?
5. İşyerinizde çalışanlar arasında ayrımcılık veya dışlanma söz konusu oluyor mu, (oluyorsa) nasıl?
6. Yabancı işçiler konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
7. Yabancı bir ülkede çalışmak zorunda kalsanız ne hissederdiniz?

Sosyal Güvence/Güvenlik Üzerine Sorular

1. “Sosyal güvenlik” size ne çağrıştırıyor?
2. Kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı size ne çağrıştırıyor, bunlar sizce önemli midir?
3. Çalıştığınız işte İSG önlemleri alınıyor mu? İşyerinde İSG denetimleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Çalıştığınız esnada kendiniz veya bir başka çalışan iş kazası geçirdi mi?

5. Size göre inşaat sektöründe iş kazalarının nedenleri nelerdir?
6. İşsiz kalma endişeniz var mı? İşsiz kaldığınızda neler yapıyorsunuz?
7. İşyerinde işten çıkarmalar oluyor mu?
8. Covid-19 salgını çalışmanızı nasıl etkiledi? Aileniz ve sizin üzerinizdeki etkileri neler oldu?

Sosyal Sınıf ve Sendikal Bilince Dair Sorular

1. Sizce iyi bir işçi nasıl olmalıdır?
2. Çalışırken hata yaptığınızda size nasıl davranılır? Yaptığınız tüm hataları işvereninize söyler misiniz?
3. İşyerinde çalışırken sizi kim denetler? Bu denetimle ilgili düşünceleriniz nelerdir?
4. Bir sendikaya üye misiniz, bildiğiniz, duyduğunuz sendikalar var mıdır?
5. Sendikaya üye olmak gerekir mi? Yoksa işverenle aranızı iyi tutmak mı daha önemlidir?
6. İşyerinizde yardımlaşmalar/dayanışmalar var mı? Varsa nasıl?
7. Sizce akrabalar, çalışanlar arası yardım/dayanışma mı yoksa sendika gibi bir dayanışma mı daha önemlidir?

Görüşmecinin Çalışmaya Yüklediği Anlamlar (Metaforlar)

Şu sözcükleri neye benzetirsiniz, size neyi çağrıştırıyor? (Bir eşyaya, nesneye, canlıya)

Patron(işveren)-----inşaat-----işçi-----çalışma-----hayat-----ücret-----ev-----işkazası-----
 sendika-----yoksulluk-----zenginlik-----işsizlik-----eğitim-----emek-----
 ayrımcılık/dışlanma---taşeron---göç/göçmen...

Ek-2. Katılımcıların Sosyo-demografik Bulguları

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Eğitim düzeyi	Hane halkı büyüklüğü	Doğum yeri
K1	Erkek	14	Bekar	İlköğretim ve altı	3	Muş
K2	Erkek	34	Evli	Lise	7	Halep
K3	Erkek	13	Bekar	İlköğretim ve altı	3	Kars
K4	Erkek	24	Bekar	Lise	4	Halep
K5	Erkek	16	Bekar	İlköğretim ve altı	3	Kars
K6	Erkek	19	Evli	Lise	5	Haseki
K7	Erkek	17	Bekar	İlköğretim ve altı	7	Kars
K8	Erkek	18	Evli	İlköğretim ve altı	5	Haseki
K9	Erkek	19	Bekar	Lise	6	Erzurum
K10	Erkek	25	Bekar	İlköğretim ve altı	6	Rakka
K11	Erkek	25	Bekar	Ön lisans	6	Manisa
K12	Erkek	26	Evli	İlköğretim ve altı	4	Rakka
K13	Erkek	27	Bekar	Lisans	4	Manisa
K14	Erkek	42	Evli	Lise	5	İdlip
K15	Erkek	38	Bekar	Ön lisans	6	Manisa
K16	Erkek	26	Evli	Lise	5	İdlip
K17	Erkek	36	Bekar	Ön lisans	6	Manisa
K18	Erkek	43	Evli	İlköğretim ve altı	6	İdlip
K19	Erkek	26	Bekar	Ön lisans	4	Manisa
K20	Erkek	25	Evli	İlköğretim ve altı	3	İdlip
K21	Erkek	28	Bekar	Ön lisans	6	Manisa
K22	Erkek	25	Bekar	İlköğretim ve altı	3	Kabil
K23	Erkek	50	Evli	İlköğretim ve altı	7	Şanlıurfa
K24	Erkek	30	Evli	İlköğretim ve altı	4	Kabil
K25	Erkek	28	Bekar	Lise	7	Şanlıurfa
K26	Erkek	32	Evli	İlköğretim ve altı	6	Kabil
K27	Erkek	34	Evli	Lise	8	Mardin
K28	Erkek	25	Evli	İlköğretim ve altı	6	Kabil
K29	Erkek	26	Bekar	Lise	8	Diyarbakır
K30	Erkek	28	Evli	İlköğretim ve altı	5	Kabil
K31	Erkek	49	Evli	İlköğretim ve altı	8	Muş
K32	Erkek	48	Evli	İlköğretim ve altı	8	Muş
K33	Erkek	40	Boşanmış	Lise	3	Manisa
K34	Erkek	57	Evli	İlköğretim ve altı	7	Erzurum
K35	Erkek	56	Evli	İlköğretim ve altı	9	Bitlis
K36	Erkek	47	Evli	İlköğretim ve altı	8	Bitlis
K37	Erkek	53	Evli	İlköğretim ve altı	7	Erzurum
K38	Erkek	44	Evli	İlköğretim ve altı	6	Erzurum
K39	Erkek	31	Boşanmış	Lisans	1	Manisa
K40	Erkek	27	Bekar	Ön lisans	4	Manisa
K41	Erkek	29	Bekar	Lise	5	Manisa
K42	Erkek	64	Evli	İlköğretim ve altı	6	Diyarbakır
K43	Erkek	60	Evli	İlköğretim ve altı	7	Ağrı
K44	Erkek	41	Evli	Lise	6	Ağrı
K45	Erkek	67	Eşini kaybetmiş	İlköğretim ve altı	1	Erzurum